MILORAD TOMANIĆ

SRPSKA CRKVA U RATU
I RATOVI U NJOJ

Sadržaj

Knjigu preporučuje
Ivan Čolović

MILORAD TOMANIĆ

SRPSKA CRKVA U RATU
I RATOVI U NJOJ

Medijska knjižara Krug
Beograd, 2001.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

322 (497.1) "1990/2000"
TOMANIĆ, Milorad
Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj /
Milorad Tomanić. - Beograd: Medijska knjižara Krug,
2001. (Beograd: Standard 2). 251 str. ; 24 cm

Tiraž 1000. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst.
ISBN 86-83523-01-2

281.961 "1990/2000"
323 (497.1) "1981/2000"
355.426 (497.1) "1991/1995"
a) Srpska pravoslavna crkva - 1990-2000
b) Građanski rat - Jugoslavija - 1991-1995
c) Jugoslavija - Političke prilike - 1981-2000

ID=93121292

Milorad Tomanić
Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj

izdavač:
Medijska knjižara Krug
Beograd, Makedonska 5
tel: 33-43-225/325, fax: 33-43-420
e-mail: book@mediacenter.org.yu

za izdavača i urednik:
Đorde Stojanović

lektor:
Živana Rašković

dizajn:
Škart

štampa:
Standard 2
Beli potok

tiraž:
1.000 kom.

"A što gledaš trun u oku brata svoga, a u svome oku grede ne primećuješ? Ili kako ćeš reći svome bratu: pusti da izvadim trun iz tvoga oka, a gle, greda u oku tvome? Licemere, izvadi prvo gredu iz svoga oka, pa ćeš tada gledati da izvadiš trun iz oka brata svoga (Mt. 7, 3-5)."

Sadržaj

Predgovor

Na samom početku rada na ovoj knjizi, dok je sve još bilo u fazi prikupljanja podataka i prvih razmišljanja o njenom mogućem izgledu, imao sam želju da to bude jedan hronološki i što celovitiji prikaz većine dešavanja na prostorima bivše SFRJ tokom poslednje dve decenije XX veka. Ubrzo sam, međutim, shvatio da je moja želja, nalik želji onih koji su pokušali da naprave Veliku Srbiju, neostvariva. Čitava menažerija likova koji su se ko zna odakle pojavili i godinama tutnjali javnom scenom Srbije, a posebno gomila izgovorenih gluposti u tom periodu, naterali su me da se, baš kao i borci za Veliku Srbiju, spustim na zemlju i budem mnogo skromniji u svojim namerama. Postalo mi je jasno da je to ogroman posao koji zahteva timski rad iz kojeg bi proizašla višetomna enciklopedija srpskog zanosa, ludila i stradanja tokom 80-ih i 90-ih godina. Zato sam se opredelio za samo jedan segment, jednu kariku lanca koji je bio obmotan oko vrata srpskog naroda i koji ga je polako, ali sasvim sigurno davio. Ta karika bili su "ljudi u crnom", tj. episkopi i sveštenstvo Srpske pravoslavne crkve. (Naravno, ne svi, ali svakako ogromna većina.)

Za njih sam se odlučio bez mnogo dvoumljenja. Već posle prvih pročitanih stranica crkvene štampe oni su postali moji apsolutni favoriti. Proveo sam sate i sate u patrijaršijskoj biblioteci čitajući crkvene novine, časopise, službene glasnike, i sve više otkrivajući da ispod tih crnih mantija kucaju žestoka i strasna srca koja bi mogli poželeti i oni najžešći i najstrasniji momci. Ali, iako su "glavni junaci" ove knjige prvenstveno pojedini velikodostojnici SPC, bilo je neizbežno da se pažnja posveti i drugim ljudima čije je glavno oružje reč, onima koji su uz srpske episkope bili vodeći konstruktori građevine zvane Velika Srbija. Građevine koju će Srbi pokušati da podignu pod rukovodstvom Slobodana Miloševića i koja će im se na kraju sručiti na glavu.

Naravno, osim ljudi, za ovu knjigu važne su i ideje, reči koje su ti ljudi upućivali svom nesrećnom srpskom narodu. Mada mnogi misle drugačije, trebalo je uložiti veliki napor da se Srbi uvere u ispravnost svega onoga što su neki pripadnici njihovog roda činili tokom ratnih 90-ih godina. Trebalo je srpski narod ubediti da je

uvek vodio odbrambene i pravedne ratove koji su uvek započinjali oni drugi. Nije bilo nimalo lako navesti jednog običnog, prosečnog čoveka da iz mirnog porodičnog života ode na ratište i počne da ubija. I da još poveruje da je sravnjivanje Vukovara sa zemljom i držanje Sarajeva u opsadi višc od hiljadu dana bogougodno delo srpskih pravednika. Za sve to bila je neophodna dobro razrađena ideologija. Inače, da je nije bilo, odnos većine Srba prema svemu što se dešavalo tokom 90-ih godina verovatno bi bio sasvim drugačiji. Ili, kako to kaže sociolog Leo Kuper: "Bar kada dejstvuju zajedno, izvršiocima genocida potrebna je neka ideologija kako bi dali legitimitet svome ponašanju, jer bi se bez nje morali i sami i međusobno videti onakvima kakvi u stvari jesu - obični lopovi i ubice.'"

A kada je srpski narod, i pored silnog truda svojih umnih prvaka, doživeo jedan od najvećih poraza i padova u istoriji, trebalo ga je ubediti da je to opet znak njegove posebnosti i pravednosti. Mitropolit Amfilohije, na primer, govorio je: "Hoće Bog nešto veliko od ovog naroda čim ga stavlja užižu svetskih zbivanja." Sličnost ovih mitropolitovih reči sa porukama koje su Nemci pre i tokom II svetskog rata dobijali od svojih vođa možda je sasvim slučajna. (I sa Nemcima je Promisao imala neke posebne namere, jer i oni su sredinom XX veka bili stavljeni u centar svetskih zbivanja, baš kao i Srbi na kraju tog istog veka.) Možda je slučajna i sličnost u odnosu srpskih i nemačkih vođa prema pripadnicima svojih naroda. Taj odnos najbolje su izražavale dve teoreme koje je uspostavio Jozef Paul Gebels, Hitlerov ministar za propagandu i prosvećivanje narodnih masa, a koje su glasile: "Kažete li laž dovoljno puta i zatim je ponavljate, ljudi mogu početi verovati u nju" i "Običan svet je uglavnom primitivniji nego što možemo zamisliti. Propaganda uvek mora biti jednostavna i imati mogućnost ponavljanja".' Ali, da li je slučajna i identična sudbina srpskog i nemačkog naroda koji su preživeli velika stradanja pričinivši pripadnicima drugih naroda još veća? Pokušaj da odgovorimo na to pitanje jedan je od osnovnih motiva ove knjige.

Novi srpski poredak

Mnogi ugledni i umni Srbi dugo već pokušavaju da ubede pripadnike sopstvenog naroda da su neorganizovani, nesposobni za strpljiva projektovanja i da malo šta rade po planu, nego sve ad hoc, u hodu i od danas do sutra. Kao suštu suprotnost takvoj predstavi o Srbinu obično navode organizovanog, preciznog i dugoročnom

planiranju sklonog Nemca. U ovom karakterisanju svog naroda pojedinci su čak pomalo i preterivali. "Srbi su lud narod!" rekao je Jovan Rašković, vođa krajiških Srba, u jednom razgovoru sa predsednikom Franjom Tuđmanom, neposredno pred početak rata u Hrvatskoj. Iako je bio tajan, ovaj razgovor dvojice lidera je zbog nekorektnosti hrvatske strane ipak prezentovan javnosti. Tako je srpski narod mogao da sazna kakvo mišljenje o stanju njegovog nervno-duševnog zdravlja ima jedan stručnjak za tu oblast, neuropsihijatar Jovan Rašković. *

Međutim, dešavanja na prostorima bivše SFRJ tokom 80-ih i 90-ih godina pokazala su da je ovakva slika o srpskom narodu, ili možda preciznije o njegovim vođama, apsolutno netačna. U stvari, moglo bi se reći sasvim suprotno. Pastiri srpskog slovesnog stada, i oni svetovni i oni duhovni, demonstrirali su takvu sposobnost dugoročnog planiranja i projektovanja na kakvoj bi im mogli pozavideti i sami Nemci. Čini se, čak, da je i priča o naivnom i neorganizovanom Srbinu bila rezultat jednog dobro promišljenog srpskog plana. U taj plan spadalo je i stalno pominjanje teorije ozaveri celog sveta protiv Srba i o "novom svetskom poretku". Ipak, ispod varljive površine prozirala se suština - u pitanju je zapravo bila zavera Srba protiv celog sveta i "novi srpski poredak" koji je trebalo uspostaviti bar na prostorima bivše SFRJ.

- Mada doktoru Raškoviću niko nije osporavao kompetentnost za davanje ovakvih dijagnoza, ona se

mnogima nije dopala, pa su je neki iskoristili da ga uklone iz političkog života. Nije na odmet pomenuti da je Srpska pravoslavna crkva odlikovala gospodina Raškovića ordenom Svetog Save Istepena. Pronicljivi srpski episkopi verovatno su shvatili ono što većina Srba nije-lažno pripisivanje ludila srpskom narodu bio je dalekovid potez gospodina Raškovića. Pretpostavljajući šta će uskoro početi da se dešava (Vukovar, Sarajevo, itd.), dr Jovan Rašković je znao da se ludilo i neuračunljivost pred svim sudovima sveta mogu iskoristiti kao olakšavajuća okolnost.

One koji na ovakvu tvrdnju sumnjičavo klimaju glavom, misleći da Srbi za to nisu imali mogućnosti, prvenstveno tehničkih, podsećamo da je poznati srpski slikar i patriota Milić od Mačve svim neprijateljima srpskog roda zapretio "Teslinom bežičnom energijom pozajmljenom iz središta magnetskog polja Zemlje". "Uskoro će Srbi biti gospodari sveta. Već sada Srbi raspolažu tajnim oružjem iz takozvanog

Teslinog paketa, predatog 1943. godine ambasadoru Fotiću. Ako samo jedna bomba padne na Beograd - Vatikan, Beč, Bon i Zagreb biće potreseni iznutra silom formule V3=0. Kad se to desi, Atlantiđani će se pojaviti i proglasiti Srbe imperijalnim narodom, koji će od tog časa u ime njih zavesti red na Zemlji i zagospodariti svetom.'" Na ovaj način, govorio je Milić od Mačve, u dva napada bili bi uništeni Zagreb, Beč, Tirana, Sofija, Prag i Vatikan. Rim bi bio pošteđen, jer Srbi cene njegovo umetničko nasleđe. U drugom krugu stradala bi cela Nemačka i njoj slične države, a takođe i gradovi Ankara, Teheran, Džeda, Meka i Medina. To što Srbi nikada nisu izvršili ova dva razorna napada verovatno treba pripisati dobroti srpskog srca.

Osim stradanja koje su im Srbi mogli prirediti, Milić od Mačve je prorokovao i kako će Bog kazniti srpske neprijatelje: "Čitavu zapadnu hemisferu zahvatiće neslućena lančana tektonska pomeranja u trajanju od 15 minuta. Tako da će živih ljudi ostati samo toliko da se može skloniti pod krošnju jedne šljive. Ta krošnja je metafora za Srbiju." Naravno, Srbi će "jedini biti u stanju da posle ove tektonske katastrofe kao jedini preživeli narod žive na planeti. To je zbog toga što će ovih narednih osam godina dok ne dođe do katastrofe Srbi pod sankcijama naučiti da žive u prirodi i to će ih spasti. Oni će jedini tada biti u stanju da posle apokalipse obnove novu evropsku civilizaciju." Po rečima srpskog slikara i patriote, ova "tektonska katastrofa" trebalo bi da se dogodi u junu 2001. godine. Nažalost, Milić od Mačve nije doživeo da vidi da li će se njegovo proročanstvo obistiniti, ili će i Gospod prema srpskim neprijateljima biti velikodušan kao što su Srbi bili. U znak poštovanja za ove i mnoge druge mudre reči koje je izrekao tokom svog ovozemaljskog života, opelo na sahrani Milića od Mačve održao je lično Njegovo visokopreosveštenstvo mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije.

Na koji način je trebalo ostvariti "novi srpski poredak", ili jasnije rečeno Veliku Srbiju sastavljenu od "avnojevske" Srbije, Crne Gore i njima "anšlusiranih" delova drugih republika bivše SFRJ, najbolje je objasnio akademik Milorad Ekmečić u jednom od brojeva "Književnih novina" iz 1988. godine. Evo šta on o tome kaže: "... nasilje je babica stvaranja nacionalnih država, i to, uglavnom, nasilje u ratu. Svaki nacionalizam počinje skupljanjem bajki ili epskih pesa ma, i to je, dakle, elitni nacionalizam. Svojim studentima pričam anegdotu s početka prošlog veka iz Praga. U Gradskoj kafani, okupili se ljudi i sede, kao mi ovde, za stolom. Onda je neko ušao i upitao šta bi se dogodilo ako bi im se na glave srušio plafon kafane. Odgovor je glasio da bi to bio kraj češkog nacionalnog pokreta."

Iz ove priče akademika Ekmečića, redosled poteza je apsolutno jasan. Prvo se intelektualna elita, dakle ljudi čije je osnovno oruđe i oružje reč, potrudi da narodu "provre krvca", koristeći pri tom mitove, bajke, epske pesme, ili drugačije rečeno laži i poluistine koje svojom umetničkom vrednošću zadovoljavaju ljudsku potrebu za moralnim i lepim. Nakon tog "zagrevanja" počinje ono pravo, ono zbog čega su i uspaljivana srca i umovi naroda. Na scenu stupaju ljudi čije oružje više nije reč. Tada dolazi nasilje, "uglavnom, nasilje u ratu". Na kraju, zahvaljujući ovoj "babici", uz dosta muka, krvi i bola, trebalo bi da se izrodi i ta toliko željena nacionalna država. Bez ovih epsko-mitskih "psihofizičkih priprema" kroz koje je srpski narod prošao tokom 80-ih godina, a za čije sprovođenje su bili zaduženi "elitni nacionalisti", devedesete verovatno ne bi bile onakve kakve su bile - ispunjene zverstvima i rušenjima, stradanjima i patnjama i srpskog i drugih naroda sa prostora bivše SFRJ.

Koalicija bivših komunista i budućih episkopa

Od kraja Drugog svetskog rata, pa sve do početka osamdesetih godina, Srpska pravoslavna crkva je bila na margini društvenih dešavanja. Javni istupi njenih zvaničnika bili su retki, a povod su im uglavnom bile proslave i obeležavanja značajnih godišnjica. Tadašnji patrijarh srpski German, kao i većina arhijereja, trudio se da ljudi iz SPC daju što manje povoda za nesuglasice i sukobe sa vlastima. U "Pravoslavlju", novinama Srpske patrijaršije, mogle su se naći i otvorene pohvale na račun zakona koji su vladali u Titovoj Jugoslaviji. U broju od 1. februara 1980. godine kaže se: "Danas, prema zakonu o pravnom položaju verskih zajednica, postoje izvanredni uslovi za crkvenu štampu u raznim njenim vidovima... A mi kao da nismo još rasplamsali svoj izdavački zanos." Dakle, za slabu izdavačku aktivnost Srpske pravoslavne crkve, tadašnje uredništvo "Pravoslavlja" nije krivi lo Titov komunistički režim, već sopstvenu nezainteresovanost. Tadašnji glavni urednik "Pravoslavlja" Radomir Rakić u decembru 1980. objasnio je kojim se principima rukovodio. pri uređivanju ovog crkvenog lista: "Nama je pretežnije da iznesemo šta je rečeno u Svetom pismu, nego kako se pojedini današnji jerarh izrazio o nekom prolaznom događaju!" Međutim, samo koju godinu kasnije, crkvenim izdavaštvom će zavladati sasvim drugačiji uređivački principi. Episkopi će se baviti političkim,

vojnim i mnogim drugim temama, a Sveto pismo će tek uzgred biti pominjano.

Posebno zanimljiv bio je broj "Pravoslavlja" od 15. maja 1980. godine. Na naslovnoj strani objavljen je nepotpisan tekst u kome se kaže da je građane bolno pogodila vest o smrti čoveka koji je vodio našu otadžbinu i ljude kroz sve bure i oluje tokom četiri decenije, i koji je ušao u istoriju kao beskompromisan borac za bratstvo i jedinstvo. lako je bio ateista od samog početka svoje borbe, on je stvorio državu u kojoj mora biti mesta i za veru, vernike i njihova htenja i nadahnuća. U proteklih 40 godina bilo. je i nesporazuma između Crkve i države, ali "za koje mi ne držimo. da im je izvorište bilo. u mislima i postupcima ovog retkog čoveka". Naglašeno. je da je pa Ustavu SFRJ "ispovedanje vere slobodna" i da je bila zabranjena sama protivustavna zloupatreba vere u političke svrhe, a Crkva nije imala razloga da se ne slaži sa ovom ustavnom odredbom. Na kraju teksta kaže se da se pravoslavni Jugo.slavije opraštaju od Josipa Broza izražavajući mu blagodarnast i zahvalno.st što su živeli u slobodi.

Posle ovakvih reči, objavljenih na naslovnoj strani crkvenih novina, nije teško. pretpostaviti da je vrh Srpske pravoslavne crkve sa negadavanjem gledao. na brojne aktivnosti pojedinaca iz svojih krugova, posebno. tzv. justinavaca. Od početka osamdesetih, ili tačnije od smrti Josipa Braza, oni su krenuli u veoma žestoku borbu za osvajanje javnog i medijskog prostora. Pri tame, nisu se mnogo osvrtali na kritike svoje starije i iskusnije braće u Hristu. A ako. bi se i osvrnuli, činili su to žestoka i bez mnogo. poštovanja. prema njihovoj starosti i iskustvu. Na primedbe koje su dolazile na račun justinavaca, budući vladika (tada jeromonah) Atanasije Jevtić uzvraćao. je i ovakvim rečima: "Ne pristajem da patrijarh sve nas kraj i prema sebi."" "Patrijarh je samo. prvi među jednakima." "Zar sinovi ne mogu reći očevima i druge stvari, a ne samo. ono što im se dopada?" A na pitanje: "Mislite da otac ne radi dobro?" budući vladika je odgovorio: "On radi prema svojim mogućnostima, kolika može i koliko. zna, ali ne može da bude mera svima nama kako i koliko. da radimo.."

Atanasije Jevtić je kritikovao. patrijarha Germana i zbog njegovih izjava povodom požara u konaku Pećke patrijaršije. Prema zvaničnom saopštenju uzrok ovog požara, koji se dogodio. 16. marta 1981. ako. 3.30 iza ponoći, bili su električne instalacije i nepropisna izvedeni dimnjaci. U jednom tekstu objavljenom u "Pravoslavlju" od 1. aprila '81. kaže se da su vatrogasci došli na poziv, ali da u prvim vatrogasnim kolima nije bila vode, da su druga ostala u kvaru na putu do.

manastira, a da su treća stigla u pet sati ujutro. Tek ako. šest sati počela su da pristižu vatrogasna vozila u većem broju i da gase ana šta je već bila izgorela. "Suze, prave suze video sam na licima Pravoslavnih i Albanaca", kaže autor teksta objavljenog u novinama Srpske patrijaršije. "Kada je zapaljena Pećka patrijaršija, oni su ga naterali - pogrešio je što je pristao - da izjavi da požar nije podmetnut, a sestra je svedočila da tri plamena na rastojanju od 20 metara istovremeno ližu zgradu Pećke patrijaršije", govorio je vladika Atanasije Jevtić 1992. godine, u svom poznatom intervjuu na NTV Studio B.L

Apel iz aprila 1982. godine, upućen najvišim državnim organima Srbije i federacije, Svetom arhijerejskom saboru i Sinodu predstavljao je zajedničku akciju novodolazećih snaga Srpske pravoslavne crkve. Povod za ovaj apel bila su dešavanja na Kosmetu i trebalo ga je shvatiti, kako se u tekstu kaže, kao "dizanje glasa u zaštitu duhovnog i biološkog bića srpskog naroda na Kosovu i Metohiji". Potpisao ga je sveštenik, a među potpisnicima bila su i trojica justinovaca, Amfilohije Radović, Irinej Bulović i Atanasije Jevtić. Kod vlasti je ovaj postupak izazvao bes, a ni vrh SPC nije bio ništa zadovoljniji. Krajem sledeće, 1983. godine u "Pravoslavlju" je počelo objavljivanje feljtona Atanasija Jevtića pod nazivom "Od Kosova do Jadovna". U njemu su detaljno opisani napadi na Srbe na Kosovu, silovanja, maltretiranja monaha i monahinja itd. U nastavku feljtona, Atanasije Jevtić je sa kosovske sadašnjosti prešao na opisivanje bliske prošlosti i stradanja Srba u ustaškoj NDH.

U septembru 1984. godine, prilikom osvećenja crkve u Jasenovcu, patrijarh German je pozvao na praštanje, ali ne i na zaborav. Nekima, poput Vuka Draškovića, jednog od glavnih saboraca trojice budućih episkopa, tzv. justinovaca, poziv na praštanje nije se posebno dopao. Zato je ovaj dojučerašnji komunista, bezbožnik i zagovornik bratstva i jedinstva, sa deceniju i kusur partijskog iskustva, a na prste jedne ruke izbrojivih godina novokomponovanog "turbohrišćanstva", počeo da se bavi i tumačenjem Novog zaveta i da ispravlja patrijarha Germana. Po Draškovićevom mišljenju, SPC je dosta praštala. Podsetio je patrijarha i one "blage" u SPC da je "Hristos znao da plane i gnevom, pa u Jerusalimskom hramu i bič da potegne"."" Kao što se vidi, patrijarhu Germanu i sledbenicima one "blaže" struje nije bilo nimalo lako. Bivši komunisti, koji su se do juče protiv Hrista zdušno borili, sada su ih podučavali hrišćanstvu, a mladi, ostrašćeni, budući episkopi poručivali su im da ne pristaju da ih "kroje prema sebi". Ova koalicija bivših komunista i budućih episkopa (ovde, očigledno, za sadašnjost

nije bilo mesta nezadrživo je išla napred i za sobom vodila sve veći broj ljudi.

Naravno, Vuk Drašković nije bio jedini komunista i marksista koji je sa teza o "religiji kao opijumu za narod" i o neuništivosti bratstva i jedinstva, preko noći prešao na priču o pravoslavlju i monarhiji i utrčao u crkvu izguravši iz nje pobožne bakice. Bio je to vihor kojem su, pokazaće se kasnije - sasvim pogrešno, dali naziv "pokrštavanje petokraka". Vihor koji je, na sreću pobožnih bakica, trajao veoma kratko. Uskoro su mogle ponovo da se vrate u molitveni mir i tišinu dostojanstveno praznih crkava. Neverovatno je, međutim, da su izuzetno obrazovani Amfilohije Radović, Atanasije Jevtić i Irinej Bulović imali tako veliko poverenje u "komunjare" (izraz koji je Atanasije Jevtić često koristio) kao što su Dobrica Ćosić, Antonije Isaković, Vuk Drašković, Milan Komnenić itd., i poverovali da će s njima moći da ostvare bilo koji od svojih ciljeva.

Osamdeseto pravilo svetih apostola upozorava: "Neumjesno je da onaj, koji je tek iz neznabožačkog života prešao i krstio se, ili se iz nevaljalog načina življenja tek obratio, postaje odmah episkop; jer nije u redu da onaj, koji ni sam još nije ispitan, postane učiteljem drugih, osim slučaja da se to po Božjoj blagodeti dogodi."'; Apostol Pavle je najpoznatiji primer takve Božije blagodeti. Ali, čak je i on, nakon svog obraćenja, prošao kroz duži period nepoverenja pojedine braće hrišćana, moglo bi se reći i mržnje, nego što su to neki bivši komunisti prošli kod tobože ljutih antikomunista justinovaca. Nekoliko godina kasnije između njih će doći do razmimoilaženja, pa i žestokih verbalnih sukoba, a mitropolit Amfilohije će napokon zaključiti da većina srbijanskih i crnogorskih stranaka u stvari predstavlja "samo frakcije jedne iste partije i ideologije, samo što se, neke više, neke manje, prilagođavaju demokratskim tokovima. To, međutim, više čine spolja, tako da imamo stotinu raznih stranaka, a u suštini se radi o istoj bulumenti".'"

Ono što su mitropolit Amfilohije i vladika Atanasije Jevtić shvatili sa zakašnjenjem od nekoliko godina, mitropolit Jovan, njihov glavni oponent iz redova Srpske pravoslavne crkve, govorio im je još 80-ih godina. "Bilo je vrlo impresivno da trojica mladih profesora Bogoslovskog fakulteta budu članovi Udruženja književnika Srbije. Ipak, smatrao sam da su naši mladi profesori, budući episkopi, napustili teološki program rada i upustili se u jeftinu dnevnopolitičku avanturu, kojoj su određeni ton davali Dobrica Ćosić, Antonije Isaković, Matija Bećković..." Po mišljenju mitropolita Jovana, pojedinci iz Srpske pravoslavne crkve bili su "svesno ili nesvesno uvlačeni u opasnu i krvavu ratnu igru, nepravedno uvedeni u to kolo i izmanipulisani". A glavni manipulatori bili su već pomenuti akademici koji su imali znatan uticaj u Patrijaršiji. Oni su Crkvu, kako reče mitropolit Jovan, "uvlačili u

politiku, u dnevne događaje, na tanak led i truJu dasku"." Zanimljivo je i mišljenje Vladete Jerotića, profesora Bogoslovskog fakulteta, koji je pisao: "SPC se nalazi danas na još jednom teškom ispitu: da ne dozvoli da bude manipulisana od onih grla tih srpskih nacionalista koji nisu ni u prošlosti bili pravoslavni, niti su to danas postigli."Uskoro se, međutim, pokazalo da su ti grlati srpski nacionalisti bili spremni da pred argumentima sile bar nakratko ućute, a da su galamu nastavili srpski episkopi, optužujući svoje dojučerašnje istomišljenike, uglavnom kolege po peru, da su se predali i da "slugeranjski" i "lakejski" prihvataju mirovne ponude međunarodne zajednice.

Gospodin Radomir Rakić-Raka ponovo će se naći na dužnosti glavnog urednika "Pravoslavlja" 1998. godine. Uz njega u uredništvu ovog lista i '80. i '98. godine bio je i gospodin Gradimir Stanić-Grada. Njih dvojicu, kao i još neke
"pozadince" u SPC, mogli bismo nazvati ljudima "za sva vremena i sve režime".

Na jednom mestu Slobodan Inić kaže: "Ko se danas, na primjer, izuzev učesnika već legendarnih studentskih demonstracija 1968. uopšte sjeća Vuka Draškovića, današnjeg vođe fantomskih Dražinih četnika, kad je među prvi
ma, poslije poznatog Titovog obraćanja studentima. zaigrao kozaračko kolo". "Ili, nije li već duboki zaborav prekrio Draškovićevu novinarsku karijeru u Tanjugu u kojem su se mogli zaposliti samo oni koji su 'boli oči' svojom odanošću i pripadnošću i još nekim drugim uslugama učinjenim 'otadžbini', kako bi danas rekao Vuk Drašković u okviru svoga novog diskursa". (Slobodan Inić,. Tri politička portreta, u: "Radikalizacija srpskog društva", Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd 1997).

**Na sahrani trojice svojih telohranitelja i saradnika koji su poginuli u izrežiranoj saobraćajnoj nesreći, Vuk Drašković je zapretio ubicama da će "svojim glavama platiti". Tom prilikom Vuk je rekao da se "zločin ne oprašta" i da nema "ni hrišćanstva, ni Crkve, ni patrijarha, ni Boga, ni političke stranke koja sme zločincima uputiti jednu reč ljubavi ili spremnosti na oproštaj". (Fonet, 6. oktobar 1999). Srećom za ubice. Vuk Drašković je opet bio jači na zboru nego na tvoru, pa nikome nije dlaka falila s glave, a kamoli glava. Ali se zato još jednom pokazalo da ima istine u onoj narodnoj "Gvožđe se kuje dok je vruće". U trenutku bola zbog smrti svojih prijatelja. bivši (?) komunista Vuk Drašković čak je i Bogu odredio kome sme

a kome ne sme opraštati. Nažalost, ovo je bio samo jedan od brojnih primera "hrišćanstva" kakvog su se Srbi nagledali i naslušali tokom SO-ih i 90-ih godine.

Kosovski i tevtonski vitezovi

"Kosovska tragedija" i čuveni odlazak Slobodana Miloševića u Kosovo Polje 27. marta 1987. godine ("Ovaj narod niko ne sme da bije.") doprineli su da se prvi komunista Srbije visoko uzdigne na političkoj sceni. Hvalospevi su stizali sa svih strana, a ne samo od Atanasija Jevtića. Opet su među prvima reagovali književnici. Već prvog maja 1987, na naslovnoj strani "Književnih novina", pojavila se pesma Radoslava Zlatanovića, "Himna na ledini": "Ali pristiže tep mladi govornik/ Sunce koje zalazi pali mu nakostrešenu kosu/ Razgovaraću sa svojim narodom i na ledini, kaže,! u školskom dvorištu, i na njivi..."

Dakle, pred kraj osamdesetih godina Kosovo je bilo tema o kojoj se u Srbiji najviše govorilo. Ali, nažalost, ne sa istorijske tačke gledišta, već sa one bajkovite, mitske. Način korišćenja priče o kosovskim vitezovima, zarad postizanja određenih ciljeva, neodoljivo je podsećao na upotrebu mita o tevtonskim vitezovima od strane nemačkih nacista. Nemački slavista Rajnhard Laurer o tome je ovako pisao: "Nacionalni mitovi koji nas u doba mira raduju, jer oplođuju umetnost, u kont1iktnim vremenima razvijaju opasne potencijale militantnosti, okrutnosti i netrpeljivosti, koji deluju poput masovnog ludila i ljude mogu da pretvore u zveri. Da li se tu radi o furor * teutonieusu ili o furor serbicusu, za žrtve je podjednako loše."

Pripremajući se za proslavu 600-godišnjice Kosovskog boja, Srpska pravoslavna crkva je odlučila da mošti kneza Lazara prebaci u manastir Gračanicu. Tokom 1988. godine, kneževe mošti su pronete kroz eparhije Zvorničko-tuzlansku, Šabačko-valjevsku, Šumadijsku i Zičku, i svugde su bile svečano dočekane od velikog broj ljudi. Ovim povodom tadašnji vladika šabačko-valjevski Jovan Velimirović izdao je poslanicu u kojoj je pomenuo termin "nebeska Srbija", kasnije često i od mnogih korišćen. "Od kneza Lazara i Kosova Srbi prvenstveno stvaraju NEBESKU SRBIJU, koja je do danas sigurno narasla u najveću nebesku državu. Ako samo

uzmemo nevine žrtve ovog poslednjeg rata, milione i milione Srba i Srpkinja, dece i nejači, pobijenih ili mučenih u najstrašnijim mukama ili bacanih u jame i pećine od ustaških zločinaca, onda možemo pojmiti koliko je danas srpsko carstvo na nebesima''.

Uz promenu republičkog Ustava, glavni događaj za Srbiju tokom 80-ih bila je proslava 600-godišnjice Kosovskog boja. Centralna svečanost je održana na Gazimestanu, na Vidovdan 1989. godine. Ovaj veliki skup* predstavljao je sjajnu priliku da Slobodan Milošević ojača i učvrsti svoje lične pozicije i on je tu priliku vrlo dobro iskoristio. Prisećanje na kosovske junake i sav ostali "mitski garnirung" nisu naročito zanimali budućeg predsednika Srbije. U krugovima bliskim Patrijaršiji zamereno mu je što nije prisustvovao centralnom crkvenom pomenu u manastiru Gračanici. Koliko je sve to za Slobodana Miloševića bilo nebitno najbolje se videlo jednu deceniju kasnije, 28. juna 1999. Deset godina ranije, proslava 600-godišnjice Kosovskog boja bila je vest za naslovne strane svih, pa i državnih novina. Na televiziji, na radiju, na tribinama, svuda se samo o Kosovu pričalo. Pevalo se "Oj Srbijo, sad si opet cela, nećeš više biti u tri dela". A onda, u junu 1999, umesto "od milion do dva miliona ljudi", na Gazimestanu su stajali samo patrijarh Pavle, vladika Artemije, vladika Atanasije Jevtić i još nekolicina ljudi, i to pod zaštitom međunarodnih oružanih snaga. U državnim medijima o ovome nije bilo ni reči.

I na kraju, pomenimo još jednom izuzetnu sposobnost srpskih duhovnih i svetovnih vođa za dugoročna planiranja i projektovanja. Strpljivim, upornim i temeljitim radom tokom 80-ih godina postigli su fantastične rezultate. Oni koji su juče plakali na vest o smrti Josipa Broza, sada su ga mrzeli iz dna duše; koji su se kleli u Jugoslaviju, sada su verovali da je ona bila "grobnica srpstva"; kojima su bratstvo i jedinstvo bili svetinje, sada su samo čekali poziv da krenu u finalni obračun sa "Turcima" i "ustašama", tim večitim neprijateljima Srba. Dakle, prva decenija rada na ostvarenju "novog srpskog poretka" uspešno je završena. Psi rata bili su raspomamljeni opojnim mirisom srpskog trolatičnog cveta (UKS - SANU - SPC) i režeći, iskeženih zuba, trgali su lance kojima su bili vezani. Čovek koji je lance držao u svojim rukama bio je, naravno, Slobodan Milošević. Kao što se sve vreme i očekivalo, početak 90-ih značio je prelazak na ostvarenje druge faze plana zvanog "novi srpski poredak". Psi rata napokon su pušteni sa lanca i krenuli su u čerečenje plena. Vukovar, Sarajevo i Srebrenica najpoznatije su i najveće žrtve tih deset godina napujdavanih zveri.

* furor=bes, pomama; zanos, oduševljenje.

Po domaćim procenama bilo je prisutno između milion i dva miliona ljudi.
Po agenciji Rojters, oko 300.000.

Patrijarh srpski iz devetog kruga

U vreme održavanja Izbornog sabora patrijarh German je još uvek bio živ. Tokom njegove bolesti koja je počela od Vidovdanskog sabora 1989, kada je polomio kuk, patrijarha Germana je zamenjivao mitropolit Jovan kao "najstariji mitropolit po proizvodstvu". U decembru 1990. patrijarh German bio je bolestan već punih godinu i po dana. Procena njegove "dokazane nemoći" da vrši svoje patrijaršijske dužnosti obavljena je uz konsultaciju sa konzilijumom lekara Vojnomedicinske akademije u Beogradu. Tek pošto je od medicinskih stručnjaka dobijen nalaz, "Sabor je razrešio teško obolelog patrijarha Germana svih patrijaršijskih dužnosti i obaveza" i krenuo u izbor novog patrijarha.

Izborno zasedanje Svetog arhijerejskog sabora održano je 1. decembra 1990. u Patrijaršijskom dvoru u Beogradu i bilo je izuzetno uzbudljivo i neizvesno. Predsedavao je najstariji arhijerej SPC po posvećenju mitropolit dabrobosanski Vladislav. Ovom zasedanju prisustvovali su svi arhijereji osim episkopa srednjozapadnoameričkog Firmilijana, koji je preko posrednika učestvovao u glasanju. Tako je uglasanju učestvovalo svih 25 arhijereja. Izborni sabor je počeo sa radom posle priziva Svetog duha koji je služio episkop sremski Vasilije. Na izbornoj listi za novog patrijarha bilo je 17 arhijereja.

"Glasanje se odvijalo tako što je svaki od članova Izbornog sabora trebalo da zaokruži tri kandidata za koje smatra da mogu da uđu u trojnu kandidaturu za izbor patrijarha. Da bi neki kandidat ušao u trojnu kandidaturu, mora da ima više od polovine glasova članova Izbornog sabora, znači najmanje 13." "U prvom krugu glasanja rezultati su bili sledeći: episkop šumadijski Sava dobio je 16 glasova, episkop žički Stefan 13, episkop raško-prizrenski Pavle 11 glasova, mitropolit

zagrebačko-ljubljanski Jovan 8 glasova, episkop banatski Amfilohije 8 glasova itd." " Tako su u prvom krugu glasanja dobijena dvojica kandidata koji će ući u trojnu kandidaturu za srpskog patrijarha: episkop šumadijski Sava i episkop žički Stefan."

Iz rezultata dobijenih u prvom krugu vidi se da su najviše glasova osvojili episkopi koji su u junu 1990. godine kao članovi Sinoda posetili Slobodana Miloševića. Dakle, predstavnici "mekog krila" Crkve, zagovornici "saradnjc, mira i dobrih odnosa sa državom", još uvek su imali prednost i veće poverenje kod svoje braće u Hristu. Od ukupno 75 glasova (25 arhijereja trebalo je da zaokruži po trojicu kandidata) polovinu su dobili vladika šumadijski Sava (16), vladika žički Stefan (13) i mitropolit zagrebačko-ljubljanski Jovan (8). Takođe, vidljivo je da dvojica politički najuticajnijih arhijereja SPC mitropolit Amfilohije i mitropolit Jovan nisu bili ozbiljniji kandidati u borbi za patrijaršijski presto.

Posle prvog kruga, članovi Izbornog sabora glasali su samo za po jednog kandidata. Treći kandidat, međutim, nije izglasan ni u drugom krugu. Glasanje je ponovljeno, u nadi da će, treći pokušaj uroditi plodom. Ali, i on je bio bezuspešan. Strpljivi i uporni episkopi SPC prešli su na četvrti krug glasanja. Ni ovoga puta nijedan od preostalih petnaest kandidata nije dobio trinaest ili više glasova. Da li su neki episkopi počeli da sumnjaju u mogućnost izbora trećeg kandidata, tek, prešlo se na peti krug glasanja. I to je bio pucanj u prazno. Šesti krug je, možda, bio povod da se postavi pitanje da li je Duh sveti uopšte bio prizvan. Ako jeste, kako je trebalo shvatiti ovu Njegovu neodlučnost? Sve u svemu, treći kandidat nije bio izabran ni u šestom krugu. Ništa se nije desilo ni u sedmom krugu. Osmi krug, takođe, ništa. I na kraju, tek u devetom krugu, kao da je želeo da nagovesti šta srpski narod i državu čeka u narednom periodu, Duh sveti je prekinuo neizvesnost. Za trećeg kandidata, sa 20 dobijenih glasova, izabran je episkop raško-prizrenski Pavle.

Posle ovog dugog i neizvesnog biranja, imena trojice kandidata napisana su na papire i stavljena u tri koverte koje su potom položene na časnu trpezu. Patrijarha je žrebanjem birao sveštenomonah koji se za tu priliku posebno pripremao postom i molitvom. Evo kako je izgledao sam postupak žrebanja prilikom izbora patrijarha Pavla: "U pridvornom hramu Svetog Simeona Mirotočivog, u opštoj molitvenoj atmosferi, visokoprepodobni arhimandrit Antonije (Đurđević), nastojatelj manastira Tronoše, oblači epitrahilj, metaniše pred celivajućom ikonom Spasitelja i Presvete bogorodice, ulazi u oltar, metaniše i pred svetim prestolom i celiva sveti presto i Jevanđelje. Zatim, upire pogled ka nebu, uzima s Jevanđelja sva tri zapečaćena koverta sa imenima trojice kandidata za patrijarha srpskog, premeće ih nekoliko

puta i jedan od njih predaje mitropolitu dabrobosanskom Vladislavu. Stavši na svete dveri, visokopreosvećeni mitropolit Vladislav, načelstvujući Izbornog sabora arhijerejskog, pokazuje zapečaćeni koverat, otvori ga i reče: 'Arhiepiskop pećki, mitropolit beogradsko-karlovački i patrijarh srpski je episkop raškoprizrenski Pavle.' "2" Slcdećeg dana, 2. decembra 1990. godine, na svetoj arhijerejskoj liturgiji u Sabornoj crkvi u Beogradu, izvršeno je ustoličenje novoizabranog patrijarha, koji je tim činom dobio sva prava i dužnosti koji mu po kanonima i crkvenom Ustavu pripadaju. Po običaju koji vlada u SPC, patrijarh Pavle je naknadno ustoličen i u Pećkoj patrijaršiji.

Od novoizabranog poglavara Srpske crkve mnogo se očekivalo, pa su episkopi patrijarhu Pavlu to odmah i dali do znanja. Po rečima episkopa (tada moravičkog) Irineja Bulovića, SPC je na patrijaršijskom prestolu dobila "čoveka, monaha, duhovnika, episkopa i prvojerarha koji će svima nama, vaistinu, biti putokaz i putovođa na putu duhovnosti, na putu stvarne duhovne obnove i blagodatnog preporoda našeg napaćenog i krstonosnog naroda, na putu kojim vascela Crkva naša putuje ka Carstvu Božijem". Najjasniji i najkonkretniji u izražavanju očekivanja i želja bio je mitropolit dabrobosanski Vladislav, predsedavajući Izbornog sabora. Za vreme "trpeze ljubavi", podigavši čašu i nazdravljajući Njegovoj svetosti patrijarhu Pavlu, mitropolit Vladislav je između ostalog rekao: "Želim da li Srbiji koja preživljava teške dane, više nego mi van Srbije, Gospod Bog pomogne da Srbi pođu pravim putem, putem svetosavskim za dobro srpskog naroda i Srpske crkve." "Želimo Vam .od Boga dug život, dobro zdravlje i da spasete što se da spasti. Mislim na Kosovo i Metohiju koji krvare. To je naša kolevka, naša majka. Bojim se da će krvariti i u Sandžaku, ako se bude vodila politika kako se sada vodi. Kao, sve je u interesu 'bratstva i jedinstva', a mi izgubismo sve što je srpsko. Tako će biti i u drugim krajevima gde su Srbi brojčano u manjini, gde se hoće da postojimo samo kao Srbi katoličke vere ili kao Hrvati rimokatoličke vere. To ne može da bude, to se ne srne dozvoliti. Mi polažem o velike nade u Vas i imamo veliko poverenje, jer Vas rukovodi ljubav. U ime svih arhijereja, dižemo ovu čašu za zdravlje i dug život našeg novog Patrijarha Pavla."

Na istom vanrednom zasedanju Sabora u decembru 1990. godine na kome je izabran patrijarh Pavle, vikarni episkop moravički Irinej Bulović izabran je za episkopa bačkog. Dotadašnjeg episkopa banatskog Amfilohija Radovića, Sabor je takođe podigao na višu lestvicu crkvene hijerarhije i izabrao za mitropolita crnogorsko-primorskog. Sledeće godine, na redovnom zasedanju Sabora održanom

u maju 1991, za episkope SPC izabrana su i preostala dva đaka oca Justina Popovića. Arhimandrit Artemije Radosavljević, nastojatelj manastira Crna reka, izabran je za episkopa raško- prizrenskog, nasledivši na toj dužnosti patrijarha Pavla, a arhimandrit Atanasije Jevtić, dekan Bogoslovskog fakulteta u Beogradu, izabran je za episkopa banatskog, nasledivši na tom mestu mitropolita Amfilohija. Dakle, njih četvorica, uz patrijarha Pavla, predstavljali su "idejni sinod" Srpske pravoslavne crkve koji je tokom 90-ih godina predvodio srpsko pravoslavno stado. Mitropolit Jovan je na duže vreme bio skrajnut i udaljen od poluga crkvene vlasti.

Ali, da ne zaboravimo i bivšeg patrijarha Germana. Umro je u avgustu 1991. godine, osam meseci nakon što ga je Sabor, posle konsultacija sa medicinskim stručnjacima, razrešio dužnosti patrijarha. Za "istorijske dane" koji su bili pred srpskim narodom i srpskom državom, Srpskoj pravoslavnoj crkvi bio je potreban zdrav poglavar koji će je povesti putem uspeha i spasenja. Iz tog razloga, smrt aktuelnog patrijarha nije se više mogla čekati. Srpskim episkopima se žurilo. Smenom patrijarha Germana sa scene je otišao duhovni pastir koji je na prestolu svetoga Save proveo pune 32 godine (1958-1990).

Dakle, u decembru 1990. godine, srpski nacionalni brod je dobio svog novog duhovnog kormilara u ličnosti patrijarha Pavla. Znajući da se za nedelju dana organizuju prvi višestranački izbori u Srbiji, episkopi SPC su svom pravoslavnom stadu poslali saborsku poruku u kojoj su pozdravili "zoru političke slobode u našoj zemlji i prve posleratne slobodne izbore". Takođe su izrazili želju i nadu da će "predstojeći izbori u Srbiji i Crnoj Gori biti zaista časni i pošteni" i da će narod "umeti da izabere između sebe najbolje ljude" ukoliko mu se stvarno omogući da glasa po savesti, bez straha i bilo kakvih pritisaka. Po mišljenju srpskih arhijereja, tragično iskustvo poslednjih 45 godina bilo je dovoljno da "otrezni svakog iole zdravo mislećeg čoveka da ne dopusti da se to više ikada ponovi". "Zato smo duboko uvereni da će srpski narod pri svom izboru biti sposoban da razlikuje između onih koji mnogo obećavaju, a iza obećavanja skrivaju svoje vlastoljubive i samožive interese, i onih koji su istinski verni Bogu i rodu, odnosno večnim vrednostima i opredeljenjima srpskog naroda kao temelju svakog pravog napretka."29

Rezultati izbora održanih 9. decembra 1990. godine verovatno su razočarali većinu srpskih episkopa. Socijalistička partija Srbije osvojila je 45,8 odsto glasova i zauzela 77,6 odsto poslaničkih mesta, tj. 190 od 250 (izbori su bili organizovani po

većinskom izbornom sistemu), a prvi predsednik Srbije postao je Slobodan Milošević za koga je glasalo 65,35 odsto izašlih birača. Dok su se srbijanski komunisti potrudili da se bar "preobuku" (vladika Atanasije je socijaliste, i ne samo njih, nazivao "preobučenim komunistima"), u Crnoj Gori su smatrali da je to apsolutno nepotrebno i na prve izbore izašli pod neizmenjenim imenom Saveza komunista. Odluka se pokazala kao pravi pogodak, jer su Crnogorci komunistima dali čak 64 odsto glasova!

Tako je u decembru 1990. godine, nesumnjivo jednom od najznačajnijih meseci u svekolikoj istoriji Srba, srpski nacionalni brod dobio oba kormilara, i duhovnog i svetovnog. Ovog prvog, patrijarha Pavla, odabrao im je Duh sveti, a ovog drugog, Slobodana Miloševića, izabrali su sami sebi. (Izabrali, pa se pokajali). Verujući da "onaj s brda uvek više vidi, nego onaj pod brdom", srpski narod je bezbrižno zaplovio sa svojim novim vođama. Plovidba je trajala punih deset godina. Neki su je trpe li bez pogovora, pokazujući priličnu dozu mazohizma, neki su manje ili više gunđali, a neki, čini se oni najpametniji, razbežali su se i potražili spas po drugim zemljama, znajući izgleda od samog početka da je sa ovakvim kormilarima potonuće jedino što sleduje srpskom nacionalnom brodu.

Studentski zvižduci
i aplauzi patrijarhu Pavlu

Zadovoljstvo onim što je Milošević postigao tokom 80-ih godina (promena Ustava Srbije, ukidanje autonomije pokrajinama i stvaranje jedinstvene državne teritorije), već početkom 90-ih počelo je da splašnjava. Rušenje Berlinskog zida (10. novembra 1989.), promene u bivšim zemljama istočnog bloka i pobede opozicionih, nekomunističkih partija, otvorili su apetite i predstavnika srbijanske opozicije. Njen poraz na izborima u decembru 1990. godine, sve lošija ekonomska situacija i sputavanje opozicionih stranaka stvarali su nezadovoljstvo kod velikog broja građana. Naročito kada je nekima postalo jasno da je Milošević i dalje nepopravljiv komunista ("preobučen") i da ideje koje su u to vreme bile u opticaju, kao što su monarhija, demokratija, slobodni mediji itd., njemu nisu ni na kraj pameti.

Previše razloga da bude zadovoljna novoizabranim predsednikom Srbije i njegovim režimom nije imala ni Srpska pravoslavna crkva. Posle onako veličanstvenih proslava Božića, Svetog Save i Uskrsa tokom 1990. godine, Skupština Srbije je odlučila da se u januaru 1991. Božić ne slavi kao državni praznik. Bio je to dovoljan razlog da Njegova svetost uputi Slobodanu Miloševiću protestno pismo. Po mišljenju mnogih, Miloševiću nije bilo toliko stalo da li će se Božić zvanično slaviti ili neće, nego je bio ljut što su u SPC sve manju moć imali episkopi spremni na saradnju sa državom i rukovodstvom Srbije. Umesto njih, sve uticajniji su postajali oni crkveni velikodostojnici koji su se intenzivno družili sa srbijanskim opozicionarima.

Protestno pismo patrijarha Pavla upućeno predsedniku Miloševiću mnogi su shvatili kao jasan znak "na čijoj je patrijarh strani". Ali, takođe u januaru 1991, posle pobede na predsedničkim i parlamentarnim izborima u Srbiji, patrijarh Pavle je otišao u posetu Slobodanu Miloševiću i čestitao mu što je "preuzeo dužnost" predsednika. "Politika" je, međutim, objavila da je Njegova svetost "srdačno čestitao" predsedniku Miloševiću pobedu na izborima. Ovu vest demantovao je i sam patrijarh, a objašnjenje je stiglo i od vladike Atanasija Jevtića: "Kada je Milošević postao predsednik Srbije, patrijarh mu je u poseti, koja je imala i druge razloge, čestitao što je predsednik, što je preuzeo dužnost. Kabinet predsednika Miloševića je objavio da mu je čestitao izbornu pobedu. To je bila čista politička manipulacija..."

Zbog ovakvih postupaka novoizabrane vlasti, tj. zbog potpune kontrole nad državnim medijima, 9. marta 1991. u Beogradu su organizovane poznate demonstracije srbijanske opozicije, koje su svojom žestinom predskazale 5. oktobar 2000, datum rušenja režima Slobodana Miloševića. Vidno uplašeni, predstavnici jugoslovenskog i srbijanskog rukovodstva odlučili su da iste večeri na ulice Beograda izvedu tenkove. Međutim, taj čin je izazvao nezadovoljstvo studenata Studentskog grada koji su u noći la. na 11. mart iz svojih domova na Novom Beogradu u broj noj i dugačkoj koloni krenuli ka centru grada. Posle sukoba sa policijom na Brankovom mostu, studenti su uspeli da prođu i da se stacioniraju na platou kod Terazijske česme.

U početku (praktično samo prvog dana) ovaj studentski protest je kod mnogih Beograđana stvorio nadu da bi u Srbiji moglo doći do istinskih i korenitih promena.

Ali, sve se uskoro pretvorilo u najobičniji hepening opravdano nazvan "plišanom revolucijom", po ugledu na slične proteste u Čehoslovačkoj. Kažemo opravdano, jer je nad čitavom tom "predstavom" vešto uspostavljena kontrola i dovoljnom količinom "pliša" sasvim neutralisana silina studentske pesnice. Pesnice koja će kasnije postati simbol studentskog pokreta Otpor. Sa improvizovane bine na Terazijskoj česmi okupljenima su se najčešće obraćali glumac Branislav Lečić i večiti student i političar Žarko Jokanović. Gospodin Lečić, budući ministar za kulturu u Vladi Srbije, ostao je upamćen po jednom pozivu koji je tih "revolucionarnih" dana uputio predsedniku Srbije Slobodanu Miloševiću: "Slobo, ti koji si biser u srpskoj kruni, dođi, sedi..."* Drugopomenuti "plišani revolucionar" gospodin Jokanović, zajedno sa strankom kojoj pripada, Novom demokratijom, tri godine nakon "revolucije" postao je koalicioni partner Socijalističke partije Srbije, a 1997. godine izašao je čak i na izbore u savezu sa SPS-om i JUL-om. Lično je učestvovao i u radu Izbornog štaba Milana Milutinovića koji je u decembru 1997. izabran za predsednika Srbije.

Jedanaestog marta 1991. godine, dok je na Ušću održavan kontra-miting u znak podrške režimu Slobodana Miloševića, studentima okupljenim kod Terazijske česme obratio se i patrijarh Pavle: "Braćo i sestre, narode predaka naših, dolazim vam sa trona Svetog Save da vas zamolim sledeće: u interesu svega našega roda je da, imajući u vidu opšti interes u ovim teškim prilikama i nevoljama našeg naroda, molim vas u ime Crkve Svetosavske Pravoslavne da se ova vaša pitanja raspravljaju na mestu na kome se mogu raspravljati mirno i razumno u opštem interesu."-" Međutim, Njegova svetost patrijarh bio je prekinut gromoglasnim zvižducima, uzvicima "Ua" i "Crvena bando!", izuzetno popularnim i upotrebljavanim početkom 90-ih. Sutradan se patrijarh Pavle izvinio studentima, a izvinjenje im je preneo Atanasije Jevtić, tadašnji dekan Bogoslovskog fakulteta Spc. Patrijarh Pavle je za ovaj potez dobio aplauze i ovacije od istih onih koji su mu juče zviždali.

Po rečima Atanasija Jevtića, patrijarh je pozvao studente da se raziđu "plašeći se naleta sa Ušća". Godinu dana kasnije, u martu 1992, u svom poznatom intervjuu na NTV Studio B, vladika Atanasije Jevtić je povodom tog događaja dao dodatna objašnjenja. Rekao je da je patrijarh "bio obmanut, izmanipulisan" od Dragana Dragojlovića, ministra vera u Vladi Srbije, i drugih koji su obavestili Njegovu svetost da mitingaši sa Ušća, okupljeni da daju podršku Miloševiću, "hoće da dođu i da biju ove (na Terazijarna). Čovek je poverovao toj priči, izašao i rekao deci da se raziđu.

Upravo je to bilo saopštenje sat pre toga iz Miloševićevog kabineta. Čovek je, dakle, bio upotrebljen u funkciji SPS-a", objasnio je vladika Atanasije.

Posle četiri dana i noći (10-14. mart 1991), "predstava" kod Terazijske česme okončala se formainim zadovoljenjem uslova koje su demonstranti postavili Slobodanu Miloševiću.
Dušan Mitević, glavni i odgovorni urednik Televizije Beograd, dao je ostavku, a na njegovo mesto je došao Ratomir Vico. Radio-televizija Beograd na kratko je promenila svoju uređivačku politiku koja se, međutim, uskoro pretvorila u najstrašnije ratno huškanje i navijanje za vladajuću stranku, tako da je Dušan Mitević u odnosu na svoje naslednike mogao biti smatran pravim demokratom. Ostavku je dao i Radmilo Bogdanović, tadašnji ministar policije, ali su i njega nasledili zagovornici još gorih i još surovijih metoda u borbi protiv mitingaša i demonstranata. Zbog smrti jednog demonstranta i jednog milicionera, na zahtev studenata formiran je anketni odbor koji je trebalo da utvrdi ko je odgovoran za devetomartovske događaje, ali taj odbor nikada ništa nije zaključio.

Tokom studentskog protesta, u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti, koja je do tada u najvećem broju bila udruženje istomišljenika i poštovalaca lika i dela Slobodana Miloševića, došlo je do definitivnog razlaza po pitanju "za ili protiv Slobe". Akademik Matija Bećković, na primer, govorio je pred studentima kod Terazijske česme i podržao njihove zahteve, a akademik Mihajlo Marković, tada potpredsednik SPS-a, govorio je pred kontramitingašima na Ušću. Ipak, najvažnija posledica martovskih demonstracija bila je ta što je predsednik Srbije shvatio da mu je "pred pragom zaigra la mečka" i da u svojoj kući neće imati mira. Ekonomska situacija se pogoršavala, a pošto je iz Slovenije i Hrvatske dolazilo sve manje novca u savezni budžet, Jugoslovenska narodna armija je sredinom marta Predsedništvu Jugoslavije dostavila predlog zakona u "vezi sa teškoćama finansiranja JNA". Bio je to znak Slobodanu Miloševiću da se nešto mora preduzeti. Zato je on odlučio da tenkove koje je provozao po beogradskim ulicama izvede na ulice nekih drugih gradova (naravno, ne Srbije i Crne Gore) i da interesovanje srpskog naroda sa sebe i svog režima prebaci na nekoga drugog. Za ovakav posao Slobodan Milošević je u Srbiji mogao računati na zdušnu pomoć sa svih strana.

* Citirano na osnovu sećanja nekolicine zgađenih ućesnika i gledalaca "predstave".

Za Slobu nejedinstveni, za rat jedinstveni

Već od maja 1990. godine, tj. od godišnje skupštine SANU na kojoj je jednoglasno prihvaćen predlog da se raspusti aktiv SK i zabrani rad političkih stranaka na Akademiji, ali, naravno, ne i stranačko angažovanje akademika van Akademije, stvoreni su prvi formalni uslovi za njihove političke razlike i razlaze. U julu 1990, kada je osnovan SPS, akademik Mihajlo Marković je postao potpredsednik socijalista, a akademik Antonije Isaković član njihovog Glavnog odbora. Razlike su postale još očiglednije za vreme martovskih demonstracija 1991. godine. Ali, one su postojale samo oko rešavanja unutar srpskih problema, dok je po spoljnim pitanjima vladala zadivljujuća sloga. Za rat i stvaranje Velike Srbije bili su praktično svi, osim na prste izbrojivih izuzetaka. "U tom smislu nije bilo velike razlike između dve strane u politički aktivnom članstvu SANU, čiji je rascep išao samo linijom - za Miloševića ili protiv njega. Pitanje 'pogubnosti' postojeće Jugoslavije po srpski narod, koncipiranja 'nacionalnog interesa' na njenim ruševinama i odnosa prema ratu koji je započinjao nije bilo sporno. Tako se i desilo da su se pojedini akademici sa Terazija (Matija Bećković) i Ušća (Mihajlo Marković) ubrzo opet našli zajedno u Francuskoj 7, na zadatku stvaranja jedne srpske države, iako je Jugoslavija još postojala, rat još nije započeo, a secesija nije završena.")

Šesnaestog marta 1991. godine Slobodan Milošević je na Beogradskom univerzitetu izjavio da će legalno naoružavati Srbe u Hrvatskoj, a uskoro je usledila i njegova odluka o mobilizaciji rezervnog sastava milicije. Iako je incidenata bilo već i krajem 80-ih i 1990. godine, pravim i zvaničnim početkom rata na prostorima bivše SFRJ smatra se 1991. godina. Prvih dana marta 1991. došlo je do sukoba u Pakracu, a krajem marta, u vreme katoličkog Uskrsa, desio se veliki oružani sukob na Plitvicama u kome je bilo žrtava i koji mnogi i sa srpske i sa hrvatske strane smatraju početkom rata u Hrvatskoj.

Devetomartovske demonstracije su pokazale da je i u Srbiji postojao potencijal za promene kakve su se dogodile u drugim bivšim komunističkim zemljama. Milošević je, međutim, u odnosu na sve ostale evropske komunističke

poglavare bio u prednosti, jer njegov narod i njegova opozicija nisu imali samo jednu želju - razračunavanje sa komunizmom. Kod Srba je postojala daleko jača želja, a zvala se Velika Srbija. Tokom SO-ih godina seme maštanja o velikoj srpskoj državi posejali su u duše Srba oni koje često nazivamo "intelektualnom elitom". U konkretnom slučaju bili su to prvenstveno pojedini književnici, akademici i četvorica budućih episkopa Srpske pravoslavne crkve, takozvani justinovci (naš "trolatični srpski cvet")

Zahvaljujući upravo toj intelektualnoj eliti i onome što je izniklo iz semena koje su oni posejali, Milošević je imao mogućnost da sa brojnih problema koji su početkom 90-ih postojali u Srbiji pažnju srpskog naroda skrene na neke druge "zanimacije". I tada se potvrdilo pravilo da je jedan od najlakših načina da se dva protivnika bar na kratko pomire i ujedine, pronalazak trećeg, zajedničkog neprijatelja. I nije trebalo ni mnogo ni daleko tražiti. Hrvatska je bila tu, u neposrednom susedstvu, mape su bile tu, istorija i genocid, na koji se uvek moglo pozvati, bili su tu. Trebalo je samo krenuti na posao. Tenkove, koje je u martu 1991. izveo na beogradske ulice i na svoj narod, Slobodan Milošević nije morao ni da vraća u hangare. Novo naređenje je glasilo - pravac Hrvatska. A dok se ide u "odbranu" srpskog naroda od "ustaša", dok se stvara nova država i ostvaruje ono što je do tada i za najmoćnije Srbe bilo neostvarivo, kome je do sitnih, nebitnih zađevica? Kome je do demonstracija, mitinga, nevažnih podela na poziciju i opoziciju, komuniste inekomuniste? A pre svega, kome je do lagodnog života, jer za velike stvari kao što je Velika Srbija, čovek se mora žrtvovati? Na taj način Slobodan Milošević je obezbedio mir u sopstvenoj kući, prebacivši sukobe u tuđe dvorište.

Svojim svesnim ili nesvesnim radom za interese Slobodana Miloševića posebno su se isticali pojedini članovi Srpske akademije nauka i umetnosti. Biljana Srbijanović, mlada autorka svetski poznatih dramskih dela ("Porodične priče" i "Pad"), o akademicima nije imala naročito lepo mišljenje. Za nju "SANU danas irna tri i po inteligenta. To je dom staraca koji je iz propagandnih razloga prvi patentirao reč 'srbofobija', i još uvek se ne stidi i ima želju da nekome bilo šta objašnjava. Većina srpskih akademika treba svaki dan da se pokloni pred Titovim grobom, što im je omogućio da se uvuku u te institucije i imaju tako dobre penzije. Ja sam, inače, protiv akademija, one su uvek konzervativne institucije, uglavnom ne služe ničemu i nemaju nikakvu značajnu svrhu. Ali, neka

se ljudi igraju ako to vole."'.

Za razliku od drugih domova staraca, u kojima se obično igraju šah, karte i domi ne, a igrači se ne trude da utiču na živote stotina hiljada ljudi, igre srpskih akademika bile su mnogo opasnije (po druge, naravno, ne po njih). Ideja pojedinaca o sopstvenom značaju nagnala ih je da se u martu 1991. sastanu kao inicijativni odbor za formiranje Srpskog nacionalnog saveta (SNS), koji je trebalo da bude "vrhovna nacionalna institucija koja će zastupati interese svih Srba bez obzira na to gde žive".Od akademika tom odboru su prisustvovali: Mihajlo Marković, Dobrica Ćosić, Matija Bećković... Iste godine 27. marta akademik Mihajlo Marković je upoznao javnost sa inicijativom da se stvori SNS koji treba da radi na formiranju jedne srpske države. Ovu inicijativu su podržali i Srpska pravoslavna crkva, najveće naučne i kulturne institucije u Srbiji, kao i niz političkih stranaka u Srbiji i van nje. Dobrica Ćosić, koji je bio član Inicijativnog odbora, obećao je da će izradom deklaracije SNS-a biti ispunjena očekivanja "našeg političkog naroda". Po mišljenju Matije Bećkovića deklaracija je morala sadržavati "ono što je nesporno među Srbima", pa je on odmah za predsednika SNS-a predložio Tomislava Karađorđevića. Da li zbog toga što drugi nisu bili tako monarhistički raspoloženi poput akademika Bećkovića, ili iz nekih drugih razloga, ova akademska "igrarija" završila se posle samo tri-četiri meseca. Srpski nacionalni savet se raspao.

Iskopavanje starih žrtava i ukopavanje novih

U Srpskoj pravoslavnoj crkvi, međutim, stvari su shvatali daleko ozbiljnije. Posle devetomartovskih demonstracija i javno iskazane namere predsednika Srbije da naoruža Srbe u Hrvatskoj, odnosi između SPC i režima Slobodana Miloševića znatno su se poboljšali. Kratko rečeno, činilo se da srpsko rukovodstvo ima nameru da ispuni jedan od najvažnijih interesa Srpske crkve - što je moguće veću Srbiju. Pojedini episkopi već tada su poredili novu hrvatsku vlast i državu sa Nezavisnom Državom Hrvatskom. U "Pravoslavlju" od 15. marta 1991. godine objavljen je tekst vladike Lukijana slavonskog pod naslovom "Antisrpsko nastupanje ustaške države". Moglo bi se čak reći da je crkvena štampa najviše poradila na ubeđivanju srpskog naroda i srpske javnosti u ustaštvo novih hrvatskih vlasti.

Dajući ogromnu pomoć Slobodanu Miloševiću da pažnju Srbijanaca skrene sa problema u svojoj kući na probleme u tuđim dvorištima, episkopi SPC su sa reči prešli na dela. Još na redovnom zasedanju Svetog arhijerejskog sabora, održanom u maju 1990. godine, zatraženo je "od nadležnih državnih organa da se omogući vađenje iz jama u toku rata pobijenih i njihovo dostojanstveno sahranjivanje pri hramovima i drugim za to pogodnim mestima". Sveti arhijerejski sabor je smatrao da je "krajnje vreme da se ispuni taj elementarni dug čovečnosti i prema nevino pobijenim u toku i posle Drugog svetskog rata, nastradalim u bratoubilačkom istrebljenju. Jer, bez mira sa mrtvima i među mrtvima nema i ne može biti mira i pomirenja među živima." Ovaj zahtev je ponovljen još dva puta, na vanrednom zasedanju Sabora u decembru 1990. i na redovnom zasedanju Sabora u maju 1991. godine.

Ali, izgleda da neko nije želeo da se taj posao obavi u miru i tišini, u dostojanstvenoj atmosferi, kakvu su zasluživali oni zbog kojih je to tobože i činjeno. Kao da su američki televizijski delatnici u to umešali svoje prste: sve je bilo okruženo kamerama, reflektorima, novinarima. Ljudi su na televizijskim ekranima mogli da gledaju stravične slike sa stotinama lobanja i kostiju poredanih po šatorskim krilima. Prilikom vađenja kostiju iz jame Golubinke, u nju su se spustili čak i predsednik SDS-a za BiH Radovan Karadžić, član Predsedništva BiH dr Nikola Koljević i slikar Milić od Mačve. U "Pravoslavlju" od 1. decembra 1990. godine, u tekstu pod naslovom "Mučenici na vide lu dana", opisano je vađenje kostiju iz poznate jame Jagodnjače (nalazi se u Popovom polju, nedaleko od Ljubinja), duboke oko 50 metara, u koju su ustaše bacile oko 1000 pobijenih Srba. U tekstu su, između ostalog, opisani načini na koje su žrtve ubijane (hladnim oružjem, udarcima tupim predmetima u glavu, sekirama itd.), a naveden je i spisak predmeta nađenih u jami (gume ni opanci, duvanske kutije, dugmad, naočare itd.). Povađene su kosti i žrtava iz Žitomislića, Prebilovaca, Ljubinja, Trebinja, Majevice, Banjaluke i dr.

Kada je započeo rat u Hrvatskoj, iskopavanja kostiju su prestala, kao i pozivi Sabora da se to i dalje radi. Začuđujuće je, međutim (ili možda nije), da u Srbiji nije obavljeno nijedno od takvih iskopavanja. Naravno, postavljalo se pitanje: zašto? U jednom svom tekstu iz 27. novembra 1991. godine, * vladika Atanasije Jevtić je objasnio da su ta iskopavanja bila pastirski pokušaj da "žrtve svog naroda, koje nisu samo pobijene nego i obeščašćene, opojemo i sahranimo i time njihove duše i tela

oslobodimo posmrtnog mučeništva i poniženja. Srpski narod i njegova Crkva već pedeset godina čuju kako krv Aveljeva nevina viče iz zemlje, a Kain ne čuje glas Gospoda svoga. Ako ste vi i ostali zapadni svet gluvi za Aveljev krik, episkopi Srpske Crkve i sama ta živa Crkva narodna nisu, i ne smeju da budu gluvi. "

Ali, zašto onda kosti nisu vađene i na prostorima Srbije? Zar su svi, pa i episkopi SPC, bili gluvi na krike Aveljeve krvi koji su dolazili iz neposredne blizine, a odlično su čuli one iz hercegovačkih i hrvatskih jama i vrtača? Upravo je vladika Atanasije Jevtić naveo neka od mesta u Beogradu i okolini na kojima se nalaze masovne grobnice (na neka od njih on je odlazio i da održi pomen): igralište FK Grafičar, Lisičiji potok, kamenolom kod Topčiderskog groblja, igralište kod manastira Vavedenja na Senjaku, jedna uvala ispod današnje Careve ćuprije, dunavski ritovi na zemunskoj strani i ispod Dorćola itd. (Ovo je samo za Beograd.) Na ovim mestima pokopano je 15.000 - 30.000 ljudi, a leševe su zakopavali zatvorenici koji su dovođeni sa Ade Ciganlije." Kako to da je ovim žrtvama bio dovoljan samo pomen, a onima iz jama nije, nego je njihove kosti trebalo vaditi sa dubina od 50 i više metara? U tom teškom poslu učestvovali su čak i članovi jednog speleološkog kluba koji je za pruženu pomoć od strane SPC odlikovan ordenom Sv. Save I stepena. Na prostoru grada Beograda bile su potrebne samo lopate i nekoliko dobrovoljaca da kopaju bez ikakvog odlikovanja.

U svojoj knjizi "Od Kosova do Jadovna", objavljenoj "na Sretenje Gospodnje 1984. godine", vladika Atanasije Jevtić kaže da se Jadovno (tu je bio smešten zloglasni ustaški logor) nalazi na nadmorskoj visini od 1200 metara i da je put do njega "veoma težak i gotovo nepristupačan. Za pješačenje je predaleko, a automobilom je krajnje rizično poći". "Na Velebitu u mirne jutarnje ili večernje časove", dodaje vladika, "i najmanji šum odjekuje vrlo daleko po čistom planinskom vazduhu." Dakle, kosti nesretnika koji su stradali od ustaša nalazile su se u jamama, po ovakvim zabitima u kojima je vladao mir ne narušen ljudskom bukom. Za razliku od njih, po kostima nesretnika koji su stradali od partizana u prvim posleratnim danima i godinama, i koji su sahranjeni po mestima koje je naveo vladika Atanasije Jevtić, ljudi šetaju, igraju fudbal, a njihovi kućni ljubimci vrše nuždu. Zar i njihove kosti nije trebalo povaditi i "dostojanstveno sahraniti pri hramovima i drugim za to pogodnim mestima"?

Broj žrtava čije su kosti povađene iz hercegovačkih i hrvatskih jama i vrta ča

mali je u odnosu na ukupan broj žrtava ustaškog terora. Šta će se desiti sa onima koji su ostali u jamama? Hoće li i dalje biti "obeščašćeni" i sa "posmrtnim mučeništvom i poniženjem"? I zašto Srpska pravoslavna crkva po završetku rata 1995. godine nije podnela zahteve hrvatskim i bosanskim vlastima da se iskopavanja nastave, nego se sasvim ućutala ne pominjući više ni stare ni nove žrtve. Jer, valjda, "krv Aveljeva" i dalje "viče iz zemlje", kako to kaže Atanasije Jevtić. Ili je, možda, prestala da viče kada se videlo koji su bili istinski motivi Srpske crkve, ko se sve spuštao u jame, a posebno kada su kosti žrtava iz Drugog svetskog rata prekrivene kostima novih žrtava, onih iz jugoslovenskog rata od 1991. do 1995.

Dan uoči otvaranja redovnog zasedanja Sabora održanog od 9. do 24. maja 1991. godine članovi Sabora su u Jasenovcu služili svetu liturgiju. Tom prilikom patrijarh Pavle je rekao da Sabor liturgijsko-molitvenim obeležavanjem 50. godišnjice stradanja Srpske crkve i naroda ne želi da podstiče zlu krv niti osvetu, nego da se sagledavanjem istine o zlu izbavi od novih zala. U Hrvatskoj, međutim, ove komemoracije nisu shvaćene kao što je želeo patrijarh Pavle, nego kao otvaranje starih rana i pravljenje optužnice hrvatskom narodu. Inače, početkom 90-ih godina kolektivnu odgovornost Hrvata pominjali su mnogi iz Spc. Ali su zato krajem 90-ih upravo srpski episkopi bili najveći protivnici kolektivne odgovornosti i zagovornici teze da za svaki zločin treba da odgovara pojedinac.

Sa redovnog zasedanja Sabora 1991. upućena je i poruka pravoslavnom srpskom narodu u kojoj se između ostalog kaže: "Svedoci smo da, eto, tek u naše dane hiljade nevino poklanih ljudi izlazi iz tame poniženosti, prezira i zaborava, vađeni iz zabetoniranih jama, ispod zabetoniranih savesti. Dobar je to znak. Jer, pomirenje sa mrtvima - i mrtvih međusobno neophodni je uslov za pomirenje među živima." Mesec dana nakon objavljivanja ove poruke pokaza će se da o pomirenju i "dobrim znacima" nije bilo ni govora. U junu 1991, na Vidovdan, započeo je "mini rat" u Sloveniji i nagovestio sve buduće ratove u bivšoj SFRJ. Umesto da izađu, hiljade i hiljade novih "nevino poklanih" počele su da ulaze u jame "poniženosti, prezira i zaborava".

* Vladika Atanasije se obraća šestorici "pravoslavnih teologa i pisaca iz Pariza".

Sličnost izmedu
Adolfa Hitlera i svetoga Save

U maju 1991. bilo je još "dobrih znakova". Posle više od tri decenije, iz Amerike (iz porte manastira Sv. Save u Libertvilu, kod Čikaga) prenete su mošti čoveka čiji je duh suvereno vladao Srbijom od sredine 80-ih godina i čoveka koji je nosio odlikovanje nacističke Nemačke i koji je u trenutku lucidnosti otkrio da postoje značajne sličnosti između Adolfa Hitlera i svetoga Save; čoveka čija se misao mnogima učinila kao dobro opravdanje da srpski nacionalizam 80-ih i srpski socijalizam 90-ih stope u srpski nacionalsocijalizam (nacizam). Taj čovek bio je vladika žički Nikolaj Velimirović. Tako je vladika Nikolaj.. posle 35 godina, u Srbiji bio prisutan i duhom i telom (tj. njegovim ostacima). Vraćen je mrtav tamo gde sam nije hteo da se vrati živ. Naime, posle Drugog svetskog rata, ne želeći da živi u komunističkoj Srbiji i Jugoslaviji, vladika Nikolaj je otišao u Ameriku. Objašnjavajući taj svoj postupak imao je običaj da kaže: "Kada kuća gori - požar gasite izvana". Iako je u Srbiji početkom 90-ih još uvek važi lo "i posle Tita-Tito", mošt i vladike Nikolaja su prenete iz Amerike u nadi da mu mrtvom komunizam u Srbiji neće smetati i da bi, možda, iznutra mogao da ugasi ono što živ nije mogao izvana.

Vladika Nikolaj Velimirović je rođen 23. decembra 1880. godine (po starom kalendaru), ili 5. januara 18S1. (po novom), u malom selu Lelić nedaleko od Valjeva. Bio je najstarije dete oca Dragomira i majke Katarine, koji su imali još osmoro dece. Kada je završio osnovnu školu i gimnaziju, Nikola Velimirović je pokušao da se upiše na Vojnu akademiju, ali ga je lekarska komisija odbila zato što je bio sitan telom i uzak u grudima. S mukom je primljen i u Bogosloviju. "Na prijemnom ispitu kod svog episkopa pokazalo se da Nikola ima slab sluh za pevanje, pa još kada ga je episkop video onako malog, bez obzira na sve bogatstvo njegove duše, rekao je: 'Šta će nam ovaj? Zašto da šaljemo ovo slabunjavo dete? Neće izdržati tamo, umreće, te ćemo uzalud baciti pare.' Međutim, de te se nije pokolebalo, i bilo je primljeno.''U Bogosloviji Nikola Velimirović je postigao daleko šire obrazovanje od onog koje je predviđeno. Mnogo je čitao i "proučio Tolstoja, Dostojevskog, Šekspira, Puškina, pa i Marksa i mnoge druge svetske pisce i domaće pisce i filosofe"." Školovanje je nastavio u Rusiji, Nemačkoj i Švajearskoj (starokatolički univerzitet u Bernu), gde je stekao doktorat iz teoloških nauka. Zvanje doktora filozofije stekao je na Oksfordskom univerzitetu. Po povratku u

Srbiju, zamonašio se u manastiru Rakovici, pored Beograda, 20. decembra 1909, dobivši ime Nikolaj. Kada je počeo Prvi svetski rat, vlada Nikole Pašića ga je poslala da u Engleskoj i Americi diplomatski delu je protiv austrougarske propagande i da afirmiše pravednu borbu Srba. Poznati srpski naučnik Mihailo Pupin, koji se u to vreme angažovao na istom zadatku, rekao je: "Ono što je u srednjem veku za Srbiju učinio sveti Sava pred inostranstvom, to je ovih dana učinio Nikolaj pred Anglosaksoncima."

Po završetku Prvog svetskog rata, dok je još bio u Engleskoj, Nikolaj Velimirović je izabran za vladiku žičkog (25. marta 1919), ali je već sledeće godine premešten u Ohridsku eparhiju. Nekoliko godina kasnije (1934) vraćen je u Ziču. Kada je počeo Drugi svetski rat, Nemci su vladiku Nikolaja stavili u kućni pritvor u manastir Ljubostinju, a onda je 3. decembra 1942. poslat u manastir Vojlovac, blizu Pančeva. Godine 1943. u isti manastir doveden je i tadašnji patrijarh srpski Gavrilo Dožić. Krajem leta 1944. obojicu su poslali u koncentracioni logor Dahau. Na kraju Drugog svetskog rata i patrijarh Gavrilo i vladika Nikolaj zatekli su se u Sloveniji. Posle jednog perioda provedenog u zapadnoevropskim zemljama, patrijarh Gavrilo se vratio u Srbiju i ponovo preuzeo vođenje Srpske crkve, dok je vladika Nikolaj odlučio da ode u Ameriku. Tu je i umro 18. marta 1956. godine, li ruskom manastiru Sv. Tihona u Pensilvaniji, a sahranjen je u srpskom manastiru Sv. Save u Libertvilu.

Mihailo Pupin, naravno, nije bio jedini Srbin koji je izuzetno cenio vladiku Nikolaja i uporedio ga sa svetim Savom. I po mišljenju oca Justina Popovića, jednog od najpoštovanijih
srpskih i uopšte pravoslavnih teologa, vladika Nikolaj Velimirović je bio najveći Srbin posle svetog Save:' Đakon Radovan Bigović, profesor Bogoslovskog fakulteta, naziva ga "bogovidac" i "tajnovidac". Za njega "Nikolaj je uvek mlad i nov. Nikad isti. Uvek aktuelan i savremen."" Za vladiku Lavrentija on je "drugi Hristos",'; a za mitropolita Amfilohija "Zlatoust srpski".'" Prema vladici Nikolaju najuzdržaniji je bio patrijarh Pavle koji je za njega rekao samo da je "Veliki saradnik Božiji"."

Od sredine 80-ih, kada su u Srbiji počeli intenzivni radovi na tome da "svetina uzme uk" i da se "zanese čitav narod", kako je to nekada govorio Laza Kostić," u crkvenim časopisima redovno su objavljivani tekstovi iz pera vladike Nikolaja. U tome je prednjačio "Glas crkve", časopis Eparhije šabačko-valjevske, čiji episkop je u to vreme bio Jovan Velimirović, nećak vladike Nikolaja Velimirovića. Preko ovog časopisa vođen je i "obračun sa protivnicima vladike Nikolaja", pokrenuta je "akcija

za povratak njegovih moštiju iz Amerike", a traženo je i "proglašenje vladike Nikolaja Velimirovića za sveca",'" Iako vladika Nikolaj nije bio kanonizovan, tj. Sabor ga nije proglasio za sveca i uneo u Imenoslov svetih Srpske pravoslavne crkve, mnogima to nije bila prepreka da ga samovoljno nazivaju svecem. "Prilikom proslave prve slave 'Glasa crkve', marta 1986, ikonama na oltaru crkve doda ta je i ikona Sv. vladike Nikolaja".;u On je postao patron i "slava" uredništva koje ga ''proslavlja'' 5/18. marta.

Mada ga porede sa svetim Savom i nazivaju najvećim Srbinom posle njega, mnogo toga se ne zna o vladici Nikolaju Velimiroviću. U svojoj knjizi "Od svečoveka do bogočoveka", đakon Radovan Bigović kaže da je malo poznato, ili čak nepoznato, da je vladika Nikolaj Velimirović nekada bio jedan od najvatrenijih pobornika jugoslovenske ideje.* I kao što se vatreno zalagao za tu ideju, nekoliko godina kasnije isto tako vatreno zalagao se protiv nje. "Jugoslavija je značila prkos Hristu, prkos Svetom Savi, prkos Srpstvu, prkos srpskoj narodnoj prošlosti, prkos narodnoj mudrosti, i narodnom poštenju, prkos svakoj narodnoj svetinji - prkos i samo prkos",iz govorio je kasnije ovaj "bogovidac" i "tajnovidac", pošto je progledao i prestao i sam da prkosi Hristu i svetom Savi.

U svojoj "Azbuci narodne odbrane" vladika Nikolaj je rekao, misleći na Jugoslaviju, da se "narod može lako prevariti jedanput, teže dvaput, triput nikada". Međutim, kao što se kasnije pokazalo, ovo pravilo nije važilo jedino za srpski narod i srpske vođe. Na početku trećeg milenijuma Srbija je davala sve od sebe da ubedi još jedinu preostalu uz nju, Crnu Goru, da ostane u tom "prkosu Hristu", ili "grobnici" srpstva, kako je vladika Atanasije Jevtić nazivao Jugoslaviju. Iako su pojedini episkopi SPC dizali veliku galamu protiv "treće, Miloševićeve Jugoslavije", kada su videli da od pripajanja hrvatskih i bosansko-hercegovačkih teritorija Srbiji neće biti ništa, iznenada su se ućutali. Primirio se čak i vladika Atanasije Jevtić, poznat po rečenici "U mutnu Maricu svaka Jugoslavija".Svoj odnos poštovanja prema gospodinu Vojislavu Koštunici, vladika Atanasije nije promenio ni kada je ovaj od Slobodana Miloševića preuzeo ulogu "grobara"* srpstva. Slično se ponašao i mitropolit Amfilohije koji je otvoreno pledirao za opstanak države na čijem čelu se sada nalazio njegov zet. * *

Vladika Nikolaj Velimirović nije promenio mišljenje samo po pitanju jugoslovenske ideje. I svoj nekadašnji stav prema Evropi on je pretvorio u potpunu

suprotnost. Po rečima protosinđela (kasnije vladike raško-prizrenskog) Artemija: "U ovom drugom periodu svoga života, Nikolaj otura od sebe i svog naroda razne oblike tuđinštine i površnog zapadnjaštva. Njega u celini obuzimaju i prožimaju tople struje Pravoslavlja, oduševljava ga i pleni prekrasni i spasonosni lik Hristov i crkvenonarodna delatnost Svetog Save." Zato je vladika Nikolaj sada poručivao srpskom narodu: "Srbija je sused Evrope, ali Srbija nije Evropa. Neka pomogne Evropi, ako hoće i može;ali neka se ne uliva u Evropu i ne gubi u Evropi. Rečju: neka bude s Hristom, neka se hvali Hristom i ničim više, pa će se nebesna svetlost prosuti pred njom na putu." (Krajem 90-ih mnoge srpske vođe, pa i crkvene, Srbima su poručivale sasvim suprotno.) U svom poznatom radu "Rat i Biblija" iz 1931. vladika Nikolaj nije poštedeo ni Amerikance: "O, vi Amerikanci, o vi Evropejci! Kako ste mnogo stradali i kako ćete mnogo još stradati! Sva takozvana kultura vaša svela se na borbu za moć, za nadmoć". Ipak, deceniju i po kasnije, po završetku Drugog svetskog rata, umesto u svoju voljenu Srbiju, vladika Nikolaj je radije otišao u tu i takvu Ameriku.

Najzanimljiviji je bio stav vladike Nikolaja prema jednoj istorijskoj ličnosti čiji su satanski um i ideje koje su iz njega potekle proizveli smrt i patnje miliona ljudi širom sveta. Naravno, reč je o Adolfu Hitleru. Dok je bio episkop ohridski, vladika Nikolaj je, pored srpske, u Bitolju uredio i grobnicu nemačkih vojnika. Pošto jedan takav hrišćanski čin nije mogao ostati neprimećen, 1934. godine vladika Nikolaj je za njega dobio odlikovanje nacističke Nemačke.St. Već sledeće godine, vladika Nikolaj Velimirović je napisao jedan rad pod nazivom "Nacionalizam Svetog Save". * I kao što su mnogi njega pored ili sa svetim Savom, vladika je pronašao osobu za koju je smatrao da takođe zaslužuje da se bar po nečemu uporedi sa najvećim srpskim svecem - Adolfa Hitlera. Ali, kakvu je to sličnost vladika Nikolaj video između najvećeg srpskog sveca i najvećeg svetskog krvoloka? Da li u njihovoj ličnosti ili u nekom njihovom delu? I.zar je bilo moguće između njih dvojice povući bilo kakvu paralelu, po bilo kom osnovu?

Za vladiku Nikolaja, kao što ćemo videti, jeste. Naime, u svom radu "Nacionalizam Svetog Save" vladika Nikolaj Velimirović tvrdi da je nacionalna crkva, tj. borba za nju, "osnovu pravog, jevanđeljskog i organskog nacionalizma" i da je takvu crkvu srpskom narodu stvorio sveti Sava. Taj posao je on svršio "savršeno, svršio ga je bez borbe i bez krvi, i svršio ga je ne juče ili prekjuče, nego pre 700 godina. Otuda je nacionaizam srpski, kao stvarnost, najstariji u Evropi." Ono što su

Srbi već poodavno imali, "mnogi, pa i najkulturniji narodi Zapada još nisu postigli". "Niko od svih cvropskih naroda nije uspeo u potpunosti u tome poslu onako kao što je uspeo Sveti Sava. Pa ni Englezi, ni Skandinavci." Umorivši se "od strašnih i stoletnih borbi i napora", mnogi Evropljani "digli su ruke sasvim ne samo od crkve nego i od vere hrišćanske". "Tada su se intelelektualne i političke vođe evropskih naroda rešile na korak očajnika, naime: na odvajanje nenacionalne crkve od države i na stvaranje nacionalizma bez vere." "Šta su time postigli sinovi Evrope", pita vladika Nikolaj, i odmah odgovara: "Odvojili su crkvu od države, ali su odvojili i sebe od naroda. I tako vidimo u tim zapadnim državama jednu nepremostivu provaliju između inteligencije, koja se trudi pošto - poto da ne veruje ni u šta, i naroda, koji hoće pošto - poto da održi veru."

Ali, dok su intelektualne i političke vođe evropskih država pravile korake očajnika i stvarale nepremostive ponore između sebe i naroda, u jednoj evropskoj zemlji njen vođa nije činio takvu grešku. Naravno, reč je o Trećem rajhu i njegovom fireru (voždu) - Adolfu Hitleru. "Ipak se mora odati poštovanje sadašnjem nemačkom Vođi", kaže vladika Nikolaj, "koji je kao prost zanatlija i čovek iz naroda uvideo da je nacionalizam bez vere jedna anomalija, jedan hladan i nesiguran mehanizam. I evo u XX veku on je došao na ideju Svetoga Save, i kao laik poduzeo je u svom narodu onaj najvažniji posao, koji priliči jedino svetitelju, geniju i heroju. A nama je taj posao svršio Sveti Sava, prvi među svetiteljima, prvi među genijima i prvi među herojima u našoj istoriji."

Za ovakav stav vladike prema jednom od najvećih zločinaca (ako ne i najvećem) u istoriji čovečanstva, od boraca za "srpsku istinu i srpska prava" nije se moglo čuti. Iako su od polovine 80-ih mnoga dela vladike Nikolaja Velimirovića iznova i iznova izdavana, i mada je nesumnjivo najzastupljeniji crkveni pisac po knjižarama Srbije, prema njegovoj maloj knjižici "Nacionalizam Svetog Save" ponašalo se ignorantski i maćehinski. Nije dozvoljeno Srbima da u punoj meri od največeg među sobom (posle sv. Save) saznaju kakav je nacistički firer bio, tj. kako ga je doživljavao ovaj "bogovidac" i "tajnovidac". Ali, zato se moglo i čuti i pročitati da je "prema
iskazu generala Fan Lera, lično Adolf Hitler naredio da se uhapse patrijarh SPC Dožić, mitropolit Zimonjić i vladika Nikolaj Velimirović".'; Posebno je isticano da je vladika Nikolaj, zajedno sa patrijarhom Gavrilom, hio u zloglasnom nacističkom logoru Dahau. Međutim, uz još nekoliko epskih podataka, priča se uglavnom na

tome i završavala, uz napomenu da su njih dvojica jedini crkveni velikodostojnici u Evropi koji su bili u nekom nacističkom ko ne-logoru.

Tokom svog boravka u koncentracionom logoru Dahau, vladika Nikolaj je napisao i knjigu pod nazivom "Govori srpskom narodu kroz tamnički prozor". Jedan od zaključaka koji bi se mogao izvesti iz pomenutih podataka glasi: lažne su bile priče da su vladale strahote u nacističkim koncentracionim logorima. Iz njih su izlazili živi i oni čije je ulogorenje tražio lično Adolf Hitler, i što je još važnije, u tim konc-Iogorima prinudnog rada ili nije bilo ili nije bio toliko naporan, pa su logoraši u slobodnom vremenu mogli da se bave i naučnim i umetničkim stvaralaštvom, tj. mogli su i knjige da pišu! Do ovako grotesknog zaključka može se doći samo zahvaljujući prikrivanjima, lažima i poluistinama, glavnom oružju onih koji su se tokom poslednje dve decenije XX veka predstavljali kao borci za srpske nacionalne interese (poput Hitlera za nemačke) i doveli srpski narod na rub propasti.

Istina je, međutim, da je vladika Nikolaj Velimirović u logoru Dahau proveo oko tri meseca, od početka septembra 1944. do decembra iste godine, kao Ehrenhaftling (počasni zatvorenik).;. Bio je smešten u posebnom delu logora, zajedno sa ostalim uglednim zatvorenicima iz drugih zemalja. Njima je davana ista hrana kojom su se hranili i nemački oficiri, pa su čak izlazili i u grad pod nemačkom pratnjom.('" Od 1943. godine stanje u logoru Dahau za sveštenike - logoraše "unekoliko se popravilo", kaže Branko Đorđević, viši činovnik Patrijaršije, takođe logoraš, u tekstu "Sveštenici u koncentracionom logoru Dahau", objavljenom u "Glasniku Srpske pravoslavne crkve" jula 1945. godine.!'j To poboljšanje se sastojalo u naredbi da se sveštenici "ubuduće ne šalju s raznim transportima, već da se upotrebe isključivo za poslove u logoru". "Svi su morali raditi bez obzira da li je neko od njih episkop, ili je tek dobio prvi čin u svojoj Crkvi. Bilo je sveštenika i od SO godina starosti, pa su i oni morali raditi, naravno lakše poslove u samom bloku (domaći rad). Režim koji je važi o za sve internirce, važio je i za sveštenike (logorska disciplina, rad, stan, hrana, odelo j dr.)."

Ali, naravno, bilo je i izuzetaka. "Izuzetak je učinjen . prema Njegovoj Svetosti Patrijarhu Srpskom Gavrilu, Njegovom Preosveštenstvu Episkopu Nikolaju i jednom Francuskom Arcibiskupu, koji su, dok ih s ostalim promitentima nisu odveli iz logora u Tirol, živeli odvojeno od nas u tzv. počasnim bunkerima." Deo logora u kome su se nalazili patrijarh Gavrilo i vladika Nikolaj bio je visokim zidom odvojen od dela u

kome su se nalazili "obični" zatvorenici i nije bilo dozvoljeno da se sa njima viđaju ili sastaju. "Počasni zatvorenici" mogli su da nose svoju odeću, a vladika Nikolaj i patrijarh Gavrilo, za razliku od drugih sveštenih lica, nisu morali da se briju i šišaju. I ono najvažnije, zahvaljujući čemu je vladika uspeo za tri meseca da napiše svoju knjigu, nisu bili terani na rad. I još jedan izuzetak. Od trinaest srpskih pravoslavnih sveštenih lica koja su doživela kraj rata u konc-logoru Dahau, njih jedanaest je moralo da sačeka da ih oslobode "neobično hrabri i odvažni američki vojnici" koji su zauzeli logor "na Cveti 29. aprila 1945. godine, u pet i po časova posle podne". Patrijarh Gavrilo i vladika Nikolaj Velimirović to nisu morali da čekaju. Oni su iz logora otišli nekoliko meseci ranije sa ostalim "počasnim zatvorenicima",

Da li je vladika Nikolaj promenio svoj stav o Adolfu Hitleru, kao što je promenio o mnogo čemu drugom tokom života, i da li je i posle Drugog svetskog rata firera smatrao za "svetitelja, genija i heroja" sličnog sv. Savi, teško je reći. On sam nikada se nije ogradio od tvrdnji iznetih u knjižici "Nacionalizam Svetog Save". Međutim, jedno je sigurno: vladika je do kraja života ostao Hitlerov istomišljenik bar kada su Jevreji bili u pitanju. Upravo u knjizi "Govori srpskom narodu kroz tamnički prozor", koju je 1944. godine napisao u konc-Iogoru, vladika Nikolaj je poručio Srbima i celoj Evropi:

"U toku vekova oni koji su raspeli Mesiju Gospoda Isusa Sina božijeg stvorili su od Evrope glavno bojište protiv Boga, a za đavola... Sva moderna gesla evropska sastavili su Zid i koji su Hrista raspeli: i demokratiju, i štrajkove, i socijalizam, i ateizam, i toleranciju svih vera, i pacifizam, i sveopštu revoluciju, i kapitalizam i komunizam. Sve su to izumi Zidova odnosno oca njihova - đavola. I to je sve u nameri da Hrista ponize, da Hrista ponište, i da na presto Hrista stave svoga jevrejskog mesiju, ne znajući ni danas da je to sam Satana, koji je otac njihov i koji ih je zauzdao svojom uzdom i bičeva ih svojim bičem... Ali je za čuđenje da su se Evropejci kršteni miropomazani, potpuno predali Zidovima tako da židovskom glavom misle, židovske programe primaju, židovsko hristoborstvo usvajaju, židovske laži kao istine primaju, židovska gesla kao svoja primaju, i po židovskom putu hode i židovskim ciljevima služe."

Ove reči, koje su okarakterisane kao notoran semitizam, vladika Nikolaj Velimirović je ispisao u svojoj 64. godini života. Reči poštovanja, pa čak i divljenja, prema liku i delu Adolfa Hitlera, iz knjižice "Nacionalizam Svetog Save", vladika

Nikolaj je napisao 1935, dakle u 55. godini života, u vreme kada ga "u celini obuzimaju i prožimaju tople struje Pravoslavlja, oduševljava ga i pleni prekrasni i spasonosni lik Hristov i crkvenonarodna delatnost Svetog Save", kako reče vladika Artemije. Znači, nisu to bili stavovi nekog "zelenog", ostrašćenog mladunca koji je već sutradan mislio, govorio i radio nešto sasvim suprotno, nego duhovno zrelog čoveka. I pored toga, pojedini srpski episkopi su vladiku Nikolaja Velimirovića nazivali "drugi Hristos" i "Zlatoust Srpski", prozivali ga svecem iako on to nije bio, a njegove misli citirali kao ključne i nepobitne argumente čak i u svojim međusobnim raspravama.

Takođe, ono što je drugima pripisivano kao greh, vladici Nikolaju je praštano, ili bolje reći, uopšte nije pominjano. Na primer, u jednoj od svojih brojnih javnih polemika, iz novembra 1991. godine, vladika Atanasije Jevtić je šestorici "pravoslavnih teologa i pisaca iz Pariza" ovako govorio: "Vi ne samo da ne znate već vas se i ne tiču informacije o pravoj prirodi sukoba i borbi u zapadnim krajevima Jugoslavije, gde vekovima žive u susedstvu Srbi i Hrvati. Vi se iz dobrog zakona na Zapadu usuđujete da držite pridiku srpskim episkopima.,,"(" Iz isto tako dobrog zaklona, sa još daljeg Zapada, tj. iz Amerike, držao je pridike srpskim episkopima i vladika Nikolaj, ali mu to nije uzimano za zlo. Te pridike su slušane i poštovane i pored činjenice da mu je posle Drugog svetskog rata za nastavak života draža bila Amerika od mnogovoljene Srbije. (Radilo se tu o "ljubavi na daljinu".) Amerika koju su neki nazivali carstvom Jevreja, ili kako bi to vladika Nikolaj rekao "oca njihova - đavola".

I za kraj ove pod uže priče o vladici Nikolaju ("prema svecu i tropar"), recimo da su opravdane reči gospodina Radovana Bigovića koji kaže: "Nikolaj je uvek mlad i nov. Nikad isti. Uvek aktuelan i savremen." Zaista, obimno delo vladike Nikolaja Velimirovića nalik je velikoj tržnici sa izborom različitih, pa i sasvim suprotnih ideja. Ako ste neonacista i želite svoje mišljenje da potkrepite citirajući neki autoritet koji afirmativno govori o Adolfu Hitleru, zavirite kod vladike Nikolaja i, kao što smo već videli, naći ćete ono što vam je potrebno. Ako ste za ideju jugoslovenstva, protiv ideje jugoslovenstva, za ekumenizam, protiv ekumenizma, za Evropu, protiv Evrope, za humanizam, protiv humanizma itd., itd., kod vladike Nikolaja za svakoga će se pronaći ponešto. Nikoga on neće ostaviti nezadovoljenim, osim one koji bi možda da o Jevrejima kažu neku le pu reč.

*"Nikolaj je bio začetnik i ekumenske ideje o ujedinjenju pravoslavnih i rimokatolika, o kojoj se, u to vreme, nije govorilo među rimokatolicima". (Sveti knez Lazar, 2 (26)/1999). A evo šta o ekumenizmu kaže otac Justin Popović u knjizi "Pravoslavna Crkva i Ekumenizam"; "Ekumenizam je zajedničko ime za psevdohrišćanstva, za psevdocrkve Zapadne Evrope. U njemu su srcem svojim svi evropski humanizmi, sa papizmom na čelu. A sva ta psevdohrišćanstva, sve te psevdocrkve. nisu drugo već jeres do jeresi. Njima je zajedničko evanđelsko ime: svejeres".

*"Ko ne razume sudbinu Srba za Jugoslaviju, on sprema nama treću grobnicu. Zato kada bude otcepljen Sandžak, videćemo kada i kakva će biti ta dogovorena Jugoslavija", govorio je vladika u martu '92. (Borba, 14-15. mart 1992).
**Mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije Radović je stric Zorice Radović, supruge gospodina Koštunice, tvrdi novinar Petar Luković.

* Radi se zapravo o predavanju održanom 1935. godine na proslavi "Nedelje pravoslavlja" u Beogradu.

"... ne možemo da vam oprostimo ako nas prisilite da vas ubijamo"

Prenos moštiju vladike Nikolaja iz Amerike u Srbiju nije bio jedini događaj u maju 1991. koji je nagoveštavao burna vremena na prostorima bivše SFRJ. Istog

tog meseca za episkope SPC izabrani su arhimandrit Artemije Radosavljević, nastojatelj manastira Crna reka, i arhimandrit Atanasije Jevtić, dekan Bogoslovskog fakulteta SPC u Beogadu. Iako je imao slične kvalitete kao njegova braća književnici mitropolit Amfilohije i vladika Irinej Bulović, vlada mišljenje da je Atanasije Jevtić na izbor za episkopa morao malo da sačeka zbog svog oštrog jezika, a posebno zbog kritičnosti prema režimu Slobodana Miloševića koju je počeo da ispoljava početkom 90-ih. Bez obzira na to da li je vladiku Atanasija i vladiku Artemija izabrao isključivo Duh sveti ili se i aktuelna vlast o tome ponešto pitala, njihov ulazak u episkop at Srpske pravoslavne crkve mogao bi se prokomentarisati rečenicom "Žestoki muževi za žestoka vremena".

Arhimandrit Artemije Radosavljević rukopoložen je za episkopa.raško-prizrenskog u junu 1991. godine. Njegovu hirotoniju (rukopoloženje) pratili su i mnogi drugi događaji. Jedan od njih bio je i književni čas na kome su učestvovali sva trojica njegovih "školskih drugova", tj. učenika oca Justina. Ali tu se našao i Radoslav Zlatanović, pesnik koji je među prvima reagovao na pojavu Slobodana Miloševića i već 1987. godine napisao mu onaj čuveni hvalospev nazvan "Himna na ledini" ("Ali pristiže lep mladi govornik! Sunce koje zalazi pali mu nakostrešenu kosu...").

Ipak, glavni medijski događaj 1991. godine, i to ne samo crkveni, bila je svečanost rukopoloženja i ustoličenja Atanasija Jevtića za episkopa Banatske eparhije. Iako je vladika tokom martovskih demonstracija oštro napao srbijanske i jugoslovenske vlasti zbog "terora nad srpskom decom", u julu te iste godine izgledalo je da su sve nesuglasice vetrom odnesene. Kao što rekosmo, shvativši da ekonomski i politički sve nezadovoljniji narod u Srbiji mora zabaviti nečim van kuće, kako bi u njoj sačuvao mir, Slobodan Milošević je odlučio da žižu interesovanja svojih građana u potpunosti prebaci u susednu Hrvatsku. Oratori koji su uticali na raspoloženje javnosti, poput Atanasija Jevtića, Miloševiću su bili i te kako potrebni za posao u koji je odlučio da krene. Tako je 7. jula 1991. godine, na Ivanjdan, u katedrainom hramu u Vršcu arhimandrit Atanasije Jevtić hirotonisan i ustoličen za episkopa Banatske eparhije.

Svečanost hirotonije novoizabranog episkopa banatskog razlikovala se od drugih i imala je čak i dozu glamura. Započela je dolaskom svečane povorke fijakera koju su predvodila dvojica konjanika i kolona automobila. Među onima koji su uveličali

ovaj događaj bilo je mnogo gostiju iz svih krajeva bivše Jugoslavije, ali i iz inostranstva: Jerusalima, Carigrada, Moskve, Atine, Temišvara, Bukurešta i sa Svete gore. "Ne pamti se u Vršcu ovoliko naroda i tako znamenitih gostiju na jednoj crkvenoj svečanosti", reči su Hadži Dragana Antića, koji je sa ovog događaja izveštavao za "Politiku". * "Prvi put na uvođenju u tron episkopa Srpske pravoslavne crkve prisustvovali su i narodni poslanici Skupštine Srbije, prvaci stranaka, među kojima smo videli Milana Babića iz Knina, Mirka Jovića iz Nove Pazove, Žarka Gavrilovića i Milana Komnenića iz Beograda, pisce članove Udruženja književnika Srbije, Dragana Dragojlovića, ministra za vere u vladi Srbije..."

Ako ima bar malo istine u onoj narodnoj "S kim si, takav si", imena prisutnih političkih prvaka bila su sasvim dovoljna za pretpostavku šta se očekuje od novoizabranog vladike banatskog. I mora se priznati da je vladika Atanasije ispunio ta očekivanja. Slobodan Milošević je mogao da bude apsolutno zadovoljan. U besedi koju je održao prilikom svog rukopoloženja, vladika Atanasije Jevtić je komuniste pomenuo samo jednom - rekavši da je "kršten od strica, sveštenika Miloša Jevtića... ubijenog od komunista, nedužnog, 1945. godine, da mu ni grob ne znamo do danas"' Na taj način, oni koji su samo tri meseca ranije vršili "teror nad srpskom decom" (govorio je tada Atanasije Jevtić) i izvodili tenkove na sopstveni narod, nisu više bili glavni neprijatelji Srba, Neprijatelji su sada bili neki drugi i nalazili su se negde drugde,

"Ponovo je srpski narod na krstu i na Kosovu i Metohiji, i u Dalmaciji, i Krajini, i Slavoniji, i Baniji, Lici, Kordunu, Sremu, Bosni i Hercegovini. To je narod koji je navikao krst nositi, jer krst nositi nama je suđeno, Ovog časa, molim se da Bog dii da taj krst nosimo dostojno kako smo ga nosili i do sada. I da možemo reći drukčije nego što je rekla mudra Jevrejka* zlobnim i agresivnim muslimanima: 'Praštamo vam što ste nas ubijali, ali ne možemo da vam oprostimo ako nas prisilite da vas ubijamo.'* * (Već te iste godine se pokazalo da nismo mogli da im oprostimo, i to žestoko nismo mogli.) Svečanost svog rukopoloženja vladika Atanasije je iskoristio da Hrvatima i Muslimanima pošalje sasvim jasno upozorenje: "To je danas opasnost pred mojim raspetim narodom, manje ovde u Banatu, ali i ovde je saraspet svaki pravoslavni Srbin sa raspetim narodom od Kosova do Jadovna, naročito od Krajine do Borova. Neka bi Bog dao da to raspeće dovede u vaskrsenje, a ne samo vaskrsenje nas, nego i onih koji, navodno, u ime Hrista ustadoše protiv krsta sa tri prsta. To su radili i, nažalost, vekovima sarađivali sa polumesecom protiv srpskog

krsta sa tri prsta. Al' ne reče Ture, ako Bog da, govorili smo pet vekova. To isto i danas kažemo i poručujemo da smo 'kadri stići i uteći i na strašnom mestu postojati'. "

Nastavivši svoju besedu u epskom stilu, vladika Atanasije se zahvalio' jednom od prisutnih gostiju, mitropolitu Pergamske apokaliptične crkve u Maloj Aziji gospodinu Jovanu, ali i njegovom narodu čiji su pripadnici "takođe, ugroženi od istog polumeseca, islamskog agresivnog, i od lukave i podmukle i nikada Pravoslavlju prijateljske Evrope. Bolja joj je i lakša prijateljska Turska i islamska bratija, nego po krstu i veri Pravoslavna istočna crkva..."Ovo insistiranje vladike Atanasija Jevtića na "polumesecu, islamskom agresivnom" nagoveštavalo je dalje tokove ratnih zbivanja na prostorima bivše SFRJ. Bilo je, dakle, jasno da je Hrvatska tek međustanica na putu do maštane Velike Srbije; na putu koji je trebalo da se završi u Bosni i Hercegovini.

Rukopoloženjem Atanasija Jevtića za episkopa banatskog (7. jula 1991. godine), u vrhu Srpske pravoslavne crkve našli su se svi đaci oca Justina Popovića. Njih četvorica, uz Njegovu svetost patrijarha srpskog gospodina Pavla, predstavljali su "idejni sinod" SPC i glavne duhovne putovođe u poslednjoj deceniji XX veka. Taj put, kao što svi videsmo, završio se jednim od najvećih istorijskih padova i neuspeha kako Srpske crkve tako i celokupnog srpskog naroda.

* U to vreme Hadži Dragan Antić je bio i član uređivačkog odbora "Pravoslavlja", novina Srpske patrijaršije. Inače, svečanosti rukopoloženja vladike Atanasija Jevtića u "Politici" je posvećen priličan prostor i pažnja, što bi svakako bilo nezamislivo da se vladika nalazio u nemilosti Slobodana Miloševića.

* Golda Mejer-nekadašnji premijer Izraela.

**Slično upozorenje poslao je i književnik Danko Popović, rekavši u jednom intervjuu za "Glas crkve" da se strašno boji Hrvata, "da nas ne navedu na zlo, da u nama ne naruše naše iskonsko, svetosavsko dobrotoljublje. bogoljublje, da nas ne izgnaju iz Hristovog vinograda i nateraju na opasne poslove osvete...", Popović im je poručio da će se dogoditi Jasenovac za Jasenovac, jer Srbi ovoga puta ne bi mogli da oproste. (SSR, Radmila Rakić, Crkva i 'srpsko pitanje').

Knjigu preporučuje
Ivan Čolović

MILORAD TOMANIĆ

SRPSKA CRKVA U RATU I RATOVI U NJOJ

Medijska knjižara Krug
Beograd, 2001.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

322 (497.1) "1990/2000"
TOMANIĆ, Milorad
Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj /
Milorad Tomanić. - Beograd: Medijska knjižara Krug,
2001. (Beograd: Standard 2). 251 str. ; 24 cm

Tiraž 1000. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst.
ISBN 86-83523-01-2

281.961 "1990/2000"
323 (497.1) "1981/2000"
355.426 (497.1) "1991/1995"
a) Srpska pravoslavna crkva - 1990-2000
b) Građanski rat - Jugoslavija - 1991-1995
c) Jugoslavija - Političke prilike - 1981-2000

ID=93121292

Milorad Tomanić
Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj

izdavač:
Medijska knjižara Krug
Beograd, Makedonska 5
tel: 33-43-225/325, fax: 33-43-420
e-mail: book@mediacenter.org.yu

za izdavača i urednik:
Đorde Stojanović

lektor:
Živana Rašković

dizajn:
Škart

štampa:
Standard 2
Beli potok

tiraž:
1.000 kom.

"A što gledaš trun u oku brata svoga, a u svome oku grede ne primećuješ? Ili kako ćeš reći svome bratu: pusti da izvadim trun iz tvoga oka, a gle, greda u oku tvome? Licemere, izvadi prvo gredu iz svoga oka, pa ćeš tada gledati da izvadiš trun iz oka brata svoga (Mt. 7, 3-5)."

Sadržaj

Predgovor

Na samom početku rada na ovoj knjizi, dok je sve još bilo u fazi prikupljanja podataka i prvih razmišljanja o njenom mogućem izgledu, imao sam želju da to bude jedan hronološki i što celovitiji prikaz većine dešavanja na prostorima bivše SFRJ tokom poslednje dve decenije XX veka. Ubrzo sam, međutim, shvatio da je moja želja, nalik želji onih koji su pokušali da naprave Veliku Srbiju, neostvariva. Čitava menažerija likova koji su se ko zna odakle pojavili i godinama tutnjali javnom scenom Srbije, a posebno gomila izgovorenih gluposti u tom periodu, naterali su me da se, baš kao i borci za Veliku Srbiju, spustim na zemlju i budem mnogo skromniji u svojim namerama. Postalo mi je jasno da je to ogroman posao koji zahteva timski rad iz kojeg bi proizašla višetomna enciklopedija srpskog zanosa, ludila i stradanja tokom 80-ih i 90-ih godina. Zato sam se opredelio za samo jedan segment, jednu kariku lanca koji je bio obmotan oko vrata srpskog naroda i koji ga je polako, ali sasvim sigurno davio. Ta karika bili su "ljudi u crnom", tj. episkopi i sveštenstvo Srpske pravoslavne crkve. (Naravno, ne svi, ali svakako ogromna većina.)

Za njih sam se odlučio bez mnogo dvoumljenja. Već posle prvih pročitanih stranica crkvene štampe oni su postali moji apsolutni favoriti. Proveo sam sate i sate u patrijaršijskoj biblioteci čitajući crkvene novine, časopise, službene glasnike, i sve više otkrivajući da ispod tih crnih mantija kucaju žestoka i strasna srca koja bi mogli poželeti i oni najžešći i najstrasniji momci. Ali, iako su "glavni junaci" ove knjige prvenstveno pojedini velikodostojnici SPC, bilo je neizbežno da se pažnja posveti i drugim ljudima čije je glavno oružje reč, onima koji su uz srpske episkope bili vodeći konstruktori građevine zvane Velika Srbija. Građevine koju će Srbi pokušati da podignu pod rukovodstvom Slobodana Miloševića i koja će im se na kraju sručiti na glavu.

Naravno, osim ljudi, za ovu knjigu važne su i ideje, reči koje su ti ljudi upućivali svom nesrećnom srpskom narodu. Mada mnogi misle drugačije, trebalo je uložiti veliki napor da se Srbi uvere u ispravnost svega onoga što su neki pripadnici njihovog roda činili tokom ratnih 90-ih godina. Trebalo je srpski narod ubediti da je

uvek vodio odbrambene i pravedne ratove koji su uvek započinjali oni drugi. Nije bilo nimalo lako navesti jednog običnog, prosečnog čoveka da iz mirnog porodičnog života ode na ratište i počne da ubija. I da još poveruje da je sravnjivanje Vukovara sa zemljom i držanje Sarajeva u opsadi višc od hiljadu dana bogougodno delo srpskih pravednika. Za sve to bila je neophodna dobro razrađena ideologija. Inače, da je nije bilo, odnos većine Srba prema svemu što se dešavalo tokom 90-ih godina verovatno bi bio sasvim drugačiji. Ili, kako to kaže sociolog Leo Kuper: "Bar kada dejstvuju zajedno, izvršiocima genocida potrebna je neka ideologija kako bi dali legitimitet svome ponašanju, jer bi se bez nje morali i sami i međusobno videti onakvima kakvi u stvari jesu - obični lopovi i ubice.'"

A kada je srpski narod, i pored silnog truda svojih umnih prvaka, doživeo jedan od najvećih poraza i padova u istoriji, trebalo ga je ubediti da je to opet znak njegove posebnosti i pravednosti. Mitropolit Amfilohije, na primer, govorio je: "Hoće Bog nešto veliko od ovog naroda čim ga stavlja užižu svetskih zbivanja." Sličnost ovih mitropolitovih reči sa porukama koje su Nemci pre i tokom II svetskog rata dobijali od svojih vođa možda je sasvim slučajna. (I sa Nemcima je Promisao imala neke posebne namere, jer i oni su sredinom XX veka bili stavljeni u centar svetskih zbivanja, baš kao i Srbi na kraju tog istog veka.) Možda je slučajna i sličnost u odnosu srpskih i nemačkih vođa prema pripadnicima svojih naroda. Taj odnos najbolje su izražavale dve teoreme koje je uspostavio Jozef Paul Gebels, Hitlerov ministar za propagandu i prosvećivanje narodnih masa, a koje su glasile: "Kažete li laž dovoljno puta i zatim je ponavljate, ljudi mogu početi verovati u nju" i "Običan svet je uglavnom primitivniji nego što možemo zamisliti. Propaganda uvek mora biti jednostavna i imati mogućnost ponavljanja".' Ali, da li je slučajna i identična sudbina srpskog i nemačkog naroda koji su preživeli velika stradanja pričinivši pripadnicima drugih naroda još veća? Pokušaj da odgovorimo na to pitanje jedan je od osnovnih motiva ove knjige.

Novi srpski poredak

Mnogi ugledni i umni Srbi dugo već pokušavaju da ubede pripadnike sopstvenog naroda da su neorganizovani, nesposobni za strpljiva projektovanja i da malo šta rade po planu, nego sve ad hoc, u hodu i od danas do sutra. Kao suštu suprotnost takvoj predstavi o Srbinu obično navode organizovanog, preciznog i dugoročnom

planiranju sklonog Nemca. U ovom karakterisanju svog naroda pojedinci su čak pomalo i preterivali. "Srbi su lud narod!" rekao je Jovan Rašković, vođa krajiških Srba, u jednom razgovoru sa predsednikom Franjom Tuđmanom, neposredno pred početak rata u Hrvatskoj. Iako je bio tajan, ovaj razgovor dvojice lidera je zbog nekorektnosti hrvatske strane ipak prezentovan javnosti. Tako je srpski narod mogao da sazna kakvo mišljenje o stanju njegovog nervno-duševnog zdravlja ima jedan stručnjak za tu oblast, neuropsihijatar Jovan Rašković. *

Međutim, dešavanja na prostorima bivše SFRJ tokom 80-ih i 90-ih godina pokazala su da je ovakva slika o srpskom narodu, ili možda preciznije o njegovim vođama, apsolutno netačna. U stvari, moglo bi se reći sasvim suprotno. Pastiri srpskog slovesnog stada, i oni svetovni i oni duhovni, demonstrirali su takvu sposobnost dugoročnog planiranja i projektovanja na kakvoj bi im mogli pozavideti i sami Nemci. Čini se, čak, da je i priča o naivnom i neorganizovanom Srbinu bila rezultat jednog dobro promišljenog srpskog plana. U taj plan spadalo je i stalno pominjanje teorije ozaveri celog sveta protiv Srba i o "novom svetskom poretku". Ipak, ispod varljive površine prozirala se suština - u pitanju je zapravo bila zavera Srba protiv celog sveta i "novi srpski poredak" koji je trebalo uspostaviti bar na prostorima bivše SFRJ.

- Mada doktoru Raškoviću niko nije osporavao kompetentnost za davanje ovakvih dijagnoza, ona se

mnogima nije dopala, pa su je neki iskoristili da ga uklone iz političkog života. Nije na odmet pomenuti da je Srpska pravoslavna crkva odlikovala gospodina Raškovića ordenom Svetog Save Istepena. Pronicljivi srpski episkopi verovatno su shvatili ono što većina Srba nije-lažno pripisivanje ludila srpskom narodu bio je dalekovid potez gospodina Raškovića. Pretpostavljajući šta će uskoro početi da se dešava (Vukovar, Sarajevo, itd.), dr Jovan Rašković je znao da se ludilo i neuračunljivost pred svim sudovima sveta mogu iskoristiti kao olakšavajuća okolnost.

One koji na ovakvu tvrdnju sumnjičavo klimaju glavom, misleći da Srbi za to nisu imali mogućnosti, prvenstveno tehničkih, podsećamo da je poznati srpski slikar i patriota Milić od Mačve svim neprijateljima srpskog roda zapretio "Teslinom bežičnom energijom pozajmljenom iz središta magnetskog polja Zemlje". "Uskoro će Srbi biti gospodari sveta. Već sada Srbi raspolažu tajnim oružjem iz takozvanog

Teslinog paketa, predatog 1943. godine ambasadoru Fotiću. Ako samo jedna bomba padne na Beograd - Vatikan, Beč, Bon i Zagreb biće potreseni iznutra silom formule V3=0. Kad se to desi, Atlantiđani će se pojaviti i proglasiti Srbe imperijalnim narodom, koji će od tog časa u ime njih zavesti red na Zemlji i zagospodariti svetom.'" Na ovaj način, govorio je Milić od Mačve, u dva napada bili bi uništeni Zagreb, Beč, Tirana, Sofija, Prag i Vatikan. Rim bi bio pošteđen, jer Srbi cene njegovo umetničko nasleđe. U drugom krugu stradala bi cela Nemačka i njoj slične države, a takođe i gradovi Ankara, Teheran, Džeda, Meka i Medina. To što Srbi nikada nisu izvršili ova dva razorna napada verovatno treba pripisati dobroti srpskog srca.

Osim stradanja koje su im Srbi mogli prirediti, Milić od Mačve je prorokovao i kako će Bog kazniti srpske neprijatelje: "Čitavu zapadnu hemisferu zahvatiće neslućena lančana tektonska pomeranja u trajanju od 15 minuta. Tako da će živih ljudi ostati samo toliko da se može skloniti pod krošnju jedne šljive. Ta krošnja je metafora za Srbiju." Naravno, Srbi će "jedini biti u stanju da posle ove tektonske katastrofe kao jedini preživeli narod žive na planeti. To je zbog toga što će ovih narednih osam godina dok ne dođe do katastrofe Srbi pod sankcijama naučiti da žive u prirodi i to će ih spasti. Oni će jedini tada biti u stanju da posle apokalipse obnove novu evropsku civilizaciju." Po rečima srpskog slikara i patriote, ova "tektonska katastrofa" trebalo bi da se dogodi u junu 2001. godine. Nažalost, Milić od Mačve nije doživeo da vidi da li će se njegovo proročanstvo obistiniti, ili će i Gospod prema srpskim neprijateljima biti velikodušan kao što su Srbi bili. U znak poštovanja za ove i mnoge druge mudre reči koje je izrekao tokom svog ovozemaljskog života, opelo na sahrani Milića od Mačve održao je lično Njegovo visokopreosveštenstvo mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije.

Na koji način je trebalo ostvariti "novi srpski poredak", ili jasnije rečeno Veliku Srbiju sastavljenu od "avnojevske" Srbije, Crne Gore i njima "anšlusiranih" delova drugih republika bivše SFRJ, najbolje je objasnio akademik Milorad Ekmečić u jednom od brojeva "Književnih novina" iz 1988. godine. Evo šta on o tome kaže: "... nasilje je babica stvaranja nacionalnih država, i to, uglavnom, nasilje u ratu. Svaki nacionalizam počinje skupljanjem bajki ili epskih pesa ma, i to je, dakle, elitni nacionalizam. Svojim studentima pričam anegdotu s početka prošlog veka iz Praga. U Gradskoj kafani, okupili se ljudi i sede, kao mi ovde, za stolom. Onda je neko ušao i upitao šta bi se dogodilo ako bi im se na glave srušio plafon kafane. Odgovor je glasio da bi to bio kraj češkog nacionalnog pokreta."

Iz ove priče akademika Ekmečića, redosled poteza je apsolutno jasan. Prvo se intelektualna elita, dakle ljudi čije je osnovno oruđe i oružje reč, potrudi da narodu "provre krvca", koristeći pri tom mitove, bajke, epske pesme, ili drugačije rečeno laži i poluistine koje svojom umetničkom vrednošću zadovoljavaju ljudsku potrebu za moralnim i lepim. Nakon tog "zagrevanja" počinje ono pravo, ono zbog čega su i uspaljivana srca i umovi naroda. Na scenu stupaju ljudi čije oružje više nije reč. Tada dolazi nasilje, "uglavnom, nasilje u ratu". Na kraju, zahvaljujući ovoj "babici", uz dosta muka, krvi i bola, trebalo bi da se izrodi i ta toliko željena nacionalna država. Bez ovih epsko-mitskih "psihofizičkih priprema" kroz koje je srpski narod prošao tokom 80-ih godina, a za čije sprovođenje su bili zaduženi "elitni nacionalisti", devedesete verovatno ne bi bile onakve kakve su bile - ispunjene zverstvima i rušenjima, stradanjima i patnjama i srpskog i drugih naroda sa prostora bivše SFRJ.

Koalicija bivših komunista i budućih episkopa

Od kraja Drugog svetskog rata, pa sve do početka osamdesetih godina, Srpska pravoslavna crkva je bila na margini društvenih dešavanja. Javni istupi njenih zvaničnika bili su retki, a povod su im uglavnom bile proslave i obeležavanja značajnih godišnjica. Tadašnji patrijarh srpski German, kao i većina arhijereja, trudio se da ljudi iz SPC daju što manje povoda za nesuglasice i sukobe sa vlastima. U "Pravoslavlju", novinama Srpske patrijaršije, mogle su se naći i otvorene pohvale na račun zakona koji su vladali u Titovoj Jugoslaviji. U broju od 1. februara 1980. godine kaže se: "Danas, prema zakonu o pravnom položaju verskih zajednica, postoje izvanredni uslovi za crkvenu štampu u raznim njenim vidovima... A mi kao da nismo još rasplamsali svoj izdavački zanos." Dakle, za slabu izdavačku aktivnost Srpske pravoslavne crkve, tadašnje uredništvo "Pravoslavlja" nije krivi lo Titov komunistički režim, već sopstvenu nezainteresovanost. Tadašnji glavni urednik "Pravoslavlja" Radomir Rakić u decembru 1980. objasnio je kojim se principima rukovodio. pri uređivanju ovog crkvenog lista: "Nama je pretežnije da iznesemo šta je rečeno u Svetom pismu, nego kako se pojedini današnji jerarh izrazio o nekom prolaznom događaju!" Međutim, samo koju godinu kasnije, crkvenim izdavaštvom će zavladati sasvim drugačiji uređivački principi. Episkopi će se baviti političkim,

vojnim i mnogim drugim temama, a Sveto pismo će tek uzgred biti pominjano.

Posebno zanimljiv bio je broj "Pravoslavlja" od 15. maja 1980. godine. Na naslovnoj strani objavljen je nepotpisan tekst u kome se kaže da je građane bolno pogodila vest o smrti čoveka koji je vodio našu otadžbinu i ljude kroz sve bure i oluje tokom četiri decenije, i koji je ušao u istoriju kao beskompromisan borac za bratstvo i jedinstvo. lako je bio ateista od samog početka svoje borbe, on je stvorio državu u kojoj mora biti mesta i za veru, vernike i njihova htenja i nadahnuća. U proteklih 40 godina bilo. je i nesporazuma između Crkve i države, ali "za koje mi ne držimo. da im je izvorište bilo. u mislima i postupcima ovog retkog čoveka". Naglašeno. je da je pa Ustavu SFRJ "ispovedanje vere slobodna" i da je bila zabranjena sama protivustavna zloupatreba vere u političke svrhe, a Crkva nije imala razloga da se ne slaži sa ovom ustavnom odredbom. Na kraju teksta kaže se da se pravoslavni Jugo.slavije opraštaju od Josipa Broza izražavajući mu blagodarnast i zahvalno.st što su živeli u slobodi.

Posle ovakvih reči, objavljenih na naslovnoj strani crkvenih novina, nije teško. pretpostaviti da je vrh Srpske pravoslavne crkve sa negadavanjem gledao. na brojne aktivnosti pojedinaca iz svojih krugova, posebno. tzv. justinavaca. Od početka osamdesetih, ili tačnije od smrti Josipa Braza, oni su krenuli u veoma žestoku borbu za osvajanje javnog i medijskog prostora. Pri tame, nisu se mnogo osvrtali na kritike svoje starije i iskusnije braće u Hristu. A ako. bi se i osvrnuli, činili su to žestoka i bez mnogo. poštovanja. prema njihovoj starosti i iskustvu. Na primedbe koje su dolazile na račun justinavaca, budući vladika (tada jeromonah) Atanasije Jevtić uzvraćao. je i ovakvim rečima: "Ne pristajem da patrijarh sve nas kraj i prema sebi."" "Patrijarh je samo. prvi među jednakima." "Zar sinovi ne mogu reći očevima i druge stvari, a ne samo. ono što im se dopada?" A na pitanje: "Mislite da otac ne radi dobro?" budući vladika je odgovorio: "On radi prema svojim mogućnostima, kolika može i koliko. zna, ali ne može da bude mera svima nama kako i koliko. da radimo.."

Atanasije Jevtić je kritikovao. patrijarha Germana i zbog njegovih izjava povodom požara u konaku Pećke patrijaršije. Prema zvaničnom saopštenju uzrok ovog požara, koji se dogodio. 16. marta 1981. ako. 3.30 iza ponoći, bili su električne instalacije i nepropisna izvedeni dimnjaci. U jednom tekstu objavljenom u "Pravoslavlju" od 1. aprila '81. kaže se da su vatrogasci došli na poziv, ali da u prvim vatrogasnim kolima nije bila vode, da su druga ostala u kvaru na putu do.

manastira, a da su treća stigla u pet sati ujutro. Tek ako. šest sati počela su da pristižu vatrogasna vozila u većem broju i da gase ana šta je već bila izgorela. "Suze, prave suze video sam na licima Pravoslavnih i Albanaca", kaže autor teksta objavljenog u novinama Srpske patrijaršije. "Kada je zapaljena Pećka patrijaršija, oni su ga naterali - pogrešio je što je pristao - da izjavi da požar nije podmetnut, a sestra je svedočila da tri plamena na rastojanju od 20 metara istovremeno ližu zgradu Pećke patrijaršije", govorio je vladika Atanasije Jevtić 1992. godine, u svom poznatom intervjuu na NTV Studio B.L

Apel iz aprila 1982. godine, upućen najvišim državnim organima Srbije i federacije, Svetom arhijerejskom saboru i Sinodu predstavljao je zajedničku akciju novodolazećih snaga Srpske pravoslavne crkve. Povod za ovaj apel bila su dešavanja na Kosmetu i trebalo ga je shvatiti, kako se u tekstu kaže, kao "dizanje glasa u zaštitu duhovnog i biološkog bića srpskog naroda na Kosovu i Metohiji". Potpisao ga je sveštenik, a među potpisnicima bila su i trojica justinovaca, Amfilohije Radović, Irinej Bulović i Atanasije Jevtić. Kod vlasti je ovaj postupak izazvao bes, a ni vrh SPC nije bio ništa zadovoljniji. Krajem sledeće, 1983. godine u "Pravoslavlju" je počelo objavljivanje feljtona Atanasija Jevtića pod nazivom "Od Kosova do Jadovna". U njemu su detaljno opisani napadi na Srbe na Kosovu, silovanja, maltretiranja monaha i monahinja itd. U nastavku feljtona, Atanasije Jevtić je sa kosovske sadašnjosti prešao na opisivanje bliske prošlosti i stradanja Srba u ustaškoj NDH.

U septembru 1984. godine, prilikom osvećenja crkve u Jasenovcu, patrijarh German je pozvao na praštanje, ali ne i na zaborav. Nekima, poput Vuka Draškovića, jednog od glavnih saboraca trojice budućih episkopa, tzv. justinovaca, poziv na praštanje nije se posebno dopao. Zato je ovaj dojučerašnji komunista, bezbožnik i zagovornik bratstva i jedinstva, sa deceniju i kusur partijskog iskustva, a na prste jedne ruke izbrojivih godina novokomponovanog "turbohrišćanstva", počeo da se bavi i tumačenjem Novog zaveta i da ispravlja
patrijarha Germana. Po Draškovićevom mišljenju, SPC je dosta praštala. Podsetio je patrijarha i one "blage" u SPC da je "Hristos znao da plane i gnevom, pa u Jerusalimskom hramu i bič da potegne"."" Kao što se vidi, patrijarhu Germanu i sledbenicima one "blaže" struje nije bilo nimalo lako. Bivši komunisti, koji su se do juče protiv Hrista zdušno borili, sada su ih podučavali hrišćanstvu, a mladi, ostrašćeni, budući episkopi poručivali su im da ne pristaju da ih "kroje prema sebi". Ova koalicija bivših komunista i budućih episkopa (ovde, očigledno, za sadašnjost

nije bilo mesta nezadrživo je išla napred i za sobom vodila sve veći broj ljudi.

Naravno, Vuk Drašković nije bio jedini komunista i marksista koji je sa teza o "religiji kao opijumu za narod" i o neuništivosti bratstva i jedinstva, preko noći prešao na priču o pravoslavlju i monarhiji i utrčao u crkvu izguravši iz nje pobožne bakice. Bio je to vihor kojem su, pokazaće se kasnije - sasvim pogrešno, dali naziv "pokrštavanje petokraka". Vihor koji je, na sreću pobožnih bakica, trajao veoma kratko. Uskoro su mogle ponovo da se vrate u molitveni mir i tišinu dostojanstveno praznih crkava. Neverovatno je, međutim, da su izuzetno obrazovani Amfilohije Radović, Atanasije Jevtić i Irinej Bulović imali tako veliko poverenje u "komunjare" (izraz koji je Atanasije Jevtić često koristio) kao što su Dobrica Ćosić, Antonije Isaković, Vuk Drašković, Milan Komnenić itd., i poverovali da će s njima moći da ostvare bilo koji od svojih ciljeva.

Osamdeseto pravilo svetih apostola upozorava: "Neumjesno je da onaj, koji je tek iz neznabožačkog života prešao i krstio se, ili se iz nevaljalog načina življenja tek obratio, postaje odmah episkop; jer nije u redu da onaj, koji ni sam još nije ispitan, postane učiteljem drugih, osim slučaja da se to po Božjoj blagodeti dogodi."'; Apostol Pavle je najpoznatiji primer takve Božije blagodeti. Ali, čak je i on, nakon svog obraćenja, prošao kroz duži period nepoverenja pojedine braće hrišćana, moglo bi se reći i mržnje, nego što su to neki bivši komunisti prošli kod tobože ljutih antikomunista justinovaca. Nekoliko godina kasnije između njih će doći do razmimoilaženja, pa i žestokih verbalnih sukoba, a mitropolit Amfilohije će napokon zaključiti da većina srbijanskih i crnogorskih stranaka u stvari predstavlja "samo frakcije jedne iste partije i ideologije, samo što se, neke više, neke manje, prilagođavaju demokratskim tokovima. To, međutim, više čine spolja, tako da imamo stotinu raznih stranaka, a u suštini se radi o istoj bulumenti".'"

Ono što su mitropolit Amfilohije i vladika Atanasije Jevtić shvatili sa zakašnjenjem od nekoliko godina, mitropolit Jovan, njihov glavni oponent iz redova Srpske pravoslavne crkve, govorio im je još 80-ih godina. "Bilo je vrlo impresivno da trojica mladih profesora Bogoslovskog fakulteta budu članovi Udruženja književnika Srbije. Ipak, smatrao sam da su naši mladi profesori, budući episkopi, napustili teološki program rada i upustili se u jeftinu dnevnopolitičku avanturu, kojoj su određeni ton davali Dobrica Ćosić, Antonije Isaković, Matija Bećković..." Po mišljenju mitropolita Jovana, pojedinci iz Srpske pravoslavne crkve bili su "svesno ili nesvesno uvlačeni u opasnu i krvavu ratnu igru, nepravedno uvedeni u to kolo i izmanipulisani". A glavni manipulatori bili su već pomenuti akademici koji su imali znatan uticaj u Patrijaršiji. Oni su Crkvu, kako reče mitropolit Jovan, "uvlačili u

politiku, u dnevne događaje, na tanak led i truJu dasku"." Zanimljivo je i mišljenje Vladete Jerotića, profesora Bogoslovskog fakulteta, koji je pisao: "SPC se nalazi danas na još jednom teškom ispitu: da ne dozvoli da bude manipulisana od onih grla tih srpskih nacionalista koji nisu ni u prošlosti bili pravoslavni, niti su to danas postigli."Uskoro se, međutim, pokazalo da su ti grlati srpski nacionalisti bili spremni da pred argumentima sile bar nakratko ućute, a da su galamu nastavili srpski episkopi, optužujući svoje dojučerašnje istomišljenike, uglavnom kolege po peru, da su se predali i da "slugeranjski" i "lakejski" prihvataju mirovne ponude međunarodne zajednice.

Gospodin Radomir Rakić-Raka ponovo će se naći na dužnosti glavnog urednika "Pravoslavlja" 1998. godine. Uz njega u uredništvu ovog lista i '80. i '98. godine bio je i gospodin Gradimir Stanić-Grada. Njih dvojicu, kao i još neke
"pozadince" u SPC, mogli bismo nazvati ljudima "za sva vremena i sve režime".

Na jednom mestu Slobodan Inić kaže: "Ko se danas, na primjer, izuzev učesnika već legendarnih studentskih demonstracija 1968. uopšte sjeća Vuka Draškovića, današnjeg vođe fantomskih Dražinih četnika, kad je među prvi
ma, poslije poznatog Titovog obraćanja studentima. zaigrao kozaračko kolo". "Ili, nije li već duboki zaborav prekrio Draškovićevu novinarsku karijeru u Tanjugu u kojem su se mogli zaposliti samo oni koji su 'boli oči' svojom odanošću i pripadnošću i još nekim drugim uslugama učinjenim 'otadžbini', kako bi danas rekao Vuk Drašković u okviru svoga novog diskursa". (Slobodan Inić,. Tri politička portreta, u: "Radikalizacija srpskog društva", Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd 1997).

**Na sahrani trojice svojih telohranitelja i saradnika koji su poginuli u izrežiranoj saobraćajnoj nesreći, Vuk Drašković je zapretio ubicama da će "svojim glavama platiti". Tom prilikom Vuk je rekao da se "zločin ne oprašta" i da nema "ni hrišćanstva, ni Crkve, ni patrijarha, ni Boga, ni političke stranke koja sme zločincima uputiti jednu reč ljubavi ili spremnosti na oproštaj". (Fonet, 6. oktobar 1999). Srećom za ubice. Vuk Drašković je opet bio jači na zboru nego na tvoru, pa nikome nije dlaka falila s glave, a kamoli glava. Ali se zato još jednom pokazalo da ima istine u onoj narodnoj "Gvožđe se kuje dok je vruće". U trenutku bola zbog smrti svojih prijatelja. bivši (?) komunista Vuk Drašković čak je i Bogu odredio kome sme

a kome ne sme opraštati. Nažalost, ovo je bio samo jedan od brojnih primera "hrišćanstva" kakvog su se Srbi nagledali i naslušali tokom SO-ih i 90-ih godine.

Kosovski i tevtonski vitezovi

"Kosovska tragedija" i čuveni odlazak Slobodana Miloševića u Kosovo Polje 27. marta 1987. godine ("Ovaj narod niko ne sme da bije.") doprineli su da se prvi komunista Srbije visoko uzdigne na političkoj sceni. Hvalospevi su stizali sa svih strana, a ne samo od Atanasija Jevtića. Opet su među prvima reagovali književnici. Već prvog maja 1987, na naslovnoj strani "Književnih novina", pojavila se pesma Radoslava Zlatanovića, "Himna na ledini": "Ali pristiže tep mladi govornik/ Sunce koje zalazi pali mu nakostrešenu kosu/ Razgovaraću sa svojim narodom i na ledini, kaže,! u školskom dvorištu, i na njivi..."

Dakle, pred kraj osamdesetih godina Kosovo je bilo tema o kojoj se u Srbiji najviše govorilo. Ali, nažalost, ne sa istorijske tačke gledišta, već sa one bajkovite, mitske. Način korišćenja priče o kosovskim vitezovima, zarad postizanja određenih ciljeva, neodoljivo je podsećao na upotrebu mita o tevtonskim vitezovima od strane nemačkih nacista. Nemački slavista Rajnhard Laurer o tome je ovako pisao: "Nacionalni mitovi koji nas u doba mira raduju, jer oplođuju umetnost, u kont1iktnim vremenima razvijaju opasne potencijale militantnosti, okrutnosti i netrpeljivosti, koji deluju poput masovnog ludila i ljude mogu da pretvore u zveri. Da li se tu radi o furor * teutonieusu ili o furor serbicusu, za žrtve je podjednako loše."

Pripremajući se za proslavu 600-godišnjice Kosovskog boja, Srpska pravoslavna crkva je odlučila da mošti kneza Lazara prebaci u manastir Gračanicu. Tokom 1988. godine, kneževe mošti su pronete kroz eparhije Zvorničko-tuzlansku, Šabačko-valjevsku, Šumadijsku i Zičku, i svugde su bile svečano dočekane od velikog broj ljudi. Ovim povodom tadašnji vladika šabačko-valjevski Jovan Velimirović izdao je poslanicu u kojoj je pomenuo termin "nebeska Srbija", kasnije često i od mnogih korišćen. "Od kneza Lazara i Kosova Srbi prvenstveno stvaraju NEBESKU SRBIJU, koja je do danas sigurno narasla u najveću nebesku državu. Ako samo

uzmemo nevine žrtve ovog poslednjeg rata, milione i milione Srba i Srpkinja, dece i nejači, pobijenih ili mučenih u najstrašnijim mukama ili bacanih u jame i pećine od ustaških zločinaca, onda možemo pojmiti koliko je danas srpsko carstvo na nebesima''.

Uz promenu republičkog Ustava, glavni događaj za Srbiju tokom 80-ih bila je proslava 600-godišnjice Kosovskog boja. Centralna svečanost je održana na Gazimestanu, na Vidovdan 1989. godine. Ovaj veliki skup* predstavljao je sjajnu priliku da Slobodan Milošević ojača i učvrsti svoje lične pozicije i on je tu priliku vrlo dobro iskoristio. Prisećanje na kosovske junake i sav ostali "mitski garnirung" nisu naročito zanimali budućeg predsednika Srbije. U krugovima bliskim Patrijaršiji zamereno mu je što nije prisustvovao centralnom crkvenom pomenu u manastiru Gračanici. Koliko je sve to za Slobodana Miloševića bilo nebitno najbolje se videlo jednu deceniju kasnije, 28. juna 1999. Deset godina ranije, proslava 600-godišnjice Kosovskog boja bila je vest za naslovne strane svih, pa i državnih novina. Na televiziji, na radiju, na tribinama, svuda se samo o Kosovu pričalo. Pevalo se "Oj Srbijo, sad si opet cela, nećeš više biti u tri dela". A onda, u junu 1999, umesto "od milion do dva miliona ljudi", na Gazimestanu su stajali samo patrijarh Pavle, vladika Artemije, vladika Atanasije Jevtić i još nekolicina ljudi, i to pod zaštitom međunarodnih oružanih snaga. U državnim medijima o ovome nije bilo ni reči.

I na kraju, pomenimo još jednom izuzetnu sposobnost srpskih duhovnih i svetovnih vođa za dugoročna planiranja i projektovanja. Strpljivim, upornim i temeljitim radom tokom 80-ih godina postigli su fantastične rezultate. Oni koji su juče plakali na vest o smrti Josipa Broza, sada su ga mrzeli iz dna duše; koji su se kleli u Jugoslaviju, sada su verovali da je ona bila "grobnica srpstva"; kojima su bratstvo i jedinstvo bili svetinje, sada su samo čekali poziv da krenu u finalni obračun sa "Turcima" i "ustašama", tim večitim neprijateljima Srba. Dakle, prva decenija rada na ostvarenju "novog srpskog poretka" uspešno je završena. Psi rata bili su raspomamljeni opojnim mirisom srpskog trolatičnog cveta (UKS - SANU - SPC) i režeći, iskeženih zuba, trgali su lance kojima su bili vezani. Čovek koji je lance držao u svojim rukama bio je, naravno, Slobodan Milošević. Kao što se sve vreme i očekivalo, početak 90-ih značio je prelazak na ostvarenje druge faze plana zvanog "novi srpski poredak". Psi rata napokon su pušteni sa lanca i krenuli su u čerečenje plena. Vukovar, Sarajevo i Srebrenica najpoznatije su i najveće žrtve tih deset godina napujdavanih zveri.

* furor=bes, pomama; zanos, oduševljenje.

Po domaćim procenama bilo je prisutno između milion i dva miliona ljudi.
Po agenciji Rojters, oko 300.000.

Patrijarh srpski iz devetog kruga

U vreme održavanja Izbornog sabora patrijarh German je još uvek bio živ. Tokom njegove bolesti koja je počela od Vidovdanskog sabora 1989, kada je polomio kuk, patrijarha Germana je zamenjivao mitropolit Jovan kao "najstariji mitropolit po proizvodstvu". U decembru 1990. patrijarh German bio je bolestan već punih godinu i po dana. Procena njegove "dokazane nemoći" da vrši svoje patrijaršijske dužnosti obavljena je uz konsultaciju sa konzilijumom lekara Vojnomedicinske akademije u Beogradu. Tek pošto je od medicinskih stručnjaka dobijen nalaz, "Sabor je razrešio teško obolelog patrijarha Germana svih patrijaršijskih dužnosti i obaveza" i krenuo u izbor novog patrijarha.

Izborno zasedanje Svetog arhijerejskog sabora održano je 1. decembra 1990. u Patrijaršijskom dvoru u Beogradu i bilo je izuzetno uzbudljivo i neizvesno. Predsedavao je najstariji arhijerej SPC po posvećenju mitropolit dabrobosanski Vladislav. Ovom zasedanju prisustvovali su svi arhijereji osim episkopa srednjozapadnoameričkog Firmilijana, koji je preko posrednika učestvovao u glasanju. Tako je uglasanju učestvovalo svih 25 arhijereja. Izborni sabor je počeo sa radom posle priziva Svetog duha koji je služio episkop sremski Vasilije. Na izbornoj listi za novog patrijarha bilo je 17 arhijereja.

"Glasanje se odvijalo tako što je svaki od članova Izbornog sabora trebalo da zaokruži tri kandidata za koje smatra da mogu da uđu u trojnu kandidaturu za izbor patrijarha. Da bi neki kandidat ušao u trojnu kandidaturu, mora da ima više od polovine glasova članova Izbornog sabora, znači najmanje 13." "U prvom krugu glasanja rezultati su bili sledeći: episkop šumadijski Sava dobio je 16 glasova, episkop žički Stefan 13, episkop raško-prizrenski Pavle 11 glasova, mitropolit

zagrebačko-ljubljanski Jovan 8 glasova, episkop banatski Amfilohije 8 glasova itd." " Tako su u prvom krugu glasanja dobijena dvojica kandidata koji će ući u trojnu kandidaturu za srpskog patrijarha: episkop šumadijski Sava i episkop žički Stefan."

Iz rezultata dobijenih u prvom krugu vidi se da su najviše glasova osvojili episkopi koji su u junu 1990. godine kao članovi Sinoda posetili Slobodana Miloševića. Dakle, predstavnici "mekog krila" Crkve, zagovornici "saradnjc, mira i dobrih odnosa sa državom", još uvek su imali prednost i veće poverenje kod svoje braće u Hristu. Od ukupno 75 glasova (25 arhijereja trebalo je da zaokruži po trojicu kandidata) polovinu su dobili vladika šumadijski Sava (16), vladika žički Stefan (13) i mitropolit zagrebačko-ljubljanski Jovan (8). Takođe, vidljivo je da dvojica politički najuticajnijih arhijereja SPC mitropolit Amfilohije i mitropolit Jovan nisu bili ozbiljniji kandidati u borbi za patrijaršijski presto.

Posle prvog kruga, članovi Izbornog sabora glasali su samo za po jednog kandidata. Treći kandidat, međutim, nije izglasan ni u drugom krugu. Glasanje je ponovljeno, u nadi da će, treći pokušaj uroditi plodom. Ali, i on je bio bezuspešan. Strpljivi i uporni episkopi SPC prešli su na četvrti krug glasanja. Ni ovoga puta nijedan od preostalih petnaest kandidata nije dobio trinaest ili više glasova. Da li su neki episkopi počeli da sumnjaju u mogućnost izbora trećeg kandidata, tek, prešlo se na peti krug glasanja. I to je bio pucanj u prazno. Šesti krug je, možda, bio povod da se postavi pitanje da li je Duh sveti uopšte bio prizvan. Ako jeste, kako je trebalo shvatiti ovu Njegovu neodlučnost? Sve u svemu, treći kandidat nije bio izabran ni u šestom krugu. Ništa se nije desilo ni u sedmom krugu. Osmi krug, takođe, ništa. I na kraju, tek u devetom krugu, kao da je želeo da nagovesti šta srpski narod i državu čeka u narednom periodu, Duh sveti je prekinuo neizvesnost. Za trećeg kandidata, sa 20 dobijenih glasova, izabran je episkop raško-prizrenski Pavle.

Posle ovog dugog i neizvesnog biranja, imena trojice kandidata napisana su na papire i stavljena u tri koverte koje su potom položene na časnu trpezu. Patrijarha je žrebanjem birao sveštenomonah koji se za tu priliku posebno pripremao postom i molitvom. Evo kako je izgledao sam postupak žrebanja prilikom izbora patrijarha Pavla: "U pridvornom hramu Svetog Simeona Mirotočivog, u opštoj molitvenoj atmosferi, visokoprepodobni arhimandrit Antonije (Đurđević), nastojatelj manastira Tronoše, oblači epitrahilj, metaniše pred celivajućom ikonom Spasitelja i Presvete bogorodice, ulazi u oltar, metaniše i pred svetim prestolom i celiva sveti presto i Jevanđelje. Zatim, upire pogled ka nebu, uzima s Jevanđelja sva tri zapečaćena koverta sa imenima trojice kandidata za patrijarha srpskog, premeće ih nekoliko

puta i jedan od njih predaje mitropolitu dabrobosanskom Vladislavu. Stavši na svete dveri, visokopreosvećeni mitropolit Vladislav, načelstvujući Izbornog sabora arhijerejskog, pokazuje zapečaćeni koverat, otvori ga i reče: 'Arhiepiskop pećki, mitropolit beogradsko-karlovački i patrijarh srpski je episkop raškoprizrenski Pavle.' "2" Slcdećeg dana, 2. decembra 1990. godine, na svetoj arhijerejskoj liturgiji u Sabornoj crkvi u Beogradu, izvršeno je ustoličenje novoizabranog patrijarha, koji je tim činom dobio sva prava i dužnosti koji mu po kanonima i crkvenom Ustavu pripadaju. Po običaju koji vlada u SPC, patrijarh Pavle je naknadno ustoličen i u Pećkoj patrijaršiji.

Od novoizabranog poglavara Srpske crkve mnogo se očekivalo, pa su episkopi patrijarhu Pavlu to odmah i dali do znanja. Po rečima episkopa (tada moravičkog) Irineja Bulovića, SPC je na patrijaršijskom prestolu dobila "čoveka, monaha, duhovnika, episkopa i prvojerarha koji će svima nama, vaistinu, biti putokaz i putovođa na putu duhovnosti, na putu stvarne duhovne obnove i blagodatnog preporoda našeg napaćenog i krstonosnog naroda, na putu kojim vascela Crkva naša putuje ka Carstvu Božijem". Najjasniji i najkonkretniji u izražavanju očekivanja i želja bio je mitropolit dabrobosanski Vladislav, predsedavajući Izbornog sabora. Za vreme "trpeze ljubavi", podigavši čašu i nazdravljajući Njegovoj svetosti patrijarhu Pavlu, mitropolit Vladislav je između ostalog rekao: "Želim da li Srbiji koja preživljava teške dane, više nego mi van Srbije, Gospod Bog pomogne da Srbi pođu pravim putem, putem svetosavskim za dobro srpskog naroda i Srpske crkve." "Želimo Vam .od Boga dug život, dobro zdravlje i da spasete što se da spasti. Mislim na Kosovo i Metohiju koji krvare. To je naša kolevka, naša majka. Bojim se da će krvariti i u Sandžaku, ako se bude vodila politika kako se sada vodi. Kao, sve je u interesu 'bratstva i jedinstva', a mi izgubismo sve što je srpsko. Tako će biti i u drugim krajevima gde su Srbi brojčano u manjini, gde se hoće da postojimo samo kao Srbi katoličke vere ili kao Hrvati rimokatoličke vere. To ne može da bude, to se ne srne dozvoliti. Mi polažem o velike nade u Vas i imamo veliko poverenje, jer Vas rukovodi ljubav. U ime svih arhijereja, dižemo ovu čašu za zdravlje i dug život našeg novog Patrijarha Pavla."

Na istom vanrednom zasedanju Sabora u decembru 1990. godine na kome je izabran patrijarh Pavle, vikarni episkop moravički Irinej Bulović izabran je za episkopa bačkog. Dotadašnjeg episkopa banatskog Amfilohija Radovića, Sabor je takođe podigao na višu lestvicu crkvene hijerarhije i izabrao za mitropolita crnogorsko-primorskog. Sledeće godine, na redovnom zasedanju Sabora održanom

u maju 1991, za episkope SPC izabrana su i preostala dva đaka oca Justina Popovića. Arhimandrit Artemije Radosavljević, nastojatelj manastira Crna reka, izabran je za episkopa raško- prizrenskog, nasledivši na toj dužnosti patrijarha Pavla, a arhimandrit Atanasije Jevtić, dekan Bogoslovskog fakulteta u Beogradu, izabran je za episkopa banatskog, nasledivši na tom mestu mitropolita Amfilohija. Dakle, njih četvorica, uz patrijarha Pavla, predstavljali su "idejni sinod" Srpske pravoslavne crkve koji je tokom 90-ih godina predvodio srpsko pravoslavno stado. Mitropolit Jovan je na duže vreme bio skrajnut i udaljen od poluga crkvene vlasti.

Ali, da ne zaboravimo i bivšeg patrijarha Germana. Umro je u avgustu 1991. godine, osam meseci nakon što ga je Sabor, posle konsultacija sa medicinskim stručnjacima, razrešio dužnosti patrijarha. Za "istorijske dane" koji su bili pred srpskim narodom i srpskom državom, Srpskoj pravoslavnoj crkvi bio je potreban zdrav poglavar koji će je povesti putem uspeha i spasenja. Iz tog razloga, smrt aktuelnog patrijarha nije se više mogla čekati. Srpskim episkopima se žurilo. Smenom patrijarha Germana sa scene je otišao duhovni pastir koji je na prestolu svetoga Save proveo pune 32 godine (1958-1990).

Dakle, u decembru 1990. godine, srpski nacionalni brod je dobio svog novog duhovnog kormilara u ličnosti patrijarha Pavla. Znajući da se za nedelju dana organizuju prvi višestranački izbori u Srbiji, episkopi SPC su svom pravoslavnom stadu poslali saborsku poruku u kojoj su pozdravili "zoru političke slobode u našoj zemlji i prve posleratne slobodne izbore". Takođe su izrazili želju i nadu da će "predstojeći izbori u Srbiji i Crnoj Gori biti zaista časni i pošteni" i da će narod "umeti da izabere između sebe najbolje ljude" ukoliko mu se stvarno omogući da glasa po savesti, bez straha i bilo kakvih pritisaka. Po mišljenju srpskih arhijereja, tragično iskustvo poslednjih 45 godina bilo je dovoljno da "otrezni svakog iole zdravo mislećeg čoveka da ne dopusti da se to više ikada ponovi". "Zato smo duboko uvereni da će srpski narod pri svom izboru biti sposoban da razlikuje između onih koji mnogo obećavaju, a iza obećavanja skrivaju svoje vlastoljubive i samožive interese, i onih koji su istinski verni Bogu i rodu, odnosno večnim vrednostima i opredeljenjima srpskog naroda kao temelju svakog pravog napretka."29

Rezultati izbora održanih 9. decembra 1990. godine verovatno su razočarali većinu srpskih episkopa. Socijalistička partija Srbije osvojila je 45,8 odsto glasova i zauzela 77,6 odsto poslaničkih mesta, tj. 190 od 250 (izbori su bili organizovani po

većinskom izbornom sistemu), a prvi predsednik Srbije postao je Slobodan Milošević za koga je glasalo 65,35 odsto izašlih birača. Dok su se srbijanski komunisti potrudili da se bar "preobuku" (vladika Atanasije je socijaliste, i ne samo njih, nazivao "preobučenim komunistima"), u Crnoj Gori su smatrali da je to apsolutno nepotrebno i na prve izbore izašli pod neizmenjenim imenom Saveza komunista. Odluka se pokazala kao pravi pogodak, jer su Crnogorci komunistima dali čak 64 odsto glasova!

Tako je u decembru 1990. godine, nesumnjivo jednom od najznačajnijih meseci u svekolikoj istoriji Srba, srpski nacionalni brod dobio oba kormilara, i duhovnog i svetovnog. Ovog prvog, patrijarha Pavla, odabrao im je Duh sveti, a ovog drugog, Slobodana Miloševića, izabrali su sami sebi. (Izabrali, pa se pokajali). Verujući da "onaj s brda uvek više vidi, nego onaj pod brdom", srpski narod je bezbrižno zaplovio sa svojim novim vođama. Plovidba je trajala punih deset godina. Neki su je trpe li bez pogovora, pokazujući priličnu dozu mazohizma, neki su manje ili više gunđali, a neki, čini se oni najpametniji, razbežali su se i potražili spas po drugim zemljama, znajući izgleda od samog početka da je sa ovakvim kormilarima potonuće jedino što sleduje srpskom nacionalnom brodu.

Studentski zvižduci
i aplauzi patrijarhu Pavlu

Zadovoljstvo onim što je Milošević postigao tokom 80-ih godina (promena Ustava Srbije, ukidanje autonomije pokrajinama i stvaranje jedinstvene državne teritorije), već početkom 90-ih počelo je da splašnjava. Rušenje Berlinskog zida (10. novembra 1989.), promene u bivšim zemljama istočnog bloka i pobede opozicionih, nekomunističkih partija, otvorili su apetite i predstavnika srbijanske opozicije. Njen poraz na izborima u decembru 1990. godine, sve lošija ekonomska situacija i sputavanje opozicionih stranaka stvarali su nezadovoljstvo kod velikog broja građana. Naročito kada je nekima postalo jasno da je Milošević i dalje nepopravljiv komunista ("preobučen") i da ideje koje su u to vreme bile u opticaju, kao što su monarhija, demokratija, slobodni mediji itd., njemu nisu ni na kraj pameti.

Previše razloga da bude zadovoljna novoizabranim predsednikom Srbije i njegovim režimom nije imala ni Srpska pravoslavna crkva. Posle onako veličanstvenih proslava Božića, Svetog Save i Uskrsa tokom 1990. godine, Skupština Srbije je odlučila da se u januaru 1991. Božić ne slavi kao državni praznik. Bio je to dovoljan razlog da Njegova svetost uputi Slobodanu Miloševiću protestno pismo. Po mišljenju mnogih, Miloševiću nije bilo toliko stalo da li će se Božić zvanično slaviti ili neće, nego je bio ljut što su u SPC sve manju moć imali episkopi spremni na saradnju sa državom i rukovodstvom Srbije. Umesto njih, sve uticajniji su postajali oni crkveni velikodostojnici koji su se intenzivno družili sa srbijanskim opozicionarima.

Protestno pismo patrijarha Pavla upućeno predsedniku Miloševiću mnogi su shvatili kao jasan znak "na čijoj je patrijarh strani". Ali, takođe u januaru 1991, posle pobede na predsedničkim i parlamentarnim izborima u Srbiji, patrijarh Pavle je otišao u posetu Slobodanu Miloševiću i čestitao mu što je "preuzeo dužnost" predsednika. "Politika" je, međutim, objavila da je Njegova svetost "srdačno čestitao" predsedniku Miloševiću pobedu na izborima. Ovu vest demantovao je i sam patrijarh, a objašnjenje je stiglo i od vladike Atanasija Jevtića: "Kada je Milošević postao predsednik Srbije, patrijarh mu je u poseti, koja je imala i druge razloge, čestitao što je predsednik, što je preuzeo dužnost. Kabinet predsednika Miloševića je objavio da mu je čestitao izbornu pobedu. To je bila čista politička manipulacija..."

Zbog ovakvih postupaka novoizabrane vlasti, tj. zbog potpune kontrole nad državnim medijima, 9. marta 1991. u Beogradu su organizovane poznate demonstracije srbijanske opozicije, koje su svojom žestinom predskazale 5. oktobar 2000, datum rušenja režima Slobodana Miloševića. Vidno uplašeni, predstavnici jugoslovenskog i srbijanskog rukovodstva odlučili su da iste večeri na ulice Beograda izvedu tenkove. Međutim, taj čin je izazvao nezadovoljstvo studenata Studentskog grada koji su u noći la. na 11. mart iz svojih domova na Novom Beogradu u broj noj i dugačkoj koloni krenuli ka centru grada. Posle sukoba sa policijom na Brankovom mostu, studenti su uspeli da prođu i da se stacioniraju na platou kod Terazijske česme.

U početku (praktično samo prvog dana) ovaj studentski protest je kod mnogih Beograđana stvorio nadu da bi u Srbiji moglo doći do istinskih i korenitih promena.

Ali, sve se uskoro pretvorilo u najobičniji hepening opravdano nazvan "plišanom revolucijom", po ugledu na slične proteste u Čehoslovačkoj. Kažemo opravdano, jer je nad čitavom tom "predstavom" vešto uspostavljena kontrola i dovoljnom količinom "pliša" sasvim neutralisana silina studentske pesnice. Pesnice koja će kasnije postati simbol studentskog pokreta Otpor. Sa improvizovane bine na Terazijskoj česmi okupljenima su se najčešće obraćali glumac Branislav Lečić i večiti student i političar Žarko Jokanović. Gospodin Lečić, budući ministar za kulturu u Vladi Srbije, ostao je upamćen po jednom pozivu koji je tih "revolucionarnih" dana uputio predsedniku Srbije Slobodanu Miloševiću: "Slobo, ti koji si biser u srpskoj kruni, dođi, sedi..."* Drugopomenuti "plišani revolucionar" gospodin Jokanović, zajedno sa strankom kojoj pripada, Novom demokratijom, tri godine nakon "revolucije" postao je koalicioni partner Socijalističke partije Srbije, a 1997. godine izašao je čak i na izbore u savezu sa SPS-om i JUL-om. Lično je učestvovao i u radu Izbornog štaba Milana Milutinovića koji je u decembru 1997. izabran za predsednika Srbije.

Jedanaestog marta 1991. godine, dok je na Ušću održavan kontra-miting u znak podrške režimu Slobodana Miloševića, studentima okupljenim kod Terazijske česme obratio se i patrijarh Pavle: "Braćo i sestre, narode predaka naših, dolazim vam sa trona Svetog Save da vas zamolim sledeće: u interesu svega našega roda je da, imajući u vidu opšti interes u ovim teškim prilikama i nevoljama našeg naroda, molim vas u ime Crkve Svetosavske Pravoslavne da se ova vaša pitanja raspravljaju na mestu na kome se mogu raspravljati mirno i razumno u opštem interesu."-" Međutim, Njegova svetost patrijarh bio je prekinut gromoglasnim zvižducima, uzvicima "Ua" i "Crvena bando!", izuzetno popularnim i upotrebljavanim početkom 90-ih. Sutradan se patrijarh Pavle izvinio studentima, a izvinjenje im je preneo Atanasije Jevtić, tadašnji dekan Bogoslovskog fakulteta Spc. Patrijarh Pavle je za ovaj potez dobio aplauze i ovacije od istih onih koji su mu juče zviždali.

Po rečima Atanasija Jevtića, patrijarh je pozvao studente da se raziđu "plašeći se naleta sa Ušća". Godinu dana kasnije, u martu 1992, u svom poznatom intervjuu na NTV Studio B, vladika Atanasije Jevtić je povodom tog događaja dao dodatna objašnjenja. Rekao je da je patrijarh "bio obmanut, izmanipulisan" od Dragana Dragojlovića, ministra vera u Vladi Srbije, i drugih koji su obavestili Njegovu svetost da mitingaši sa Ušća, okupljeni da daju podršku Miloševiću, "hoće da dođu i da biju ove (na Terazijarna). Čovek je poverovao toj priči, izašao i rekao deci da se raziđu.

Upravo je to bilo saopštenje sat pre toga iz Miloševićevog kabineta. Čovek je, dakle, bio upotrebljen u funkciji SPS-a", objasnio je vladika Atanasije.

Posle četiri dana i noći (10-14. mart 1991), "predstava" kod Terazijske česme okončala se formainim zadovoljenjem uslova koje su demonstranti postavili Slobodanu Miloševiću.
Dušan Mitević, glavni i odgovorni urednik Televizije Beograd, dao je ostavku, a na njegovo mesto je došao Ratomir Vico. Radio-televizija Beograd na kratko je promenila svoju uređivačku politiku koja se, međutim, uskoro pretvorila u najstrašnije ratno huškanje i navijanje za vladajuću stranku, tako da je Dušan Mitević u odnosu na svoje naslednike mogao biti smatran pravim demokratom. Ostavku je dao i Radmilo Bogdanović, tadašnji ministar policije, ali su i njega nasledili zagovornici još gorih i još surovijih metoda u borbi protiv mitingaša i demonstranata. Zbog smrti jednog demonstranta i jednog milicionera, na zahtev studenata formiran je anketni odbor koji je trebalo da utvrdi ko je odgovoran za devetomartovske događaje, ali taj odbor nikada ništa nije zaključio.

Tokom studentskog protesta, u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti, koja je do tada u najvećem broju bila udruženje istomišljenika i poštovalaca lika i dela Slobodana Miloševića, došlo je do definitivnog razlaza po pitanju "za ili protiv Slobe". Akademik Matija Bećković, na primer, govorio je pred studentima kod Terazijske česme i podržao njihove zahteve, a akademik Mihajlo Marković, tada potpredsednik SPS-a, govorio je pred kontramitingašima na Ušću. Ipak, najvažnija posledica martovskih demonstracija bila je ta što je predsednik Srbije shvatio da mu je "pred pragom zaigra la mečka" i da u svojoj kući neće imati mira. Ekonomska situacija se pogoršavala, a pošto je iz Slovenije i Hrvatske dolazilo sve manje novca u savezni budžet, Jugoslovenska narodna armija je sredinom marta Predsedništvu Jugoslavije dostavila predlog zakona u "vezi sa teškoćama finansiranja JNA". Bio je to znak Slobodanu Miloševiću da se nešto mora preduzeti. Zato je on odlučio da tenkove koje je provozao po beogradskim ulicama izvede na ulice nekih drugih gradova (naravno, ne Srbije i Crne Gore) i da interesovanje srpskog naroda sa sebe i svog režima prebaci na nekoga drugog. Za ovakav posao Slobodan Milošević je u Srbiji mogao računati na zdušnu pomoć sa svih strana.

* Citirano na osnovu sećanja nekolicine zgađenih ućesnika i gledalaca "predstave".

Za Slobu nejedinstveni, za rat jedinstveni

Već od maja 1990. godine, tj. od godišnje skupštine SANU na kojoj je jednoglasno prihvaćen predlog da se raspusti aktiv SK i zabrani rad političkih stranaka na Akademiji, ali, naravno, ne i stranačko angažovanje akademika van Akademije, stvoreni su prvi formalni uslovi za njihove političke razlike i razlaze. U julu 1990, kada je osnovan SPS, akademik Mihajlo Marković je postao potpredsednik socijalista, a akademik Antonije Isaković član njihovog Glavnog odbora. Razlike su postale još očiglednije za vreme martovskih demonstracija 1991. godine. Ali, one su postojale samo oko rešavanja unutar srpskih problema, dok je po spoljnim pitanjima vladala zadivljujuća sloga. Za rat i stvaranje Velike Srbije bili su praktično svi, osim na prste izbrojivih izuzetaka. "U tom smislu nije bilo velike razlike između dve strane u politički aktivnom članstvu SANU, čiji je rascep išao samo linijom - za Miloševića ili protiv njega. Pitanje 'pogubnosti' postojeće Jugoslavije po srpski narod, koncipiranja 'nacionalnog interesa' na njenim ruševinama i odnosa prema ratu koji je započinjao nije bilo sporno. Tako se i desilo da su se pojedini akademici sa Terazija (Matija Bećković) i Ušća (Mihajlo Marković) ubrzo opet našli zajedno u Francuskoj 7, na zadatku stvaranja jedne srpske države, iako je Jugoslavija još postojala, rat još nije započeo, a secesija nije završena.")

Šesnaestog marta 1991. godine Slobodan Milošević je na Beogradskom univerzitetu izjavio da će legalno naoružavati Srbe u Hrvatskoj, a uskoro je usledila i njegova odluka o mobilizaciji rezervnog sastava milicije. Iako je incidenata bilo već i krajem 80-ih i 1990. godine, pravim i zvaničnim početkom rata na prostorima bivše SFRJ smatra se 1991. godina. Prvih dana marta 1991. došlo je do sukoba u Pakracu, a krajem marta, u vreme katoličkog Uskrsa, desio se veliki oružani sukob na Plitvicama u kome je bilo žrtava i koji mnogi i sa srpske i sa hrvatske strane smatraju početkom rata u Hrvatskoj.

Devetomartovske demonstracije su pokazale da je i u Srbiji postojao potencijal za promene kakve su se dogodile u drugim bivšim komunističkim zemljama. Milošević je, međutim, u odnosu na sve ostale evropske komunističke

poglavare bio u prednosti, jer njegov narod i njegova opozicija nisu imali samo jednu želju - razračunavanje sa komunizmom. Kod Srba je postojala daleko jača želja, a zvala se Velika Srbija. Tokom SO-ih godina seme maštanja o velikoj srpskoj državi posejali su u duše Srba oni koje često nazivamo "intelektualnom elitom". U konkretnom slučaju bili su to prvenstveno pojedini književnici, akademici i četvorica budućih episkopa Srpske pravoslavne crkve, takozvani justinovci (naš "trolatični srpski cvet")

Zahvaljujući upravo toj intelektualnoj eliti i onome što je izniklo iz semena koje su oni posejali, Milošević je imao mogućnost da sa brojnih problema koji su početkom 90-ih postojali u Srbiji pažnju srpskog naroda skrene na neke druge "zanimacije". I tada se potvrdilo pravilo da je jedan od najlakših načina da se dva protivnika bar na kratko pomire i ujedine, pronalazak trećeg, zajedničkog neprijatelja. I nije trebalo ni mnogo ni daleko tražiti. Hrvatska je bila tu, u neposrednom susedstvu, mape su bile tu, istorija i genocid, na koji se uvek moglo pozvati, bili su tu. Trebalo je samo krenuti na posao. Tenkove, koje je u martu 1991. izveo na beogradske ulice i na svoj narod, Slobodan Milošević nije morao ni da vraća u hangare. Novo naređenje je glasilo - pravac Hrvatska. A dok se ide u "odbranu" srpskog naroda od "ustaša", dok se stvara nova država i ostvaruje ono što je do tada i za najmoćnije Srbe bilo neostvarivo, kome je do sitnih, nebitnih zađevica? Kome je do demonstracija, mitinga, nevažnih podela na poziciju i opoziciju, komuniste inekomuniste? A pre svega, kome je do lagodnog života, jer za velike stvari kao što je Velika Srbija, čovek se mora žrtvovati? Na taj način Slobodan Milošević je obezbedio mir u sopstvenoj kući, prebacivši sukobe u tuđe dvorište.

Svojim svesnim ili nesvesnim radom za interese Slobodana Miloševića posebno su se isticali pojedini članovi Srpske akademije nauka i umetnosti. Biljana Srbijanović, mlada autorka svetski poznatih dramskih dela ("Porodične priče" i "Pad"), o akademicima nije imala naročito lepo mišljenje. Za nju "SANU danas irna tri i po inteligenta. To je dom staraca koji je iz propagandnih razloga prvi patentirao reč 'srbofobija', i još uvek se ne stidi i ima želju da nekome bilo šta objašnjava. Većina srpskih akademika treba svaki dan da se pokloni pred Titovim grobom, što im je omogućio da se uvuku u te institucije i imaju tako dobre penzije. Ja sam, inače, protiv akademija, one su uvek konzervativne institucije, uglavnom ne služe ničemu i nemaju nikakvu značajnu svrhu. Ali, neka

se ljudi igraju ako to vole."'.

Za razliku od drugih domova staraca, u kojima se obično igraju šah, karte i domi ne, a igrači se ne trude da utiču na živote stotina hiljada ljudi, igre srpskih akademika bile su mnogo opasnije (po druge, naravno, ne po njih). Ideja pojedinaca o sopstvenom značaju nagnala ih je da se u martu 1991. sastanu kao inicijativni odbor za formiranje Srpskog nacionalnog saveta (SNS), koji je trebalo da bude "vrhovna nacionalna institucija koja će zastupati interese svih Srba bez obzira na to gde žive".Od akademika tom odboru su prisustvovali: Mihajlo Marković, Dobrica Ćosić, Matija Bećković... Iste godine 27. marta akademik Mihajlo Marković je upoznao javnost sa inicijativom da se stvori SNS koji treba da radi na formiranju jedne srpske države. Ovu inicijativu su podržali i Srpska pravoslavna crkva, najveće naučne i kulturne institucije u Srbiji, kao i niz političkih stranaka u Srbiji i van nje. Dobrica Ćosić, koji je bio član Inicijativnog odbora, obećao je da će izradom deklaracije SNS-a biti ispunjena očekivanja "našeg političkog naroda". Po mišljenju Matije Bećkovića deklaracija je morala sadržavati "ono što je nesporno među Srbima", pa je on odmah za predsednika SNS-a predložio Tomislava Karađorđevića. Da li zbog toga što drugi nisu bili tako monarhistički raspoloženi poput akademika Bećkovića, ili iz nekih drugih razloga, ova akademska "igrarija" završila se posle samo tri-četiri meseca. Srpski nacionalni savet se raspao.

Iskopavanje starih žrtava i ukopavanje novih

U Srpskoj pravoslavnoj crkvi, međutim, stvari su shvatali daleko ozbiljnije. Posle devetomartovskih demonstracija i javno iskazane namere predsednika Srbije da naoruža Srbe u Hrvatskoj, odnosi između SPC i režima Slobodana Miloševića znatno su se poboljšali. Kratko rečeno, činilo se da srpsko rukovodstvo ima nameru da ispuni jedan od najvažnijih interesa Srpske crkve - što je moguće veću Srbiju. Pojedini episkopi već tada su poredili novu hrvatsku vlast i državu sa Nezavisnom Državom Hrvatskom. U "Pravoslavlju" od 15. marta 1991. godine objavljen je tekst vladike Lukijana slavonskog pod naslovom "Antisrpsko nastupanje ustaške države". Moglo bi se čak reći da je crkvena štampa najviše poradila na ubeđivanju srpskog naroda i srpske javnosti u ustaštvo novih hrvatskih vlasti.

Dajući ogromnu pomoć Slobodanu Miloševiću da pažnju Srbijanaca skrene sa problema u svojoj kući na probleme u tuđim dvorištima, episkopi SPC su sa reči prešli na dela. Još na redovnom zasedanju Svetog arhijerejskog sabora, održanom u maju 1990. godine, zatraženo je "od nadležnih državnih organa da se omogući vađenje iz jama u toku rata pobijenih i njihovo dostojanstveno sahranjivanje pri hramovima i drugim za to pogodnim mestima". Sveti arhijerejski sabor je smatrao da je "krajnje vreme da se ispuni taj elementarni dug čovečnosti i prema nevino pobijenim u toku i posle Drugog svetskog rata, nastradalim u bratoubilačkom istrebljenju. Jer, bez mira sa mrtvima i među mrtvima nema i ne može biti mira i pomirenja među živima." Ovaj zahtev je ponovljen još dva puta, na vanrednom zasedanju Sabora u decembru 1990. i na redovnom zasedanju Sabora u maju 1991. godine.

Ali, izgleda da neko nije želeo da se taj posao obavi u miru i tišini, u dostojanstvenoj atmosferi, kakvu su zasluživali oni zbog kojih je to tobože i činjeno. Kao da su američki televizijski delatnici u to umešali svoje prste: sve je bilo okruženo kamerama, reflektorima, novinarima. Ljudi su na televizijskim ekranima mogli da gledaju stravične slike sa stotinama lobanja i kostiju poredanih po šatorskim krilima. Prilikom vađenja kostiju iz jame Golubinke, u nju su se spustili čak i predsednik SDS-a za BiH Radovan Karadžić, član Predsedništva BiH dr Nikola Koljević i slikar Milić od Mačve. U "Pravoslavlju" od 1. decembra 1990. godine, u tekstu pod naslovom "Mučenici na vide lu dana", opisano je vađenje kostiju iz poznate jame Jagodnjače (nalazi se u Popovom polju, nedaleko od Ljubinja), duboke oko 50 metara, u koju su ustaše bacile oko 1000 pobijenih Srba. U tekstu su, između ostalog, opisani načini na koje su žrtve ubijane (hladnim oružjem, udarcima tupim predmetima u glavu, sekirama itd.), a naveden je i spisak predmeta nađenih u jami (gume ni opanci, duvanske kutije, dugmad, naočare itd.). Povađene su kosti i žrtava iz Žitomislića, Prebilovaca, Ljubinja, Trebinja, Majevice, Banjaluke i dr.

Kada je započeo rat u Hrvatskoj, iskopavanja kostiju su prestala, kao i pozivi Sabora da se to i dalje radi. Začuđujuće je, međutim (ili možda nije), da u Srbiji nije obavljeno nijedno od takvih iskopavanja. Naravno, postavljalo se pitanje: zašto? U jednom svom tekstu iz 27. novembra 1991. godine, * vladika Atanasije Jevtić je objasnio da su ta iskopavanja bila pastirski pokušaj da "žrtve svog naroda, koje nisu samo pobijene nego i obeščašćene, opojemo i sahranimo i time njihove duše i tela

oslobodimo posmrtnog mučeništva i poniženja. Srpski narod i njegova Crkva već pedeset godina čuju kako krv Aveljeva nevina viče iz zemlje, a Kain ne čuje glas Gospoda svoga. Ako ste vi i ostali zapadni svet gluvi za Aveljev krik, episkopi Srpske Crkve i sama ta živa Crkva narodna nisu, i ne smeju da budu gluvi. "

Ali, zašto onda kosti nisu vađene i na prostorima Srbije? Zar su svi, pa i episkopi SPC, bili gluvi na krike Aveljeve krvi koji su dolazili iz neposredne blizine, a odlično su čuli one iz hercegovačkih i hrvatskih jama i vrtača? Upravo je vladika Atanasije Jevtić naveo neka od mesta u Beogradu i okolini na kojima se nalaze masovne grobnice (na neka od njih on je odlazio i da održi pomen): igralište FK Grafičar, Lisičiji potok, kamenolom kod Topčiderskog groblja, igralište kod manastira Vavedenja na Senjaku, jedna uvala ispod današnje Careve ćuprije, dunavski ritovi na zemunskoj strani i ispod Dorćola itd. (Ovo je samo za Beograd.) Na ovim mestima pokopano je 15.000 - 30.000 ljudi, a leševe su zakopavali zatvorenici koji su dovođeni sa Ade Ciganlije." Kako to da je ovim žrtvama bio dovoljan samo pomen, a onima iz jama nije, nego je njihove kosti trebalo vaditi sa dubina od 50 i više metara? U tom teškom poslu učestvovali su čak i članovi jednog speleološkog kluba koji je za pruženu pomoć od strane SPC odlikovan ordenom Sv. Save I stepena. Na prostoru grada Beograda bile su potrebne samo lopate i nekoliko dobrovoljaca da kopaju bez ikakvog odlikovanja.

U svojoj knjizi "Od Kosova do Jadovna", objavljenoj "na Sretenje Gospodnje 1984. godine", vladika Atanasije Jevtić kaže da se Jadovno (tu je bio smešten zloglasni ustaški logor) nalazi na nadmorskoj visini od 1200 metara i da je put do njega "veoma težak i gotovo nepristupačan. Za pješačenje je predaleko, a automobilom je krajnje rizično poći". "Na Velebitu u mirne jutarnje ili večernje časove", dodaje vladika, "i najmanji šum odjekuje vrlo daleko po čistom planinskom vazduhu." Dakle, kosti nesretnika koji su stradali od ustaša nalazile su se u jamama, po ovakvim zabitima u kojima je vladao mir ne narušen ljudskom bukom. Za razliku od njih, po kostima nesretnika koji su stradali od partizana u prvim posleratnim danima i godinama, i koji su sahranjeni po mestima koje je naveo vladika Atanasije Jevtić, ljudi šetaju, igraju fudbal, a njihovi kućni ljubimci vrše nuždu. Zar i njihove kosti nije trebalo povaditi i "dostojanstveno sahraniti pri hramovima i drugim za to pogodnim mestima"?

Broj žrtava čije su kosti povađene iz hercegovačkih i hrvatskih jama i vrta ča

mali je u odnosu na ukupan broj žrtava ustaškog terora. Šta će se desiti sa onima koji su ostali u jamama? Hoće li i dalje biti "obeščašćeni" i sa "posmrtnim mučeništvom i poniženjem"? I zašto Srpska pravoslavna crkva po završetku rata 1995. godine nije podnela zahteve hrvatskim i bosanskim vlastima da se iskopavanja nastave, nego se sasvim ućutala ne pominjući više ni stare ni nove žrtve. Jer, valjda, "krv Aveljeva" i dalje "viče iz zemlje", kako to kaže Atanasije Jevtić. Ili je, možda, prestala da viče kada se videlo koji su bili istinski motivi Srpske crkve, ko se sve spuštao u jame, a posebno kada su kosti žrtava iz Drugog svetskog rata prekrivene kostima novih žrtava, onih iz jugoslovenskog rata od 1991. do 1995.

Dan uoči otvaranja redovnog zasedanja Sabora održanog od 9. do 24. maja 1991. godine članovi Sabora su u Jasenovcu služili svetu liturgiju. Tom prilikom patrijarh Pavle je rekao da Sabor liturgijsko-molitvenim obeležavanjem 50. godišnjice stradanja Srpske crkve i naroda ne želi da podstiče zlu krv niti osvetu, nego da se sagledavanjem istine o zlu izbavi od novih zala. U Hrvatskoj, međutim, ove komemoracije nisu shvaćene kao što je želeo patrijarh Pavle, nego kao otvaranje starih rana i pravljenje optužnice hrvatskom narodu. Inače, početkom 90-ih godina kolektivnu odgovornost Hrvata pominjali su mnogi iz Spc. Ali su zato krajem 90-ih upravo srpski episkopi bili najveći protivnici kolektivne odgovornosti i zagovornici teze da za svaki zločin treba da odgovara pojedinac.

Sa redovnog zasedanja Sabora 1991. upućena je i poruka pravoslavnom srpskom narodu u kojoj se između ostalog kaže: "Svedoci smo da, eto, tek u naše dane hiljade nevino poklanih ljudi izlazi iz tame poniženosti, prezira i zaborava, vađeni iz zabetoniranih jama, ispod zabetoniranih savesti. Dobar je to znak. Jer, pomirenje sa mrtvima - i mrtvih međusobno neophodni je uslov za pomirenje među živima." Mesec dana nakon objavljivanja ove poruke pokaza će se da o pomirenju i "dobrim znacima" nije bilo ni govora. U junu 1991, na Vidovdan, započeo je "mini rat" u Sloveniji i nagovestio sve buduće ratove u bivšoj SFRJ. Umesto da izađu, hiljade i hiljade novih "nevino poklanih" počele su da ulaze u jame "poniženosti, prezira i zaborava".

* Vladika Atanasije se obraća šestorici "pravoslavnih teologa i pisaca iz Pariza".

Sličnost izmedu
Adolfa Hitlera i svetoga Save

U maju 1991. bilo je još "dobrih znakova". Posle više od tri decenije, iz Amerike (iz porte manastira Sv. Save u Libertvilu, kod Čikaga) prenete su mošti čoveka čiji je duh suvereno vladao Srbijom od sredine 80-ih godina i čoveka koji je nosio odlikovanje nacističke Nemačke i koji je u trenutku lucidnosti otkrio da postoje značajne sličnosti između Adolfa Hitlera i svetoga Save; čoveka čija se misao mnogima učinila kao dobro opravdanje da srpski nacionalizam 80-ih i srpski socijalizam 90-ih stope u srpski nacionalsocijalizam (nacizam). Taj čovek bio je vladika žički Nikolaj Velimirović. Tako je vladika Nikolaj.. posle 35 godina, u Srbiji bio prisutan i duhom i telom (tj. njegovim ostacima). Vraćen je mrtav tamo gde sam nije hteo da se vrati živ. Naime, posle Drugog svetskog rata, ne želeći da živi u komunističkoj Srbiji i Jugoslaviji, vladika Nikolaj je otišao u Ameriku. Objašnjavajući taj svoj postupak imao je običaj da kaže: "Kada kuća gori - požar gasite izvana". Iako je u Srbiji početkom 90-ih još uvek važi lo "i posle Tita-Tito", mošt i vladike Nikolaja su prenete iz Amerike u nadi da mu mrtvom komunizam u Srbiji neće smetati i da bi, možda, iznutra mogao da ugasi ono što živ nije mogao izvana.

Vladika Nikolaj Velimirović je rođen 23. decembra 1880. godine (po starom kalendaru), ili 5. januara 18S1. (po novom), u malom selu Lelić nedaleko od Valjeva. Bio je najstarije dete oca Dragomira i majke Katarine, koji su imali još osmoro dece. Kada je završio osnovnu školu i gimnaziju, Nikola Velimirović je pokušao da se upiše na Vojnu akademiju, ali ga je lekarska komisija odbila zato što je bio sitan telom i uzak u grudima. S mukom je primljen i u Bogosloviju. "Na prijemnom ispitu kod svog episkopa pokazalo se da Nikola ima slab sluh za pevanje, pa još kada ga je episkop video onako malog, bez obzira na sve bogatstvo njegove duše, rekao je: 'Šta će nam ovaj? Zašto da šaljemo ovo slabunjavo dete? Neće izdržati tamo, umreće, te ćemo uzalud baciti pare.' Međutim, de te se nije pokolebalo, i bilo je primljeno.''U Bogosloviji Nikola Velimirović je postigao daleko šire obrazovanje od onog koje je predviđeno. Mnogo je čitao i "proučio Tolstoja, Dostojevskog, Šekspira, Puškina, pa i Marksa i mnoge druge svetske pisce i domaće pisce i filosofe"." Školovanje je nastavio u Rusiji, Nemačkoj i Švajearskoj (starokatolički univerzitet u Bernu), gde je stekao doktorat iz teoloških nauka. Zvanje doktora filozofije stekao je na Oksfordskom univerzitetu. Po povratku u

Srbiju, zamonašio se u manastiru Rakovici, pored Beograda, 20. decembra 1909, dobivši ime Nikolaj. Kada je počeo Prvi svetski rat, vlada Nikole Pašića ga je poslala da u Engleskoj i Americi diplomatski delu je protiv austrougarske propagande i da afirmiše pravednu borbu Srba. Poznati srpski naučnik Mihailo Pupin, koji se u to vreme angažovao na istom zadatku, rekao je: "Ono što je u srednjem veku za Srbiju učinio sveti Sava pred inostranstvom, to je ovih dana učinio Nikolaj pred Anglosaksoncima."

Po završetku Prvog svetskog rata, dok je još bio u Engleskoj, Nikolaj Velimirović je izabran za vladiku žičkog (25. marta 1919), ali je već sledeće godine premešten u Ohridsku eparhiju. Nekoliko godina kasnije (1934) vraćen je u Ziču. Kada je počeo Drugi svetski rat, Nemci su vladiku Nikolaja stavili u kućni pritvor u manastir Ljubostinju, a onda je 3. decembra 1942. poslat u manastir Vojlovac, blizu Pančeva. Godine 1943. u isti manastir doveden je i tadašnji patrijarh srpski Gavrilo Dožić. Krajem leta 1944. obojicu su poslali u koncentracioni logor Dahau. Na kraju Drugog svetskog rata i patrijarh Gavrilo i vladika Nikolaj zatekli su se u Sloveniji. Posle jednog perioda provedenog u zapadnoevropskim zemljama, patrijarh Gavrilo se vratio u Srbiju i ponovo preuzeo vođenje Srpske crkve, dok je vladika Nikolaj odlučio da ode u Ameriku. Tu je i umro 18. marta 1956. godine, li ruskom manastiru Sv. Tihona u Pensilvaniji, a sahranjen je u srpskom manastiru Sv. Save u Libertvilu.

Mihailo Pupin, naravno, nije bio jedini Srbin koji je izuzetno cenio vladiku Nikolaja i uporedio ga sa svetim Savom. I po mišljenju oca Justina Popovića, jednog od najpoštovanijih
srpskih i uopšte pravoslavnih teologa, vladika Nikolaj Velimirović je bio najveći Srbin posle svetog Save:' Đakon Radovan Bigović, profesor Bogoslovskog fakulteta, naziva ga "bogovidac" i "tajnovidac". Za njega "Nikolaj je uvek mlad i nov. Nikad isti. Uvek aktuelan i savremen."" Za vladiku Lavrentija on je "drugi Hristos",'; a za mitropolita Amfilohija "Zlatoust srpski".'" Prema vladici Nikolaju najuzdržaniji je bio patrijarh Pavle koji je za njega rekao samo da je "Veliki saradnik Božiji"."

Od sredine 80-ih, kada su u Srbiji počeli intenzivni radovi na tome da "svetina uzme uk" i da se "zanese čitav narod", kako je to nekada govorio Laza Kostić," u crkvenim časopisima redovno su objavljivani tekstovi iz pera vladike Nikolaja. U tome je prednjačio "Glas crkve", časopis Eparhije šabačko-valjevske, čiji episkop je u to vreme bio Jovan Velimirović, nećak vladike Nikolaja Velimirovića. Preko ovog časopisa vođen je i "obračun sa protivnicima vladike Nikolaja", pokrenuta je "akcija

za povratak njegovih moštiju iz Amerike", a traženo je i "proglašenje vladike Nikolaja Velimirovića za sveca",'" lako vladika Nikolaj nije bio kanonizovan, tj. Sabor ga nije proglasio za sveca i uneo u Imenoslov svetih Srpske pravoslavne crkve, mnogima to nije bila prepreka da ga samovoljno nazivaju svecem. "Prilikom proslave prve slave 'Glasa crkve', marta 1986, ikonama na oltaru crkve doda ta je i ikona Sv. vladike Nikolaja".;u On je postao patron i "slava" uredništva koje ga ''proslavlja'' 5/18. marta.

Mada ga porede sa svetim Savom i nazivaju najvećim Srbinom posle njega, mnogo toga se ne zna o vladici Nikolaju Velimiroviću. U svojoj knjizi "Od svečoveka do bogočoveka", đakon Radovan Bigović kaže da je malo poznato, ili čak nepoznato, da je vladika Nikolaj Velimirović nekada bio jedan od najvatrenijih pobornika jugoslovenske ideje.* I kao što se vatreno zalagao za tu ideju, nekoliko godina kasnije isto tako vatreno zalagao se protiv nje. "Jugoslavija je značila prkos Hristu, prkos Svetom Savi, prkos Srpstvu, prkos srpskoj narodnoj prošlosti, prkos narodnoj mudrosti, i narodnom poštenju, prkos svakoj narodnoj svetinji - prkos i samo prkos",iz govorio je kasnije ovaj "bogovidac" i "tajnovidac", pošto je progledao i prestao i sam da prkosi Hristu i svetom Savi.

U svojoj "Azbuci narodne odbrane" vladika Nikolaj je rekao, misleći na Jugoslaviju, da se "narod može lako prevariti jedanput, teže dvaput, triput nikada". Međutim, kao što se kasnije pokazalo, ovo pravilo nije važilo jedino za srpski narod i srpske vođe. Na početku trećeg milenijuma Srbija je davala sve od sebe da ubedi još jedinu preostalu uz nju, Crnu Goru, da ostane u tom "prkosu Hristu", ili "grobnici" srpstva, kako je vladika Atanasije Jevtić nazivao Jugoslaviju. Iako su pojedini episkopi SPC dizali veliku galamu protiv "treće, Miloševićeve Jugoslavije", kada su videli da od pripajanja hrvatskih i bosansko-hercegovačkih teritorija Srbiji neće biti ništa, iznenada su se uću tali. Primirio se čak i vladika Atanasije Jevtić, poznat po rečenici "U mutnu Maricu svaka Jugoslavija".Svoj odnos poštovanja prema gospodinu Vojislavu Koštunici, vladika Atanasije nije promenio ni kada je ovaj od Slobodana Miloševića preuzeo ulogu "grobara"* srpstva. Slično se ponašao i mitropolit Amfilohije koji je otvoreno pledirao za opstanak države na čijem čelu se sada nalazio njegov zet. * *

Vladika Nikolaj Velimirović nije promenio mišljenje samo po pitanju jugoslovenske ideje. I svoj nekadašnji stav prema Evropi on je pretvorio u potpunu

suprotnost. Po rečima protosinđela (kasnije vladike raško-prizrenskog) Artemija: "U ovom drugom periodu svoga života, Nikolaj otura od sebe i svog naroda razne oblike tuđinštine i površnog zapadnjaštva. Njega u celini obuzimaju i prožimaju tople struje Pravoslavlja, oduševljava ga i pleni prekrasni i spasonosni lik Hristov i crkvenonarodna delatnost Svetog Save." Zato je vladika Nikolaj sada poručivao srpskom narodu: "Srbija je sused Evrope, ali Srbija nije Evropa. Neka pomogne Evropi, ako hoće i može;ali neka se ne uliva u Evropu i ne gubi u Evropi. Rečju: neka bude s Hristom, neka se hvali Hristom i ničim više, pa će se nebesna svetlost prosuti pred njom na putu." (Krajem 90-ih mnoge srpske vođe, pa i crkvene, Srbima su poručivale sasvim suprotno.) U svom poznatom radu "Rat i Biblija" iz 1931. vladika Nikolaj nije poštedeo ni Amerikance: "O, vi Amerikanci, o vi Evropejci! Kako ste mnogo stradali i kako ćete mnogo još stradati! Sva takozvana kultura vaša svela se na borbu za moć, za nadmoć". Ipak, deceniju i po kasnije, po završetku Drugog svetskog rata, umesto u svoju voljenu Srbiju, vladika Nikolaj je radije otišao u tu i takvu Ameriku.

Najzanimljiviji je bio stav vladike Nikolaja prema jednoj istorijskoj ličnosti čiji su satanski um i ideje koje su iz njega potekle proizveli smrt i patnje miliona ljudi širom sveta. Naravno, reč je o Adolfu Hitleru. Dok je bio episkop ohridski, vladika Nikolaj je, pored srpske, u Bitolju uredio i grobnicu nemačkih vojnika. Pošto jedan takav hrišćanski čin nije mogao ostati neprimećen, 1934. godine vladika Nikolaj je za njega dobio odlikovanje nacističke Nemačke.St. Već sledeće godine, vladika Nikolaj Velimirović je napisao jedan rad pod nazivom "Nacionalizam Svetog Save". * I kao što su mnogi njega pored ili sa svetim Savom, vladika je pronašao osobu za koju je smatrao da takođe zaslužuje da se bar po nečemu uporedi sa najvećim srpskim svecem - Adolfa Hitlera. Ali, kakvu je to sličnost vladika Nikolaj video između najvećeg srpskog sveca i najvećeg svetskog krvoloka? Da li u njihovoj ličnosti ili u nekom njihovom delu? I.zar je bilo moguće između njih dvojice povući bilo kakvu paralelu, po bilo kom osnovu?

Za vladiku Nikolaja, kao što ćemo videti, jeste. Naime, u svom radu "Nacionalizam Svetog Save" vladika Nikolaj Velimirović tvrdi da je nacionalna crkva, tj. borba za nju, "osnovu pravog, jevanđeljskog i organskog nacionalizma" i da je takvu crkvu srpskom narodu stvorio sveti Sava. Taj posao je on svršio "savršeno, svršio ga je bez borbe i bez krvi, i svršio ga je ne juče ili prekjuče, nego pre 700 godina. Otuda je nacionaizam srpski, kao stvarnost, najstariji u Evropi." Ono što su

Srbi već poodavno imali, "mnogi, pa i najkulturniji narodi Zapada još nisu postigli". "Niko od svih cvropskih naroda nije uspeo u potpunosti u tome poslu onako kao što je uspeo Sveti Sava. Pa ni Englezi, ni Skandinavci." Umorivši se "od strašnih i stoletnih borbi i napora", mnogi Evropljani "digli su ruke sasvim ne samo od crkve nego i od vere hrišćanske". "Tada su se intelelektualne i političke vođe evropskih naroda rešile na korak očajnika, naime: na odvajanje nenacionalne crkve od države i na stvaranje nacionalizma bez vere." "Šta su time postigli sinovi Evrope", pita vladika Nikolaj, i odmah odgovara: "Odvojili su crkvu od države, ali su odvojili i sebe od naroda. I tako vidimo u tim zapadnim državama jednu nepremostivu provaliju između inteligencije, koja se trudi pošto - poto da ne veruje ni u šta, i naroda, koji hoće pošto - poto da održi veru."

Ali, dok su intelektualne i političke vođe evropskih država pravile korake očajnika i stvarale nepremostive ponore između sebe i naroda, u jednoj evropskoj zemlji njen vođa nije činio takvu grešku. Naravno, reč je o Trećem rajhu i njegovom fireru (voždu) - Adolfu Hitleru. "Ipak se mora odati poštovanje sadašnjem nemačkom Vođi", kaže vladika Nikolaj, "koji je kao prost zanatlija i čovek iz naroda uvideo da je nacionalizam bez vere jedna anomalija, jedan hladan i nesiguran mehanizam. I evo u XX veku on je došao na ideju Svetoga Save, i kao laik poduzeo je u svom narodu onaj najvažniji posao, koji priliči jedino svetitelju, geniju i heroju. A nama je taj posao svršio Sveti Sava, prvi među svetiteljima, prvi među genijima i prvi među herojima u našoj istoriji."

Za ovakav stav vladike prema jednom od najvećih zločinaca (ako ne i najvećem) u istoriji čovečanstva, od boraca za "srpsku istinu i srpska prava" nije se moglo čuti. Iako su od polovine 80-ih mnoga dela vladike Nikolaja Velimirovića iznova i iznova izdavana, i mada je nesumnjivo najzastupljeniji crkveni pisac po knjižarama Srbije, prema njegovoj maloj knjižici "Nacionalizam Svetog Save" ponašalo se ignorantski i maćehinski. Nije dozvoljeno Srbima da u punoj meri od najvećeg među sobom (posle sv. Save) saznaju kakav je nacistički firer bio, tj. kako ga je doživljavao ovaj "bogovidac" i "tajnovidac". Ali, zato se moglo i čuti i pročitati da je "prema
iskazu generala Fan Lera, lično Adolf Hitler naredio da se uhapse patrijarh SPC Dožić, mitropolit Zimonjić i vladika Nikolaj Velimirović".'; Posebno je isticano da je vladika Nikolaj, zajedno sa patrijarhom Gavrilom, hio u zloglasnom nacističkom logoru Dahau. Međutim, uz još nekoliko epskih podataka, priča se uglavnom na

tome i završavala, uz napomenu da su njih dvojica jedini crkveni velikodostojnici u Evropi koji su bili u nekom nacističkom ko ne-logoru.

Tokom svog boravka u koncentracionom logoru Dahau, vladika Nikolaj je napisao i knjigu pod nazivom "Govori srpskom narodu kroz tamnički prozor". Jedan od zaključaka koji bi se mogao izvesti iz pomenutih podataka glasi: lažne su bile priče da su vladale strahote u nacističkim koncentracionim logorima. Iz njih su izlazili živi i oni čije je ulogorenje tražio lično Adolf Hitler, i što je još važnije, u tim konc-Iogorima prinudnog rada ili nije bilo ili nije bio toliko naporan, pa su logoraši u slobodnom vremenu mogli da se bave i naučnim i umetničkim stvaralaštvom, tj. mogli su i knjige da pišu! Do ovako grotesknog zaključka može se doći samo zahvaljujući prikrivanjima, lažima i poluistinama, glavnom oružju onih koji su se tokom poslednje dve decenije XX veka predstavljali kao borci za srpske nacionalne interese (poput Hitlera za nemačke) i doveli srpski narod na rub propasti.

Istina je, međutim, da je vladika Nikolaj Velimirović u logoru Dahau proveo oko tri meseca, od početka septembra 1944. do decembra iste godine, kao Ehrenhaftling (počasni zatvorenik).;. Bio je smešten u posebnom delu logora, zajedno sa ostalim uglednim zatvorenicima iz drugih zemalja. Njima je davana ista hrana kojom su se hranili i nemački oficiri, pa su čak izlazili i u grad pod nemačkom pratnjom.('" Od 1943. godine stanje u logoru Dahau za sveštenike - logoraše "unekoliko se popravilo", kaže Branko Đorđević, viši činovnik Patrijaršije, takođe logoraš, u tekstu "Sveštenici u koncentracionom logoru Dahau", objavljenom u "Glasniku Srpske pravoslavne crkve" jula 1945. godine.!'j To poboljšanje se sastojalo u naredbi da se sveštenici "ubuduće ne šalju s raznim transportima, već da se upotrebe isključivo za poslove u logoru". "Svi su morali raditi bez obzira da li je neko od njih episkop, ili je tek dobio prvi čin u svojoj Crkvi. Bilo je sveštenika i od SO godina starosti, pa su i oni morali raditi, naravno lakše poslove u samom bloku (domaći rad). Režim koji je važi o za sve internirce, važio je i za sveštenike (logorska disciplina, rad, stan, hrana, odelo j dr.)."

Ali, naravno, bilo je i izuzetaka. "Izuzetak je učinjen . prema Njegovoj Svetosti Patrijarhu Srpskom Gavrilu, Njegovom Preosveštenstvu Episkopu Nikolaju i jednom Francuskom Arcibiskupu, koji su, dok ih s ostalim promitentima nisu odveli iz logora u Tirol, živeli odvojeno od nas u tzv. počasnim bunkerima." Deo logora u kome su se nalazili patrijarh Gavrilo i vladika Nikolaj bio je visokim zidom odvojen od dela u

kome su se nalazili "obični" zatvorenici i nije bilo dozvoljeno da se sa njima viđaju ili sastaju. "Počasni zatvorenici" mogli su da nose svoju odeću, a vladika Nikolaj i patrijarh Gavrilo, za razliku od drugih sveštenih lica, nisu morali da se briju i šišaju. I ono najvažnije, zahvaljujući čemu je vladika uspeo za tri meseca da napiše svoju knjigu, nisu bili terani na rad. I još jedan izuzetak. Od trinaest srpskih pravoslavnih sveštenih lica koja su doživela kraj rata u konc-logoru Dahau, njih jedanaest je moralo da sačeka da ih oslobode "neobično hrabri i odvažni američki vojnici" koji su zauzeli logor "na Cveti 29. aprila 1945. godine, u pet i po časova posle podne". Patrijarh Gavrilo i vladika Nikolaj Velimirović to nisu morali da čekaju. Oni su iz logora otišli nekoliko meseci ranije sa ostalim "počasnim zatvorenicima",

Da li je vladika Nikolaj promenio svoj stav o Adolfu Hitleru, kao što je promenio o mnogo čemu drugom tokom života, i da li je i posle Drugog svetskog rata firera smatrao za "svetitelja, genija i heroja" sličnog sv. Savi, teško je reći. On sam nikada se nije ogradio od tvrdnji iznetih u knjižici "Nacionalizam Svetog Save". Međutim, jedno je sigurno: vladika je do kraja života ostao Hitlerov istomišljenik bar kada su Jevreji bili u pitanju. Upravo u knjizi "Govori srpskom narodu kroz tamnički prozor", koju je 1944. godine napisao u konc-Iogoru, vladika Nikolaj je poručio Srbima i celoj Evropi:

"U toku vekova oni koji su raspeli Mesiju Gospoda Isusa Sina božijeg stvorili su od Evrope glavno bojište protiv Boga, a za đavola... Sva moderna gesla evropska sastavili su Zid i koji su Hrista raspeli: i demokratiju, i štrajkove, i socijalizam, i ateizam, i toleranciju svih vera, i pacifizam, i sveopštu revoluciju, i kapitalizam i komunizam. Sve su to izumi Zidova odnosno oca njihova - đavola. I to je sve u nameri da Hrista ponize, da Hrista ponište, i da na presto Hrista stave svoga jevrejskog mesiju, ne znajući ni danas da je to sam Satana, koji je otac njihov i koji ih je zauzdao svojom uzdom i bičeva ih svojim bičem... Ali je za čuđenje da su se Evropejci kršteni miropomazani, potpuno predali Zidovima tako da židovskom glavom misle, židovske programe primaju, židovsko hristoborstvo usvajaju, židovske laži kao istine primaju, židovska gesla kao svoja primaju, i po židovskom putu hode i židovskim ciljevima služe."

Ove reči, koje su okarakterisane kao notoran semitizam, vladika Nikolaj Velimirović je ispisao u svojoj 64. godini života. Reči poštovanja, pa čak i divljenja, prema liku i delu Adolfa Hitlera, iz knjižice "Nacionalizam Svetog Save", vladika

Nikolaj je napisao 1935, dakle u 55. godini života, u vreme kada ga "u celini obuzimaju i prožimaju tople struje Pravoslavlja, oduševljava ga i pleni prekrasni i spasonosni lik Hristov i crkvenonarodna delatnost Svetog Save", kako reče vladika Artemije. Znači, nisu to bili stavovi nekog "zelenog", ostrašćenog mladunca koji je već sutradan mislio, govorio i radio nešto sasvim suprotno, nego duhovno zrelog čoveka. I pored toga, pojedini srpski episkopi su vladiku Nikolaja Velimirovića nazivali "drugi Hristos" i "Zlatoust Srpski", prozivali ga svecem iako on to nije bio, a njegove misli citirali kao ključne i nepobitne argumente čak i u svojim međusobnim raspravama.

Takođe, ono što je drugima pripisivano kao greh, vladici Nikolaju je praštano, ili bolje reći, uopšte nije pominjano. Na primer, u jednoj od svojih brojnih javnih polemika, iz novembra 1991. godine, vladika Atanasije Jevtić je šestorici "pravoslavnih teologa i pisaca iz Pariza" ovako govorio: "Vi ne samo da ne znate već vas se i ne tiču informacije o pravoj prirodi sukoba i borbi u zapadnim krajevima Jugoslavije, gde vekovima žive u susedstvu Srbi i Hrvati. Vi se iz dobrog zakona na Zapadu usuđujete da držite pridiku srpskim episkopima.,,"(" Iz isto tako dobrog zaklona, sa još daljeg Zapada, tj. iz Amerike, držao je pridike srpskim episkopima i vladika Nikolaj, ali mu to nije uzimano za zlo. Te pridike su slušane i poštovane i pored činjenice da mu je posle Drugog svetskog rata za nastavak života draža bila Amerika od mnogovoljene Srbije. (Radilo se tu o "ljubavi na daljinu".) Amerika koju su neki nazivali carstvom Jevreja, ili kako bi to vladika Nikolaj rekao "oca njihova - đavola".

I za kraj ove pod uže priče o vladici Nikolaju ("prema svecu i tropar"), recimo da su opravdane reči gospodina Radovana Bigovića koji kaže: "Nikolaj je uvek mlad i nov. Nikad isti. Uvek aktuelan i savremen." Zaista, obimno delo vladike Nikolaja Velimirovića nalik je velikoj tržnici sa izborom različitih, pa i sasvim suprotnih ideja. Ako ste neonacista i želite svoje mišljenje da potkrepite citirajući neki autoritet koji afirmativno govori o Adolfu Hitleru, zavirite kod vladike Nikolaja i, kao što smo već videli, naći ćete ono što vam je potrebno. Ako ste za ideju jugoslovenstva, protiv ideje jugoslovenstva, za ekumenizam, protiv ekumenizma, za Evropu, protiv Evrope, za humanizam, protiv humanizma itd., itd., kod vladike Nikolaja za svakoga će se pronaći ponešto. Nikoga on neće ostaviti nezadovoljenim, osim one koji bi možda da o Jevrejima kažu neku le pu reč.

*"Nikolaj je bio začetnik i ekumenske ideje o ujedinjenju pravoslavnih i rimokatolika, o kojoj se, u to vreme, nije govorilo među rimokatolicima". (Sveti knez Lazar, 2 (26)/1999). A evo šta o ekumenizmu kaže otac Justin Popović u knjizi "Pravoslavna Crkva i Ekumenizam"; "Ekumenizam je zajedničko ime za psevdohrišćanstva, za psevdocrkve Zapadne Evrope. U njemu su srcem svojim svi evropski humanizmi, sa papizmom na čelu. A sva ta psevdohrišćanstva, sve te psevdocrkve. nisu drugo već jeres do jeresi. Njima je zajedničko evanđelsko ime: svejeres".

*"Ko ne razume sudbinu Srba za Jugoslaviju, on sprema nama treću grobnicu. Zato kada bude otcepljen Sandžak, videćemo kada i kakva će biti ta dogovorena Jugoslavija", govorio je vladika u martu '92. (Borba, 14-15. mart 1992).
**Mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije Radović je stric Zorice Radović, supruge gospodina Koštunice, tvrdi novinar Petar Luković.

* Radi se zapravo o predavanju održanom 1935. godine na proslavi "Nedelje pravoslavlja" u Beogradu.

"... ne možemo da vam oprostimo ako nas prisilite da vas ubijamo"

Prenos moštiju vladike Nikolaja iz Amerike u Srbiju nije bio jedini događaj u maju 1991. koji je nagoveštavao burna vremena na prostorima bivše SFRJ. Istog

tog meseca za episkope SPC izabrani su arhimandrit Artemije Radosavljević, nastojatelj manastira Crna reka, i arhimandrit Atanasije Jevtić, dekan Bogoslovskog fakulteta SPC u Beogadu. Iako je imao slične kvalitete kao njegova braća književnici mitropolit Amfilohije i vladika Irinej Bulović, vlada mišljenje da je Atanasije Jevtić na izbor za episkopa morao malo da sačeka zbog svog oštrog jezika, a posebno zbog kritičnosti prema režimu Slobodana Miloševića koju je počeo da ispoljava početkom 90-ih. Bez obzira na to da li je vladiku Atanasija i vladiku Artemija izabrao isključivo Duh sveti ili se i aktuelna vlast o tome ponešto pitala, njihov ulazak u episkop at Srpske pravoslavne crkve mogao bi se prokomentarisati rečenicom "Žestoki muževi za žestoka vremena".

Arhimandrit Artemije Radosavljević rukopoložen je za episkopa.raško-prizrenskog u junu 1991. godine. Njegovu hirotoniju (rukopoloženje) pratili su i mnogi drugi događaji. Jedan od njih bio je i književni čas na kome su učestvovali sva trojica njegovih "školskih drugova", tj. učenika oca Justina. Ali tu se našao i Radoslav Zlatanović, pesnik koji je među prvima reagovao na pojavu Slobodana Miloševića i već 1987. godine napisao mu onaj čuveni hvalospev nazvan "Himna na ledini" ("Ali pristiže lep mladi govornik! Sunce koje zalazi pali mu nakostrešenu kosu...").

Ipak, glavni medijski događaj 1991. godine, i to ne samo crkveni, bila je svečanost rukopoloženja i ustoličenja Atanasija Jevtića za episkopa Banatske eparhije. Iako je vladika tokom martovskih demonstracija oštro napao srbijanske i jugoslovenske vlasti zbog "terora nad srpskom decom", u julu te iste godine izgledalo je da su sve nesuglasice vetrom odnesene. Kao što rekosmo, shvativši da ekonomski i politički sve nezadovoljniji narod u Srbiji mora zabaviti nečim van kuće, kako bi u njoj sačuvao mir, Slobodan Milošević je odlučio da žižu interesovanja svojih građana u potpunosti prebaci u susednu Hrvatsku. Oratori koji su uticali na raspoloženje javnosti, poput Atanasija Jevtića, Miloševiću su bili i te kako potrebni za posao u koji je odlučio da krene. Tako je 7. jula 1991. godine, na Ivanjdan, u katedrainom hramu u Vršcu arhimandrit Atanasije Jevtić hirotonisan i ustoličen za episkopa Banatske eparhije.

Svečanost hirotonije novoizabranog episkopa banatskog razlikovala se od drugih i imala je čak i dozu glamura. Započela je dolaskom svečane povorke fijakera koju su predvodila dvojica konjanika i kolona automobila. Među onima koji su uveličali

ovaj događaj bilo je mnogo gostiju iz svih krajeva bivše Jugoslavije, ali i iz inostranstva: Jerusalima, Carigrada, Moskve, Atine, Temišvara, Bukurešta i sa Svete gore. "Ne pamti se u Vršcu ovoliko naroda i tako znamenitih gostiju na jednoj crkvenoj svečanosti", reči su Hadži Dragana Antića, koji je sa ovog događaja izveštavao za "Politiku". * "Prvi put na uvođenju u tron episkopa Srpske pravoslavne crkve prisustvovali su i narodni poslanici Skupštine Srbije, prvaci stranaka, među kojima smo videli Milana Babića iz Knina, Mirka Jovića iz Nove Pazove, Žarka Gavrilovića i Milana Komnenića iz Beograda, pisce članove Udruženja književnika Srbije, Dragana Dragojlovića, ministra za vere u vladi Srbije..."

Ako ima bar malo istine u onoj narodnoj "S kim si, takav si", imena prisutnih političkih prvaka bila su sasvim dovoljna za pretpostavku šta se očekuje od novoizabranog vladike banatskog. I mora se priznati da je vladika Atanasije ispunio ta očekivanja. Slobodan Milošević je mogao da bude apsolutno zadovoljan. U besedi koju je održao prilikom svog rukopoloženja, vladika Atanasije Jevtić je komuniste pomenuo samo jednom - rekavši da je "kršten od strica, sveštenika Miloša Jevtića... ubijenog od komunista, nedužnog, 1945. godine, da mu ni grob ne znamo do danas"' Na taj način, oni koji su samo tri meseca ranije vršili "teror nad srpskom decom" (govorio je tada Atanasije Jevtić) i izvodili tenkove na sopstveni narod, nisu više bili glavni neprijatelji Srba, Neprijatelji su sada bili neki drugi i nalazili su se negde drugde,

"Ponovo je srpski narod na krstu i na Kosovu i Metohiji, i u Dalmaciji, i Krajini, i Slavoniji, i Baniji, Lici, Kordunu, Sremu, Bosni i Hercegovini. To je narod koji je navikao krst nositi, jer krst nositi nama je suđeno, Ovog časa, molim se da Bog dii da taj krst nosimo dostojno kako smo ga nosili i do sada. I da možemo reći drukčije nego što je rekla mudra Jevrejka* zlobnim i agresivnim muslimanima: 'Praštamo vam što ste nas ubijali, ali ne možemo da vam oprostimo ako nas prisilite da vas ubijamo.'* * (Već te iste godine se pokazalo da nismo mogli da im oprostimo, i to žestoko nismo mogli.) Svečanost svog rukopoloženja vladika Atanasije je iskoristio da Hrvatima i Muslimanima pošalje sasvim jasno upozorenje: "To je danas opasnost pred mojim raspetim narodom, manje ovde u Banatu, ali i ovde je saraspet svaki pravoslavni Srbin sa raspetim narodom od Kosova do Jadovna, naročito od Krajine do Borova. Neka bi Bog dao da to raspeće dovede u vaskrsenje, a ne samo vaskrsenje nas, nego i onih koji, navodno, u ime Hrista ustadoše protiv krsta sa tri prsta. To su radili i, nažalost, vekovima sarađivali sa polumesecom protiv srpskog

krsta sa tri prsta. Al' ne reče Ture, ako Bog da, govorili smo pet vekova. To isto i danas kažemo i poručujemo da smo 'kadri stići i uteći i na strašnom mestu postojati'. "

Nastavivši svoju besedu u epskom stilu, vladika Atanasije se zahvalio' jednom od prisutnih gostiju, mitropolitu Pergamske apokaliptične crkve u Maloj Aziji gospodinu Jovanu, ali i njegovom narodu čiji su pripadnici "takođe, ugroženi od istog polumeseca, islamskog agresivnog, i od lukave i podmukle i nikada Pravoslavlju prijateljske Evrope. Bolja joj je i lakša prijateljska Turska i islamska bratija, nego po krstu i veri Pravoslavna istočna crkva..."Ovo insistiranje vladike Atanasija Jevtića na "polumesecu, islamskom agresivnom" nagoveštavalo je dalje tokove ratnih zbivanja na prostorima bivše SFRJ. Bilo je, dakle, jasno da je Hrvatska tek međustanica na putu do maštane Velike Srbije; na putu koji je trebalo da se završi u Bosni i Hercegovini.

Rukopoloženjem Atanasija Jevtića za episkopa banatskog (7. jula 1991. godine), u vrhu Srpske pravoslavne crkve našli su se svi đaci oca Justina Popovića. Njih četvorica, uz Njegovu svetost patrijarha srpskog gospodina Pavla, predstavljali su "idejni sinod" SPC i glavne duhovne putovođe u poslednjoj deceniji XX veka. Taj put, kao što svi videsmo, završio se jednim od najvećih istorijskih padova i neuspeha kako Srpske crkve tako i celokupnog srpskog naroda.

* U to vreme Hadži Dragan Antić je bio i član uređivačkog odbora "Pravoslavlja", novina Srpske patrijaršije. Inače, svečanosti rukopoloženja vladike Atanasija Jevtića u "Politici" je posvećen priličan prostor i pažnja, što bi svakako bilo nezamislivo da se vladika nalazio u nemilosti Slobodana Miloševića.

* Golda Mejer-nekadašnji premijer Izraela.

**Slično upozorenje poslao je i književnik Danko Popović, rekavši u jednom intervjuu za "Glas crkve" da se strašno boji Hrvata, "da nas ne navedu na zlo, da u nama ne naruše naše iskonsko, svetosavsko dobrotoljublje. bogoljublje, da nas ne izgnaju iz Hristovog vinograda i nateraju na opasne poslove osvete...", Popović im je poručio da će se dogoditi Jasenovac za Jasenovac, jer Srbi ovoga puta ne bi mogli da oproste. (SSR, Radmila Rakić, Crkva i 'srpsko pitanje').

Opasne akademske igrarije

Dvadeset sedmog juna 1991. godine započeo je rat u Sloveniji koji je potrajao samo deset dana. Posle poraza i poniženja jugoslavenske armije potpisan je sporazum kojim je bilo predviđeno da se u naredna tri meseca jedinice JNA povuku iz Slovenije. Na taj način Slovenci su se otcepili od SFRJ plativši za to mnogo manju cenu nego što su Hrvati i Bosanci uskoro počeli da plaćaju. Razlog je bio jednostavan u Sloveniji je živelo malo Srba, pa crtači mapa Velike Srbije nisu pretendovali na prostore ove bivše jugoslovenske republike. U svojoj knjizi "Poslednji dani SFRJ", Borisav Jović, bivši predsednik Predsedništva SFRJ i u to vreme "drugi čovek" Socijalističke partije Srbije, otkrio je šta je tadašnji vojni vrh predlagao za rešenje problema u zemlji: "Organizovati masovne mitinge u Hrvatskoj protiv HDZ-a, BiH dići na noge mitingom 'Za Jugoslaviju', a u Makedoniji ići na koncept mitinga za rušenje probugarskog rukovodstva. Ići na masovne mitinge podrške u Srbiji i Crnoj Gori. Zabraniti okupljanja na Kosovu."'" Naravno, "drugi čovek" SPS-a morao je da se posavetuje sa "prvim čovekom"; "Konsultujem Slobodana Miloševića o planu vojske... On smatra da je sve to dobro, izuzev što Sloveniju treba ostaviti na miru. Samo Hrvatsku treba tretirati." (Kasnije je odlučeno da se i Makedonija "ostavi na miru".) Zajednički cilj vojske i rukovodstva Srbije bio je da se "brane buduće granice Jugoslavije" kao "trajne", a da se Slovenija "isključi" iz Jugoslavije. Zato je jedino rešenje bilo, kaže dalje Borisav Jović, da "intenzivno izbacujemo iz vojske Hrvate i Slovence, da povlačimo vojsku na teritorije koje ćemo definitivno braniti...".

U Srpskoj pravoslavnoj crkvi verovatno su znali za ovakva razmišljanja državnih rukovodstava Jugoslavije j Srbije. Ona su u potpunosti odgovarala maštanjima crkvenih velikodostojnika (i mnogih drugih, naravno) o "ujedinjenim srpskim zemljama". Mada je srpskim episkopima i te kako bilo jasno da je Slobodan Milošević autokrata i da je i dalje "komunjara" (Atanasije Jevtić), oni do jeseni 1991. o komunizmu, boljševizmu, titoizmu i njihovoj pogubnosti za srpski narod skoro da uopšte nisu govorili. Glavne teme duhovnih pastira bili su tada ustaše i genocid nad Srbima u NDH.

U tom periodu na istom zadatku su se nalazili i članovi Srpske akademije nauka i umetnosti. Posle one njihove neozbiljne igrarije iz marta 1991. (trajala je čitava tri meseca), koja je pompezno nazvana "Srpski nacionalni savet" i bila zamišljena kao "vrhovna nacionalna institucija koja će zastupati interese svih Srba bez obzira na to gde žive", u septembru su akademici započeli novu igru. Ovoga puta osnovali su Srpski sabor (SS). To je trebalo da bude "udruženje nezavisnih naučnika, pisaca, umetnika i intelektualaca za unapređenje i zaštitu srpskih narodnih interesa". Ujedno, Sabor je trebalo da predstavlja zamenu za SNS, kako reče akademik Pavle Ivić, predsednik SS-a, obećavši da će se ispraviti greška od pre šest meseci, kada je "osnivanje slične organizacije propalo zbog stranačkih i ličnih antagonizama". Naravno, ni ovo obećanje, kao ni mnoga druga koja su srpski akademici dali tokom devedesetih godina, nije ispunjeno. Sabor je kratko postojao i samo se nekoliko puta oglasio. Ipak, za to vreme je uspeo da obavi jedan značajan projektantski posao - izradio je etničke karte koje su ocrtavale buduću srpsku državu i predao ih Kongresu srpskih intelektualaca održanom u Sarajevu, nedelju dana pred početak sukoba u BiH.[71] Poznato je kako se završila i ova crtačka igrarija.

Ubrzo po završetku rata u Sloveniji, jedinice JNA su iz Srbije ušle u Baranju i odatle sve jače tukle po Vukovaru, Osijeku i Erdutu, dok je avijacija napadala vukovarska sela. Do kraja avgusta, JNA je u potpunosti zauzela Baniju i Baranju, prognavši iz banijskih sela sve Hrvate. Istovremeno, nekoliko stotina tenkova i hiljade vojnika koji su se do tada nalazili na granici sa Hrvatskom ušli su u Istočnu Slavoniju i zauzeli većinu vukovarskih sela, čime je praktično započeo opšti (vazdušni, tenkovski i pešadijski) napad na Vukovar. Ovaj grad je bio okružen barikadama podignutim u okolnim selima u koja su brodovima i kamionima iz Srbije dovožene ogromne količine naoružanja. U Borovom Selu je održan takozvani miting podrške Predsedništvu Jugoslavije za mirno rešavanje jugoslovenske krize, na kome su govorili Vojislav Šešelj i Milan Paroški i podržali odluku o pripajanju tih oblasti Srbiji. U selima vukovarske opštine muškarcima je deljeno oružje i uvežbavani su, a žene i deca su evakuisani u Vojvodinu. U tom periodu najbrojnija srpska paravojska na teritoriji Vukovara bili su Šešeljevi četnici, a najviše ih je bilo stacionirano u Borovom Selu. Upravo tu se 2. maja 1991. i dogodio incident, kada su šešeljevci u dva navrata iz za sede napali hrvatske policijske patrole. To je trebalo da bude znak hrvatskim vlastima da njihova policija nema više šta da traži na tim prostorima. Rezultat je bio 14 ubijenih i masakriranih i 23 ranjena hrvatska policajca.''Vojislav Šešelj je kasnije pričao da oni hrvatske policajce nisu masakrirali, nego da su od

MUP-a Srbije dobili tompsone koji tako jako udaraju da žrtvi od toga ispadaju oči.'.' (Da li je ova Šešeljeva tvrdnja imala istu ozbiljnost i verodostojnost kao i ona da advokata Nikolu Barovića nije pretukao njegov (Šešeljev) telohranitelj nego da se "ok1iznuo na bananu"?)

Početkom oktobra JNA je krenula i sa jakim topovskim, vazdušnim i pomorskim napadima na Dubrovnik, gađajući pri tome i njegovo starogradsko jezgro. Sredinom istog meseca zauzet je Cavtat, što je značilo da se JNA nalazi na prilazima već opkoljenog Dubrovnika. Zauzimanje Cavtata ostalo je poznato po slikanju crnogorskih "junaka" u bazenima vila Tereze Kesovije i Gorana Milića, krađama televizora, zavesa i drugih stvari koje su kasnije budzašto prodavane po Nikšiću i drugim gradovima Crne Gore. Od tada potiče i izraz "crnogorski pancir" koji je označavao dva povezana pršuta prebačena preko ramena tako da jedan pada preko grudi, a drugi preko leđa.

Za razliku od ranijih redovnih saopštenja povodom brojnih dešavanja, tokom ratnih meseci 1991. godine Akademija se nijednom nije oglasila. SANU je ćutala kada je započeo rat u Sloveniji, ćutala je i kada je bombardovan i granatiran Dubrovnik. Ali su zato govorili njeni poje.dini članovi. Matija Bećković, na primer, u svojoj besedi na Drugom kongresu srpskog ujedinjenja u Čikagu, održanom 5. novembra 1991, rekao je: "...iz oplakivanja gradova koji nisu postradali vidi se ravnodušnost prema hiljadama ljudi koji su pobijeni. Ispada da bi Hitler, da se-sklonio u Dubrovnik, bio pod zaštitom UNESCO-a."" (Akademik Bećković nije precizirao šta bi trebalo činiti da je, na primer, vladika Nikolaj Velimirović ponudio Adolfu Hitleru utočište u Ziči, Studenici ili Hilandaru.) Matija Bećković nije bio jedini akademik koji se pozabavio problemom Dubrovnika. I Radovan Samardžić, koji je nekada puno vremena provodio u dubrovačkom arhivu i znalački pisao o tom gradu, osetio je potrebu da iznese neka najnovija otkrića svojih poslednjih istraživanja: "Situacija za Dubrovnik nije opasna. To je prostituisani grad hotelijera, gde dolaze američke babe, britanski pederi, glupi Francuzi inemačke daktilografkinje."

O nasilju srbijanskog i jugoslovenskog rukovodstva nad pripadnicima drugih naroda, Akademija nije samo ćutala. Ona je i ućutkivala. I to ljude iz svojih redova, koji su želeli da izraze negodovanje zbog varvarizma iskazanog u bombardovanju gradova na prostorima Republike Hrvatske. U novembru 1991. godine 18 članova SANU uputilo je apel javnosti za mirno rešenje sukoba u Jugoslaviji. U tom apelu

između ostalog je stajalo: "Ne verujemo u svrsishodnost ovog rata. Ne verujemo u one koji ga vode. Ne verujemo u one koji ga, svesno ili nesvesno, potpiruju. Ne verujemo u pobede koje vode u nove ratove." Međutim, na redovnoj sednici SANU održanoj 23. novembra 1991. godine, Akademija se ogradila od ovog antiratnog apela tvrdnjom generalnog sekretara Dejana Medakovića da on ne predstavlja stav institucije već samo potpisnika. Dakle, institucija, to jest većina akademika mislila je da je taj rat svrsishodan, verovala je u one koji ga vode, verovala je u one koji ga svesno ili nesvesno potpiruju, i verovala je u one tobože dobijene bitke koje su vodile u siguran gubitak rata.

Kada se situacija u Hrvatskoj zaoštrila, i kada je u septembru 1991. hrvatsko rukovodstvo donelo odluku o blokadi kasarni i preuzimanju oružja od JNA, oni koji su "brinuli" o srpskom narodu (a među njima su akademici zauzimali jedno od najistaknutijih mesta) pročisti li su grla i ponovo se oglasili. SANU je prvo izdala saopštenje o ugroženosti spomenika kulture (15. oktobra 1991), a potom je 16. oktobra* objavila pismo upućeno svetskoj javnosti. Pismo je naslovljeno "Nekoliko osnovnih činjenica o položaju srpskog naroda u Hrvatskoj". Osim manje-više poznatih detalja, akademici su objasnili i Srbima i celom svetu da "svojom antisrpskom propagandom hrvatska državna vlast nastoji da us meri međunarodno javno mnjenje protiv srpskog naroda koji živi u Hrvatskoj i protiv Srbije, i da isto dejstvo postigne među etničkim manjinama, neprijateljski nastrojenim prema Srbiji - Albancima na Kosovu, Muslimanima koji žive u Srbiji i Mađarima u Vojvodini"." Osnovni zaključak tog pisma glasio je: "...srpski narod (je) došao do čvrstog uverenja da njegov život u okviru Hrvatske nije moguć."

Jedan od najupornijih, ali i najkompetentnijih zastupnika teze o nemogućnosti zajedničkog života Srba i Hrvata nesumnjivo je bio akademik Vasilije Krestić. Reč ovog naučnika imala je po tom pitanju posebnu težinu, jer je bio istoričar i ekspert za odnose Srba i Hrvata u Hrvatskoj. "Po mome dubokom uverenju, zajednički život je nemoguć", govorio je 1991. akademik Krestić. "I bilo bi dobro i za hrvatski i za srpski narod kada bi se našla neka međa. Teško je da prognoziramo u ovom času, ali sam uveren da ako to tako ne rešimo imaćemo permanentan rat."Akademik Krestić je apsolutno bio u pravu. Meda je nađena i tako je izbegnut permanentni rat. Jedini problem je bio taj što međa nije išla kuda su planirali akademik Krestić i drugi crtači velikosrpskih mapa.

Ali, i da je međa napravljena po želji akademika Vasilija Krestića i njegovih istomišljenika, bilo bi određenih teškoća, jer veći deo srpskog naroda u Hrvatskoj živeo je u velikim gradovima: Zagrebu, Splitu, Rijeci, a ne ukrajinama. Akademik je, međutim, imao rešenje i za taj problem: "Znate, to je ono pitanje odnosa 'urbanih' i 'ruralnih' Srba. Ja sam oduvek smatrao da je vrlo važno da, ako već ne možemo zajednički da živimo, izdvojimo delove u kojima je srpsko stanovništvo većinsko. Time se može rešiti i pitanje 'urbanih' Srba. 'Urbani' Srbi, ako ostanu u Hrvatskoj ovakvoj kakva je, nedemokratskoj, ili će postati Hrvati ili će morati otići iz gradova, što se delimično već i dešava."'" Naglasivši da je razdvajanje onaj maksimum za koji Srbi u Hrvatskoj treba da se izbore, akademik Krestić je zaključio: "Ako to nije moguće, postavlja se pitanje možemo li mi uopšte razgovarati o nečemu drugom. Šta će reći taj narod tamo kojem prete uništavanje i iseljavanje? Oni jednostavno ne mogu da prihvate drugo rešenje. Ja znam da je svaka pomisao na rat gotovo idiotska, ali taj narod je ugrožen, njemu su potrebne veće garantije od onih koje mu se nude u Hagu."

Dakle, prema zamisli akademika Vasilija Krestića, srpska većina koja je živela po velikim gradovima Hrvatske, i naučila se na lagodonosti urbanog života, trebalo je da započne sa preseljavanjem iz gradova kao što su Zagreb, Split, Rijeka u krajiške vrleti kod svoje srpske braće i da uživa u svim blagodatima tih prostora. Tu bi se, ujedno, osećali i mnogo sigurnije. Ludost jedne ovakve ideje mogla se prikriti jedino opredeljenjem za rat, tj. idejom koja je, kao što reče i sam akademik Krestić, bila "gotovo idiotska". U ne baš sjajnoj ponudi koju je srpski narod te godine dobijao od svoje duhovne, naučne, umetničke i političke inteligencije, dakle, između ludila i idiotizma Srbi su se 1991. opredelili za idiotizam.

* Ovo pismo je objavljeno 16. oktobra '91. u "Politici", ali je Dejan Medaković, tadašnji generalni sekretar. a sadašnji predsednik SANU, rekao da je pismo napisano još 9. septembra '91. godine.

Srpski patrijarh podučava britanskog lorda

"Ali vam kažem da će za svaku nekorisnu reč, koju izgovore ljudi, odgovarati na dan suda; jer ćeš po svojim rečima biti opravdan, i po svojim rečima biti osuđen (Mt. 12, 36-37),"

U jesen 1991. godine većina uticajnih Srba svojski se trudila da svoj deo posla za dobrobit srpstva i otačastva obavi na najbolji mogući način. Granatiranjem i bombardovanjem Vukovara oficiri JNA su obavljali poslednje radove na potpunom uništenju tog grada. Rušili su redom, bez obzira na to da li se radilo o bolnici, obdaništu, crkvi, stambenom objeku. Pojam "kolateralne štete" njima je bio nepoznat; jednostavno, cilj napada bio je ceo grad. Na ovakvoj temeljitosti, kakvu su nad Vukovarom pokazale srpske vojskovođe, mogli su samo da im pozavide NATO oficiri tokom agresije na Jugoslaviju.

Istovremeno, akademici, naučnici svih vrsta, književnici, pesnici, astrolozi, slikari, bivše kafedžije, zubari i naravno episkopi SPC "bombardovali" su mozgove Srba tvrdnjama da im nema više zajedničkog života sa Hrvatima. Zahvaljujući prvenstveno njima Milošević je uspeo da nezadovoljstvo stanjem u Srbiji pretvori u nezadovoljstvo stanjem u susedstvu, tj. u republikama bivše SFRJ. Zapravo, nezadovoljstvo je preblaga reč. Harangiranjem masa i napujdavanjem "zlih duhova" (ili "bijesova", kako je na hrvatskom glasio naziv jednog od dela F. M. Dostojevskog), raspoloženje srpskog naroda je dovedeno na nivo masovne histerije. Na radiju niste mogli slušati pevače iz Hrvatske, bez obzira na to da li su Srbi ili Hrvati. Na televiziji su išle popularne emisije, poput "Minimaksovizije" u kojoj je voditelj Milovan Ilić Minimaks predsednika Hrvatske Franju Tuđmana nazivao isključivo "Sranjo" Tuđman, uz aplauze i smeh publike. U pomenutoj popularnoj emisiji, Vojislav Šešelj je govorio o klanju Hrvata zarđalim kašikama, osvajajući simpatije srbijanskog glasačkog tela i sve veći broj poslaničkih mesta u Skupštini Srbije za svoju Srpsku radikalnu stranku. Ovoj brojnoj ekipi, angažovanoj na modeliranju svesti srpskog naroda, priključio se na kraju i Njegova svetost patrijarh srpski gospodin Pavle i tako celoj toj dobro isplaniranoj akciji dao jedan poseban duhovni pečat.

Na naslovnoj strani "Pravoslavlja" od 1. novembra 1991. godine objavljeno je patrijarhovo pismo lordu Karingtonu, tadašnjem predsedniku Međunarodne mirovne konferencije o Jugoslaviji (u Hagu). Poruka ovog pisma mogla bi se izraziti u dva stava koji glase: "Srbi više ne mogu da žive zajedno sa Hrvatima" i "Delovi Hrvatske

moraju biti pripojeni matici srpskog naroda, Republici Srbiji". Komentar ljudi koji za ovo patrijarhovo pismo nisu znali i kojima smo iz njega citirali pojedine delove obično se sastojao u staroj dobroj frazi da je to "izvađeno iz konteksta". Da bismo ovakvu jednu primedbu otklonili, pismo Njegove svetosti dajemo u celini. Ne samo zato što nije odviše dugačko već i zbog toga što su u njemu sadržane osnovne ideje svega onoga što je u Srbiji pripremano tokom 80-ih, a što se pokušalo ostvariti tokom 90-ih godina. Bio je to jedan od najznačajnijih i najindikativnijih dokumenata o tom vremenu i stanju svesti i savesti u Srbiji.

Prvi deo patrijarhovog pisma (otprilike jedna trećina) predstavlja kratak istorijski osvrt na stradanje srpskog naroda u NDH za vreme Drugog svetskog rata i trebalo je da posluži kao temelj i osnovni argument Njegove svetosti za sve one zaključke koje će kasnije izvesti. Evo kako taj prvi deo pisma glasi:

"Kao vekovni čuvar srpske duhovnosti i srpskog nacionalnog i kulturno-istorijskog identiteta, Srpska pravoslavna crkva je posebno zabrinuta za sudbinu srpskog naroda u ovom prelomnom času. Po drugi put u ovom veku srpski narod je suočen sa genocidom i izgonom sa teritorija na kojima je vekovima živeo.

Prvi put se to dogodilo tokom Drugog svetskog rata, pod tzv. Nezavisnom Državom Hrvatskom,' kvislinškom i fašističkom tvorevinom nacističke Nemačke i fašističke Italije. Tom prilikom, preko 700.000 Srba zaklano je i umoreno. Srbi su lišavani života i na druge, po pravilu surove, načine u Jasenovcu i drugim logorima smrti i u brojnim jamama i ponorima. U takvim jamama neki od njih i danas počivaju, a poneki iz jama izbavljeni još su i danas živi svedoci tog stradanja i pakla. Sve ovo je činjeno prema programu stvaranja etnički čiste Hrvatske i zatiranja svih Srba, što je najbolje izložio ustašKi ministar bogoštovlja i nastave doglavnik Mile Budak, koji je rekao: 'Jedan dio Srba ćemo pobiti, drugi raseliti, a ostale ćemo prevesti u katoličku vjeru i tako pretopiti u Hrvate.'

Bitan deo tog zločinačkog nauma bilo je nasilno pokrštavanje pravoslavnih Srba, što je provodila Katolička crkva u Hrvatskoj.

Provođenje tog zločinačkog plana iznenadilo je čak i specijalnog nemačkog poslanika Hermana Nojbahera, koji je na sledeći način izveštavao svoje pretpostavljene: "Recept za pravoslavce ustaškog vođe i poglavnika Ante Pavelića

podseća na najkrvavije ratove koji se pamte: 'jedna trećina mora se pokatoličiti, jedna trećina mora napustiti zemlju, jedna trećina mora umreti!' Poslednja tačka programa bila je sprovedena... Na osnovu izveštaja koji su doprli do mene, cenim da je broj onih koji su goloruki poklani, tri četvrt miliona'. Tako su Srbi postali 'divljač za odstrel', spiskovi smrti bili su gotovo beskrajni."

Posle ovog uvodnog dela pisma sledila su tumačenja, uputstva i zahtevi kojima je patrijarh Pavle precizno određivao šta "treba", šta "ne može" i šta "mora" dalje da se čini. Pogledajmo zato kakve su bile poruke Njegove svetosti britanskom lordu i celom srpskom narodu.

"Sa ponovnim proglašavanjem nezavisnosti Hrvatske i izričitim priznanjem njenog predstavnika Franje Tuđmana da je tzv. NDH njena preteča u tom navodno neprekinutom hilja dugodišnjem kontinuitetu hrvatske državnosti, započelo je novo, a po mogućim posledicama možda i pogubnije stradanje Srba u Hrvatskoj. Ti naši sunarodnici, iste vere i krvi, suočeni su sa sledećim kobnim izborom: ili će se oružjem u ruci izboriti za opstanak u istoj državi sa maticom srpskog naroda, ili će biti prisiljeni da se iz te nove Nezavisne Države Hrvatske pre ili posle isele. *Trećeg nema.* Za to ih srpska država i srpski narod moraju zaštititi svim legitimnim sredstvima, uključujući i oružanu samoodbranu srpskih života i svih srpskih krajina. Teritorije na kojima je srpski narod vekovima živeo i na kojima je aprila 1941. imao etničku većinu pre genocida izvršenog nad njim od strane hrvatskih kvinsliških vlasti, ne mogu ostati u sastavu bilo kakve nezavisne Hrvatske, već sc moraju naći pod zajedničkim državnim krovom sa današnjom Srbijom i svim srpskim krajinama.

Vreme je da se shvati da žrtve genocida i njegovi negdašnji, a možda i budući, vinovnici ne mogu više živcti zajedno. Posle Drugog svetskog rata niko nije prisiljavao Jevreje da žive zajedno sa Nemcima u istoj državi. Srbi su, međutim, bili prisiljeni da žive zajedno sa Hrvatima, doduše u okviru Jugoslavije kao zajedničke države u kojoj je Hrvatska bila samo jedna od šest federalnih jedinica. Granice te Hrvatske nisu ni istorijske ni etničke, nego određene voljom Josipa Broza - Tita, vođe komunističke revolucije u Jugoslaviji, a Hrvata po narodnosti. Onog trenutka kad su Hrvati proglasili nezavisnost takve Hrvatske, Srbi u Hrvatskoj su, koristeći to isto pravo naroda na samoopredeljenje do otcepljenja, odlučili da žive u krnjoj Jugoslaviji, odnosno u državi u kojoj će biti matica srpskog naroda. U protivnom, pre ili posle bili bi izloženi zatiranju svog nacionalnog identiteta, svoje vere i imena, a možda i progonstvu i fizičkom istrebljenju. Onima koji su vekovima unijatili i

pokrštavali, a u Drugom svetskom ratu i fizički zatirali Srbe samo zbog toga što su Srbi i pravoslavni, više se ne može verovati. Tu strašnu istinu treba da shvate i svi dosadašnji Jugosloveni i civilizovana Evropa.

Srpska pravoslavna crkva ovim se ne zalaže samo za istorijska i demokratska prava srpskog naroda već želi da stane na stranu pravde i istine, univerzalnih i hrišćanskih principa, na kojima bi morali da se zasnivaju odnosi među ljudima i narodima.

Srpska pravoslavna crkva se zalaže za poštovanje interesa hrvatskog naroda, ali da se na isti način uvažavaju i životni interesi srpskog naroda.

Zalažući se za ove principe, molimo Vas da se i Vi zalažete za njih, kako bi se došlo do pravednih rešenja i kako ne bi ogrešili duše.

U duhu svoje izvorne misije, Srpska pravoslavna crkva, svi njeni arhijereji, klirici i mirjani, moliće se i mole se Bogu za mir u ovoj napaćenoj zemlji."

Ko je koga naterao na zajednički život

U svom pismu iz 1991. patrijarh je objasnio britanskom lordu da su "Srbi bili prisiljeni da žive zajedno sa Hrvatima", i to u Jugoslaviji čije su granice određene "voljom Josipa Broza Tita", inače Hrvata, pa još i vođe jugoslavenskih komunista (sve same loše osobine). Zaista, moglo bi se reći da je to bilo po volji Josipa Broza, ali volja jednog čoveka sasvim sigurno nije dovoljna za tako krupan posao. U to je tokom devedesetih mogao da se uveri i sam patrijarh Pavle, kao i svi drugi episkopi Srpske pravoslavne crkve, jer i oni su imali volju da određene teritorije hrvatske države dođu pod zajednički krov sa Srbijom i drugim srpskim krajinama; pa ipak, od ostvarenja te volje nije bilo ništa. Naravno, osim volje jednog čoveka potrebno je imati i one koji će tu volju da ostvare, a Josip Broz ih je imao, i to u velikom broju. Te poslušnike i pseći verne izvršitelje svojih želja moćni Hrvat je regrutovao uglavnom iz srpskog naroda. Prema tome, Srbi su bili prisiljeni da žive sa Hrvatima, a prisilili su ih Srbi, prvo po volji i pod komandom jednog Srbina (kralja Aleksandra Karađorđevića), a kasnije po volji i pod komandom jednog Hrvata. I to u najvećem broju oni Srbi o čijoj sudbini je patrijarh Pavle brinuo pišući pismo lordu Karingtonu - Krajišnici, tj. Srbi iz Hrvatske.

Taj posao prisiljavanja Krajišnicima nije bio nimalo stran. Zapravo, mnogi njihovi preci kroz vekove su se bavili zanatom vojevanja, ubijanja i prinuđivanja ljudi da poštuju volju onoga za koga rade. Krajišk'i Srbi, kao plaćenici bečkog dvora i austrijskog cara (kajzera), svojim vojničkim veštinama, a posebno izuzetnom lojalnošću, proslavili su se širom tadašnje Evrope. U svojoj "Istoriji Srba" Vladimir Ćorović kaže da su Krajišnici bili "najbolji deo austrijske vojske" i "odaniji dvoru nego mnogi nemački pukovi" i dodaje da se godinama u jednom popularnom srpskom maršu pevalo i ponavljalo "Neka kaže svijetli car, u smrt ide graničar".83

Koliko je krajiškim Srbima taj posao plaćeničke vojske "prijao" vidi se i iz knjige "Pravoslavna srpska crkva" protojereja profesora dr Radoslava Grujića: "A graničari voleli su i umreti nego li kmetovi ma postati, te su se svagda očajno branili kada su Mađari i Hrvati nastojali da se Krajine ukinu i Krajišnici podvrgnu građanskoj vlasti. Stoga je od 1751. do 1753. preko 100.000 Srba, pod vođstvom svojih viših oficira, otišlo u Rusiju, kada je carica Marija Terezija, da ispuni obećanje dato Mađarima, naredila ukidanje jednoga dela Vojničke Krajine po Sremu, Bačkoj i Banatu. (...) U Rusiji su Srbi takođe osnovali Krajinu na obalama Dnjepra, prema Krimskim Tatarima, a nazvaše je Novom Srbijom, današnja Jekaterinoslavska Gubernija, ali se brzo porusiše i izgubiše za srpstvo.""

Josipu Brozu, dakle, nije bilo teško da pronađe one koji će i njega braniti, za njega ubijati i prisiljavati na poštovanje njegove volje, baš kao što su to prethodno činili za austrijskog kajzera i kajzerieu, ruskog cara i caricu, i srpskog kralja. Naravno, samo ako ih dobro plati i da im priliku da umesto rala i motike u ruke uzmu sablju, pušku ili mitraljez. Da li rade za katolika, pravoslavca ili komunistu bezbožnika, za njih je bilo apsolutno nebitno. * Jednostavno, oni su bili profesionalci, tj. plaćeni ratnici i uterivači volje onih koji su ih plaćali. Kao što su austrijskom caru pevali pesme, činili su to i maršalu, samo što je ova glasila "Druže Tito mi ti se kunemo". I nisu je samo pevali nego su i popreko gledali one koji nisu hteli da se pridruže pesmi. Pored Krajišnika, najvernije čuvare socijalizma, samoupravljanja, bratstva i jedinstva itd. Tito je ponajviše nalazio među ostalim pripadnicima brdsko-planinskog srpskog pravoslavnog stada sa prostora bivše Jugoslavije, tj. među Crnogorcima i Hercegovcima. Treba li uopšte pominjati ko su bili glavni egzekutori brojnih Beograđana za račun Josipa Broza kada je u oktobru 1944. godine oslobođen Beograd.

Trećeg, ipak, ima

Tako je, dakle, govorio (pisao) patrijarh Pavle u jesen 1991. godine. Međutim. uskoro se pokazalo da sve što je Njegova svetost u svom pismu rekao da "treba" - nije trebalo, što je rekao da "ne može" - moglo je, a što je rekao da "mora" - nije moralo. Sedam i po godina nakon slanja pisma lordu Karingtonu, 15. marta 1999, u okviru svoje posete Eparhiji zagrebačko-ljubljanskoj a na poziv mitropolita Jovana, patrijarh Pavle je došao u dvodnevnu posetu Zagrebu da i zvanično prizna da "trećeg, ipak, ima",

Tokom svoje posete patrijarh Pavle je svratio i do Franje Tuđmana kojeg više nije nazivao "predstavnikom" nego predsednikom Republike Hrvatske. U razgovoru, predsednik Tuđman se posebno interesovao za stavove SPC o situaciji na Kosovu i Metohiji i o autonomiji tamošnjih Albanaca (patrijarh je posetio Hrvatsku nedelju dana pred početak NATO agresije na Jugoslaviju), na šta je patrijarh Pavle odgovorio da svi ti problemi "treba da se reše mirnim putem i da se nađu najbolja rešenja za sve. Kako to treba konkretno da bude nije stvar Crkve, jer ona u tome nema nadležnosti, već je to stvar političara."

Problemi, videli smo, niti su rešeni mirnim putem, niti su nađena najbolja rešenja za sve. U svakom slučaju, da li zato što mu sagovornik nije odgovarao ili iz nekih drugih razloga, patrijarh nije bio voljan da govori o konkretnim načinima rešavanja kosovskog problema. Tako je Franjo Tuđman bio uskraćen za ono čime je patrijarh 1991. počastvovao lorda Karingtona: za vrlo konkretna objašnjenja o rešavanju jednog političkog problema. Tokom 90-ih, političke "konkretnosti" bile su stvar i Crkve, a ne samo političara. Crkva je određivala i granice nove srpske države, i sa kojim narodima Srbi više ne mogu zajedno da žive niti da im veruju, objašnjavala da i oružje treba koristiti u ostvarivanju svojih interesa, pa čak i to da Srbija treba da se umeša u rešavanje svih tih problema van svojih granica.

Ko s kim ne može da živi

Tvrdeći 1991. godine da sa Hrvatima više nema zajedničkog života i da im se ne može verovati, patrijarh Pavle se nije ograničio samo na Tuđmanovu hadezeovsku Hrvatsku. Tvrdnje Njegove svetosti imale su opšti značaj i važile "za bilo kakvu nezavisnu Hrvatsku", i za sva vremena "pre ili posle". A onda u martu 1999, takođe od patrijarha Pavla, saznali smo da "žrtve" ipak mogu da žive sa "vinovnicima", pa čak i da im veruju. Prilikom svoje posete Zagrebu patrijarh je Srbe savetovao da se vraćaju.u Hrvatsku i da iz nje ne odlaze. Nagovarao ih je na ono na šta ih je Josip Broz, po njegovim rečima, "prisilio" posle Drugog svetskog rata. I ne samo to, Njegova svetost je Srbima (pre)poručio i ovo: "Časno ispunjavajte svoje građanske dužnosti i postupajte savesno po državnim zakonima Republike Hrvatske.". Dakle, one države koju je sam nekada nazivao "novom Nezavisnom Državom Hrvatskom",

Šta je patrijarh Pavle imao na umu pokušavajući 1991. godine da ubedi i nas i lorda Karingtona u nemogućnost zajedničkog života "žrtava" i "vinovnika"? Koga je Njegova svetost podrazumevao pod pojmom "žrtve"? Da li one Srbe koji su u NDH stradali od ustaškog režima? Ako je tako, kako onda ti nesretnici, koji su u trenutku objavljivanja patrijarhovog pisma bili već pedeset godina mrtvi, "ne mogu više živeti" sa nekim? Ili je možda ova patrijarhova poruka bila upućena i Srbima rođenim posle Drugog svetskog rata koje je trebalo ubediti da su i sami "žrtve"? Da li se tu radilo o prenosu krivice i žrtve sa oca na sina, ili je to samo bio književni jezik, stilske figure kojima su, možda, mitropolit Amfilohije *i* vladika Atanasije Jevtić, ugledni članovi Udruženja književnika Srbije, "obogatili" patrijarhovo pismo?*

Ideja o nemogućnosti zajedničkog života čitavih naroda nije bila nikakva novost i otkriće pojedinih srpskih prvaka s kraja XX veka. Istog su mišljenja bili Adolf Hitler i njegovi nacisti koji su tvrdili da Nemci ne mogu da žive zajedno sa Jevrejima, Slovenima, Ciganima itd., * * kao i Ante Pavelić i njegove ustaše, koji su govorili da Hrvati ne mogu da žive zajedno sa Srbima. Kroz istoriju su ovakve ideje bile

praćene i odgovarajućim delima - pripadnici naroda čije su vođe zastupale takve ideje nanosi li su velike gubitke drugim narodima. I pored žilavosti, ideja je uvek završavala na smetlištu istorije, a njeni pobornici su se suočavali sa neminovnim porazom i osećanjem stida, ako su za njega uopšte bili sposobni. U ovoj našoj balkanskoj, južnoslovenskoj priči poražavajuće je delovala činjenica da su jednu takvu ideju, kakvu su zastupali neki od najvećih krvnika i zločinaca u istariji ljudske civilizacije, prihvatili mnogi ugledni i umni Srbi, pa čak i prvi čovek Srpske pravoslavne crkve, Njegova svetost patrijarh srpski gospodin Pavle.

* Vladika Atanasije Jevtić kaže: "Najviše je Ličana bilo bezbožnika". (Nin, 6. avgust 1993.)

* Stil pisma navodi na pomisao da su u njegovom sastavljanju velikog udela uzeli mitropolit Amfilohije i vladika Atanasije Jevtić, a da ga je patrijarh Pavle samo potpisao.

*' U "Majn Kampfu" Hitler je ovako objasnio razloge svog odlaska iz Beča u Nemačku 1913. godine: "Gadila mi se ta mešavina Čeha, Poljaka, Mađara, Rusina, Srba i Hrvata, i svuda Jevreji".

Civilizovana integracija u "novu NDH"

Odlazeći iz Zagreba, nakon svoje dvodnevne posete, patrijarh Pavle je uputio poruku "narodu pravoslavno-srpskom u Republici Hrvatskoj". U njoj je između ostalog i rekao ovo: "Dileme nema oko opredeljenja za poštovanje hrvatskog ustava i zakona, odnosa prema domovini, te jedne civilizovane integracije u hrvatsko društvo, kao i doprinosa da Hrvatska zauzme svoje mesto u evropskim i svetskim integracijama." "Zatiranje nacionalnog identiteta, svoje vere i imena", kojima je 1991. godine patrijarh "plašio" Srbe u Hrvatskoj, ponovivši dva puta da će im se to "pre ili posle" desiti ako ne uzmu oružje u ruke i izbore se za ostanak u zajedničkoj državi sa Srbijom, postalo je sada "civilizovana integracija u hrvatsko društvo". A "nova Nezavisna Država Hrvatska" bila je sada "domovina" čije zakone treba poštovati i raditi na njenom boljitku.

Posle ovakvih poziva upućenih srpskom narodu u Hrvatskoj, nametalo se

pitanje da li patrijarh Pavle više nije bio svestan opasnosti kojih je bio svestan 1991. godine i na koje je upozoravao hrvatske Srbe, ili su te opasnosti nestale, i pored predviđanja Njegove svetosti da će se srpski narod sa njima "pre ili posle" suočiti. Jer, na čelu hrvatske države bio je isti čovek koji je bio i tokom rata. Bile su iste vojskovođe i iste hrvatske oružane jedinice, koje je patrijarh sam, a o nekim drugim episkopima da i ne govorimo, nazivao "ustašama". Bila je ista ona "lukava i podmukla i nikada Pravoslavlju prijateljska Evropa" (reči vladike Atanasija Jevtića) kao garant bezbednosti od nekih "budućih vinovnika". Ili, možda, opasnosti ni nisu bile onakve kakvim ih je patrijarh predstavio lordu Karingtonu i srpskom narodu, nego se samo radilo o želji Njegove svetosti da tamošnji srpski narod mobiliše i fizički i duhovno za postizanje ciljeva o kojima je, zajedno sa mnogim drugim predstavnicima srpskog naroda, maštala i Srpska pravoslavna crkva. U suprotnom, patrijarhovi pozivi Srbima da se vrate u Hrvatsku, onakvu kakvom je on predstavljao 1991. godine, bili bi pozivi u sigurnu smrt, tj. pozivi jagnjadi da dođu među vukove.

Ko je morao da shvati

Objasnivši lordu Karingtonu i svekolikom srpstvu da se pojedini delovi Hrvatske moraju pripojiti Srbiji i drugim prostorima bivše SFRJ na kojima su Srbi većinsko stanovništvo, i da Srbi ("žrtve") ne mogu više žive ti sa Hrvatima ("vinovnicima"), patrijarh je upozorio da "tu strašnu istinu treba da shvate i svi dosadašnji Jugosloveni i civilizovana Evropa". Međutim, uskoro se pokazalo da su patrijarh Pavle i mnoštvo drugih srpskih nacionalnih projektanata bili ti koji su morali nešto da shvate. Da li su oni to zaista shvatili i prihvatili, i da li je patrijarh iskreno mislio ono što je govorio tokom boravka u Zagrebu? Ili je to, možda, bilo samo ponašanje po principu "daj šta daš"? Kada već od Hrvatske nismo uspeli baš nimalo da odlomimo, neka se bar pravoslavno srpsko stado vrati na tamošnje livade, jer, kao što je patrijarh imao običaj da kaže, "čije je stado od njega je i livada". Ko zna, možda u budućnosti...

Zemlja se i produžila i proširila

Patrijarhove teritorijalne pretenzije prema delovima Republike Hrvatske bile su gotovo identične zahtevima pojedinih srpskih političkih prvaka kao što su, na primer, Vojislav Šešelj i Vuk Drašković. Razlike su možda postojale tek u ponekom kvadratnom kilometru. Ali, kada je postalo jasno da su to bili samo pusti snovi ljudi jakih na rečima, a slabih na delu, za čijim zanosom se i on poveo (ili možda oni za njegovim), patrijarh je u Zagrebu ispričao jednu sasvim drugačiju priču od one iz 1991. godine. U svojoj besedi na doksologiji služenoj u hramu Svetog preobraženja, patrijarh Pavle je između ostalog rekao: "Na Kosovu sam bio episkop 34 godine. Jednog dana dobijem pismo u kome jedan Albanac, hodža u nekom mestu, piše: Za muslimansku veru neprihvatljiv je princip- 'dok se jednom ne smrkne drugom ne može da svane'. Ja mu odgovorim da je taj princip neprihvatljiv i za hrišćanstvo. Zemlja je Božija dovoljno dugačka i široka da ima mjesta za sve, ako budemo ljudi. Ako budemo neljudi biće nam tijesna i ako nas bude svega nekoliko."" Da li zato što se od 1991. godine zemlja malo produžila i proširila, ili zato što su neki neljudi postali ljudi, tek patrijarhu Pavlu krovovi više nisu bili bitni. "Teritorije na kojima je srpski narod vekovima živeo" više i nisu morale da budu "pod zajedničkim državnim krovom sa današnjom Srbijom i svim srpskim krajinama". Mogle su one sada da ostanu i u sastavu nekakve nezavisne Hrvatske.

Individualna odgovornost – kolektivna mržnja

Pristavši da Hrvatska ostane u granicama koje nisu bile "ni istorijske ni etničke, nego određene voljom Josipa Broza Tita", patrijarh je tamošnjim Srbima poručio: "Veliko zlo je u ovom ratu zadesilo hrvatski narod, ali i srpski. Mnogi naši sunarodnjaci su u njemu učestvovali. Individua za zločine mora odgovarati, ali kolektivitet ne. Žrtava je bilo s jedne i s druge strane."ss Da li je ovaj zaključak patrijarha Pavla važi o samo za ovaj rat ili za svaki prethodni, a posebno za Drugi svetski rat? Da li je moguće zamisliti nekog srpskog episkopa kako kaže da je u Drugom svetskom ratu "veliko zlo zadesilo hrvatski narod, ali i srpski"? Ili da promenimo red reči, pošto je u tom ratu i brojčano i procentualno stradalo više Srba, pa da bar kažemo da je "veliko zlo zadesilo srpski narod, ali i hrvatski". Koliko Srba zna broj hrvatskih žrtava u Drugom svetskom ratu i jesu li to sve bile ustaše? I

da li bi za zločine izvršene u tom ratu trebalo takođe da budu odgovorni pojedinci, a ne "kolektiviteti"?

Ako su zaista odgovorni pojedinci, na čemu su se onda zasnivale patrijarhove tvrdnje da srpski i hrvatski "kolektiviteti" ne mogu više zajedno žive ti, i da to nisu mogli ni pre nego što su ih neki (Josip Broz) prisilili na to? Zar zbog tih odgovornih "individua"? I koliko treba da bude takvih "individua" da bi mogle onemogućiti zajednički život čitavim narodima? Da li se taj broj kod Hrvata tako brzo i tako drastično smanjio da su Sveti arhijerejski sabor (već 1995. godine) i patrijarh Pavle (1999. godine) smatrali razumnim da pozovu Srbe na povratak u Hrvatsku da bi radili nešto što je "nemoguće" pa i opasno po život, tj. živeli sa Hrvatima? I konačno, da li je moguć zajednički život različitih "kolektiviteta" i unutar istog naroda? Na primer, Srba komunista i Srba nekomunista, posebno ako uzmemo u obzir tvrdnje nekih srpskih episkopa, naročito mitropolita Amfilohija i vladike Atanasija Jevtića, da su komunisti za Srbe bili veće zlo i od onog ustaško-nacističkog. Da li bi u svim tim slučajevima, vođeni patrijarhovim načinom razmišljanja demonstriranim u pismu iz 199], trebalo da zaključimo da Srbi nekomunisti koji su stradali od Srba komunista sa ovima više ne mogu zajedno da žive? I treba li i njima preporučiti oružje kao jedan od legitimnih načina odbrane?

Tokom 90-ih godina, komentarišući genocid nad Srbima u NDH, srpski episkopi su se bavili isključivo vađenjem grede iz oka brata svoga, ostavljajući trun u svom (Mt. 7, 3). Ali, ni tokom ni posle ovog novog rata (1991-]995), kada je greda bila u našem oku, a trun u njihovom (mereno brojem pobijenih s jedne i s druge strane i brojem porušenih gradova i sela), srpski episkopi su se opet bavili samo okom bratovim. I kao što su hrvatski poglavnici u raspadu "prve" Jugoslavije videli šansu za sebe, srpski voždovi su je videli u raspadu "druge" Jugoslavije. Način na koji su i jedni i drugi pokušali da tu šansu ostvare, svirepim rušenjima, progonima i ubistvima, onemogućio ih je u tome. Gospod je toliko puta jasno dao do znanja koje metode nikako ne odobrava, no pokazalo se da je ljudska glupost i neposlušnost nepresušna. Da su srpski episkopi svome stadu malo više govorili o stradanju samih Hrvata od ustaških "državotvoraca", "patriota" i "spasilaca" tokom Drugom svetskog rata, možda bi srpski narod, primetivši sličnosti, svoje "spasitelje" lakše prepoznao i zahvalio im se na ponuđenim uslugama. Nažalost, mnogi episkopi to nisu mogli, jer jednostavno - nisu hteli. Zapravo, oni su bili među najglasnijim idejnim vođama srpskog naroda na njegovom putu u veliku propast na kraju XX veka. Patrijarhovo pismo jedan je od najočiglednijih dokumenata o tome.

Konzervans zvani Božija reč

Posle čitanja patrijarhovog pisma lordu Karingtonu i najpovršnijem čitaocu neminovno se nameću brojna pitanja. Ali, ono osnovno glasi: kako je moguće da su patrijarhove reči trajale tako kratko? Da u njima nije bilo nimalo "konzervansa" zvanog Božija reč, za koju i sam patrijarh često kaže da je "večna i da traje za sva vremena". I koja sprečava da se i ljudske reči, zasnovane na njoj, kvare i trunu onom brzinom kojom se to desilo patrijarhovim rečima iz pisma lordu Karingtonu i gotovo svemu za šta se on u tom pismu za lagao. Da li je moguće da nešto što je podignuto na temeljima Božije reči bude tako sklono propasti i da se sruši pre nego što je i sagrađeno? U Besedi na gori, Isus je rekao i ovo:

"Svaki dakle koji sluša ove moje reči i izvršuje ih, biće kao mudar čovek, koji sazida kuću svoju na steni. I pade kiša i dođoše bujice, i dunuše vetrovi i navališe na onu kuću - i ne pade; jer beše utemeljena na steni.

I svaki koji sluša ove moje reči a ne izvršuje ih, biće kao ludi čovek, koji sazida kuću svoju na pesku. I pade kiša i dodoše bujice, i dunuše vetrovi i navališe na onu kuću - i pade, i pad njen beše veliki." (Mt. 7, 24-27)

Na kakvim je to onda temeljima građena velika srpska kuća tokom poslednje decenije XX veka? Svoje (i ne samo svoje) zahteve za delovima Hrvatske i tvrdnje da srpski i hrvatski narod "ne mogu više žive ti zajedno" patrijarh je nazvao zalaganjem Srpske pravoslavne crkve ne samo za "istorijska i demokratska prava srpskog naroda" nego i za pravdu, istinu, univerzalne i hrišćanske principe. Patrijarh je čak, uz dosta ironije, rekao da se Srpska pravoslavna crkva zalaže i za "poštovanje interesa hrvatskog naroda". Naravno, onakvih interesa kakve je odredio Njegova svetost sa drugim episkopima SPC. Jedan od tih "hrvatskih interesa" bio je i odvajanje delova Hrvatske i njihovo pripajanje Srbiji i drugim srpskim krajinama. Uzmemo li u obzir iskrenost i istinitost ovih reči, postaje mnogo jasnije zašto se, i pored tobožnjeg zalaganja srpskih duhovnih pastira za visoke hrišćanske principe, sve tako jadno završilo i po Srpsku crkvu i po srpski narod.

Srbi kao veleposednici

"Dobar Srbin, to jc kategorija koja danas razmišlja ovako: treba učiniti nešto što je korisno za srpstvo kao ce/inu, a nc nešto što bi u svakom trenutku bilo pravedno. " (Brana Crnčević, 1991)

Da bi što ornije dočekali ratne devedesete i da bi ih što bolje podneli, Srbe je trebalo dobro psihički pripremiti. Iako se za tu vrstu poslova uvek koriste izuzetno jednostavne metode, * njih ipak mogu kvalitetno primenjivati samo ljudi vični rečima, tj. govoru i pisanju. A takvi su, kao što smo videli, ponajviše regrutovani iz "srpskog trolatičnog eveta" (UKS - SAND - SPC). Njihov osnovni zadatak bio je da Srbe ubede u određene "istine" i da među njima uklone određene "zablude". Zato, pogledajmo kakve je to "istine" trebalo da sazna srpski narod, i kakvih je "zabluda" napokon trebalo da se oslobodi?

Pre svega, trebalo je razjasniti pravo vlasništva nad prostorima bivše SFRJ. Po tom pitanju među srpskim vođama vladala je gotovo apsolutna sloga. Razlike su postojale tek u kojem kvadratnom kilometru gore ili dole, zavisno od zahtevnosti pojedinaca. U svom pismu lordu Karingtonu, patrijarh Pavle je jasno dao do znanja da se velik deo hrvatskih prostora mora "naći pod zajedničkim državnim krovom sa današnjom Srbijom i svim srpskim krajinama". U svom apelu od 5. jula 1994. srpski episkopi su poručili celom svetu da ne mogu da ostanu "bez svojih: Žitomislića na Neretvi, ili Saborne crkve u Mostaru, ili crkve Sopotnice na Drini, manastira Krke ili Krupe u Dalmaciji, Ozrena ili Vozuće.u Bosni, Prebilovaca u Hercegovini ili Jasenovca u Slavoniji". To su, dakle, bile crkvene teritorijalne pretenzije u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Ni jug (Makedonija) nije bio ništa manje zanimljiv, bar za pojedine srpske arhijereje. Mitropolit Amfilohije je upozorio da "ne treba gubiti iz vida, recimo, da je Makedonija i u balkanskim ratovima i u Prvom svetskom ratu dobila svoju slobodu na kostima srpskih ratnika. Kad kažem srpskih onda mislim da ih je bilo i iz Crne Gore, a naročito iz Srbije. Makedonija je posijana kostima srpskim, a da ne idemo dublje u tokove koji idu u hramove, u pamćenje istorijsko i da se ne dotičemo toga da tamo postoji lavovski dio naroda koji i pored sveg pranja mozga i dalje osjeća da

pripada srpskom stablu. Nije riječ samo o Skopskoj Crnoj Gori već ti tokovi idu do Ohrida... Stoga pitanje Makedonije neće moći biti olako riješeno.''

Zahtevi episkopa SPC bili su identični zahtevima većine srpskih političkih stranaka. Uzećemo za primer program srpskih radikala iz 1991. godine. Evo šta je tada bio jedan od osnovnih radikalskih ciljeva: "Obnavljanje slobodne, nezavisne i demokratske srpske države koja će obuhvatiti celokupno srpstvo, sve srpske zemlje, što znači da će u svojim granicama imati, pored"sadašnje oktroisane srbijanske federalne jedinice, srpsku Makedoniju, srpsku Crnu Goru, srpsku Bosnu, srpsku Hercegovinu, srpski Dubrovnik, srpsku Dalmaciju, srpsku Liku, srpski Kordun, srpsku Baniju, srpsku Slavoniju, srpski zapadni Srem i srpsku Baranju." Tri godine kasnije, radikalska Velika Srbija primetno se smanjila. U Programu SRS-a iz 1994. nekuda su nestali srpski Dubrovnik i srpska Makedonija. Cilj radikala sada je bila država koja će u svojim granicama imati "današnju Republiku Srbiju, Republiku Crnu Goru, Republiku Srpsku i Republiku Srpsku Krajinu".

Posle dve godine (1996.), po tom pitanju nije došlo ni do kakvih promena. I dalje su pominjane Republika Srbija, Republika Crna Gora, RS i RSK, ali je navedena i "želja srpskih radikala da se ta jedinstvena srpska država nazove Velika Srbija". Ipak, najdirljiviji pasus iz novog radikalskog programa bio je onaj koji se odnosio na Makedonce. Evo kako on glasi: "Ukoliko Makedonci svojom slobodnom voljom odluče da žive u zajedničkoj državi sa svojim najbližim etničkim srodnicima Srbima, prihvatili bismo da se naša zajednička država uredi kao moderna federacija.". Dakle, nepokolebivi radikali, za koje su 1991. godine skoro svi bili Srbi i skoro sve bilo srpsko, posle samo pet godina došli su od srpske Makedonije do toga da i Makedoncima priznaju etničku posebnost (s početka su to bili Južni Srbi) i da odustanu od "vlasništva nad svojom" Makedonijom.

Ulaskom 1918. godine u zajedničku državu sa Hrvatima i Slovencima, Srbi su u nju uneli i svoj kapital - Kraljevinu Srbiju* koja je zahvatala manje-više iste prostore kao danas, uz to što je u njenom sastavu bila i Makedonija. Glavni grad današnje Makedonije, Skoplje, bio je jedno vreme i prestonica srednjovekovne srpske države. I pored mogućnosti da na osnovu ovih činjenica žestoko zarate da bi zadržali makedonske teritorije, Srbi (tj. njihovi lideri) tog dela "svog" kapitala lako su se odrekli u korist Makedonaca. Ali zato, za ono što nikada nije bilo srpska država (grad Knin, recimo) i što Srbi nisu uneli u zajednicu Južnih Slovena,

postojala je spremnost da se prolije mnogo krvi, i svoje a još više tuđe, i da se poruše čitavi gradovi i sela. Uvažavanje volje i odluke možda još bližih etničkih srodnika, Hrvata i Muslimana (Bošnjaka), nije dolazilo u obzir.

Zbog ovakvih nelogičnosti postavljalo se pitanje: kako je dokazivano da je neki prostor "svojina srpskog naroda"? Koji su se principi poštovali, koji argumenti navodili pri isticanju prava Srba na delove bivše SFRJ? Mada je postojao čitav arsenal, dva osnovna principa bila su - istorijski i etnički. Pri njihovoj upotrebi trebalo se pridržavati jednog veoma važnog pravila koje je glasilo: Isti princip ne važi za sve teritorije nad kojima želite da dokažete srpsko vlasništvo. Nijedan razuman Srbin ne bi se pozvao na etnički princip dokazujući da ima pravo na Kosovo, pošto je na najvećem delu tog prostora zastupljeno albansko stanovništvo. Tu bismo se pozvali na istorijski princip. Rekli bismo da smo tu imali državu, carevinu čak, i da je Kosovo prepuno pravoslavnih crkava i manastira koji ovakvu tvrdnju sasvim jasno dokazuju. Ako bi nam uzvratili: "Dobro, onda po tom principu vi nemate vlasništvo nad Krajinom, jer istoriji nije poznato da je na najvećem delu te teritorije ikada postojala država Srbija", odmah bismo se pozvali na etnički princip i odgovorili da je u pojedinim opštinama Hrvatske (Krajine) srpsko stanovništvo u nadpolovičnoj većini.

Zanimljivo je da Rusi, za razliku od svoje malobrojnije i oružano mnogo slabije slovenske braće, nisu imali volje za takve igrarije prilikom zvaničnog razlaza 5 bivših sovjetskih republika. Oni su odlučili da svoju nekadašnju federaciju rasparaju po šavovima, tj. po granicama koje su im, baš kao i Srbima u Jugoslaviji, iscrtale vođe komunističke revolucije. Naravno, to nije značilo da nesretni Rusi, i pored sve svoje brojnosti, nisu imali dovoljno umnih ljudi, poput Srba, da ih povedu u ostvarenje njihovih nacionalnih i državnih interesa. Ne, oni su samo tri puta premerili pre nego što su počeli da seku. Bilo im je jasno šta bi se desilo da su krenuli stazama srpskih umnika i dali se u posao otkidanja delova drugih sovjetskih republika za koje su smatrali da pripadaju ruskom narodu. Sudbina južnoslovenske braće na kraju XX veka pokazala im je da su bili sasvim u pravu.

Ipak, mora se priznati da su Rusi propustili veliku šansu, bar po kriterijumirna srpske inteligencije, jer su za "otkidanja" od drugih imali i te kakvih mogućnosti i opravdanja. Kazahstan, jedna od 15 bivših sovjetskih republika, najbolji je primer za to. U njemu je po podacima iz 1997. godine živelo 16.534.000 stanovnika, od

čega su 46 odsto bili Kazasi, a čitavih 34,8 odsto Rusi! * Ako dodamo da se u ovoj republici nalazi i poznati kosmički centar Bajkonur, nije teško zamisliti kakav bi arsenal argumenata upotrebili pojedinci iz SPC, SANU ili UKS prilikom obrazlaganja da neke teritorije "ne mogu ostati u sastavu bilo kakvog nezavisnog Kazahstana, već se moraju naći pod zajedničkim državnim krovom sa današnjom Rusijom i svim ruskim krajinama". Međutim, ni Rusima ni Kazasima nije se trošilo vreme oko takvih razglabanja, a još manje oko ratovanja. Jednostavno su se dogovorili da granice ostanu iste, a da Bajkonur i dalje bude pod kontrolom Rusije. Na taj način uklonili su sve moguće izvore nesporazuma.

Jedan .od argumenata upotrebljavanih u raspravama o vlasništvu nad zemljom, mogao bi se izraziti rečenicom: "Mi smo prvi došli." Njega su često koristili i albanski naučnici, ističući da su na prostore Kosova oni došli pre Srba, tj. njihovi preci (Iliri) pre predaka Srba (Slovena) koji su ih odatle proterali silom. Da bi ovaj argument Srbima delovao što ubedljivije albanski naučnici su ga potkrepljivali i citatima iz dela srpskih naučnika. Na primer, u knjizi protojereja profesora dr Radoslava Grujića "Pravoslavna srpska crkva", iz 1914. godine, kaže se: "Sa severa Karpatskih Gora spustili su se naši pretci u današnju Ugarsku. Tu su Avari vladali nad njima... Ali već početkom VII veka, ostavivši ponešto svojih saplemenika u Banatu, Bačkoj, Sremu i Slavoniji, oteše se oni od Avara, predoše Dunav i Savu, te se spustiše na Balkansko Poluostrvo. Tu oružanom silom potisnuše starosedeoce (Ilire, čiji su potomei Arnauti, i razne polatinjene narode, koje prema germanskom Walchen-Welsche nazvaše Vlasi ma) i nastaniše se po krajevima u kojima mahom i danas žive."

Dakle, bilo je jasno ko su starosedeoci a ko došljaci na Balkanskom poluostrvu, i kako su se došljaci ponašali prema starosedeocima. Međutim, ovakve tvrdnje zvanične istorije mnogima se među Srbima nisu dopadale. U svakom slučaju, to je bacalo senku na izričite i bezuslovne srpske zahteve za vlasništvom nad Kosovom. Ali, i za to je postojao odgovor i "kec iz rukava" koji je trebalo definitivno da pokaže i dokaže šta je čije na ovim našim prostorima i "ko je prvi došao". Taj kec se zvao "Srbi narod najstariji", knjiga profesorke dr Olge Luković-Pjanović. Iz ovog dela može se saznati i to da je kineski jezik "obogaćen prisvajanjem mnogih srpskih reči", zatim da je po Srbima "dobio ime i današnji Sibir", a i da je "ogroman procenat današnjih Nemaca" srpskog porekla, samo što su oni to zaboravili. Ipak, jedna od najznačajnijih tvrdnji profesorke Olge glasila je da "Šiptari duguju Srbima zemlju na kojoj žive, ime koje pred svetom nose i polovinu jezika kojim govore".

Treba li uopšte isticati da je ova knjiga bila izuzetno popularna tokom 90-ih godina i da je kod mnogih izazvala oduševljenje i odobravanje. Često je reklamirana i prezentovana u javnosti, čemu je svoj pun doprinos dala i crkvena štampa. Tim povodom, u jednom intervjuu, mitropolit zagrebačko-ljubljanski gospodin Jovan dao je ovakav komentar: "Primetni su senzacionalizam i favorizanje usamljenih autora. Primer takve krajnje neozbiljnosti i neodgovornosti jeste reklamiranje knjige Olge Luković-Pjanović 'Srbi narod najstariji' sa epitetom 'knjiga neoborivih istorijskih dokaza'. Čime su se rukovodili prikazivači spomenute knjige, ne znam, ali me muči pitanje da li je to u interesu Crkve, i da li 'Pravoslavlje' treba da objavljuje sve ono za šta se nudi novac?"

Priča o "svojini srpskog naroda" i pokušaj srpskih vođa da je oduzmu od onih koji su je do 90-ih godina "bespravno koristili" prouzrokovali su najviše krvoprolića, patnji i uništenja na prostorima bivše SFRJ. Tamo gde se brzo odustalo od oružane svojinske rasprave, kao u Sloveniji, stradanja su bila neznatna, a gde se ta rasprava nije ni povela, kao u Makedoniji, krvi i rušenja nije bilo. * I ponovimo još jednom ono veoma važno pravilo: Isti princip nije važi o za sve teritorije nad kojima se želelo dokazati srpsko vlasništvo. Ili, kako to reče Olivera Milosavljević u svom duhovitom, ali jetkom komentaru: "Za Kosovo je jedino istorijski princip bio demokratski, za Srbe u Hrvatskoj etnički, za Srbe u BiH katastarski, za Dubrovnik su argumenti traženi u kratkoj pripadnosti Hrvatskoj, za Vojvodinu opet etnički, za Zadar, Karlovac, Vukovar... argumenti nisu ni traženi."

* Već smo pomenuli Gebelsovo pravilo o stalnom ponavljanju laži koje na taj način vremenom postaju "istine".

* Rasprava o tome čiji je kapital bila Kraljevina Crna Gora, da li Srba ili Crnogoraca. još je u toku.

* Čak u 7 republika bivšeg SSSR-a Rusa je procentualno bilo više nego Srba u Hrvatskoj: u Belorusiji 13,5%; Estoniji 29%; Kazahstanu 34,S%, Kirgiziji 16,2%; Latviji 32,6%; Moldaviji 13%; Ukrajini 22,2%. (Krajem SO-ih i početkom 90-ih u Hrvatskoj je živelo oko 12,1 % srpskog stanovništva).

* Ono šta nisu uradile srpske vođe početkom 90-ih, uradile su albanske vođe početkom 2001. godine. I opet krv, rušenja, osvete.

Istina, istina, i samo istina

Kada je Srbima objašnjeno šta je sve bilo njihovo u bivšoj SFRJ, prešlo se na otkrivanje drugih značajnih "istina". Jedna od njih bila je i da su drugi započeli sve ono što se dešavalo u Jugoslaviji tokom krvavih 90-ih godina, a da su se Srbi samo branili. "Sadašnje vlasti u Hrvatskoj nisu htele da priznaju Srbima kulturnu autonomiju, jezik i pismo, čak ni tamo gde su Srbi u većini, već su pribegle primeni političke sile i oružju. Srbi su se morali braniti od ovakvog državnog nasilja i tako je otpočeo rat, sa svim svojim strahotama":' objasnio je patrijarh Pavle. Njegova svetost, kao i mnogi drugi srpski tumači, priču je počinjao od trenutka koji je bio najpogodniji za dokazivanje ispravnosti postupaka srpske države. Malo kome je padalo na pamet da pomene da je upravo srbijansko rukovodstvo prvo napravilo promenu jednog republičkog ustava u bivšoj SFRJ. Bio je to praktično "ustavni puč." Lik stare Jugoslavije nije im se dopadao, pa su prvi krenuli u "plastičnu operaciju" i napravili rez na licu zajedničke države. Kada su drugi, prvenstveno Slovenei i Hrvati, pomislili da i oni imaju pravo da menjaju svoje republičke ustave i da doteruju Jugoslaviju po svom ukusu, došlo je do definitivnog raspada.

Boraveći u jesen 1992. u SAD, vladika Atanasije Jevtić je pred američkim kongresmenima rekao da on ne negira "izvesna zla koja su počinili Srbi u Bosni i Hercegovini, ali to su bili uglavnom slučajevi gnevne osvete i izbezumljenosti pojedinaca. Takvih slučajeva ima i među samim Srbima, pa je na primer jedan Srbin u Gacku, u raspamećenosti, pobio automatom svoju porodicu." Pet meseci ranije, vladika Atanasije je govorio da je "posle borbe, koliko znamo, u Zvorniku pobijeno oko 400 Muslimana, a čuje se da je i u Foči bilo toga. Nije srpski običaj da se posle borbe ubija, pljačka, a čini se da nećemo izaći iz ovog rata čista obraza, pa makar je to trebalo i po cenu naših većih žrtava." Tokom boravka u SAD vladika je ubeđivao kongresmene i da je "većina džamija (u Hercegovini - prim. aut.) ostala netaknuta, samo ponegde su mecima oštećene fasadc. Muslimani u Trebinju i okolini žive sasvim mirno sa Srbima."Ove reči vladike Atanasija, kao i mnoge druge koje je

izgovorio tokom 80-ih i 90-ih godina, uskoro su se pokazale kao neistinite. U januaru 1993. iz Trebinja je prognano, pobijeno i opljačkano oko 1800 tamošnjih Muslimana, a džamije su porušene.

Još jedna "istina", koju smo takođe saznali od vladike Atanasija Jevtića, glasila je: Srbi nisu agresori. "To je Jugoslovenska vojska bila agresor, ja to mogu da kažem. Napada Dubrovnik, onda se kukavički povuče, a nama ostavi sramotu i tragediju. Isto je uradio Perišić (Momčilo, general) sa Mostarom. Gruvao, tukao, i sad će on da govori da Srbi bombarduju Sarajevo."'u, Nažalost, ovakva tumačenja vladike Atanasija nisu mogla da zadovolje međunarodnu javnost, a posebno ne one koji su bili bombardovani i granatirani. Oficiri JNA koji su rušili Vukovar, gađali Dubrovnik, Mostar, Zadar itd. bili su Srbi. Pripadnici dobrovoljačkih jedinica koje su dejstvovale zajedno sa JNA takođe su bili Srbi. Cevi tenkova i topova JNA nikada se na ratištu nisu okretale protiv srpskih jedinica, nego su im bile pomoć i podrška. Nijedan grad u Srbiji i Crnoj Gori od njih nije stradao, ali su zato u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini stradali mnogi. * *

* U "Srpskoj reči", broj od 10. maja '93. godine, data je izjava Dragana Rogojevića, člana Glavnog odbora SPO iz Loznice: "Dame i gospodo, rekao bih nešto u vezi tačke li 2 dnevnog reda. Radi se o situaciji u opštini Zvornik. Nekad jedno od najbogatijih mesta u Bosni i Hercegovini, gde je pre ovog rata živelo 70% muslimanskog življa, bilo je izloženo napadima vojske JNA.

Šešeljeve, Arkanove i ostalih vojski. Epilog je stravičan. Izmasakrirano je i pobijeno, sada ćete se zaista zgranuti. između 4.500-7.000 Muslimana! Ljudi su baca ni u jame, buldožerima zakopavani, porušene su džamije, prežive lo muslimansko stanovništvo je opljačkano i proterano!" Takođe, iz svedočenja jedne Srpkinje iz Zvornika saznajemo da se dva dana pred zvorničku operaciju, koju su 8. aprila '92. izvršili JNA i srpski dobrovoljci, ništa nije naslućivalo. Međutim, otac joj je iz Srbije poslao poruku da se nešto sprema i da se skloni, pa je otišla kod svoje sestre u obližnji Čelopek. ("Vreme", 15. novembar '93. godine).

**Osim na samom početku, u BiH nije "gruvala i tukla" JNA, nego tzv. vojska Republike Srpske. Ali, i ona se izrodila iz Jugoslovenske narodne armije i od nje sve

preuzela-od teškog naoružanja do bivših Titovih oficira, sa generalom Mladićem na čelu.

Za šta ne znam to i ne postoji

U štampi Srpske pravoslavne crkve strogo su se pridržavali pravila da je i ćutanje način ubeđivanja. Ili, bolje reći prećutkivanje. Naravno, prećutkivanje zločina i zlodela koje su izvršili pripadnici srpskog naroda bez obzira na to da li su oficiri i vojnici JNA ili pripadnici srpskih paravojnih formacija. Od 24. avgusta, kada je započelo besomučno uništavanje Vukovara, pa sve do 18. novembra 1991, kada su jedinice JNA nad njim uspostavile kontrolu, u "Pravoslavlju", novinama Srpske patrijaršije, ovaj nesretni grad nijednom nije pomenut - tek u broju od 1. decembra 1991. objavljena je samo jedna fotografija ispod koje je kratko pisalo "episkop slavonski Lukijan u ruševinama hrama Sv. Nikole u Vukovaru". Ko ga je srušio, kako, zašto, nije pisalo.

Ipak, patrijaršijski list nije mogao u potpunosti da ignoriše patničku sudbinu Vukovara. Tri godine nakon uništenja grada, u "Pravoslavlju" se pojavio tekst povodom objavljivanja jedne knjige posvećene deci Vukovara. Naslov tog članka je glasio "Umirao je u mukama". Pomenuvši da je Vukovar kao naseljeno mesto poznat od pre 770 godina, autor članka je nastavio: "Za sve te silne godine života Vukovar je doživeo, preživeo i upamtio mnogo toga, dobrog i lošeg, lepog i ružnog, ali je iz svega izlazio i uvek ostajao nadasve lep, ponosan i znamenit. Tako sve do 1991. godine, fatalne, kataklizmične. Telo Vukovara od trinaest hiljada lepih kuća, ulica prepunih drveća i cvetnih parkova nije odoleo pljusku od gotovo milion i po ubilačkih projektila svih vrsta i veličina. Ako ima pakla na zemlji, tu je tad bio. Jedini put od svoga postanka srušen je do temelja, prestao stvarno fizički da postoji."102 I pored svega, po mišljenju pisca članka, bilo je razloga za optimizam: "Ova knjiga je svojevrstan rođendanski poklon deci dosad obnovljenih osnovnih škola svome gradu. Povodom druge godišnjice oslobođenja grada ova deca su iz svoje duše i najčistijeg srca svojom rukom, preko pera i kista, ovaplotila svoja najplemenitija osećanja i darovala ih kao melem, utehu i nadu svom najvoljenijem Vukovaru."

Ovako je patrijaršijski list "istinito" informisao svoje vernike o stradanju

Vukovara. Grad je,
dakle, umirao. Nije ubijan, kasapljen. Nijednom rečenicom se ne daje do znanja ko je ispalio onih milion i po granata, ko je srušio 13.000 kuća. Nigde se ne pominju imena srpskih generala koji su najviše učinili na "doterivanju" ovog grada. Ne pominje se ni u ovom ni u bilo kojem drugom tekstu u "Pravoslavlju" da je čak i vojvoda Šešelj, poznat po zastupanju radikalnih metoda u rešavanju problema, smatrao pogrešnom odluku da se Vukovar "razori do temelja". Ali se zato pominje da je Vukovar "oslobođen". Hiljade ljudi koji nisu bili njegovi građani i koji su tri meseca svirepo bombardovali, granatirali i napadali građane Vukovara, u novinama Srpske patrijaršije, baš kao i na Miloševićevoj televiziji, proglašeni su "oslobodiocima".

"Časni izuzetak" koji potvrđuje pravilo

Rat koji se tokom 1991. godine vodio na prostorima Republike Hrvatske, po mišljenju vladike Atanasija Jevtića bio je "ne samo prljav rat nego takav rat da smo ostali i poraženi i obraza koji ćemo teško oprati, osim časnih izuzetaka"."" I pored toga, crkvena štampa i srpski episkopi nisu se upuštali u detaljnije opisivanje zlodela koje su u Hrvatskoj počinili pripadnici JNA i srpskih dobrovoljačkih jedinica. (Detalji su bili rezervisani za zločine nad Srbima.) Umesto toga, pribegavalo se prećutkivanju, ponekada potpunom, a ponekada delimičnom. U ovom drugom slučaju, obično se koristila rečenica tipa: I Srbi su činili zla, ALI... Dakle, uvek je postojalo jedno veliko, magično ALI iza kojeg je dolazilo nekoliko mogućih varijanti. Najčešća priča bila je da su sve započinjali oni drugi, a da su se Srbi samo pravednički branili, a ponekada i svetili u stanju gneva i izbezumljenosti. (Videli smo da vladika Atanasije nije negirao "izvesna zla koja su počinili Srbi u Bosni i Hercegovini, ALI to su bili uglavnom slučajevi gnevne osvete i izbezumljenosti pojedinaca".) Takođe, detaljna priča o zločinima počinjenim od strane Srba izbegavala se i navođenjem "časnih izuzetaka", tj. retkih, pojedinačnih (tako bar vladika Atanasije tvrdi) slučajeva iskazane ljudskosti.

Evo jedne priče o "časnom izuzetku" koju smo čuli od vladike Atanasija Jevtića. "Dakle, izuzetak: u selu kod Skradina. Strateški je bilo nemoguće ostaviti ga. Selo je bilo uglavnom hrvatsko. Pucali su na njih svi. I žene i babe. Uhapsili su i jednu trudnicu. Pritrčao je Lozničanin, srpski borac. Žena pada u nesvest, u histeriju. Bila

je verovatno u devetom mesecu. Uzima je na ruke, zove kola da je voze u Benkovac da se porodi. Žena dolazi k sebi. Pljuje ga: Četniče. A on joj kaže: Smiri se, treba da se porodiš. Verovatno je danas živa, i ona i dete."

Nije teško pretpostaviti kakav je utisak vladika Atanasije želeo da ostavi pričom o časnom srpskom borcu. Ipak, ispod tanke površine priče o časti prosijavalo je sve ono što je vladika prećutao i o čemu nije hteo da govori. Pre svega, napadnu to selo nalazilo se u Republici Hrvatskoj i većinski je bilo hrvatsko. Kažemo napadnuto selo, jer je srpski borac iz Loznice morao da pređe koju stotinu kilometara da bi iz Srbije došao do kućnog praga onih koji su tu živeli. (Skradin se nalazi petnaest kilometara severno od Šibenika.) Dakle, nisu stanovnici tog sela došli do Srbije i Loznice njemu u posetu, nego on njima. I to još nepozvan, bar s njihove strane. Zatim, može se zaključiti i da je za buduću veliku srpsku državu trebalo uzeti i ono što nije bilo srpsko, poput sela koje se pominje u priči. ("Selo je bilo uglavnom hrvatsko.") Po rečima (general)-episkopa Atanasija Jevtića, razlog je bio strateške prirode. Međutim, najviše zbunjuje i izaziva nedoumice kriterijum po kojem je vladika Atanasije postupak Lozničanina proglasio i "časnim" i "izuzetkom". Ako je ovo bio "častan" potez, kakav bi se postupak mogao nazvati "normalnim", a kakav tek "nečasnim"? I ako je takav jedan postupak bio "izuzetak", kakvo je onda bilo uobičajeno ponašanje srpskih boraca prema hrvatskim trudnicama?

Ali, hajde da pokušamo zamisliti kako bi glasila priča vladike Atanasija Jevtića da je kojim slučajem bilo napadnuto neko selo u Srbiji, a da je u tom napadu učestvovao, po mišljenju nekog katoličkog biskupa, i "časni hrvatski borac" iz Siska na primer. Bio bi to, svakako, ustaški napad na ono što Hrvatima nikada i ni po kom osnovu nije pripadalo i ne pripada. Bilo bi postavljeno i pitanje: šta traže neki na stotine kilometara od svojih domova i napadaju one koji tu vekovima žive i čija su tu vekovna ognjišta. A da je tek "časni borac iz Siska" uzeo na ruke neku trudnu Srpkinju i povezao je do bolnice, bilo bi to licemerje, tobožnja humanost, jer da nije dolazio odande odakle je došao i ova Srpkinja bi se porodila normalno i ne bi morala da zajedno sa meštanima učestvuje u herojskoj borbi za odbranu svog sela. Pljuvanje u lice došljaku iz stotinama kilometara udaljenog Siska, i vrisak "Ustašo!", verovatno bi bio veličanstven postupak srpske heroine dostojan Kosovke devojke.

Uostalom, evo kako je vladika Atanasije, u istom intervjuu na NTV Studio B, govorio o opkoljavanju i napadima na srpska sela u Bosni: "Da ne govorim o

bežanju naroda iz Bosne. Meni će iz Vareša doći 20 žena sa decom na rukama, jer su opkoljena srpska sela od Paraginih HOS-ovaca. Traže hitno iseljavanje, inače će da ih likvidiraju. Šta radi vojska?" (. pitao se vladika Atanasije. Kao što smo videli, prilikom opkoljavanja onog hrvatskog sela u Hrvatskoj vladika nije pitao šta radi vojska. Selo je trebalo osvojiti (vladika bi verovatno rekao "osloboditi"), jer "strateški je bilo nemoguće ostaviti ga". Dakle, u prvom slučaju, kada su srpski borci hteli da uđu u hrvatsko selo, vojska nije trebalo da interveniše, jer je vladika to opravdavao "strateškim" razlozima. U drugom slučaju, kada su hrvatski borci hteli da uđu u srpsko selo, vojska je trebalo da interveniše, jer vladika nije nalazio nikakva opravdanja za namere HOS-ovaca, aponajmanje "strateška" opravdanja.

Pošto je bio književnik (baš kao i njegova braća justinovci - mitropolit Amfilohije i vladika Irinej Bulović), vladika Atanasije Jevtić je dobro poznavao magiju izgovorene i napisane reči. Znao je da upotreba sinonima, pa čak i pogrdnih reči, igra značajnu ulogu pri ubeđivanju slovesnog stada da smo "mi" dobri, a da su "oni" loši, ili bar lošiji od nas. Zato je u svojoj priči o časnom srpskom ratniku rekao da su na srpske borce pucali svi, "i žene i babe'' S druge strane, u jednom pismu u kome je objašnjavao šta se dešava na hercegovačkom ratištu, vladika je drugačije nazvao srpske žene u godinama: "Svakodnevno ima mrtvih i ranjenih, među kojima su i stare žene, nenaroužano i nezaštićeno srpsko stanovništvo." Na ravno, ovde je mogla doći i reč "starice", ali "babe" ne bi bilo umesno. Zarad postizanja određenih efekata vladika je često bivše komuniste nazivao komunjarama, Jugoslaviju nazivao Tugoslavijom, Titoslavijom, vremena Brozove vladavine brozomornim vremenima (kovanica Miodraga Bulatovića) itd.

Sve su to, dakle, bile male tajne velikih majstora propagande sastavljene od dosetki, prikrivanja, poluistina i laži. Ali, na žalost srpskog naroda, ni ovakva majstorstva nisu mogla odlučnije uticati na tokove srpske istorije i kod Boga izdejstvovati bolju sudbinu za Srbe. Iako su patrijarh Pavle, mitropolit Amfilohije, vladika Atanasije i mnogi drugi, čija je reč kod Srba bila koliko-toliko važna, skoro punu deceniju neumorno ubeđivali nesretno srpsko stado u njegova istorijska i etnička prava nad određenim livadama, Bog je stvari drugačije vrednovao. Bilo je dovoljno saslušati priču vladike Atanasija o "časnom ratniku" da bi nam postalo jasno kakav će biti ishod rata u Hrvatskoj. Bog je, čini se, pomoć pružao na osnovu volje iskazane da se nešto odbrani. To je bio i najbolji kriterijum za procenu šta je čije. Zar je moglo biti sumnje kome će pripasti selo koje brane svi meštani, pa čak i

starice i trudnice, a oružano daleko nadmoćnijim napadačima pomažu i došljaci *iz* stotinama kilometara udaljenih mesta.

Sloba za Vensa, SPC i Babić protiv

Početkom novembra 1991. sazvano je vanredno zasedanje Svetog arhijerejskog sabora zbog, kako stoji u obrazloženju, "donošenja važnih odluka", Episkopi SPC nazvali su te dane sudbonosnim danima stradanja srpskog naroda i "borbe za slobodu i dostojanstvo pred pretnjom novog genocida u ratu koji je izazvala hadezeovska Hrvatska".''' Duhovni pastiri su podsetili sve pravoslavne Srbe da "naša sveta Pravoslavna crkva dopušta jedino odbrambeni i oslobodilački rat kada je on, uprkos našem zalaganju za mir, i protiv naše volje nametnut, a apsolutno odbacuje svaki zavojevački i nepravedan rat, pri čemu se srpski vojnik, kojega treba da krase tradicionalno čojstvo i junaštvo, mora boriti viteški i časno, ne kaljajući zločinima i nepravdom svoj i narodni obraz"."

Početkom 90-ih pojedinci u SPC su i javno pokazivali spremnost za rat. Septembra 1991, kod manastira Komogovine u Hrvatskoj (između Gline i Kostajnice), budući vladika mileševski Filaret slikao se držeći mitraljez u ruci. Na toj fotografiji, koja je obišla ceo svet, uz oca Filareta bio je i jedan od srpskih akademika - Rastislav Petrović, dokazujući tako metaforično da su Srpska crkva i Srpska akademija zajedno krenule u državotvornu avanturu koja će Srbe skupo koštati. Mnogo se govorilo i o tome kako je mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije na Petrovdan 1991. od Cetinjskog manastira "napravio kasarnu", tj. dozvolio pripadnicima Arkanove Srpske dobrovoljačke garde da naoružani uđu u njega. * Pominjan je i Božić 1992. kada se mitropolit Amfilohije, "okićen" Arkanovim ljudima u maskirnim uniformama, poput nekog afričkog ili latinoameričkog banana diktatora, štitio od zagovornika autokefalnosti Crnogorske crkve. Željko Ražnatović nije pružao zaštitu samo mitropolitu Amfilohiju. Njegovi ljudi su obezbeđivali i patrijarha, zbog čega je vladika Atanasije Jevtić jednom prilikom morao da zamoli Arkana da patrijarha "ostavi na miru". Inače, Željko Ražnatović je govorio da je najveći miljenik Patrijaršije i da jc njegov vrhovni komandant lično patrijarh Pavle. Sa sobom je uvek nosio sliku sv. Nikole na kojoj je stajao patrijarhov potpis.''

Za još jednog mladog, ratobornog čoveka patrijarhova reč je bila izuzetno

važna (tako je bar tvrdio) - za Milana Babića, lidera krajiških Srba. "On saosjeća sa svima nama", govorio je Babić za patrijarha, "ali nam i uliva snagu da izdržimo. U mene su se duboko urezale njegove riječi da 'treba da činimo koliko možemo, ali ne manje od toga. Ako činimo dobro i Bog će nam pomoći.' Gdje god u Krajini prenesem narodu te riječi, narod ih prima kao veliko ohrabrenje i podstrek."Patrijarhov stav iz 1991. godine o nemogućnosti zajedničkog života "žrtava genocida i njegovih negdašnjih, a možda i budućih vinovnika", Babić je u potpunosti prihvatio, beskompromisno se zalažući za definitivnu podelu Hrvatske na srpski i hrvatski deo.

Pred prve parlamentarne izbore u Srbiji, decembra 1990. godine, Milan Babić je dao javnu podršku Slobodanu Miloševiću. Tada mu je, osim patrijarhove, bila važna i reč srpskog vođe. "Kada smo mi smogli snage da se dignemo?" pitao se Babić. "Kada se digla Srbija iz poniženja, onda smo se digli i mi. Ko je najviše učinio da se podigne Srbija? Slobodan Milošević. Prema tome, sve je logično. Taj koji je podigao Srbiju, taj je nama pružio garanciju, moralnu. (...) Zato smo odlučili da mu pružimo javnu podršku, i uvereni smo da nismo pogrešili.''
Ali, posle samo tri meseca, u martu 1991, Milan Babić je shvatio da je ipak pogrešio. Predizborno obećanje Slobodana Miloševića, "svi Srbi u jednoj državi", bilo je samo "udica" za brojne srpske naivce. U Karađorđevu, sa hrvatskim predsednikom Franjom Tuđmanom, Milošević je dogovarao nešto sasvim drugo. "Milošević mi je tada, pokazujući na mapi koje će dijelove Krajine prepustiti Hrvatskoj, rekao da će njemu za uzvrat Tuđman pomoći u političkoj eliminaciji Ante Markovića.",

Ipak, uzrok konačnog razlaza Milana Babića i Slobodana Miloševića bio je Vensov plan. Krajem novembra 1991. godine Savet bezbednosti je podržao inicijativu srbijanskog i jugoslovenskog rukovodstva da se na teritoriju Hrvatske pošalju snage UN. Na taj način osiguravala se prednost koju su tokom ratne 1991. stekli krajiški Srbi, a izbegavalo se dalje angažovanje JNA. Svako dalje angažovanje zahtevalo je sve veću mobilizaciju Srbije, a po rečima Borisava Jovića to je bilo "potpuno kontraproduktivno za našu politiku". Dakle, bio je to strateški interes, jer se dobro znalo da će uskoro uslediti još krvavija dešavanja u Bosni i Hercegovini. I pored ogromne oružane nadmoći, Srbiji bi bilo veoma teško da deluje na dva fronta.

Milan Babić je kasnije pričao da mu je Milošević otvoreno predlagao da prihvati

specijalni status za Srbe u Hrvatskoj pa da ih već jednom "otkači". "Tako je rekao šef Srbije. U ime Srbije. Rekao je: 'Pa da vas otkačimo.' Tom prilikom gospodin Milošević mi je rekao da jedino Srbija - misleći pri tom samo na moravsku Srbiju - ima šanse da bude država, a da će sve ostalo progutati mrak. Tada sam bio zgranut zbog dvije stvari. Prvo: kako on tako olako prepušta mraku veliki dio srpske narodne teritorije van Republike Srbije. Drugo: kako uopšte može da kaže meni da će me progutati mrak. Još nešto: sve to je tako mirno izrekao da i u ovom času osjećam uznemirenost od tih njegovih riječi."

I pored ovakvih upozorenja, Babić je odlučio da se suprotstavi Miloševiću i da odbaci Vensov plan. Po tom planu, objašnjavao je Milan Babić, JNA je trebalo da se povuče iz Krajine, da se razoruža teritorijalna odbrana, da policija ima samo naoružanje koje se nosi o boku, znači pištolje, i da se sastav policije vrati na nacionalnu strukturu koja je bila pre početka sukoba. Sve je to za Babića bilo apsolutno neprihvatljivo. Ali onda je Milošević organizovao sednicu Predsedništva SFRJ na kojoj je čitava ekipa političara i generala davala sve od sebe da ubedi Milana Babića i prisutne predsednike krajiških opština da prihvate Vensov plan. Na tom zadatku posebno su se istakla dvojica generala koji će u bosanskom ratu voditi glavnu reč.(Znali su da će uskoro doći i njihovih pet minuta.) Babić je to ovako opisao: "O plakanju generala Mladića i Kukanjca na toj sednici da i ne govorimo. Ne plakanju zbog odlaska vojske, već što ja ne dajem saglasnost na Vensov plan."

Ova sednica je, s malim prekidima, trajala dva dana i dve noći, Babiću praktično nisu davali ni da odspava, dok su drugi odlazili da se odmore a onda se vraćali da nastave posao, "Kada bih tražio prekid sjednice da se malo odmorim, gospodin Borisav Jović bi takvu mogućnost isključivao, uz obrazloženje da odmah poslije ove sjednice slijedi sjednica Savjeta bezbjednosti, što se poslije pokazalo kao neistina," Kada je sednica napokon završena (bezuspešno), iscrpljeni Milan Babić je odspavao na stolici u Birou Krajine, koji se nalazio na Terazijama br. 3,

Zbog ovakve Babićeve tvrdoglavosti, na kakvu nije bio navikao kod svojih saradnika, Milošević mu je 8, januara 1992. godine poslao oštro pismo u kojem se između ostalog kaže: "Smatram se obaveznim i odgovornim da izrazim neslaganje sa Vašim stavom da ne želite zaštitu teritorija od strane mirovnih snaga UN na osnovu plana Sajrusa Vensa, (".) Narod ne treba da podnosi žrtve zbog samoljublja nijednog političara. (".) Vi svojim stavom zahtevate da se rat produži. Ako biste nastavili sa takvom politikom, gurnuli biste u smrt mnoge građane širom

Jugoslavije, (",) Pomoć Srbije narodu Krajine neće ni u miru biti dovedena u pitanje, ali građani Krajine treba da znaju da ste svojim postupcima izgubili svako naše poverenje i da ubuduće za odnose sa vlastima Republike Srbije moraju delegirati ljude kojima će narodni interes biti iznad ličnog političkog prestiža."

Osim što je bio tvrdoglav, Babić je bio i dovoljno drzak* da neprikosnovenom Miloševiću odgovori, takođe u formi otvorenog pisma: "Za razliku od Vas koji mislite da samo jedan čovek može da odlučuje o sudbini srpskog naroda u ovom odsutnom i dramatičnom vremenu, u vremenu u kome se on bori za opstanak, ja smatram da ne postoji ličnost, ma kako ona inače sposobna bila, koja može i smije ponijeti teret takve istorijske odgovornosti. Srpski narod nije svodljiv ni na sve svoje istorijske veličine - on predstavlja to, ali i mnogo više od toga.''

Naravno, Vensov plan je na kraju ipak bio prihvaćen. Dan posle Nove (1992) godine, u prisustvu Sajrusa Vensa, u Sarajevu je potpisan sporazum o prekidu vatre između Hrvatske i JNA. Prema tome, znalo se ko među Srbima kosi, a ko vodu nosi. A Babića što se tiče, koji mesec kasnije, u julu 1992. godine, kada već nije moglo rečima, smekšavanje njegove tvrde glave sprovedeno je na način koji se (bar u njegovom slučaju) pokazao najdelotvornijim - fizičkim nasiljem. Grupa benkovačkih policajaca brutalno ga je napala, prilikom čega mu je teško povređena glava, a pukle su mu i obe bubne opne. "" Tako je bivši predsednik bivše Republike Srpske Krajine podelio sudbinu i naroda i "države" za koje se bezuspešno borio.

- Na konstataciju novinara da je Arkanovim plaćenicima dozvolio da na Petrovdan '91.

naoružani uđu u Cetinjski manastir, mitropolit Amfilohije je odgovorio: ''Taj šlagvort oko Arkana slušam neprekidno, Prije svega. ko sam ja da spriječim bilo kome da dođe na Cetinje? Cetinjski manastir je otvoren za svakoga, Arkan je Zeljko Ražnatović iz Rijeke Crnojevića! Koji je Crnogorac dolazio na Cetinje bez oružja?!" "Oružje se nekada ostavljalo pred ulazom u Manastir..,", prokomentarisao je novinar. "Crnogorci su ostavljali oružje pred crkvom", istakao je mitropolit i upitao i sebe i druge: "A ko je spreman danas da razoruža Crnogorca!? Je li to dužnost mitropolita?" (NIN, 17. februar 1995).

* Vladici Atanasiju Jevtiću Milan Babić "nije bio simpatičan".To je bila mala slika i prilika Miloševića", govorio je vladika, ali je ipak poštovao činjenicu da je Babić

"osetio nevolje tog (krajiškog) naroda". (Borba, 14-15. mart 1992).

Početak kraja sna o Velikoj Srbiji

Redovna zasedanja Svetog arhijerejskog sabora sazivaju se jedanput godišnje između Vaskrsa i Duhova. Vanredna zasedanja, pak, mogu se sazvati na inicijativu Svetog sinoda (crkvene vlade), ili kada najmanje polovina arhijereja podnese pismeni zahtev i odredi temu o kojoj će se raspravljati. Od decembra 1990, kada je izabran novi patrijarh SPC, svake godine je održavano po jedno vanredno zasedanje, po pravilu posle redovnog. Izuzetak je bila 1992. godina. Te godine održana su dva zasedanja od kojih je jedno održano pre redovnog, već u januaru. * Razlog je bio prihvatanje Vensovog plana od strane srbijanskog i jugoslovenskog državnog rukovodstva. Ovo prihvatanje je praktično značilo priznanje postojećih "avnojevskih" granica Hrvatske i kraj sna o stvaranju velike države srpskog naroda. U aprilu 1992. mitropolit Amfilohije je zaključio, iako se zalaže za ujedinjenje svih srpskih zemalja, da će ta šansa verovatno ponovo biti propuštena, kao što je bila propuštena i 1918. godine.''

Sa vanrednog zasedanja Sabora održanog 16. i 17. januara 1992. izdato je saopštenje u kome se kaže da je srpski narod već pola veka "politički razdrobljen i izdeljen neprirodnim granicama koje rasecaju njegov živi organizam". "Njih je isplanirala komunistička Internacionala, ostvarila neofašistička i ustaška okupacija, a utvrdila i produžila - protiv volje srpskog naroda - Titova komunistička diktatura preko svog izrazito antisrpskog AVNOJ-a". "Zbog toga, ni Srpska pravoslavna crkva, ni srpski narod nikada nisu priznali veštačke i nelegitimne 'avnojevske' unutrašnje granice ustanovljene, bez istorijskih ili etničkih osnova, samovoljom komunističke gerile u uslovima okupacije i građanskog rata."

Kao što se vidi, državne granice koje su postojale među Srbima na južnoslovenskim prostorima bile su glavna tema vanrednog saborskog zasedanja 1992. godine. Po mišljenju episkopa one su bile "neprirodne", a krivaca za njihovo planiranje, ostvarivanje, utvrđivanje i produžavanje bilo je mnogo. Naravno, krajnji krivci za poluvekovnu političku razdrobijenost i izdeljenost srpskog živog organizma bili su komunisti i "izrazito antisrpski AVNOJ". Iz ovih saborskih stavova jasno se

vidi na koji način je vrh Srpske pravoslavne crkve tokom 90-ih godina ubeđivao svoj narod u neke "istine". Neupućeni bi mogli pomisliti da na južnoslovenskim prostorima Srbi nikada nisu živeli izdeljeni "neprirodnim" granicama, sve dok nije došla komunistička Internacionala i isplanirala ih, a drugi se potrudili da ih ostvare. Međutim, istina je bila sasvim drugačija. Srbi su na tim prostorima oduvek živeli izdeljeni, tj. Srbin iz Knina, na primer, nikada nije živeo u bilo kakvoj srpskoj državi, ni do komunističke Internacionale, a ni posle nje.

U istom saborskom saopštenju i sami episkopi su rekli da je srpski narod 1918. godine "u novostvorenu zajedničku državu Južnih Slovena uneo svoje dve, do tada samostalne
države, Srbiju i Crnu Goru". Međutim, ključni problem je bio u tome što su duhovni pastiri želeli da srpski narod iz te zajedničke države više iznese nego što je uneo. Pomenimo opet da nesretni Knin (i ne samo on) nije bio ni u jednoj od te dve samostalne srpske države. Treba reći i da je 1939. godine (znači, pre AVNOJ-a) spajanjem savske i primorske banovine s gradom i kotarom Dubrovnikom formirana Banovina Hrvatska koja je bila veća od "avnojevske" Hrvatske. Taj posao su obavili Dragiša Cvetković, predsednik vlade Kraljevine Jugoslavije, i Vlatko Maček, predsednik Hrvatske seljačke stranke. Teško da se i za jednog od njih dvojice može reći da je bio "komunistički gerilac" i da je taj posao obavio pod uticajem komunističke Internacionale.

Zaključak cele ove priče o granicama bio je stav srpskih episkopa da "ni Srpska pravoslavna
crkva ni srpski narod nikada nisu priznali veštačke inelegitimne 'avnojevske' unutrašnje granice ustanovljene, bez istorijskih ili etničkih osnova". Ali, da li je episkopsko "nikad" iz januara 1992. godine značilo "baš nikad"? Prisetimo se još jednom odlaska patrijarha Pavla u Zagreb (1999. godine) i njegove rečenice upućene Srbima u Hrvatskoj da "dileme nema oko opredeljenja za poštovanje hrvatskog ustava i zakona, odnosa prema domovini, te jedne civilizovane integracije u hrvatsko društvo, kao i doprinosa da Hrvatska zauzme svoje mesto u evropskim i svetskim integracijama". Da li i posle toga vrh Srpske pravoslavne crkve ne priznaje "nelegitimne 'avnojevske' unutrašnje granice" koje su, uzgred rečeno, sada postale "spoljašnje"?

U svakom slučaju, početkom burne 1992. episkopi SPC su celom svetu dali do

znanja da
"ničije pogodbe sa nosiocima vlasti u Srbiji, koja nema mandat da istupa u ime čitavog Srpstva, ili sa organima jugoslovenske federacije, ili sa komandujućim strukturama jugoslovenske vojske ne obavezuju srpski narod kao celinu, bez njegove saglasnosti i bez blagoslova njegove duhovne matere, Pravoslavne srpske crkve".IH Uskoro se, međutim, pokazalo da je i ova tvrdnja srpskih duhovnih pastira bila samo jedna u nizu netačnih koje su izrekli u poslednjoj deceniji XX veka. Naime, Slobodan Milošević je dobio mandat da istupa u ime čitavog Srpstva, ili preciznije rečeno uzeo ga je, a da mu pri tome nije ni na pamet palo da za to zatraži saglasnost naroda, a još manje blagoslov "duhovne matere, Pravoslavne srpske crkve". Dvadeset devetog avgusta 1995. godine u Beogradu su se sastali Slobodan Milošević i Radovan Karadžić i potpisali dokument kojim je predsedniku Miloševiću dato pravo da u Dejtonu pregovara u ime svih Srba. Tom sastanku prisustvovao je i patrijarh Pavle i na taj dokument stavio i svoj potpis.

Ovaj postupak Njegove svetosti, baš kao i neki prethodni i potonji, izazvao je negodovanja
u vrhu Srpske pravoslavne crkve. Do još većih neslaganja pošlo je nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma. Dvadesetog decembra 1995. godine agencija Beta je objavila vest da je najmanje deset episkopa SPC pozvalo patrijarha Pavla da napusti svoj položaj zato što je potpisao dokument kojim je Radovan Karadžić ovlastio Slobodana Miloševića da u Dejtonu zastupa interese bosanskih Srba. Revoltirani vladika Atanasije Jevtić i tim povodom je podneo neopozivu ostavku (po ko zna koji put), ali su ipak uspeti da ga ubede da od nje odustane. * Odustalo se i od zahteva za povlačenje patrijarha Pavla sa dužnosti. Međutim, na vanrednom zasedanju Sabora održanom 21. i 22.decembra 1995. godine potpis Njegove svetosti proglašen je nevažećim. U saborskoj odluci se kaže: "... s obzirom da je svetosavska, mirotvorna uloga Njegove Svetosti patrijarha G. Pavla, isključivo kao svedoka i pomiritelja braće, prilikom potpisivanja dokumenta, pri dogovoru narodnih predstavnika od 29. avgusta ove godine, zloupotrebljena i pogrešno protumačena, to Sveti arhijerejski sabor njegov potpis na taj Sporazum smatra nevažećim i za Crkvu obavezujućim, ograđujući se od njegovih posledica"

* Drugo vanredno zasedanje održano je u decembru.

* Njegova ostavka (ili "dobrovoljno povlačenje sa položaja i službe eparhijskog

arhijereja, iz zdravstvenih razloga", kako je to sam vladika nazvao) prihvaćena je na vanrednom zasedanju Sabora u septembru '99. godine. Neki zlonamernici su primetili da je Slobodan Milošević opstajao na vlasti sve dok je vladika Atanasije Jevtić bio u službi i borio se protiv njega, a kada je vladika otišao, za godinu dana se raspao i "rasklimatani presto upropastitelja srpskog naroda" (citat-vladika Artemije).

Šta bi Sloba bez srpske intelektualne elite

Ali, da sc vratimo u 1992. godinu. Sa relativnim smirivanjem situacije u Hrvatskoj, pažnju građana Srbije ponovo su počeli da zaokupljaju problemi u sopstvenoj kući. Ti problemi sada su bili i veći i brojniji, a postojalo je i ogromno nezadovoljstvo zbog neostvarenih želja vezanih za Hrvatsku. Spas i izlaz iz te situacije Milošević je pronašao na isti način kao i prethodne (1991.) godine - interesovanje svojih građana ponovo je skrenuo sa problema u Srbiji, koristeći i stvarajući probleme u nekoj susednoj jugo-republici. Ovoga puta za to mu je poslužila Bosna i Hercegovina. Najveću pomoć u obavljanju tog posla Slobodan Milošević je ponovo dobio od "srpske intelektualne elite". Krajem marta 1992. godine u Sarajevu je održan Kongres srpskih intelektualaca na kome se razgovaralo na temu "Jugoslovenska kriza i srpsko pitanje". Prema pisanju štampe, na ovom "veličanstvenom skupu" učestvovalo je oko 500 "najuglednijih srpskih intelektualaca". Akademik Pavle Ivić, predsednik Srpskog narodnog sabora, pozdravio je Kongres i "predao etničke karte koje su izrađene kada je stvoren Srpski sabor". Akademik Dobrica Ćosić, koji je tokom 80-ih godina govorio o ugroženosti srpskog naroda ne samo na Kosovu nego i u drugim delovima Jugoslavije, a u BiH posebno od Muslimana, nije prisustvovao ovom kongresu. Ali je zato poslao pismo u kome je objasnio da se "uvažavanjem istorijskih iskustava i sadašnjeg stanja među nama, moramo što pravednije razdeliti i razgraničiti sa Muslimanima i Hrvatima", jer su "Srbi raspadom Jugoslavije primorani da pronađu državno-političku formu rešenja svog nacionalnog pitanja" Dobrica Ćosić je rešenje video u "federaciji srpskih zemalja".Po njegovom mišljenju, u tu federaciju nije trebalo da uđu "svi Srbi", nego "sve srpske etničke oblasti".' Pošto je jedan broj Srba morao da ostane van granica te srpske federacije, Dobrica Ćosić je još ranije predložio rešenje i za taj problem "planska preseljenja i razmena stanovništva"." Bio je svestan da je to "najteže, najbolnije, ali je i to bolje od života u mržnji i međusobnom ubijanju".'' Na ovom kongresu srpski intelektualci su usvojili Deklaraciju u kojoj je iznet zaključak

da je jedino rešenje za Bosnu "trodelna zajednica u kojoj će Srbi suvereno stati na svoje međe".

Samo nedelju dana nakon ovog skupa započeo je rat u Bosni i Hercegovini. Slobodan Milošević je mogao da odahne na duže vreme, jer je bilo izvesno da će ratna dešavanja u BiH biti krvavija i trajati duže od onih u Hrvatskoj. Ovaj rat omogućio je Miloševiću i drugim "patriotama" da sve one koji bilo šta kažu protiv njega i njegovog režima nazovu izdajnicima, nepatriotama, narodnim neprijateljima. Jer, kome je do priče o ekonomiji, demokratiji, političkim razlikama dok se trudimo da "odbranimo" svoj narod u Bosni? Bosanski rat je imao i jednu mnogo važniju ulogu - da opravda ogromnu inflaciju koja je poslužila Miloševiću i političkoj vrhušci da najveći deo srpskog naroda temeljito opljačkaju. Narod je uglavnom ćutao i trpeo. Jedni zato što su mislili da se tu zaista vodi borba za srpske nacionalne interese, a drugi što su se plašili da strahote iz Bosne ne pređu i u Srbiju. Jedna od najčešće izgovaranih rečenica u to vreme glasila je: "Ću ti, nek smo mi samo živi i zdravi. Vidiš šta se dešava u Bosni."

Naravno, "mozgovna pomoć" stizala je Slobodanu Miloševiću i iz crkvenih redova. Poput patrijarha Pavla, koji je 1991. ustvrdio da za hrvatske Srbe "trećeg nema", nego ili oružje u ruke ili put pod noge, tako je i glavni i odgovorni urednik "Pravoslavlja" Dragan Terzić tvrdio da bosanski Srbi "ne žele da žive u džamahiriji sličnoj Libiji i da bi oni pod vlašću mudžahedina imali isti status koji imaju hrišćani u islamskim zemljama, tj. bili bi robovi, što su već iskusili tokom petovekovne islamske okupacije".132 U "Pravoslavlju" od 15. marta 1992, dakle tri nedelje pred početak rata u Bosni, teolog Božidar Mijač je objasnio čitaocima patrijaršijskog lista da određivanje pravog značenja pojmova "rat" i "mir" nije tako jednostavno. "Stvar je mnogo komplikovanija. Nije sve što miruje dobar mir, i nije sve što ratuje zao rat. Može mir, kao takav, da bude zlo, a može rat, kao takav, da bude dobro - zavisno od sadržaja kojim su jedan i drugi fenomen ispunjeni." "Ako je mir, ili težnja za njim, ispunjen nepravdom", onda je on "kloaka i establišment dušegubstva i bogogubstva, ali i činilac mnogih socijalnih nedaća i osunovraćenosti." (Upravo na takav mir pozivali su episkopi SPC Srbe u njihovim međusobnim sukobima tokom 90-ih godina.) Posle ovakvih tumačenja, srpski narod je mogao mnogo spremnije da dočeka sva iskušenja koja su uskoro usledila.

Vladika Atanasije Jevtić sam protiv svih

U tim sveopštim naporima da se Slobodanu Miloševiću pomogne u raspaljivanju strasti pred rat u Bosni, jedan događaj je izazvao veliku pažnju srpske javnosti - bio je to legendarni nastup vladike Atanasija Jevtića na NTV (Nezavisnoj televiziji) Studio B. Te večeri, 12. marta 1992. godine, mnoge ličnosti iz političkog života Srbije mogle su dobro da osete svu oštrinu jezika vladike Atanasija. Tadašnjeg predsednika Skupštine Srbije Aleksandra Bakočevića vladika je optužio za šikaniranje ljudi, a ministra prosvete Daču Markovića (sećate li se još svih tih likova) nazvao je polupismenim čovekom, "koji bi se, da ima makar malo obraza, povukao što pre. Dokle će nas zamajavati i zalagivati on i njemu slični." Za Vojislava Šešelja je rekao da je "zalutao tamo gde je" i da bi trebalo da "što pre ustupi mesto boljem od sebe". "Bolje bi bilo gospodinu Šešelju da što pre ostavi na miru ovaj narod i da gleda svoja posla", poručio mu je vladika..

Vladika Atanasije nije zaobišao ni Željka Ražnatovića Arkana. U to vreme pripadnici Arkanovih jedinica pružali su zaštitu patrijarhu Pavlu, pa se vladika Atanasije Jevtić potrudio da okonča priču o Arkanu kao patrijarhovom telohranitelju i patrijarhu kao Arkanovom vrhovnom komandantu. * Na pitanje novinara Studija B zašto je 9. marta ujutro uklonio "obezbeđenje koje se nalazilo pred Patrijaršijom", vladika Atanasije je odgovorio: "Nažalost, ja nisam uklonio, ali sam rekao da ja neću da idem s Patrijarhom. Došao je Arkan sa svojima da ga brani. Rekao sam: 'Molim Vas, recite mu da ide.' Patrijarh je gledao, ja sam uzeo inicijativu. Rekao sam gospodinu Arkanu: 'Ostavite patrijarha na miru.' 'Mi ga branimo', odgovorio je. Od koga ga brane? Oni su otišli, čuo sam da se uvredio. Zašto? Zato što se i u svetu manipuliše tim. Zna se ko je Arkan. Ne može Arkan da bude amhlem pod kojim će srpski patrijarh da ide u Svetosavsku crkvu. Svaka mu čast što se bori tamo za srpski narod, ali ne može ni on, niti jedna partija, a najmanje vladajuća, biti ona koja će patrijarha da štiti i koja će njime da manipuliše."

Ipak, najveću pažnju, odobravanje i negodovanje, izazvali su napadi vladike Atanasija Jevtića na predsednika Srbije Slobodana Miloševića. "Milošević je osion, opak čovek. Opasan čovek", govorio je vladika pred zgranutim gledaocima. "Što pre ode, biće bolje ovom narodu. To mu je moja poruka. Kao Srbina, kao čoveka, kao monaha. Baš me briga šta će oni da kažu (...)." "Upravo zato što je sposoban i što je u momentima pokazao sposobnost, a onda je postao izdajica srpskog naroda - svestan sam šta govorim - jer je produžio i produbio tragediju srpskog naroda. Daj Bože da što pre ode da nam bude bolje..."

U ovom intervjuu vladika Atanasije je podsetio Srbe šta se u Beogradu dešavalo pre tačno godinu dana (mart 1991): "Prošle godine Milošević je izveo tenkove na srpsku decu. To mu nećemo zaboraviti. To se ne zaboravlja. Hteo je da pokaže da je šef vojske. Neka izvede sada tenkove, ja ću prvi leći, jer će to biti poraz. I ovako je poraz." Ipak, vladiku Atanasija najviše je pogađala činjenica da su avnojevske granice ostale nepromenjene i da je već tada moglo da se nasluti da od Velike Srbije neće biti ništa. "Mi ne znamo šta se s nama dešava. Mi ne znamo šta vojska sprema, kao što ne znamo kakav je rat i zašto ga vodimo". "Da zaštitimo Srbe", prokomentarisao je novinar. "Jesu li zaštitili Srbe? Svaku ću sa patosa reč olizati ako oni budu zaštitili Srbe. Srbi su ostavljeni na milost i nemilost Tuđmanu. Spremaju se da mole aboliciju u Zagrebu."

Naravno, glavni krivac za sve to bio je Slobodan Milošević, ali vladika je očekivao da će se bar ostatak onih koje je srpski narod izabrao ponašati drugačije: "Kada je potpisao nepromenjive granice Hrvatske, Bosne, avnojevske nažalost, zašto Skupština Srbije, bilo kakva, nije donela poništenje avnojevskih odluka, u kojima nije učestvovao srpski narod? Ne priznajemo, tražimo sve iz početka. U mutnu Maricu svaka Jugoslavija!" grmeo je vladika Atanasije s vrha "Beograđanke".

Od svih koje je napao u svom govoru vladika Atanasije je zatražio ostavku, a za uzvrat je ponudio i svoju: "Ja sam gotov da svoju ostavku dam večeras za dobro svog naroda", rekao je vladika. "Kad oni budu na to gotovi, bezuslovno, onda će moći razgovarati sa mnom." "Moju ostavku držim na gotovo, iako episkop to retko čini. Ako bi ovom narodu moglo da bude bolje, da se uklonim, da dam drugom mesto'' " Vladika je imao spreman odgovor i za one koji su mu zamerali da se i suviše meša u politiku: "Neka to okarakterišu kako hoće, neka kažu da se bavim politikom. Šta bi hteli, u epruvetu da me stave?"

Intervju vladike Atanasija Jevtića izazvao je brojne reakcije i komentare. Vojislav Koštunica, budući predsednik Jugoslavije, nazvao je govor vladike Atanasija "potresno poštenim kazivanjem". "Ništa se tim reči ma ne može ni dodati ni oduzeti, ni prigovoriti, ni odgovoriti", smatrao je gospodin Koštunica.'' Za Antonija Isakovića sve to "nije prilič lo jednom hrišćanskom i pravoslavnom veledostojniku".Jovan Rašković, pak, bio je mišljenja da nema ničeg lošeg u priči "o političkom zlu: tiraniji, despotiji i diktaturi", ali da je vladika to trebalo da uradi sa "više finese, a manje agresije, više mere, a manje ekskluzivnosti..." Jovan Rašković je od vladike

Atanasija očekivao mnogo više "blagosti i mudrosti". "Čini mi se da je ulaskom u studio mogao ostaviti negde pred vratima svoj temperament", zaključio je Jovan Rašković.

Najžešća reakcija došla je od Vojislava Šešelja. Pošto je raspolagao sličnim rečničkim bogatstvom kao i vladika Atanasije, vojvoda Šešelj je ceo slučaj ovako prokomentarisao: "Emisiju nisam gledao, ali su mi neki detalji odmah bili preneti. Ja tvrdim da vladika Atanasije Jevtić nije častan čovek i da su sve njegove izjave bile u skladu sa mojom osnovnom konstatacijom o njegovoj ličnosti. To je, naime, čovek koji pokušava da zloupotrebi svoju crkvenu funkciju u političke svrhe i to čini služeći izdajnicima srpskog naroda." "Sve to, ipak, dolazi od čoveka koji je nedavno držao govor na sahrani jednog beogradskog kriminalca, a koji je, navodno, poginuo kao komandant izvesne Srpske garde, pa nisam iznenađen", rekao je Vojislav Šešelj. "Okivao ga je u zvezde i time, pored ostalog, dokazao da je nedostojan crkvene funkcije koju obavlja."'

Ipak, komentar "biser" dao je Momo Kapor, kolega vladike Atanasija po peru i čovek koji se tih godina predstavljao kao "četnik - početnik" i veliki dušebrižnik srpskog naroda: "Ne znam ništa o tome. Nisam gledao tu emisiju, a ni čitao novine. Ne znam ni ko je Atanasije Jevtić. Ja sam umetnik."'

* 'Podsećamo da je Arkan govorio kako je patrijarh Pavle njegov vrhovni komandant.

*Vojislav Šešelj je mislio na Đorđa Božovića-Gišku, komandanta paravojne organizacije "Srpska garda" koju je osnovao Srpski pokret obnove.

Ćutanje i prikrivanje

Momo Kapor nije bio jedini "umetnik" koji tih krvavih ratnih godina nije "ništa znao o tome". I njegove kolege književnici pokazale su kako se okreće glava na drugu stranu pred vapajima za pomoć koji su stizali od dojučerašnjih prijatelja. Kada je rat u Bosni počeo, na adresu Udruženja književnika Srbije stigao je telegram: "Poštovane kolege, u BiH već danima vodi se bespoštedan građanski rat koji je danas po svemu sudeći dosegao sam vrh podnošljivosti. Informacije o pravoj prirodi, uzrocima i posljedicama tog rata teško dopiru do ušiju građana vaše republike, štaviše većina informacija spada u arsenal lažne ratne propagande.

Uvjeravamo vas mi, književnici Zenice svih vjera i nacionalnosti, da najveći dio svih naroda i narodnosti u republici BiH ovaj rat ne želi. Iza današnjih krvavih događaja u BiH krije se volja malog broja ekstremista željnih vlasti. Pozivamo vas, poštovane kolege, da dignete svoj glas i pomognete nam u širenju te istine kako bi miroljubivi građani, posebno djeca i sve druge praktično bespomoćne kategorije stanovništva naše lijepe BiH bile pošteđene daljeg stradanja i razaranja. Molimo vas da se obratite svojim čitaocima i građanima svoje republike da ne nasjedaju ni na kakve lažne poruke i propagandne trikove, te da pomognu građanima BiH u ovim odsudnim trenucima. Vrijeme će pokazati da vaš trud nije bio uzaludan. U to ime zahvaljuje vam se grupa zeničkih književnika i poziva vas na dalje druženje, kao što je to i do sada uvijek i u svim prilikama činila. Napominjemo da smo telegram iste sadržine uputili i našim kolegama u Društvu književnika Hrvatske i (Društva književnika, prim. aut.) Srbije". Pečat: Beograd 11. april 1992. godine. U potpisu: Zenički književnici.

Ovaj telegram nikada nije objavljen ni u jednom od beogradskih dnevnih i nedeljnih listova, ali ni u "Književnim novinama", glasilu Udruženja književnika Srbije kome je ovaj vapaj i poslat. Telegram se nalazi u arhivi UKS-a i ne nosi nikakav broj, što znači da čak nije ni zaveden.

U ovom poslu ćutanja i prikrivanja književnicima su se pridružili i episkopi Srpske pravoslavne crkve. U saopštenju sa vanrednog zasedanja Svetog arhijerejskog sabora, održanog u decembru 1992. godine, oni su odbacili optužbe na račun Srba u BiH da "drže u logorima 40.000 žena Muslimanki za svoje iživljavanje i silovanje". (...) "U ime pravde Božje, na osnovu svedočenja naše sabraće arhijereja iz Bosne i Hercegovine i drugih pouzdanih svedočenja, izjavljujemo sa punom moralnom odgovornošću da takvih logora u Republici Srpskoj Bosne i Hercegovine, kao ni u Srpskim Krajinama, niti je bilo niti ima." Ali zato, "što se tiče žrtava nasilja na srpskoj strani, posedujemo mnogobrojna proverena svedočenja o pojedinačnim i grupnim silovanjima i nasiljima nad ženama, čak i devojčicama. Najstrašniji su, za moralnu odgovornost i ljudsku savest samih žrtava i svih nas, mnogi slučajevi žena Srpkinja koje su pod takvim nasiljem ostale u drugom stanju."". Takođe, sve zločine u Bosni koje su činili pripadnici srpskih oružanih jedinica episkopi su objašnjavali gnevnom osvetom, izbezumljenošću i raspamećenošću pojedinaca (vladika Atanasije Jevtić) i ostrvljenošću pojedinaca';' (patrijarh Pavle). Međutim, u ruskom listu "Izvestija" od

25. novembra 1992. godine objavljen je tekst o jednom Rusu plaćeniku koji je u trenažnom kampu u Erdutu prošao obuku pod vođstvom Željka Ražnatovića Arkana, a uz podršku srpske policije. "Filozofija brutalnosti je utuvljivana u glave boraca - 'Srpski patriota je nemilosrdan prema neprijateljima, on nema pravo da poštedi njihovu decu, žene, ili starce' - zgražavao se naš (ruski) bandit", kaže Evgenij Vostrukov u svom tekstu "Umreti u Jugoslaviji". *

Prećutkivano je i da je u Banjaluci, gradu na čijem području nije bilo ratnih dejstava, srušeno svih 16 džamija i pet turbeta (mauzoleja), kao i Sahat kula, prvi javni sat u Bosni i Hercegovini. Ovakva dešavanja nagoveštena su i pre početka rata u Bosni. Krajem februara 1992. godine bačen je eksploziv i oštećeni su najvrednija banjalučka džamija Ferhadija i obližnje Ferhad-pašino turbe. Ovo je, međutim, bila samo uvertira. Pravo rušenje je počelo 9. aprila 1993. godine paljevinom džamije u Podpećinama. A onda su na red došle i dve najpoznatije džamije, Ferhadija i Arnaudija, od kojih je Ferhadija bila prava lepotica i nalazila se pod zaštitom UNESCO-a. Banjalučani su je smatrali najlepšom džamijom u BiH, ponajviše zbog njenog vitkog minareta. Obe su srušene miniranjem u zoru 7. maja 1993. godine. Poslednje džamije spaljene su 6. i 8. septembra 1993. i tako je za manje od pola godine svih 16 banjalučkih džamija bilo zbrisano sa lica zemlje.''

U novembru 1994, u takvoj "čistoj i bezminaretnoj" Banjaluci okupili su se srpski arhijereji i održali vanredno zasedanje Svetog arhijerejskog sabora. U poruci koja je objavljena nakon zasedanja, episkopi su nas podsetili da je Banja luka "mučenički grad stradanja Sveštenomučenika Platona, * anđela Crkve Božije banjalučke, čiji je Saborni hram pre 50 godina takođe stradao, kao i mnogi drugi u ovim krajevima sa hiljadama pravoslavnih vernika". Pedeset godina kasnije na banjalučkim prostorima nisu stradavali pravoslavne crkve ni srpsko pravoslavno stanovništvo. Ali zato, džamije i muslimansko stanovništvo jesu. Oni su, međutim, kao i u drugim zvaničnim dokumentima Srpske pravoslavne crkve, i u ovoj poruci bili bezimeni. Episkopi su smatrali da je sasvim dovoljna jedna uopštena, toliko puta ponovljena fraza kojom sc osuđuje "razaranje svetinja i bogomolja, pravoslavnih, rimokatoličkih i muslimanskih". Ipak, najrečitije je bilo episkopsko ćutanje povodom nasilno sprečenog polaganja kamena temeljca za Ferhad-pašinu džamiju u Banjaluci (6. maj 2001). Iako su srpski demonstranti kamenjem gađali (i pogađali) prisutne goste, zapalili pet autobusa kojima su neki od gostiju stigli, skinuli i spalili islamsku zastavu sa sedišta Rijaseta islamske verske zajednice u Banjaluci, i umesto nje

postavili srpsku, sve je to ostalo bez 1J10mentalne, jasne i oštre osude od strane zvaničnika SPC.

* Preuzeto iz "Genocidc in Bosnia", Normana Cigara. Za vreme NATO bombardovanja, na dnevniku italijanske televizije (RAJ) objavljen je video zapis (snimljen '91. godine, tokom borbi oko Vukovara) u kojem Arkan kaže da njegovi ratnici ne smeju imati ni milosti ni zarobljenika.

* Iako je na početku Drugog svetskog rata doneta odluka da svi koji su rođeni u Srbiji moraju napustiti Bosnu, episkop banjalučki Platon (Jovanović) nije želeo da ode iz svoje eparhije. Bolesnog episkopa ustaški zločinci su uhapsili noću između 4. i 5. maja 1941, ubili ga i telo mu bacili u reku Vrbanju. Prvobitno je bio sahranjen na vojničkom groblju u Banja Luci, a 1973. godine prene! je u novu Sabornu crkvu u Banja Luci.

Tito isti **brane pravoslavlje**

Dok su episkopi SPC ulagali velike napore da ubede svoj narod u ispravnost i opravdanost borbe koja se vodila u Bosni, pa čak i u ispravnost onih koji su je vodili, od jugoslovenskog i srbijanskog rukovodstva došao je novi udarac. Dvadeset sedmog aprila 1992. godine proglašena je Savezna Republika Jugoslavija. Bilo je to definitivno prihvatanje "avnojevskih" granica zbog čijeg je početnog nepriznavanja Srbija i pokrenula ratnu mašineriju kako bi druge ubedila da se cepanje ne može izvesti po "šavovima", kao što je to urađeno u SSSR-u i Čehoslovačkoj. Najljući protivnik "avnojevskih" granica bila je upravo Srpska pravoslavna crkva, posebno njeni pojedini episkopi. Zato je na redovnom zasedanju Sabora, održanom od 14. do 28. maja 1992. godine, donet dokument nazvan "Memorandum SPC". U njemu je ponovljeno da je srpski narod "posle rata postao žrtva komunističke tiranije" i da je "stanje u našoj zemlji, pre svega, posledica komunistićke tiranije". Opet je istaknuto da međurepubličke granice "presecaju živ organizam srpskog naroda, razdvajaju mu vekovna ognjišta, svetinje, grobove, manastire i spomenike kulture" Srpski episkopi su sa žaljenjem konstatovali "da partije na vlasti u Srbiji i Crnoj Gori, nasleđujući strukture i' organe, sredstva i načela posle ratnog komunističkog sistema, ni danas ne omogućuju ravnopravan demokratski dijalog u društvu, niti podelu odgovornosti i saradnju sa svima ostalima".Zbog toga, "Srpska crkva se otvoreno ograđuje i

distancira od ove i ovakve vlasti i njenih nosilaca, kao i od njihovog bez naroda donetog Ustava i od pripremanih izbora, koji ne ulivaju poverenje kako svojom iskrenošću tako i načinom na koji se pripremaju".

Ogradivši se od rukovodstva u Srbiji, vrh SPC je postao izuzetno blizak sa rukovodstvom bosanskih Srba na Palama. Sve nade Srpske pravoslavne crkve, posebno "tri A" (mitro-polita Amfilohija, vladike Atanasija i vladike Artemija), bile su položene u "tri K" (Karadžića, Krajišnika i Koljevića) i, naravno, Biljanu Plavšić, "novu Kosovku devojku", kako je nazva mitropolit Amfilohije. Dragomir Ubiparović, sveštenik iz Sarajeva, u jednom od brojeva časopisa "Hrišćanska misao", opisao je kakav je bio odnos Crkve u ratnim godinama prema čelnicima Srba iz Bosne: "Crkvene prostorije i svečanosti su poslužile za promociju čelnih ličnosti SDS-a i njihovu preporuku narodu. U toj bezmjernoj podršci se najbolje iskazala naša sklonost ka pretjerivanjima. Išlo se dotle daleko, da su se i sami prvaci stranke zbunjivali ukazanom pažnjom i previše laskavim ocjenama o njima samima - o tobože Bogom predodređenim im mesijanskim ulogama. Kako i ne bi kad su im se sveštena lica obraćala sa nečuvenim slavopojima u kojima ih tu pred narodom podsjećaju: 'da ih je sami Bog poslao da spasu rod srpski'... Takvo neodmjereno služenje Crkve politici i pomoć Crkve da ta politika zadobije povjerenje naroda, ta previše vidljiva simbioza i taj zajednički rad na istom polju, apsolutno podrazumjeva, nakon svih događaja, i zajedničku podjelu uspjeha i neuspjeha! Stoga je za očekivati da Crkva od novih vlasti bude i obilato nagrađena. Ali ako se povede pitanje odgovornosti za ratne posljedice (razaranja i žrtve) pored političkih i vojnih subjekata, za očekivati je da bude spomenuta i Crkva."

"Laskave ocjene" i "nečuveni slavopoji" sveštenih lica i velikodostojnika SPC na račun prekodrinskih Srba i njihovih rukovodstava ostavljali su traga na mnogim srpskim dušama, posebno onim mladim, još nedozrelim. Pod uticajem pojedinih svojih profesora na Bogoslovskom fakultetu, kao što su mitropolit Amfilohije, vladika Atanasije Jevtić, vladika Atanasije Rakita i drugi, studenti su slavopoje pretvorili u obožavanje, a kritike na račun drugih naroda i njihovih prvaka urasnu netrpeljivost.To se dobro videlo i iz časopisa studenata Bogoslovskog fakulteta "Logos". U tekstu "Herojska borba Srba", urednik Predrag Milošević između ostalog je pisao: "Stratezi novog svetskog poretka u Vašingtonu i Njujorku i njihovi lakeji izdajnici Evrope iz Evropske unije su dali mig austrougarskirn slugama, Hrvatima, da krenu u stvaranje ustaške države do Zemuna. Međutim, srpski krajišnici su

pomrsili račune ustašama i njihovim mentorima te u istrajnoj i junačkoj borbi stvorili srpsku državu Republiku Srpsku Krajinu koja zaokružuje vekovne srpske prostore. Hrvatska je umesto NDH do Zemuna dobila komičan izgled banane. Vašingtonski potpaljivači ratova su svoje nade da zagospodare ovim prostorima i opljačkaju bogatstva pokušali da realizuju preko bosanskih muslimana-poturčenjaka, pa su im obećali islamsku džamahiriju i na srpskim teritorijama, na tlu drevne Evrope. Aprila] 992. EZ i SAD su priznali 'suverenu' državu BiH, a islamski fanatik Alija Izetbegović je naredio opšti oružani napad na srpski narod. Povampirile su se ustaške horde i handžar-divizija. Kako Hrvati i Muslimani nikad nisu mogli izaći na kraj sa srpskim borcima oni su se sadistički iživljavali nad srpskim civilima, upadali bi u sela, klali, silovali, derali i palili žive ljude, nikoga nisu štedeli, ni žene, ni starce, ni decu, pa čak ni bebe. U svojim logorima imaju razvijene čitave sisteme mučenja, tako da žrtva izdrži dnevno i po 10 sati mučenja da ne umre. U Sarajevu su decu bacali izgladnelim lavovima u zoološkom vrtu. * Sadizam i zversta su osobine tih podljudskih vrsta koji hoće svoje 'suverene države', a jedino su sposobni da se obračunavaju sa decom i starima preko 70 godina, koje uhvate i svežu. Srbi su naprotiv stvorili Republiku Srpsku koja je snažna i vitalna država."(Ovo je objavljeno samo nekoliko meseci pre totalnog raspada Republike Srpske Krajine i gubitka velikog dela teritorije Republike Srpske.)

Radujući se iskreno što "u borbama uvek pogine deset puta više muslimana nego Srba", mladi autor teksta hvali generala Mladića, celi oficirski kadar vojske RS i srpske vojnike. "Danas u doba sentimentalizma i humanizma koji truju masovno ljudske duše i ljude pretvaraju u mlitave čovečuljke, još ima ljudi sa gvozdenom voljom, bistrim umom i usredsređenim pogledom od kojih drhti zlo i haos. To su borci Republike Srpske i Republike Srpske Krajine za koje možemo slobodno reći da su plemići, vitezovi i heroji. Njih ništa ne može pokolebati i omesti, ni brojnije snage neprijatelja, ni besomučna arlaukanja beogradskih pacifista. I ranije smo imali te srpske
izrode i izdaj nike zvane pacifisti koji su pljuvali po srpskim vojnicima i pravednom ratu. Danas su se zaista nakotili i postali još bezobrazniji i ciničniji." "Oni neće da priznaju da mir nastupa pobedom jednih i porazom drugih. Oni hoće da mir nastupi srpskom kapitulacijom I pristajanjem na ropstvo. Mir na Balkanu bi odavno bio da Alijini i Franjini mentori neprestano ne huškaju ustaše i poturčenjake na Srbe. Ovako, mir će nastupiti potpunom pobedom Srba i stvaranjem jedinstvene slobodne srpske nacionalne i pravoslavne države", zaključio je student Bogoslovskog fakulteta.''

Dakle, i ovako su razmišljali budući sveštenici, možda i episkopi, oni koji bi trebalo da podučavaju decu veronauci po školama Srbije i da prenose drugima Hristovu nauku. Ali, i da im usput objasne da postoje i "podljudske vrste", da se neki "kote", poput srpskih pacifista, a posebno da ih nagovore na odbacivanje razuma i logičnog razmišljanja. Jer, svakome razumnom bilo je jasno šta će se desiti u RSK i RS, tj. da će tok događaja biti suprotan onome u šta je student Bogoslovskog fakulteta pokušao da ubedi svoje čitaoce. Puna krivica za stavove iznete u citiranom tekstu ne ide samo na dušu ovog mladog čoveka. Sve se to moglo čuti i od episkopa Srpske pravoslavne crkve, ali u nešto rafiniranijoj formi. Tako je mitropolit Armfilohije, komentarišući odluku rukovodstva RS da odbaci Vens-Ovenov plan (1993. godine), i ovo rekao: "U ovom trenutku, našu dušu, kao što je naš jezik čuvao i sačuvao Vuk Karadžić, jedan njegov prezimenjak sa Plavšićkom, novom kosovkom djevojkom, sa Krajišnikom-čuvaju nas i našu dušu, jer su ove noći krenuli svetolazarskim putem. Opredijelili su se, kao i car Lazar... za carstvo nebesko."

Povodom ove izjave mitropolita Amfilohija, posebno onog dela o Biljani Plavšić, Ilija Radulović, nekadašnji potpredsednik SPO-a, oštro je reagovao: "I u nedelju 25. 4. ove godine u Peći, mitropolit crnogorsko-primorski rekao je da je Biljana Plavšić nova kosovka devojka, a da je odluka srpske Skupštine u Bijeljini otkrila dušu naroda. Biljana Plavšić je najveći ubica u istoriji srpskog naroda, jer niko nije ubio šest miliona Srba. Ona je javno u jednoj televizijskoj emisiji ubila šest miliona Srba i nonšalantno ponudila ovu žrtvu za očuvanje njene vlasti i vlasti Radovana Karadžića, i ostalih bezbožnika,oholnika i upropastitelja srpskog naroda u Bosni i Srbiji. * Doživljavam je kao cara ljudskog zla - dakle, kao Gorgonu ili kao Ledi Magbet, a jedan od prvih arhijereja naše Srpske pravoslavne crkve je doživljava kao novu kosovku devojku. Između ova dva doživljaja postoji udaljenost od svetlosne godine. Prvi put ću da izgovorim da Rista Radovića doživljavam kao najvećeg mogućeg svog neprijatelja. a ne protivnika. Crnja mu je misao i crnja mu je duša od njegove mantije i zato ga doživljavam kao Mefista u mantiji. Satana se oblači u mnoge haljine, ali nisam znao da mu je omiljena boja erna i da se najčešće javlja u crnim mantijama." (Srpska reč, 10. maj 1993)

Episkopima SPC se pričinilo da bi ljudi poput Radovana Karadžića i generala Mladića, čiji su mozgovi godinama bili modelirani komunističkom ideologijom, hteli i mogli da stvore i očuvaju "pravoslavnu" Republiku Srpsku. Pomislili su, izgleda, da

je kod generala Mladića, kada je na glavu stavio čuvenu šapku vojvode Mišića, promenom onoga na glavi došlo i do promene u glavi. Međutim, hvalospevi na račun ovih "branilaca pravoslavlja" ubrzo su se pokazali u svoj svojoj komičnosti. Između vođa bosanskih Srba nastale su svađe i međusobna podsećanja na stara, dobra komunistička vremena. Na jednom od zasedanja Skupštine RS, analizirajući kadrove u vojsci svoje države, predsednik dr Radovan Karadžić je zaključio da najveći problem predstavlja njihova nepopravljiva komunistička prošlost. Za generala Mladića je rekao da, i pored njegovih dokazanih vrednosti, u svom karakteru nosi jasnu titoističku crtu. Strpljivo saslušavši predsednika Karadžića, general Mladić je zatražio reč i za skupštinskom govornicom, sa papira koji je izvadio iz džepa, pomalo teatraino pročitao sledeće: "Dragi i voljeni druže Tito. Povodom Vašeg 85. rođendana želim da Vam uputim izraze divljenja, za veličanstvenu borbu i blistavo izabran put kojim nas vodite, vjerujući bezrezervno u svijetlu budućnost s Vama na čelu..." "Pa šta?" pitao je Karadžić. "Je li to tvoje pismo?" "Nije moje, nego tvoje, Radovane. Pisao si ga 1977. godine, kad sam ja bio Titov oficir." Tako su, dakle, sami o sebi govorili oni koje je mitropolit Amfilohije nazvao čuvarima Srba i srpskih duša. Kakvi čuvari - dobro su prošli i Srbi i duše im. Shvatili su to valjda kasnije i srpski episkopi, ali za ispravljanje grešaka šansi više nije bilo.

*Tokom rata u Bosni i Hercegovini u beogradskoj štampi je objavljeno da je i Davorin Popović. pevač poznate grupe "Indexi". u sarajevskom zoološkom vrtu bacao srpsku decu lavovima. Kasnije, Davorin Popović i njegova grupa bili su prvi muzičari iz BiH koji su napravili koncert u Beogradu. Niko se više nije sećao gluposti objavljivanih radi stvaranja što veće međusobne mržnje. Da li bi i novinari i urednici listova koji su objavljivali ovakve laži trebalo krivično da odgovaraju?

* Ilija Radulović je mislio na izjavu Biljane Plavšić da ne treba prihvatati zahteve i mirovne planove međunarodne zajednice, jer bi i pored smrti 6 miliona Srba u ratu ostalo bar još 6 miliona da uživa u plodovima borbe, tj. velikoj srpskoj državi. Tezu o "6 miliona mrtvih Srba" prokomentarisao je i Slobodan Milošević, rekavši da zastupnicima takvih mišljenja mesto nije u politici nego u bolnici.

Hiljadu i jedna sarajevska noć

Sarajevo je 28. januara 1995. godine izbrojalo 1000 dana opsade. Prema

nepotpunim podacima do tada je poginulo više od 10.000 ljudi, ranjeno je oko 50.000, a samo u 1994. godini bez oba roditelja ostalo je 500 dece."" Vođa ovog "veličanstvenog" poduhvata bio je pesnik* i predsednik Republike Srpske gospodin Radovan Karadžić. Jednom prilikom on je objasnio zašto su Pale izabrane za "prestonicu" RS, a ne Banja Luka: "Pale ne postoje. Pale su malo mjesto i trenutno sjedište državnih organa... Razlog što se tamo zadržavamo je što moramo biti na prvoj liniji. Moramo biti na isturenom komandnom mjestu i moram vam reći da je vrlo važno to što držimo i što smo držali Sarajevo. Da ne držimo Sarajevo, ne bi bilo države... Zmija se ne drži nikada za rep, nego za vrat i mi smo to morali postići."

I dok je Karadžić držao Sarajevo za vrat kao zmiju i blago ga davio, patrijarh je i dalje slao pisma svetskim zvaničnicima, skrećući im pažnju na muke srpskog naroda, pa i onog koji živi u Sarajevu. U pismu koje je 1992. godine uputio Butrosu Galiju, generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, ali i drugim međunarodnim ličnostima i institucijama, patrijarh Pavle poručuje da je od predstavnika pravoslavnih Srba iz Sarajeva primio dramatičan apel sa molbom za spas "preostalog srpskog naroda zatočenog u dijelu Sarajeva koji kontrolišu muslimanske snage". Evo kako su sarajevski Srbi u tom apelu opisali svoj položaj:

"Naočigled čitavog svijeta odbrojavaju se poslednji dani agonije desetine hiljada ljudi, Srba pravoslavne vjere, koji su se zatekli u muslimanskom dijelu Sarajeva. Kao zatočeni taoci onemogućeni su da miču iz svojih stanova i kuća i da dođu do minimuma prehrambenih proizvoda od međunarodne pomoći... Već na aerodromu ta pomoć biva oteta u iznosu od dvije trećine, a ostala jedna trećina ne dopire do pravoslavaca.

Rijetki i hrabri očajnici svih kategorija, pa i profesori fakulteta. probijaju se do crkve, i plaču za koricu hljeba. Crkva je nemoćna, jer je i sveštenstvo u istoj situaciji, pa, ako kad i uspijemo da dopremo do njih, gorko nam poručuju: 'Mi smo na samrti, pustite nas da umremo!' Muslimanske vlasti ne odgovaraju ni na kakav prijedlog o pregovorima za pravljenje koridora kojim bi narod prelazio iz jednog dijela grada u drugi. O masovnoj zvjerskoj likvidaciji ovako izluđenog i izgladnjelog naroda već ste dovoljno upoznati. Rijetki pojedinci koji su zadnjih dana uspjeli da izbjegnu iz grada već su poremećeni pameću od gladi, straha i svakodnevnog uznemiravanja. Ne postoji institucija političkog. rješenja na zadovoljstvo svih strana u sukobu ukoliko će jednoj strani biti dozvoljeno da pomori desetine hiljada

nedužnih civila. Neće nas pred Bogom i tim jadnim ljudima ništa oprati, ni na ovom ni na onom svijetu, ako ne podignemo cijeli svijet na noge da svim sredstvima prekratimo njihovo stradanje i agoniju."

Posle citiranja ovog apela koji su mu uputili predstavnici srpskog pravoslavnog naroda u Sarajevu, patrijarh dodaje da je nešto ranije dobio apele i jedne grupe Hrvata i Muslimana koji su takođe opisali svoje patnje izazvane ratom u BiH. U želji da se situacija za sve njih popravi, Njegova svetost moli Butrosa Galija da upotrebi "sav svoj ugled i uticaj i sva moralno opravdana sredstva političkog delanja i diplomatskog pritiska na sve činioce u Bosni i Hercegovini u čijim je rukama usredsređena politička vlast i vojna sila". Takođe, patrijarh moli da se "pod nadzorom međunarodnih mirovnih snaga i međunarodnog Crvenog krsta, obezbedi dostavljanje lekova, hrane i ostale humanitarne pomoći celokupnom ugroženom i namučenom stanovništvu Sarajeva, ne samo srpskom nego, u istoj meri i na isti način, i hrvatskom i muslimanskom"; da se spreče "ubistva i zločini koje vrše pojedine vojne jedinice, bez obzira na to koje su i čije su"; da se obezbede "koridori za prelaženje iz dela grada u drugi i za izlaženje iz grada", itd.

Kao što se vidi, patrijarh Pavle nije bio za celovito rešenje sarajevskog problema, nego za polurešenje. Preciznije rečeno, Njegova svetost nije želeo da Karadžić "zmiju" prestane da davi, nego da joj se samo obezbede ishrana i lekovi da bi ostala živa, a da je Radovan i dalje drži za vrat, dok je ne izdresira i dok ona ne počne da radi ono što hi hteli i on i episkopi SPC. Jer, zašto su stanovnici jednog evropskog grada kakav je Sarajevo, bez obzira na to koje su vere i nacije, na kraju XX veka morali da jedu hranu iz humanitarne pomoći i da kroz koridore prelaze iz jednog dela grada u drugi, u "spasonosnom" rešenju za koje je patrijarh "molio i preklinjao" svetske uticajne ljude?* Zar nije bilo bolje da žive slobodno kao građani u svim gradovima Evrope, tj. onako kako su živeli nekada i kako danas žive? Nije valjda da se Njegova svetost nije setio jednog takvog rešenja, baš kao što se prethodne godine (1991.) nije setio da "trećeg ima" za Srbe u Hrvatskoj?

Zašto patrijarh Pavle nije zamolio Butrosa Galija da preduzme sva legitimna sredstva kako bi se prekinule patnje Sarajlija, a ne samo ''sredstva političkog delanja i diplomatskog pritiska?''. Postojao je i onaj vid pritiska o kojem je patrijarh govorio u pismu lordu Karingtonu objašnjavajući mu da svoju braću ''iste vere i krvi'' koja žive u Hrvatskoj ''srpska država i srpski narod moraju zaštititi svim

legitimnim sredstvima, uključujući i oružanu samoodbranu''. Ipak, Njegova svetost nije pozvao svetske moćnike da upotrebe oružje u cilju zaštite građana Sarajeva, kao što je pozvao srpske moćnike da oružjem zaštite Srbe u Hrvatskoj. Zna se, naravno, i zašto. Da bi grad prodisao, da bi bio oslobođen, da bi se skinula omča oko vrata, silu je trebalo upotrebiti protiv onih koji su sa okolnih uzvisina posmatrali plen. Protiv onih koju su ''zmiju držali za vrat''.

Poznato je da su velikodostojnici Srpske pravoslavne crkve, poput nekakvih supervizora, bili prisutni na skoro svim zasedanjima Skupštine Republike Srpske. Episkopi SPC, ali i političari i generali iz rukovodstva bosanskih Srba, isticali su izuzetno dobru međusobnu saradnju. Krajem aprila 1993.godine, mitropolit dabrobosanski Nikolaj Mrda dao je intervju u kojem je izjavio da general Mladić prihvata sve njegove predloge. Predsednik Republike Srpske dr Radovan Karadžić, početkom 1994. ocenio je odnose između Crkve i države kao izvanredne. "Naše sveštenstvo je prisutno u svim našim razmišljanjima i odlukama, a glas Crkve se sluša kao glas najvišeg autoriteta", rekao je Radovan Karadžić." Znači, umesto pisma Butrosu Galiju, koje je moralo da putuje čak do Njujorka, patrijarh i ostali srpski episkopi mogli su u svojstvu "najvišeg autoriteta čiji se glas sluša" da zatraže od rukovodstva RS uklanjanje teškog naoružanja kojim je više od hiljadu dana Sarajevo držano u opsadi. Na taj način, izbegli bi se dodatni gubici u ljudskim životima i materijalnim dobrima, a uradi lo bi se ono što je svako iole razuman znao da će na kraju morati da se uradi.

* U drugoj stroti njegove poznate pesme "Vuksan", koju je posvetio ocu, kaže se: "Spusti se u gradove / da bijemo gadove / Vuksane, blagdane / lepo ti je ime".

* U ''Apelu'' koji je '93godine vanredni Sabor SPC uputio Savetu bezbednosti UN, a povodom ekonomskih sankcija, embarga i izolacije Jugoslavije, između ostalog se kaže:''Naša Crkva i svi mi blagodarni smo od srca za svaki oblik humanitarne pomoći koja nam stiže iz sveta, ali ne možemo da i ovde ne postavimo pitanje: u trenutku kada je čitav jedan narod, zbog grešaka domaćih i stranih političara, prikovan na stub srama i lišen mogućnosti da brine sam o sebi, da normalno živi, radi i stvara, ne liči li i sama humanitarna pomoć na pokušaj umirivanja sopstvene savesti i samoopravdanja?'' (Glasnik SPC, novembar 1993.)

Čuvari srpskog obraza i duše

Umesto da zamole rukovodstvo bosanskih Srha da ukloni tenkove, topove i drugo teško naoružanje oko Sarajeva, episkopi SPC su od njih tražili upravo suprotno. Na zasedanju Skupštine Republike Srpske na kome se u julu 1994. godine odlučivalo o prihvatanju mirovnog plana Kontakt grupe o BiH, * episkop Atanasije Jevtić preneo je poslanicima poruku SPC da se ne može ponovo pristati na "desetkovanje srpskog naroda") i da ne treba prihvatiti ponuđeni plan. Mitropolit Amfilohije je tom prilikom uputio telegram podrške u kojem je stajalo: "Obnovivši u sebi vjeru u pravdu Božiju, obnovili ste Svetu Lazarevsku vjernost narodu, uspravi li dostojanstvo srpskog naroda. Vaša odluka razobličiće svu lažljivost demokratije takozvanog"Novog Svetskog Poretka, ali i otkriti ko stvarno skriva svoje vlastoljublje iza brige o narodu i pozivanja na narod. Neka vam Bog bude na pomoći."

Srpski episkopi su izgleda verovali (pokazalo se pogrešno) da će Srbi iz Srbije i Crne Gore na njihov mig pojuriti u pomoć Srbima u Bosni. "Sa punom odgovornošću pred Bogom i svojim narodom i ljudskom istorijom pozivamo sav srpski narod da stane u odbranu vekovnih prava i sloboda, svojih vitalnih interesa nužnih za fizički i duhovni opstanak i opstanak na svojoj očevini i dedovini", kaže se u Apelu upućenom sa episkopske konferencije SPC od 5. jula 1994. godine. Srbi se, međutim, nisu odazvali na ovaj pastirski poziv. Pošto je bilo leto, ogromnoj većini bilo je važnije razmišljanje o tome kako provesti godišnji odmor sa ono malo novca što se ima. Zbog toga je mitropolit Amfilohije, u svom žestokom saopštenju od 8. avgusta 1994. godine, kritikovao Srbe što su "već brigu na veselje udarili", i što su se hvalili "turistima po primorju i banjama, koje odjekuju od našeg lakoumlja i bezumnih naših zabava".

Za razliku od ovih i ovakvih Srba, kaže dalje mitropolit Amfilohije, "narod i Skupština Republike Srpske danas čuvaju i obraz i dušu srpskoga naroda pravoslavnog, ne praznim riječima i nečasnim kompromisima, nego sopstvenom krvlju i sopstvenim životima, koje zalažu pred čitavim svijetom za odbranu svega čestitoga i svetog u ovom narodu, za odbranu svekolikog Pravoslavlja. U Bosni i Hercegovini danas se bije bitka za slobodu zlatnu i obraz časni čitavog Pravoslavlja, za pravdu i dušu čitavog svijeta, za svetinju bogolikog ljudskog dostojanstva. (...) Neka našoj braći u Bosni i Hercegovini Bog poda svaku pomoć u dobru i snagu da odole pritiscima svijeta, koji je naš Gospod Isus Hristos već pobijedio. Nek takvu

pomoć i snagu poda i braći našoj u Republici Srpskoj Krajini, a nama nek daruje snagu i mudrost da dušu zauvijek ne izgubimo."

Ovako je grmeo mitropolit Amfilohije sa Cetinja u avgustu 1994. godine. Ali, kao što već rekosmo, većina stvari za koje su se tokom 90-ih godina zalagali episkopi Srpske pravoslavne crkve bila je osuđena na propast. Bog nije pružio pomoć i snagu srpskoj braći iz Bosne da "odole pritiscima svijeta". O onima iz Republike Srpske Krajine da i ne govorimo. Njihova "država" nestala je sa lica zemlje za manje od četiri godine. A da li su bosanski i krajiški Srbi sačuvali "obraz i dušu srpskoga naroda pravoslavnog", da li su odbranili sve čestito i sveto u srpskom narodu i svekoliko Pravoslavlje, i da li su izborili bitku "za pravdu i dušu čitavog svijeta" (!), e, o tome bi mitropolit Amfilohije verovatno mogao da govori nadugačko i naširoko, i da nas raznim argumenatima iz svog arsenala, koje smo dobro upoznali tokom 90-ih godina, pokuša i ubediti u nešto takvo. Baš kao što je i Miloševićeva televizija pokušala da nas ubedi da je pobeda ono što se srpskom narodu dogodilo na Kosovu 1999. godine.

Dakle, po mišljenju srpskih pravoslavnih duhovnih pastira, patnje ljudi u Sarajevu i po drugim mestima BiH bile su opravdane i trebalo ih je produžavati sve do postignuća onoga što su oni smatrali ciljevima srpskog naroda, države i Crkve. Možda upravo zbog toga bosanskim Srbima Bog i nije bio na pomoći, kako im je po že!co mitropolit Amfilohije u svom telegramu. Ili, možda, jeste? Zavisi, naravno, iz kog se ugla gleda. Ako cenimo kroz kvadratne kilometre Republike Srpske, koji su Srpskoj pravoslavnoj crkvi bili od izuzetnog značaja, onda im je poprilično odmogao. Umesto 70 odsto teritorije BiH, koliko su tokom rata držali, morali su na kraju da se zadovolje sa "samo" 49 odsto. Ako, pak, cenimo po činjenici da Bosanci svih vera i nacija danas slobodno šetaju ulicama svojih gradova (osim nekih "junaka" koji su se pozavlačili u mišije rupe), Bog je onda svima u Bosni, pa i Srbima, bio na pomoći.

* ''Kontakt grupa" (Velika Britanija. Francuska, Nemačka, Rusija i SAD) predložila je plan po kojem je BiH trebalo da se podeli tako da Republici Srpskoj pripadne 49% teritorija, a Hrvatsko-muslimanskoj federaciji 51 %. Hrvati i Muslimani su prihvatili ovaj plan, dok su ga Srbi, koji su držali oko 70% BiH, odbacili nakon sprovedenog referenduma.

Uz "tomahavk" sve se može

Zašto episkopi SPC nisu mogli da pristanu na plan Kontakt grupe? Zašto je po njihovom mišljenju i dalje trebalo ratovati i žrtvovati živote i svog i drugih naroda? Odgovor se nalazio u istom onom apelu koji je 5. jula 1994. srpskom narodu i svetskoj javnosti poslala episkopska konferencija Srpske patrijaršije. U tom apelu se između ostalog kaže: "... kao narod i Crkva, duboko ukorenjeni u mučeničkoj zemlji Bosni i Hercegovini, mi danas ne možemo pristati, niti možemo nametnute nam u Ženevi odluke o procentima i mapama prihvatiti, te da ostanemo bez svojih: Žitomislića na Neretvi ili Saborne crkve u Mostaru ili crkve Sopotnice na Drini, Manastira Krke ili Krupe u Dalmaciji, Ozrena ili Vozuće u Bosni, Prebilovaca u Hercegovini ili Jasenovca u Slavoniji."

Šta li su to episkopi mislili tvrdeći da ne mogu da ostanu bez svojih crkava i manastira? Da li se ostaje bez nekog hrama samo zato što se on nalazi u drugoj državi koja se ne zove Srbija; Republika Srpska ili Republika Srpska Krajina? Da li je SPC danas ostala bez crkava i manastira koji nisu porušeni, a koji se nalaze u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, ili su to još uvek njene crkve i njeni manastiri? I, naravno, kako rešiti taj problem ako i Hrvati ne mogu da ostanu bez svojih crkava i manastira, a Muslimani bez svojih džamija na prostorima koji pripadaju srpskoj državi? Za svaki slučaj, dve godine kasnije, na svom redovnom zasedanju održanom u maju 1996, Sveti arhijerejski sabor je doneo sledeću odluku: "Bez obzira na raspad versajske, odnosno Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, jurisdikcija Srpske pravoslavne crkve i dalje se prostire na sve pravoslavne na toj teritoriji."175 Znači, bila je dovoljna samo jedna rečenica da bi SPC i dalje imala sve svoje crkve i manastire u bivšoj Jugoslaviji. Nije li onda logično pitanje: zašto ta rečenica nije izgovorena i ispisana mnogo ranije. Na taj način bili bi spaseni životi velikog broja ljudi koji su stradali radi postizanja ciljeva postavljenih od strane Srpske pravoslavne crkve.

Ali, nisu crkve i manastiri bili jedino o čemu su brinuli srpski episkopi, jer kao što smo videli, i pored onako dramatičnih izjava, SPC nije ostala bez njih. Po planu Kontakt grupe trebalo je da se ostane bez nečega drugog o čemu nije bilo umesno da govore duhovni pastiri. Zato je na naslovnoj strani "Pravoslavlja", u broju od 1. februara 1995. godine, dato objašnjenje ministarstva informacija Republike Srpske u kojem se n"dvodi da bi po planu Kontakt grupe Muslimansko-hrvatskoj Federaciji

trebalo da pripadne 100 odsto ruda olova i cinka, 62 odsto boksita, 68 odsto rude gvožđa, 100 odsto ležišta žive itd. Zatim, 78 odsto hidroenergetskih potencijala, a pripalo bi joj i 13 gradova koji su se u tom trenutku nalazili u RS. Tu su i ozrenska i kupreška visoravan, koje su Srbima bile bitne zbog dominantnog vojno-strateškog položaja, čistih voda i stoletnih šuma.

Možda i zbog ovih materijalnih vrednosti, a ne samo duhovnih, episkopi su i svetu i svom narodu odrešito dali do znanja: "Svesno i odgovorno izjavljujemo da ćemo rađe pristati i da ne živimo, nego da svoj narod, koji vekovima duhovno vodimo krstonosnim putem Hristovim, izdamo i od njegove današnje i sutrašnje sudbine ruke peremo." * Najžešći među episkopima vladika Atanasije Jevtić u onom svom legendarnom intervjuu na NTV Studio-B, rekao je i ovo: "Čast onima koji su poginuli. Daj Bože da sam poginuo. Išao sam do prve linije fronta, i sutra ću ići. Daj Bože da me pogodi, bilo šta. Ne što sam sadista i mazohista, nego što ne mogu da podnesem stradanja ovog naroda."177 Dve godine kasnije, u avgustu 1994, vladika Atanasije je na svoj herojski način dao komentar povodom plana Kontakt grupe: "Suverenitet Republike Srpske se mora ostvariti, a dok se to ne desi moramo trpeti. Neka nas i bombarduju, ali ne možemo potpisati presudu i nećemo prihvatiti karte Kontakt grupe koje predstavljaju novo sakaćenje srpskog naroda."

Međutim, sve se izdešavalo suprotno željama i zahtevima vladike Atanasija Jevtića. Suverenitet Republike Srpske nije se morao ostvariti. Jedino ako vladika Atanasije nije smatrao suverenitetom ono stanje u kome se posle rata našla Republika Srpska: predstavnici međunarodne zajednice imali su pravo da po svojoj volji smene predsednika RS, njene ministre, da poništavaju zakone koje donese Skupština RS, da na spavanju hvataju najuglednije članove srpskog rukovodstva u Bosni (Momčilo Krajišnik) itd. Bosanski Srbi, koje je mitropolit Amfilohije toliko nahvalio, upoređujući ih sa knezom Lazarom, sve su to gledali i pokorno ćutali. Nije se moralo ni trpeti radi ostvarenja ovakvog jednog suvereniteta. Goli život je bio važniji i draži od svega. Na kraju je i presuda potpisana, a prihvaćene su i karte, ali ne onakve kakve su žele li vladika Atanasije i drugi episkopi SPC.

Kada je NATO pomoću aviona, "tomahavka" i srbijanskog rukovodstva uspeo da ubedi čelnike bosanskih Srba da prestanu sa davljenjem Sarajeva, nestala je i potreba za onakvim dramatičnim pismima kakvo je patrijarh Pavle dobio od predstavnika pravoslavnih Srba u Sarajevu. Posle više od hiljadu dana opsade,

Sarajiije su mogle slobodno da izađu na ulice, da se ne kriju od snajperista, da ne očekuju kada će im pasti granata na glavu. Dobili su struju i vodu, gradski prevoz je proradio, a za prelazak iz jednog dela grada u drugi nisu im više bili potrebni koridori. Kratko rečeno, počeli su da žive kao Evropljani XX veka.

Tokom i nakon 80 dana NATO agresije na Jugoslaviju mogli smo mnogo da slušamo i čitamo o posledicama koje je ta agresija ostavila i koje će tek ostaviti na fizičko i mentalno zdravlje ljudi. Podsećamo da pri tome nije bilo snajperista, nije bilo gladi i žeđi, ljudi su išli na posao, sedeli po kafanama, šetali parkovima. I pored toga, naših 80 dana bilo je strašnije od sarajevskih hiljadu. U srpskim medijima, a posebno u crkvenim, za opis naših 80 dana upotrebljene su hiljade i hiljade reči. Za opis sarajevskih hiljadu dana, nije utrošeno ni 80 reči. Nije li možda i to razlog što Gospod nije uslišio skoro nijednu molitvu srpskih episkopa tokom 90-ih godina? Naravno, osim one da napokon i Srbima skine s vrata čoveka kome su tokom 80-ih godina upravo neki budući episkopi, u saradnji sa bivšim komunistima, utabavali stazu kojom će on povesti srpski narod u poraz i propast.

* I pored ove zadivljujuće spremnosti na žrtvovanje, iz ratova su svi episkopi izašli i živi i zdravi. (Izuzev nepažljivog vladike Atanasija Jevtića koji je pao sa visine i povredio vrat). To se, međutim, ne bi moglo reći za veliki broj Srba i pripadnika drugih naroda sa prostora bivše SFRJ.

Siroti vladika Atanasije .Jevtić

Što je rat u Bosni više odmicao, postajalo je sve jasnije da se ciljevi ne ostvaruju nimalo časnim i humanim sredstvima. I pored toga što su državni mediji Srbije prikrivali zločine i progone nad muslimanskim stanovništvom u Bosni i Hercegovini, u čemu su imali iskrenu i zdušnu pomoć Srpske pravoslavne crkve, istina je na kraju morala izaći na videlo.

Dešavanja u BiH početkom 1993. godine, rušenje džamija, pljačke, izgoni i pokolj Muslimana, bili su povod za sukobe između vladike Atanasija Jevtića i onih sa kojima su se on i još neki značajni ljudi iz SPC tokom 80-ih upustili "u jeftinu dnevnopolitičku avanturu", kako je to rekao mitropolit Jovan. Dobrica Ćosić,

tadašnji predsednik SR Jugoslavije, koji je još 1991. godine sam predložio "planska preseljenja i razmenu stanovništva", objasnivši da je to "najteže, najbolnije, ali je i to bolje od života u mržnji i međusobnom ubijanju", valjda nezadovoljan načinom na koji su neki shvatili ovu njegovu ideju, posebno onaj deo o bolnosti, tražio je od vladike Atanasija Jevtića da mu razjasni šta to Srbi rade tamo u Hercegovini (konkretno Trebinju). Zahtev za objašnjenjem o hercegovačkim dešavanjima vladici nije podneo lično predsednik Ćosićnego ministar Momčilo Grubač. Na samo sebi svojstven način, izbegavši da precizno i detaljno odgovori na pitanje o zločinima nad muslimanima u Trebinju, vladika je ministru Grubaču rekao: "Vas ne poznajem. Gospodina predsednika dobro poznajem, kao i on mene. Gospodin predsednik je u jednoj svojoj izjavi, ne tako davno, rekao da mi iz Crkve ne treba da se bavimo politikom. Zašto gospodin predsednik sada mene pita u ovoj ne jedinoj sramoti nanetoj srpskom narodu odozgo, sa Dedinja, Pala i Trebinja? Ko pita sirotog via diku hercegovačkog za bilo šta o srpskom narodu u Hercegovini?"

Odgovor predsednika Jugoslavije nije trebalo dugo čekati. U svom pismu od 16. februara 1993. godine Dobrica Ćosić se ovako obratio svome kolegi po peru:

"Sirotom vladici zahumsko-hercegovačkom gospodinu Atanasiju Jevtiću,

Učiniti nedostojno delo, može biti lakomislenost, trenut na slabost i greh; hvalisati se takvim činom kako sc Vi, Siroti Vladiko, u "NIN"-u hvališete svojom hrabrošću za nesavesnost i dostojnost jednog vladike, odista je i sramota. A sramotu srpskom narodu ne nanosi samo njegova politička vlast sa Dedinja, Pala i Trebinja, kako kažete, nego i crkvena vlast iz vladičanskih dvorova i domova, kako ne govorite. Znamo takvu vlast obojica. Žalim samo što se Vi u monaškoj bogougodnosti ne upita te: niste li i Vi među takvim grešnicima i nesrećnicima? Ja bezbožnik, moliću se Tvorcu da se u Vašem srcu mržnja potisne ljubavlju i oholost smernošću."

Dakle, kada su zajednički snovi o velikoj srpskoj građevini počeli da se raspršuju i "projektanti Velike Srbije" su počeli da prebacuju krivicu jedni na druge. Pričalo se da su neki ljudi bliski Dobrici Ćosiću i vladici Atanasiju pokušali da izglade nesporazum, ali se taj pokušaj završio neuspehom. Vladika je, što u ono vreme za njega nije bilo nikakvo čudo, odmah odgovorio na pismo predsednika Ćosića. Dao je svom dojučerašnjem istomišljeniku do znanja da je njegovo pismo shvatio kao "samoodbranu, ironijom i moralističkim dociranjem nekadašnjeg komesara":" Osim što ga je podsetio na njegove partizanske i komunističke dane, koji vladici Atanasiju

nekada nisu smeta li (ili to bar nije pokazivao), optužio je predsednika Ćosića "zbog katastrofalne politike vlasti" na čijem se čelu nalazio i zbog pomoći pružene Slobodanu Miloševiću da "produži komunističku tiraniju, verovatno do potpunog pokopa Srpskog naroda u avnojevsku grobnicu, iz koje nema vaskrsa..."

Odgovor na pitanje Dobrice Ćosića o dešavanjima u Hercegovini, vladika Atanasije je sasvim jasno dao godinu dana kasnije (aprila 1994) u jednom svom pismu Božidaru Vučureviću, tadašnjem gradonačelniku Trebinja, pod čijom su dirigentskom palicom izvršeni mnogi zločini u Hercegovini. Protestujući što Vučurević prihvata pakete humanitarne pomoći od adventista, vladika Atanasije Jevtić ga je upitao: "Ako izigravate 'demokratu' onda vas pitam zašto ste uopšte progonili muslimane i rimokatolike iz Trebinja i ostale Hercegovine, jer i to su nekada bili Srbi - možda bolji od ovih unesrećenika kojima sada dozlaboga humani američki adventisti kupuju veru za večeru..."

Šampanjac se točio kada su proterivani Muslimani

Sledeća "žrtva" vladike Atanasija Jevtića bio je opet jedan od njegovih nekadašnjih istomišljenika i kolega po peru - Vuk Drašković. Vladika je prebacio Draškoviću što je podržao Vens-Ovenov plan (1993. godina) za rešenje bosanskog problema i što je time praktično hteo da stavi "Srbe u BiH pod zatvorski protektorat Zapada". Po mišljenju vladike bilo je to "lakejsko" ponašanje i pored pokušaja da se ostane u "tobož dostojanstvenom stavu". Svako ko je prihvatio taj plan pružao je pomoć Slobodanu Miloševiću, "srpskom tirjaninu sa Dedinja" koji, kako vladika reče, ceo srpski narod "davi kao zmija žabu i tera da potpišemo sve ono što nam zapadni krojači naših sudbina na Balkanu određuju i nameću". Ovu svoju stilsku figuru vladika Atanasije je kasnije ponovio i na jednom od zasedanja Skupštine Republike Srpske. Ponovo je rekao za Miloševića da je "jedan takav tiranin, jedan takav despot, koji nikoga ne pita, nikog ne konsultuje i nikom ne polaže račune". (Jasno je, dakle, šta je vladiku najviše bolelo.) "Taj čovek će jednostavno izvlastiti da opstane sa svojim sistemom, a nas će kao zmija žabu. Našli su jednog, drugog, trećeg, Draškovića i ne znam još koga kao varijante."

U svom odgovoru koji je bio nešto "finiji" od odgovora Dobrice Ćosića, Vuk Drašković je pismo vladike Atanasija nazvao "koncentratom svih dosadašnjih

optužbi i smicalica" protiv njega od strane režimske propagande. "Jedino Vam je promaklo da kažete da sam agent CIA i da imam vilu na Ženevskom jezeru", primetio je Vuk Drašković."

Objašnjavajući zašto je prihvatio Vens-Ovenov plan, Vuk Drašković je napisao: "Taj plan je, koliko-toliko, sprečavao legalizaciju etničkog čišćenja i bio solidna osnova za neke nove, ljudske, prilaze i mostove. U svakom slučaju, Vensove nov projekat je polazio od prestanka rata i polaganja oružja. Sve ostalo smešteno je bilo u pozadini za kasnije." "Rat koji tamo traje (u BiH, prim. aut.) najmanje je rat vojnika sa vojnicima i vojski sa vojskama. To je, pre svega, ubijanje i proganjanje civila, rušenje i paljenje čitavih naselja, bogomolja, grobalja... To je kao pakao nečoveštva, moralnog posrnuća, pljačke i bestijalnosti koji će osramotiti i one koji još nisu rođeni. Tome Zlu stati na put, za mene je vrhunski i nacionalni i ljudski interes. Ali, kako? Tako što će vojska Ujedinjenih nacija da oduzme oružje od svih istovremeno i bezuslovno. Tu silu bi trebalo da sačinjavaju vojnici iz Rusije, Francuske, SAD i Velike Britanije.",

Očigledno, vladici Atanasiju Jevtiću i Srpskoj pravoslavnoj crkvi stajanje "tome Zlu na put" nije bio "vrhunski i nacionalni i ljudski interes", bar ne na način zamišljen Vens-Ovenovim planom. Ideja o oduzimanju oružja za njih je bila neprihvatljiva, jer se znalo da su ga Srbi imali najviše i da je njihovo bilo moćnije *od* protivničkog oružja. Po mišljenju većine episkopa SPC, Srbi bi tako jedini bili na gubitku. Zato su oni, ponavljajući istovremeno frazu da "ceo svet nije vredan nijedne dečije suze" i njoj sličnih, uprkos svim strahotama, smatrali da treba nastaviti rat sve do postignuća željenog cilja. Za njih je velika srpska država bila vredna i dečijih suza idečije krvi.

U svom pismu vladika Atanasije je kolegi književniku zamerio i što uopšte ne navraća u Hercegovinu. Vuk Drašković mu je odgovorio da su ga neki Hercegovci posle objavljivanja romana "Nož" i dve "Molitve" proglasili "ludakom", "čovjekom noža" i "razbijačem bratstva i jedinstva". Zbog toga je u svoj zavičaj, u posetu roditeljima, dolazio krišom, noću. "Jedini komšija koji se, tih dana, usudio da ustane u odbranu mojeg romana bio je Zaim Ćimić, a jedini koji se rukovao i poljubio, javno, sa mnom zvao se Azim Kažinić", tvrdi Drašković. Hercegovački Srbi su svom zemljaku i sunarodniku zabranili i da kao predsednik SPO-a govori u Bileći i Trebinju i poručili mu: "Ne dolazi, ne zavađaj nas sa braćom Muslimanima!"

"Onda su ti isti 'razumni' i 'umereni' Srbi, odlučili da zavire u jame, da zakorače u crkve i crkvišta", kaže Vuk Drašković. "Tada sam se uplašio. Ne zbog toga što na svetkovine kraj jama (oni su to pretvorili u svetkovine, u vašare) nisu pozivali mene i što su poručivali i tada da nipošto ne dođem, već zbog toga što sam znao ko su i kuda će ih, tako naglo posrbljene i tako naglo osokoljene njihova naglost da odvede. Nije, u tom 'preobražaju', bilo ničeg spontanog i sazrelog. Jednostavno, stizale su 'ozgo' i komande o nacionalnom interesu i sva propratna uputstva i oružja. O Svetom Savi su najgrlatije zagangali oni koji ništa o njemu nisu znali, i u odbranu ugroženog pravoslavija digli se duhovno nepripremljeni ljudi, koji nisu umeli čestito ni da se prekrste i od kojih većina nikada ni rukama nije dotakla Jevanđclje. Tako se, jedino tako, i moglo desiti sve ono što se desilo i sve ovo što sc još dešava. Šampanjac se, čujem, točio i pevalo se i kolalo do zore, kad su Muslimani proterani iz Trebinja i kad su lagumiranc tamošnje džamije."

Dakle, čak je i Vuk Drašković još sredinom 1993. godine govorio ono što su episkopi Srpske pravoslavne crkve uzalud pokušavali da sakriju. Iskopavanje kostiju iz jama, koje su oni inicirali, pre"tvorilo se u "svetkovinu", u neukusnu paradu koja je, pokazalo se to kasnije, za cilj imala jedino da krv ionako "violentnih, silnih, ognjevitih ljudi" dinarskog tipa (Jovan Cvijić) još više proključa. Kada je krv bila dovoljno zagrejana, "ozgo" su stigle komande o nacionalnom interesu, ali i propratna uputstva i oružje. Tako su na kraju, uz piće, pesmu i igru pobijeni i proterani Muslimani iz Trebinja, a njihove bogomolje porušene. Takvo nešto, naravno, nije se desilo samo u Trebinju. Ideju Dobrice Ćosića o "planskom preseljenju" mnogi su u Bosni prihvatili i sa zadovoljstvom je sprovodili. Muslimani iz Gackog, Draškovićevog rodnog mesta, doživeli su sudbinu Trebinjaca. I to je bio jedan od razloga, po reči ma Vuka Draškovića, zbog kojih nije odlazio u Hercegovinu. "Kako da navratim u Gacko, kad ne znam gde su mi komšije? Ne prihvatam da su raseljeni i da to tako treba. Sa njima je raseljena i moje detinjstva, moji školski dani, moja prva kafenisanja kod Naze, toliki dragi događaji i uspomene."I'XJ

Vuk Drašković nije prihvatao činjenicu da su mu raseljene komšije i "da to tako treba". Ipak, nikada nije javno reagovao na priče Dobrice Ćosića o "planskim preseljenjima i razmenama stanovništva". Nikada nije svoga kolegu po peru upitao kako je on to zamislio da Srbe koji ostanu van granica "federacije s'rpskih zemalja"

doseli u tu novu srpsku državu. Da bi se Srbin uselio trebalo mu je napraviti mesto, a to se moglo samo odlaskom nekog nesrbina. Ali, šta ako se tom nesrbinu nije odlazilo, ako mu se nije napuštala očevina, dedovina, pradedovina? Kako ga je trebalo privoleti na to, nagovoriti? Da li se podrazumevalo korišćenje iste "argumentacije" kao u Trebinju i mnogim drugim gradovima i selima BiH?

Dirljive reči o "prvim kafenisanjima kod Naze" Vuk Drašković je ispisao sredinom 1993. godine. Krajem 80-ih, međutim, Drašković se zalagao za temeljno preuređenje zemlje i rušenje svih "suvišnih i neistorijskih pregrada".' Postavljao je pitanje i sebi i drugima: "Gde su, dođe li do deoba i razlaza, zapadne granice Srbije?" I odgovarao: "One su tamo gde su srpske jame i grobovi'' Hrvatima je poručio da se ne zanose iluzijama da će u slučaju podele Jugoslavije opstati postojeće avnojevske granice prema Srbiji, a novu srpsku državu protegao je od Kninske do Negotinske krajine. Naravno, teško je poverovati da je Vuk Drašković, dok je iscrtavao granice buduće srpske države, mislio da se one na balkanskim prostorima mogu ostvariti bez nasilja, krvi, pokolja. Ipak, za Vuka Draškovića se može reći da je uvek bolje pričao nego što je radio. * On je prihvatio sve mirovne ponude međunarodne zajednice: "Hašku deklaraciju, Vensov plan za rešenje rata u Hrvatskoj, Vens-Ovenov plan za Bosnu, Oven-Stoltenbergov plan i, konačno, pružio punu podršku Miloševiću prilikom njegovog mirovnog zaokreta i sukoba sa Karadžićem u avgustu 1994."103** Kako reče Slobodan Inić, politička karijera Vuka Draškovića predstavljala je metamorfozu od komuniste, preko ultradesničara nacionaliste do građansko-reformističko-pacifističke opcije.19'

Crta ti granice Velike Srbije i određivati nacionalne ciljeve srpskog naroda nije bilo teško, ali kada se vide lo kakva je klanica nastala u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini radi ostvarenja tih ciljeva, kod mnogih se stvorila želja da se ograde od svega toga, pa i od svojih prvobitnih planova. Tako je i Vuk Drašković od žestokog rušitelja avnojevskih zidova postao zagovornik međunarodnog protektorata u Bosni i Hercegovini. U želji da skine odgovornost sa svog supruga, Danica Drašković je u jednom televizijskom nastupu optužila i pripadnike Srpske garde, paravojne formacije koju su organizovali upravo Vuk Drašković i Srpski pokret obnove, za masakr počinjen nad Muslimanima u Gackom, rodnom mestu njenog supruga. Kasnije, na vanrednoj sednici Glavnog odbora SPO, sazvanoj zbog svega onog što je izrekla tokom svog televizijskog nastupa, Danica Drašković je proširila spisak mesta u Hercegovini u kojima je vršeno nasilje nad Muslimanima, pridodavši

Gackom i Nevesinje, Trebinje i Foču. Tvrdila je da bi njen suprug sprečio stradanje Muslimana u svom rodnom mestu da je bio tamo kada se zločin desio. Posebno je istakla da ti zločini nisu bili izazvani, jer na tim prostorima nije bilo ustaških noževa, sukoba, niti je bilo ko vršio pokolje nad Srbima. Rekla je i da je čula neke pripadnike Srpske garde dok su pričali "o tome kako su silovali 13-godišnju Muslimanku njih 20, pa je onda stavili na tenk i vozili i smejali se kako je od nje ostao samo skelet". * I mada je pokajnički zaključila da je sve što je rekla došlo prekasno i da niko nema pravo da bilo šta prećutkuje, posle zasedanja rukovodstva SPO-a situacija se stišala, a Danica Drašković je ipak ućutala.

. Na sahrani komandanta "Srpske garde", Đorđa Božovića-Giške, Vuk Drašković je rekao: "To je vojska duše devojačke, ponašanja svešteničkog, a srca Obilića. To je vojska koja brani svoje, a ne otima tuđe". (SSR, Dubravka Stojanović, Traumatični krug srpske opozicije).

* Shvatili su to izgleda i glasači, pa je njegov SPO na saveznim i republičkim izborima 2000. godine dobio samo jedno poslaničko mesto u Saveznoj skupštini.

*' Istovremeno, Demokratska stranka je bila protiv prihvatanja Vensovog plana, davši '91. i '92. godine punu podršku Milanu Babiću, a '94. Zoran Đinđić je čak učestvovao na legendarnom pečenju vola na Palama, podržavši rukovodstvo bosanskih Srba u odbijanju plana Kontakt grupe.

Svi su krivi i niko nije kriv

Godinu 1993. mogli bismo da nazove mo godinom pilatovskog pranja ruku mnogih tada moćnih Srba. Osim Vuka Draškovića, i lideri drugih srbijanskih parlamentarnih stranaka su poručivali da nisu odgovorni za ono što se dešavalo u Bosni, prebacujući krivicu na druge. Kratko rečeno, svi su bili za rušenje avnojevskih zidova, a onda su se tobože začudili što je pod tim ruševinama stradalo toliko ljudi. Zato su krajem 1993. godine, pred decembarske izbore, * u Srbiji počela žestoka međusobna optuživanja. U predizbornoj kampanji Slobodan Milošević, Vuk Drašković i Zeljko Ražnatović Arkan za sva zlodela su optuživali Šešeljeve dobrovoljce, tj. pripadnike Srpskog četničkog pokreta. Šešelj im, međutim, nije ostajao dužan. Optužio je ljude iz vrha SPS-a da su bili umešani u sistematsko pljačkanje na frontovima. Tvrdio je da su "policijske jedinice iz Srbije učestvovale aktivno u ratnim dejstvima i da su one najviše pljačkale." "Konvoji

šlepera sa ratnim plenom slivali su se preko Dunava, Save i Drine u Srbiju, unovčavali švercerskim kanalima, a krvavi profit sklanjan je u strane banke. Posebno su 'crvene beretke', specijalne jedinice Službe državne bezbednosti Srbije, zverski pljačkale i otimale sve što im je bilo na dohvat ruke." Taj plen je uglavnom završavao u džepovima i na računima najistaknutijih državnih funkcionera, "uključujući i Slobodana Miloševića, i sve ostale!", objašnjavao je dr Vojislav Šešelj.

Ali, po Šešeljevim rečima, državno rukovodstvo Srbije i drugi srpski moćnici nisu bili povezani samo sa ratnim kriminalom nego i sa ratnim zločinima. Vojin Vučković 'Žuća', koji je do septembra 1991. godine bio radikalski dobrovoljac, pod pokroviteljstvom policije (MUP-a Srbije) formirao je organizaciju 'Žuti mravi' koja je počinila brojne zločine nad civilnim stanovništvom na području opštine Zvornik. Kada je vojna policija RS uhapsila njega i još '36 kriminalaca' i sprovela u Bijeljinu, iz Beograda je odmah stigao zahtev da ih puste jer je Žuća radio "po instrukcijama MUP-a Srbije", kaže dr Vojislav Šešelj. Predsednik srpskih radikala optužio je i Savez komunista-Pokret za Jugoslaviju, u to vreme stranku Mirjane Marković, za mnoge ratne zločine, ubijanja i pljačkanja civilnog stanovništva.

Željka Ražnatovića Arkana, vođu Srpske dobrovoljačke garde i predsednika Stranke srpskog jedinstva, Šešelj je često nazivao "poznatim kriminalcem", a njegovu stranku "strankom kriminalaca". Optuživao ga je za učešće u sistematskoj pljački i iznošenju ratnog plena sa teritorija Hrvatske i BiH, navodeći da je u septembru, oktobru i novembru 1991. Arkan otpočeo "sa velikim pljačkama u Istočnoj Slavoniji" i da je u to vreme bio "uveliko pod kontrolom policije." "Dešavalo se da su i naši dobrovoljci pojedinačno nešto uzimali", priznao je Vojislav Šešelj, "ali mi ništa nismo sistematski iznosili."

Na pitanje šta misli o mogućnosti da ga Slobodan Milošević izruči Međunarodnom sudu za ratne zločine, Vojislav Šešelj je odgovorio: "Odavno nisam putovao u inostranstvo i to bi bilo baš lepo s njihove strane. Ali, ne verujem da bih samo ja mogao da idem, bez Miloševića. Morao bi i on da krene sa mnom." Šešelj je imao želju da se u društvu njih dvojice nađe još jedna osoba, koju je on smatrao pravim centrom vlasti i mnogo opasnijom od Sobodana Miloševića gospođa Mirjana Marković. "Samo se nešto ne sećam da li je Gledstoun najavio i suđenje Mirjani Marković ili nju tretira kao sitnu ribu, sitnu a debelu. Možda istraga još nije doprla do zločina koje je ona neposredno inspirisala i naredila, pa posle maskirala i

prikrivala."

I pored ovakvih međusobnih optužbi direktnih i indirektnih učesnika u krvavom bosanskom ratu, vrh Srpske pravoslavne crkve je i dalje odbacivao sve priče o organizovanoj pljački i genocidu nad muslimanskim stanovništvom tvrdeći da su to bili samo slučajni i pojedinačni ekscesi. (Rezultat tih "slučajnih" i "pojedinačnih" ekscesa bile su desetine hiljada mrtvih i stotine hiljada opljačkanih i raseljenih civila). Kao što krajem 1991. godine nisu ni videli ni čuli kako JNA i srpski dobrovoljci kasape Vukovar, srpski episkopi su i sada pokušavali da pred svojim narodom stvore i očuvaju sliku o pravednosti i odbrambenosti rata koji se vodio u Bosni i Hercegovini. Pošto je bila neistinita, ta slika se krunila i raspadala, baš kao i dve srpske "države" (RS i RSK) u koje su episkopi SPC ulagali velike nade. A kada se sve raspala, izašle su na videlo dana velike nesuglasice među srpskim arhijerejima, posebno kada je u pitanju odnos prema ratu i prema režimu Slobodana Miloševića. *

* Prevremeni izbori za Narodnu skupštinu Srbije održani su 19. decembra 93.

* Svi citati su iz knjige dr Vojislava Šešelja 'Crveni tiranin sa Dedinja', ABC Glas, Beograd 1995.

Vladika Artemije podučava patrijarha Pavla [I deo]

Uprkos postojećim razlikama, moglo bi se reći da su na početku 90-ih godina odnosi većine episkopa Srpske pravoslavne crkve bili na nivou pastirske idile. Videlo se to dobro i iz besede koju je arhimandrit dr Artemije (Radosavljević) održao prilikom svog hirotonisanja (rukopoloženja) za vladiku Raško-prizrenske eparhije, na čijem čelu se pre njega nalazio patrijarh. Pavle. * Obraćajući se prisutnima, vladika Artemije je rekao da prima "na svoja slaba pleća teški krst pastirstva", jer se povinuje Duhu svetome, "koji je blagoizvoleo" da ga upotrebi "na svoje služenje i delanje" i "za mudro pastirovanje".Novom vladici je bilo jasno da mudrog pastirovanja nema ukoliko se ne steknu i neka znanja. Zato se obratio prisutnoj "braći" i "sapastirima" i zamolio ih da ga "takvom pastirstvu" nauče. Posebnu molbu vladika Artemije uputio je upravo patrijarhu Pavlu: "Dajte mi pravila takvog

pastirstva, naročito Vi, Vaša Svetosti, koji ste skoro 35 godina mudro napasali i čuvali istu ovu pastvu, koju sada predajete meni na staranje. Napasali ste i mene u broju svojih slovesnih ovaca punih 14 godina. Činite to i nadalje, pastiru dobri, jer sam ja gotov da Vas slušam i pratim i da budem vođen Vašom pastirskom, visokom i božanskom rukom. Naučite i mene svojoj ljubavi prema pastvi, svome staranju i blagorazumnosti, budnosti i neuspavljivosti, pokornosti Vašega tela s kojom je ono ustupalo duhu, blagom izrazu lica Vašega koje svedoči o pastirskim trudovima, svojim borbama za pastvu i pobedama koje ste odnosili u ime Hrista i sa Hristom. Pokažite mi pašnjake duhovne na koje da vodim stado, pokažite mi bistre izvore gde da ih napajam, kao i štetne vode i livade od kojih ih treba čuvati. Pokažite mi koga treba pasti palicom, a koga sviralom, kada izvoditi stado na pašu i kada ga vraćati sa paše, kako se boriti sa vukovima koji nasrću na stado bilo u vidu jeretika ili u vidu genocidno nastrojenih neprijatelja, kako posrnu le podizati, a pale uspravljati, zabludele povraćati, a izgubljene tražiti i sabirati.

Osobito pokažite mi kako sve to naučiti i sačuvati saglasno sa istinitim i uzvišenim učenjem o dužnosti pastira, kako ne bih postao rđav pastir i najamnik koji stado samo muze i šiša i koji samo sebe napasa, a za ovce ne mari, kao što su nekada bile vođe Izrailjeve (Jez. 34, 2-4)."

Tako je, dakle, govorio novoizabrani vladika raško-prizrenski Artemije u junu 1991. godine; poput nekog skromnog pastira šegrta koji moli svog majstora da ga nauči tajnama pastirskog zanata. Međutim, nisu prošle ni pune tri godine njegovog boravka u visokim krugovima Srpske pravoslavne crkve, aviadika Artemije se već osetio sposobnim da on počne da podučava svog učitelja. Naime, odgovarajući na pitanje jednog od čitalaca časopisa "Sveti knez Lazar", jeromonaha Simeona, da li je "sa pravoslavne tačke gledišta" održiva tvrdnja Njegove svetosti da "smo svi mi deca Božija", * vladika Artemije je vrlo jasno i izričito ustvrdio da nije. "U novije vreme", rekao je vladika Artemije u svom odgovoru, "kada god se govori o toj nemiloj i tragičnoj stvarnosti izazvanoj ratom na prostoru bivše Jugoslavije, mogu se često čuti, u ovoj ili onoj formi, slične izjave i od drugih naših arhijereja, koje teže nekoj 'uravnilovki', čak i pred Bogom, a očigledno sa veoma prizemnim ciljevima. Sve u nameri da ispadnemo 'širokogrudi', 'demokrate', da se nekome ne zamerimo."

Optuživši tako patrijarha Pavla, ali i neke druge episkope Srpske pravoslavne

crkve, da vođeni "veoma prizemnim ciljevima" teže izjednačavanju ljudi, što je za pravoslavno hrišćanstvo neprihvatljivo, posebno izjednačavanje pred Bogom, vladika Artemije je objasnio da se tu, zapravo, više radi o političkim izjavama nego o ispovedanju vere i da takve izjave deluju uspavljujuće i umrtvljujuće na "pravoslavno osećanje naših vernika". Na taj način, po rečima vladike raško-prizrenskog, pojedini episkopi SPC, a među njima i patrijarh, svakim danom su sve više dovodili pravoslavne Srbe u opasnost da "izgube osećaj razlikovanja Istine od laži, prave i lažne vere".

U svom odgovoru jeromonahu Simeonu, vladika Artemije je takođe podsetio da su se stavovi slični patrijarhovom mogli čuti i od srpskih episkopa posle Drugog svetskog rata. Ali, poput vladike Artemija u devedesetim godinama XX veka, i tadašnjim srpskim pastirima imao je ko da skrene pažnju na moguće štetne posledice širenja ovakvih ideja. Doduše, sa udaljenosti od nekoliko hiljada kilometara, to jest iz Amerike, ali bolje i tako nego nikako. Naravno, radilo se o vladici Nikolaju Velimiroviću. U pismu iz februara 1950. godine, upućenom jednom tadašnjem srpskom episkopu, a povodom sinodske poslanice za Božić, vladika Nikolaj ga je upitao: "Ali, recite mi, srne li Sveti Sinod da greši u tumačenju Jevanđelja narodu? Ja sam često imao prilike da ispravljam svoje sveštenike kada su govorili narodu: Bog je Otac sviju ljudi. Nije tako. Bog je Tvorac sviju ljudi. A Bog je Otac samo onih ljudi koji veruju u Sina Božijeg i u sinovstvo. 'Koji se god odriče Sina, taj ni Oca nema, a ko priznaje Sina, taj ima i Oca' (I Jn. 2, 23)." Dakle, "svi su ljudi stvorenja Božija i potencijalno sinovi Božiji". "Ova razlika između hrišćana i nehrišćana, tj. između rođenih i stvorenih, mora se naročito isticati u naše vreme vulgarne propagande da su sve vere jednake, snižujući planinu u doline, a ne dižući doline u visinu planine", zaključuje vladika Nikolaj Velimirović. Shodno tome, i vladika Artemije je izveo zaključak da stav Njegove svetosti patrijarha Pavla da smo "svi mi deca Božija" nije održiv sa pravoslavne tačke gledišta.

Patrijarh Pavle je odgovorio na ovakve tvrdnje vladike Artemija. Svoje pismo upućeno uredništvu časopisa "Sveti knez Lazar"; Njegova svetost je započeo navođenjem da se "već u Starom zavetu, na prvim stranicama knjige Postanja, vidi da se ljudi nazivaju sinovima Božijim (1 Moj. 6, 2). Na drugom mestu Gospod naziva sinovima svojim ceo narod Izrailjski
(2 Moj. 4, 22). Prorok' David u Psaltiru iznosi reč Božiju: 'bogovi ste i sinovi Višnjega svi' (Ps. 81)." Podsetivši vladiku Artemija da i apostol Pavle govori o "dva

sinovstva", patrijarh Pavle kaže: "Svakako, dakle, da rob greha ne može imati istu čast sa slobodnim od greha, te je jasno da bi izjednačavanje dva sinovstva bilo krivo shvatanje i tumačenje Evanđelja, i da posle vaskrsenja i vaznesenja Gospodnjeg, 'svaki čovek koji odriče Sina, ni Oca nema, a koji poznaje Sina, ima i Oca' (1 Jov. 2, 23)." Nastavljajući da navodi argumente, Njegova svetost takođe podseća vladiku Artemija da "vaskrsli Gospod naziva svojom braćom ne samo Apostole, nego i sve paćenike i stradalnike u ovom svetu (Mt. 28, 10; 25, 40). Još i ovo. Da naše obraćanje ljudima kao braći po Bogu uvek je u potencijalnom smislu, kao mogućnosti da to budu, ali da li će tu mogućnost i ostvariti? Pa i hrišćanima, da li će kao iskreni sinovi i kćeri Božje, i oni i mi, održati se do smrti? Jer samo ko izdrži do kraja taj će se spasiti (Mt. 10, 22).''

Posle razmatranja ove teološke dileme, patrijarh Pavle je odgovorio i na političke ocene koje je vladika Artemije uputio na njegov račun. "Sagledavajući stradanje naroda u građanskom ratu u Bosni i Hercegovini, sve unesrećene i ponižene i pred Bogom i pred ljudima, osobito one najnemoćnije i najnevinije, ne samo među Srbima, nego i Hrvatima i Muslimanima, i govoreći o tome sa žaljenjem, da li sam to činio iz poze i želje da sebe, srpski narod i Pravoslavnu veru pri kažem pred svetom boljim nego što jesmo, kao što mi pojedini Hrvati i Muslimani pripisuju; ili to činim iz želje da ispadnem širokogrud, da se nikom ne zamerim, prepuštam suđenju svih ljudi dobre volje, a konačno sudu sveznajućeg i svevidećeg Boga." Završavajući svoje pismo, patrijarh Pavle je vladici Artemiju poručio: "Da li su moje reči daleko pre političke izjave nego ispovedanje vere, ostavljam da to procene oni koji imaju više političkog smisla nego što ga imam ja. I onima koji ne smatraju da je 'politika sve', što god čovek kaže ili učini nego za koje važi princip Sv. apostola Pavla: 'Ako jedete, ako pijete, ako šta drugo činite, sve na slavu Božiju činite (1 Kor. 10, 31) i koji i u politici tako postupaju."

I šta reći posle cele ove priče? Dva suprotstavljena mišljena dvojice velikodostojnika Srpske pravoslavne crkve. Madasu bile protekle 1994 godine od rođenja Isusa Hrista, ovo pitanje je u SPC još uvek izazivalo rasprave i polemike. I patrijarh Pavle i vladika Artemije, to je sasvim sigurno, imaju velika teološka znanja. Obojica su doktori teoloških nauka (patrijarh Pavle, doduše, počasni). Kome onda od njih dvojice da poveruje jedna obična neupućena ovčica iz njihovog srpskog pravoslavnog stada? Kome li je poverovao jeromonah Simeon čije je pitanje bilo i povod da se razvije ova rasprava između dvojice srpskih episkopa? Da li je, možda,

vladika Artemije, posle objašnjenja koje mu je poslao patrijarh Pavle, promenio svoje mišljenje, prisetivši se reči (obećanja) koje je uputio Njegovoj svetosti kada ga je ovaj rukopoložio za episkopa raško-prizrenskog: "... gotov (sam) da Vas slušam i pratim i da budem vođen Vašom pastirskom, visokom i božanskom rukom." I na kraju, ko je vrhovni sudija (naravno, na zemlji) u ovakvim sporovima koji nastanu između episkopa Srpske pravoslavne crkve?

Odgovor na poslednje pitanje je jednostavan i daje nam ga Ustav SPC, a glasi - Sveti arhijerejski sabor. Ovo telo je "najviše jerarhijsko predstavništvo" i "crkvenozakonodavna vlast u poslovima vere, bogosluženja, crkvenog poretka (discipline) i unutrašnjeg uređenja Crkve, kao i vrhovna sudska vlast u krugu svoje nadležnosti". Izgleda da je još jednostavniji odgovor zašto se Sabor posle ovog teorijskog spora između patrijarha Pavla i vladike Artemija nije oglasio i razrešio ga imao je mnogo važnijeg posla. Nikome nije bilo do teorije u godini u kojoj se odlučivalo kolika će biti kvadratura Velike Srbije i gde će biti granice livada namenjenih srpskom pravoslavnom stadu. Iznalaženje odgovora na strateška vojno-politička pitanja za episkope SPC bilo je važnije od odgovaranja na pitanja teološkog karaktera.

* Sakupljajući materijale za ovu knjigu pročitao sam dosta izjava, pisama, apela, beseda, itd., episkopa Srpske pravoslavne crkve, ali mislim da reči nijednog od njih nisu toliko bile ispunjenje poniznošću, skromnošću i izrazima poštovanja prema patrijarhu Pavlu kao što su to bile reči vladike Artemija u ovoj njegovoj besedi.

* Pitanje je postavljeno povodom jedne patrijarhove besede u kojoj je on, govoreći o stradanju naroda u Bosni i Hercegovini, između ostalog rekao da tamo podjednako stradaju Srbi, Hrvati i Muslimani, te da je mir svima potreban, "jer smo svi mi deca Božija".

Ima li vlasti da nije od Boga

Iza ovog neslaganja oko teoloških problema krio se zapravo dubok rascep u vrhovima Srpske pravoslavne crkve po najvažnijim političkim pitanjima. Posle "blještave" i "olujne" 1995. godine* usledilo je relativno zatišje. Ipak, bilo je jasno

da će se uskoro razgoreti žarište koje je predstavljalo početnu tačku na putu jugoslovenskih stradanja - Kosovo i Metohija. Govoreći 27. septembra 1997. na prvom simpozijumu lista "Sloboda", * * održanom u crkvi Sv. Simeona Mirotočivog u južnom Čikagu, vladika Artemije je rekao: "Pitanje Kosova i Metohije već dugo vremena čeka na svoje rešenje i njega očekuju kako Srbi koji na Kosovu žive tako i Albanci. Od nas Srpski narod koji živi na Kosovu i Metohiji očekuje da tu istorijsku misiju uspešno privedemo kraju na dobrobit i zadovoljstvo celog našeg naroda."

Kako je ta istorijska misija privedena kraju svima je poznato. Ponovo su se, kao i pre četiri godine, duge kolone Srba sliva le ka "užasu" (užoj Srbiji - ovo je izraz vladike Arteri1ija iz istog njegovog govora održanog u Čikagu). Rušene su i paljene srpske pravoslavne crkve i izgledalo je da na Kosmetu nema više mesta ni za šta što je srpsko. Ipak, vladika raško-prizrenski Artemije nije odlazio iz svoje eparhije, a ni ostalo sveštenstvo i monaštvo. U pomoć su im došli i patrijarh Pavle, mitropolit Amfilohije i vladika Atanasije Jevtić koji je, mada bolan i zdravstveno malaksao, "herojski putovao po Kosovu i Metohiji". Zbog svega ovoga, Sinod SPC je u junu 1999. objavio saopštenje u kome je zatražio ostavku Slobodana Miloševića. Isti zahtev ponovljen je dva meseca kasnije sa Savetovanja episkopa Spc. Čak je i patrijarh Pavle javno zatražio od Miloševića da podnese ostavku. Dakle, Kosovo i Metohija su bili kap koja je prevršila čašu. * * *

Ali onda, u novembru 1999. godine, patrijarh Pavle se ponovo našao na jednoj proslavi koju je organizovao Slobodan Milošević. U društvu svoje braće u Hristu, vladike bačkog Irineja Bulovića i vladike mi1eševskog Filareta, Njegova svetost je otišao da slavljeniku stisne ruku. Ovaj patrijarhov postupak na mnoge je delovao poražavajuće. Jedan od takvih bio je i gospodin Vladan Batić, predsednik Demohrišćanske stranke Srbije, a kasnije srbijanski ministar za pravdu. Pošto ga je nekoliko dana razdirala "moralna dilema: da li je jeres pisati svom Patrijarhu? Da li običan smrtnik ima pravo da ukaže, da moli vrhovnog poglavara svoje Crkve?", gospodin Batić je, ipak, odlučio da to učini. Objasnivši da je povod njegovog pisanja patrijarhovo "pojavljivanje na prijemu koji je povodom 29. novembra upriličio Slobodan Milošević", on je opisao sliku koja je iznenadila sve pobornike smene predscdnika Miloševića. "Ta slika, koja je preko državne televizije nebrojeno puta obišla zemlju i na kojoj jedan antihrist raskrečenih nogu, s ciničnim pogledom i podrugljivim osmehorn, kao nevaljalom školskom drugu jedva pruža, odnosno prihvata ruku svog patrijarha, a njegova žena prilikom rukovanja gleda u drugom pravcu, verujte, Sveti oče, porazi la je čitavu pravoslavnu Srbiju."

"Božje jagnje obrelo se pred očima celog sveta u vučjoj pećini. Svetac koji hoda našao se među demonima", iznosio je Vladan Batić svoje utiske u pismu upućenom patrijarhu Pavlu. I mada svestan da je Njegova svetost uvek spreman na praštanje, "čak i takvom čoveku", "koji nije kršten, koji ne slavi slavu, koji se nije prekrstio u srpskoj svetinji Hilandaru", gospodin Batić je ipak podsetio patrijarha da je "pre samo par meseci" i on sam zatražio da "taj čovek, kao glavni generator zla koje nas je snašlo, odstupi". Napomenuvši da su ga "ljudi bez časti" zloupotrebili "nebrojeno puta", ne birajući sredstva, na kraju svog pisma gospodin Batić je patrijarhu Pavlu uputio molbu: "Preklinjem Vas da to više ne činite, da ne dozvolite bezbožnicima i idolopoklonicima da skrnave sve što je sveto. Da nas guraju van sveta, istorije i Boga. Jer, nije od Boga vlast koja u Boga ne veruje. Rab Božiji i sluga ponizni, Vladan Batić."

U poslednjoj rečenici gospodina Batića. koji se potrudio da Njegovoj svetosti objasni koja je vlast od Boga a koja nije, sadržana je suština problema. Videli smo kako su patrijarh Pavle i vladika Artemije različito tumačili jednu te istu stvar, dovevši svoje vernike u nedoumicu kome od njih dvojice da veruju. I Vladan Batić je stavio vernike pred dilemu: da li da veruju njemu ili apostolu Pavlu? Evo štaje rekao apostol Pavle o odnosu prema vlasti u svojoj Poslanici Rimljanima (13,1-2): "Svaki čovek da se pokorava pretpostavljenim vlastima. Jer nema vlasti a da nije od Boga; Bog je postavio vlasti koje postoje. Stoga, ko se protivi vlasti - protivi se Božijem poretku, a koji se protive primiće svoju osudu". Apostol je, čak, dao i detaljna uputstva šta se od podanika konkretno očekuje: "Zbog toga plaćajte i poreze; jer su služitelji Božiji koji baš na tome rade. Svakom dajte ono što ste dužni: kome porez - porez, kome carinu - carinu, kome strah-strah, kome čast -čast". (13, 7).

Pomenimo i 84. pravilo svetih apostola u kome se naređuje da: "Ako ko protuzakonito uvrijedi cara, ili narodnog starješinu, neka podlegne kazni, i to, ako je klirik, neka bude svrgnut, ako li je svjetovnjak neka se odluči."; Komentarišući ovo pravilo Nikodim Milaš kaže: "Za uvrijedu carskoga veličanstva i zakonite vlasti uopće pravilo ovo naređuje teške kazne, kao i za najveće crkvene prijestupe. Prema tome, pokornost i poštovanje carske vlasti i drugih zakonitih vlasti Crkva je svagda smatrala jednom između najsvetijih dužnosti svojih članova. Treba još opaziti, da i apostolske poslanice i apostolsko ovo pravilo govore o carevima svoga doba, koji su tada neznabošci bili i čak gonioci hrišćana. Pa ako je vlast i veličanstvo takvih careva bilo sveto za hrišćane, i crkvena su pravila strogim naredbama gledala da tu

vlast i veličanstvo obezbijede od svake uvrijede, to kakva li se pokornost i poštovanje ne mora odavati hrišćanskim carevima u hrišćanskoj Crkvi, koje su oni sinovi i glavni čuvari?" Nakon ovakvog tumačenja 84. apostolskog pravila, a posebno nakon prethodno pomenutih reči apostola Pavla, postavlja se pitanje da li je njegov imenjak, patrijarh srpski, pogrešio kada je otišao kod Slobodana Miloševića na prijem ili kada je zatražio da on ode sa vlasti.

* Dve operacije hrvatske vojske. "Bljesak" (maj '95.) i "Oluja" (avgust '95.), označile su kraj rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.
** Zvanična publikacija Srpske narodne obnove (SNO) u Americi.
*** O ovome će biti više reči u nastavku knjigu.

Zbunjeni patrijarh i zbunjeni episkopi

Kao i za neke druge postupke patrijarha Pavla, uskoro je iz crkvenih krugova stiglo objašnjenje i za njegovo prisustvo na proslavi 29. novembra. Ovoga puta, međutim, objašnjenje se razlikovalo od onih prethodnih, tj. nije se tvrdilo da je Njegova svetost tu bio samo "po dužnosti", ili zato što je "u svoj svojoj dobroti" po ko zna koji put "izmanipulisan" - ne, sada je patrijarh bio zbunjen! U jednom intervjuu mitropolit Amfilohije je to ovako predstavio: "Patrijarh je čovjek kome je na srcu i duši jedinstvo Srbije i Crne Gore. On je otišao bona fide, smatrajući da je to neka svečanost kojom se obilježava zajednica Srbije i Crne Gore. Međutim, zna se da je ta zajednica, ako idemo malo dublje u istoriju, ustanovljena 26. novembra 1918. godine, a ne 29. što je datum jedne države koja je bila i koje više nema i koja ne postoji. I tu je očigledno došlo do jedne zabune koja je izazvala nedoumice kod mnogih. Ali, patrijarh je čovjek koji nije rimski papa, koji nije bezgriješan." Na pitanje novinarke: "da li je patrijarh bio izmanipulisan tom prilikom", mitropolit je odgovorio: "To bi trebalo njega da pitate. To je pitanje koje treba njemu uputiti."

Mada je u istom intervjuu rekao da "Crkva nikoga ne uči da bude kao brav u stadu, nego da jeste hrišćanin, da pripada stadu hrišćanskom, ali slovesnom, razumnom", nuđenjem jedne ovakve priče Srbima, mitropolit Amfilohije nije pokazao baš veliko poštovanje umnih sposobnosti pripadnika svog naroda. A osim toga, stvorio je i prilično rđavu sliku o pojedinim episkopima Spc. Prema

mitropolitovom objašnjenju, na prijem kod predsednika Miloševića patrijarh Pavle je otišao smatrajući da je reč o proslavi 26. novembra 1918, dana kada je crnogorska skupština odlučila da svoju državu ujedini sa Srbijom u Kraljevini SHS. Međutim, ni u komunističkoj SFRJ ni u socijalističkoj SRJ nikada nije proslavljan 26. novembar, već isključivo 29. novembar 1943, dan kada su udareni temelji tzv. jačanje Jugoslavije. Bila je to Jugoslavija u kojoj je Njegova svetost proživeo skoro pola veka i koju je sam toliko puta pomenuo zbog njenih "nepravednih avnojevskih granica". Ali, i pored toga patrijarhu ništa nije bilo sumnjivo (to bi trebalo da poverujemo na osnovu priče mitropolita Amfilohija) i nije proveravao o čemu se tu zapravo radi. Ili se možda raspitao, ali su mu svi upitani rekli, iz neznanja ili namerno, da sc proslavlja 26. novembar?!

Dragan Tomić, prcdsednik Skupštine Republike Srbije, informisao je sve građane preko televizije, radija i novina da se za razliku od svih dotadašnjih 1999. godine ne proslavljaju odluke AVNOJ-a iz 1943, nego odluke skupštine DFJ održane 29. novembra 1945. godine. A to je datum kada je nova država zvanično ukinula monarhiju i uspostavila republiku. U Patrijaršiji, međutim, niko nije gledao televiziju, niko nije slušao radio i niko nije čitao novine, pa nije mogao ni da upozori patrijarha "čiji" rođendan ide da čestita predsedniku Miloševiću. Sa patrijarhom su na proslavu otišla još dvojica arhijereja SPC - vladika bački Irinej (Bulović) i vladika mileševski Filaret. Ni njih dvojica nisu ni videli, ni čuli, ni pročitali, a ni od drugih nisu bili obavešteni koji dan se tu zaista proslavlja. Dakle, i oni su bili "zbunjeni". Ili su, možda, znali, ali su iz određenih razloga namerno "zbunili" patrijarha?

Osim objašnjenja koje je dao mitropolit Amfilohije, jedno je stiglo i iz kabineta Njegove svetosti, mada nezvanično. Za njega smo saznali od gospodina Dragomira Boškovića, sekretara Beogradske organizacije Ravnogorskog pokreta. U svom pismu, objavljenom u kragujevačkom listu "Srpski pogledi", gospodin Bošković kaže da mu je šef kabineta Njegove svetosti, na traženje komentara patrijarhovog odlaska kod predsednika Miloševića, telefonom rekao sledeće: "Ne. Patrijarh ne daje nikakve komentare. A što se tiče odlaska kod predsednika Republike, patrijarh bi otišao i da ovde vlada turski sultan. Ovim činom nije prekršen Ustav Srpske pravoslavne crkve."

Pojedini zvaničnici SPC i ovakvim objašenjima su pokazivali nepoštovanje prema vernicima i prema javnosti uopšte, i svoje shvatanje da nisu obavezni da

daju prave odgovore na postavljena pitanja. Niko od onih koji su se javno obratili patrijarhu Pavlu nije toliko zamerio što je Njegova svetost otišao kod Miloševića (mada je i to imalo značaja), nego zbog povoda njegovog odlaska. Dakle, glavni problem nije nastao oko toga kod koga je patrijarh bio nego zbog čega (tj. kojim povodom) je bio. Zvanični susret patrijarha Pavla sa predsednikom Franjom Tuđmanom, u martu 1999. godine, nije pretrpeo javne kritike, iako se radilo o čoveku pod čijim "poglavništvom" se dešavalo ono za šta nam je sam patrijarh rekao da je drugi "genocid i izgon" Srba u XX veku. Ako patrijarhu nije zamereno što je posetio predsednika "nove Nezavisne Države Hrvatske" (opet po rečima samog patrijarha iz pisma lordu Karingtonu), zašto bi mu bila zamerena poseta bilo kojoj drugoj osobi. Ipak, da je Njegova svetost otišao kod predsednika Tuđmana na proslavu, recimo, 10. travnja (aprila), dana kada je ustanovljena NDH, mora se priznati da bi takav čin imao sasvim drugačiji značaj i težinu.

Vladika Artemije podučava patrijarha Pavla [II deo]

U svojoj knjizi "Život po jevanđelju" Njegova svetost patrijarh srpski g. Pavle kaže i ovo: "Svaki greh koji činimo, činimo iz sujete. Donekle u tome igra ulogu i neznanje, naivnost. Zato se od nas traži da budemo mudri kao zmije i bezazleni kao golubovi. Potrebno nam je ohoje. Ne valja ni oštroumije bez bezazlenosti, koje je zlo, niti bezazlenost bez mudrosti, koja je glupost." Postavlja se pitanje da li je jedan čovek koji razmišlja na ovakav način, i koji se sasvim sigurno i ponaša po ovim jevanđeljskim pravilima, mogao biti tako lako i tako često "manipulisan" i "zbunjivan", u šta su crkveni zvaničnici hteli da ubede srpsku javnost. Ili.je iza tih priča o silnim "manipulacijama" stajalo nešto drugo, nešto što je trebalo da ostane skriveno od očiju i ušiju običnog sveta?

Odgovor na ovo pitanje dao jc vladika raško-prizrenski Artemije u svom otvorenom pismu od 6. decembra 1999. godine. U tom pismu vladika je izneo svoje uverenje da "na javne postupke javnih ličnosti treba javno i reagovati". Podsetivši da je i ranije bilo povoda koji su ga navodili da, "gonjen svojom savešću", izražava otvoreno neslaganje sa pojedinim patrijarhovim stavovima ili postupcima, vladika je istakao da je zbog toga "ne retko bivao napadan i kritikovan naročito od pojedine braće arhijereja kao onaj 'koji ne poštuje svoga patrijarha"'. "Bilo mi je dosta toga", kaže vladika Artemije. "Stoga nisam očekivao da će mi se nametnuti još jedna takva prilika. (...) A eto, ta se potreba ipak nametnula. Bolje reći, Vi me, Vaša Svetosti, i

ovoga puta prisiljavate da Vam po savesti napišem i ovo otvoreno pismo."

Vladika Artemije je predočio patrijarhu Pavlu da su njegov "odazov na poziv i odlazak Miloševiću na noge" da mu čestita "rođendan države koja je umrla pre deset godina", a koji se 1999. pretvorio u "praznik kojim je ukinuta monarhija", zapanjili i doveli u nedoumicu "mnogu braću arhijereje, časno sveštenstvo i monaštvo, i ogromnu većinu pravoslavnog srpskog naroda". Vladika je i zamolio Njegovu svetost: "Preklinjem Vas živim Bogom, ne dovodite nas više u situaciju da ne možemo pred svoj narod i svoju pastvu da izađemo." "Danas, kada se ceo narod trudi i zapinje iz petnih žila da se oslobodi ovog gubitničkog i nenarodnog režima, da Srbiju izvuče iz provalije u koju je gurnuta rukama 'mudrog Vođe', Vi, pastir naroda, duhovni otac i učitelj, okrećete leđa svome narodu i svojim odlaskom na 'proslavu 29. novembra' učvršćujete rasklimatani presto upropastitelja srpskog naroda, produžujući mu predsmrtnu agoniju na ko zna koje još vreme." *

Od vladike Artemija smo konačno saznali šta je stajalo iza priča o čestom "manipulisanju" patrijarhom Pavlom. Obraćajući se Njegovoj svetosti, on kaže: "Ovaj Vaš postupak konačno izbacuje na vide lo dana do sada uspešno skrivanu i negiranu činjenicu o podeli i neslaganju u vrhovima Srpske pravoslavne crkve, bar kada je odnos prema režimu g. Miloševića u pitanju. To više niti se može, niti treba kriti. Istina je važnija od svega. Sud naroda je nepogrešiv, jer je 'glas naroda glas Božji'. Očigledno je da ovo učešće u 'proslavi' nije stav Crkve. To je privatno delo Vas, Vaša Svetosti, i onih koji su sa Vama tamo bili, iako nepozvani."**

Zahvaljujući vladici raško-prizrenskom, jednom od najuglednijih i najpoznatijih episkopa

SPC, potvrđeno je ono o čemu se u javnosti i ranije govorilo: da u Srpskoj pravoslavnoj crkvi postoje neslaganja oko najvažnijih pitanja i za samu Crkvu i za srpski narod. Potvrđeno je i da su episkopi SPC, verovatno sa dobrim namerama, koristili i laži i sakrivali punu istinu od pripadnika svoga stada. Doduše, "skrivanje i negiranje činjenica" vladika Artemije je pomenuo samo u vezi sa unutar srpskom problematikom, tj. u vezi sa režimom Slobodana Miloševića. Na pitanje da li je bilo, i koliko, laži i sakrivanja vezanih za rat u Sloveniji, Hrvatskoj, BiH i na Kosovu, vladika Artemije nije odgovorio. Ali je zato postavio jedno izuzetno važno pitanje koje glasi: "Kako odgovoriti mnogima koji okrivljuju Srpsku pravoslavnu crkvu da je

preko osam godina podržavala zločinački režim g. Miloševića i da je zatražila njegovu ostavku tek kada je postala nezadovoljna njegovim uspehom u vođenim ratovima?"'!.' Zaista, kako? Za odgovor na ovo pitanje.verovatno ćemo morati da sačekamo da se nekom srpskom episkopu ponovo ogadi gledanje i slušanje laži i licemerja i da jednoga dana, kao što je to učinio vladika Artemije, objavi da je Istina, ipak, važnija od svega. (Osim od ljubavi, naravno.)

* Po mišljenju mitropolita Amfilohija "možda način na koji je vladika Artemije to pismo svoje saopštio javnosti nije bio uputa n".

* Već smo rekli da su na proslavi kod predsednika Miloševića bili i vladika mileševski Filaret i bački Irinej Bulović. Jeromonah dečanski Sava Janjić, jedan od najbližih saradnika vladike raško-prizrenskog Artemija, ovako je ocenio čitav događaj: "U celoj toj priči treba spomenuti ključnu ulogu episkopa Irineja (Bulovića) koji je glavni eksponent Miloševićeve politike u SPC i njegovo nastojanje da ostvari direktan uticaj na patrijarha Pavla i da i onako osramoćenu i obrukanu SPC još više unizi. Taj isti episkop za sve vreme srpskog stradanja na Kosovu ni jednom nije došao kod nas ili da nas bar telefonom pitu kako nam je. Irinej je, međutim. stigao da ode kod Miloševića i rado se odaziva na sve skupove gde se okupljaju ljudi koji su odgovorni za stradanje našeg naroda. Sramne fotografije patrijarha Pavla i Irineja Bulovića sa predsednikom Miloševićem ostaće najsramnije fotografije u istoriji SPC i smatram da srpski narod i Crkva moraju najodlučnije izraziti svoj protest i protivljenje takvim nerazumnim postupcima". (Sloboda, 10. januar 2000.)

Braća u Hristu smenjuju mitropolita Jovana

I pored pokušaja zvaničnika Srpske pravoslavne crkve da u javnosti stvore što lepšu sliku o međusobnim odnosima "mirnih i dostojanstvenih" episkopa, bilo je jasno da je tokom devedesetih godina među njima nedostajalo i mira i dostojanstvenosti. O među episkopskim sukobima, o smenama u Srpskoj patrijaršiji i načinima na koje su one vršene, moglo se ponešto saznati i pre 29. novembra 1999. godine i otvorenog pisma vladike Artemija. Jedan od izuzetno vrednih izvora podataka o tome jeste i intervju koji je Njegovo visoko preosveštenstvo mitropolit zagrebačko-ljubljanski i cele Italije g. Jovan dao "Logosu", časopisu studenata pravoslavnog Bogoslovskog fakulteta u Beogradu.'" U tom intervjuu mitropolit Jovan

je izneo brojne pojedinosti vezane za njegovu smenu sa nekih funkcija u Patrijaršiji, ali i mnoštvo drugih zanimljivosti.

Jedno vreme mitropolit Jovan je obavljao dužnost direktora patrijaršijske štamparije, a od 15. februara 1992. do 1. decembra 1994. godine bio je i član uređivačkog odbora "Pravoslavlja", novina Srpske patrijaršije. Međutim, po mitropolitovim rečima, za sve vreme svog bavljenja u "Pravoslavlju" on nije "imao uticaja na uređivanje" ovog lista, a od jednog trenutka njegovo ime je samo "formalno stajalo u impresumu". Razlog je, kako sam kaže, bio u tome što se "uređivački odbor nije sastajao da bi pregledao tekstove i zaključio sadržaj svakog broja". Pošto je bio onemogućen da na uobičajen način učestvuje u uređivanju patrijaršijskih novina (na sastancima uređivačkog odbora), mitropolit je odlučio da se pismeno obrati Svetom arhijerejskom sinodu. Učinio je to dva puta prvi put 8. juna 1994, a drugi put 29. novembra iste godine. U obema svojim "predstavkama" mitropolit Jovan je izneo brojne primedbe, kritike i predloge vezane za organizaciju celokupne izdavačke delatnosti, ali sa posebnim osvrtom na probleme oko "Pravoslavlja". Problema u tom listu bilo je na pretek. "Situacija u 'Pravoslavlju' je bila sve gora, kvaliteta članaka se stalno srozavao kao i broj čitalaca." I što je najvažnije, tiraž patrijaršijskog lista sveo se na "tiraž manji od tiraža pojedinih fabričkih listova".

Mitropolitove primedbe počinjale su od 639. broja "Pravoslavlja" (I. novembar 1993. godine), što nije bilo slučajno. Upravo od tog broja Sveti arhijerejski sinod je na mesto glavnog urednika postavio gospodina Miladina Bojića, čoveka kojeg je mitropolit Jovan označio kao glavnog (mi ćemo dodati- javnog) krivca za stanje u kome se "Pravoslavlje" našlo. U vreme izbora gospodina Bajića (pomenimo i taj vrlo važan podatak), u Sinodu je za resor misije, a tu spadaju i crkveni mediji, bio zadužen mitropolit Amfilohije. Kritike na račun Miladina Bojića bile su brojne, počev od onih tehničke prirode ("ne zna se ni gde koji tekst počinje ni gde se završava"), pa sve do tvrdnji da gospodin Bojić "ispoljava i elementarna neznanja o životu i ličnostima Crkve".

Posle ovako oštrih ocena, neminovno se postavljalo pitanje: po kojim su to kriterijumima birani ljudi u SPC na tako važnu funkciju kao što je glavni urednik lista "Pravoslavlje" i kakve je kvalitete trebalo imati da bi se moglo doći na jedno takvo mesto. Znanje, očigledno, nije bilo od presudnog značaja. Gospodin Miladin Bojić je, pomenimo i to, Crnogorac, kao i mitropolit Amfilohije koji je u Sinodu bio

"glavni" za crkvene medije prilikom Bojićevog izbora. Ipak, teško je poverovati da bi sa (ne)znanjima kakva je mitropolit Jovan pripisivao gospodinu Bojiću i "crnogorska veza" bila dovoljna da Bojić nije imao neke druge kvalitete- snalažljivost i dovitljivost, na primer.

U to ćemo se najbolje uveriti iz sledeće primedbe mitropolita Jovana: "U broju 653 od 1. jula 1994. godine, na naslovnoj strani, iznad zaglavlja lista, objavljena je vest da je počelo ovogodišnje redovno zasedanje Svetog arhijerejskog sabora, uz koju je data velika, izrazito mutna fotografija članova Sabora." Ispod fotografije je pisalo samo- Sveti arhijerejski sabor Srpske pravoslavne crkve. U svemu ne bi bilo ničega lošeg da neke cepidlake, i pored toga što je fotografija bila "izrazito mutna", nisu na njoj prepoznale i episkopa braničevskog Savu Andrića koji je umro prethodne (1993.) godine. Dakle, u nedostatku fotografije sa članovima Sabora iz 1994. godine, gospodin Bojić je jednostavno uzeo onu prošlogodišnju, snimljenu na kraju zasedanja Sabora 1993, kada je episkop braničevski Sava Andrić još bio živ, i koristeći se prednostima savremene tehnike "izrazito je zamutio" (zar to nije dovitljivost?!) nadajući se, valjda, da niko neće kvariti oči zagledajući ko se sve na toj fotografiji nalazi.

Povodom toga mitropolit Jovan je dao sledeći komentar: "Nema nikakve sumnje da je ispod fotografije objavljene u broju od 1. jula 1994. godine morala stajati precizna legenda koja bi jasno stavila do znanja iz koga doba potiče snimak koji se objavljuje i koji su arhijereji na njemu. Ovako su mnogi ostali zbunjeni, jer su, iako su smatrali da pored vesti o početku rada Sabora vide fotografiju srpskih arhijereja sa ovogodišnjeg zasedanja (1994. godina), na snimku prepoznali i blaženopočivšeg episkopa braničevskog Savu Andrića." Ovaj postupak gospodina Bajića može da posluži i kao metafora, tj. iz njega se dobro vidi kako su nam prezentovane brojne "istine" koje su tokom 80-ih i 90-ih godina dolazile od pojedinih ljudi iz Srpske pravoslavne crkve. Bilo je potrebno "zamućivanje" slika i predstava o mnogo čemu da bi oni neupućeni mogli lakše da ih prihvate i poveruju u njihovu "istinitost".

Iako gospodin Miladin Bojić možda i nije bio tako dohar glavni urednik, nešto drugo mu se moralo bez pogovora priznati - da je bio dobar muž. Svojoj supruzi Kseniji omogućio je da u "Pravoslavlju" objavljuje jedan pod uži feljton, pa čak da se ogleda i kao pesnikinja. Jedino je ostalo nejasno zašto je supruga gospodina Bajića svoje radove u "Pravoslavlju" potpisivala prezimenom Pejović. Budući da je

gospodin BojićCrnogorac, postoje samo dva objašnjenja (Trećeg nema- što bi rekao patrijarh Pavle.): ili je on slobodouman Crnogorac, poput Slobodana Miloševića, pa je svojoj supruzi dozvolio da ne nosi njegovo prezime, ili je to prezime korišćeno samo za potpisivanje radova objavljenih u "Pravoslavlju"- da se Vlasi ne bi dosetili. Kako god bilo, kritički raspoloženi mitropolit Jovan nije imao razumevanja za ove izraze supružanske ljubavi i oštro je prokomentarisao: "Ovo je manir nepotizma i prisvajanja porodičnog monopola u novinama Srpske patrijaršije."

Pošto mu je pristup "Pravoslavlju" bio sprečen (za razliku od urednikove supruge), mitropolit Jovan je svoje primedbe pismeno poslao Svetom arhijerejskom sinodu. Na osnovu njih situacija je bila sasvim jasna: stanje u patrijaršijskom \istu - vrlo loše; tiraž - manji od tiraža nekih fabričkih listova; glavni urednik-neznalica, neozbiljan, neodgovoran, mada po našem mišljenju snalažljiv i dovitljiv, i odveć slab prema svojoj supruzi. Osim toga, iako je, vojnički rečeno, bio "redov", gospodin Miladin Bojić je sebi dozvolio takvu drskost da u obavljanju dužnosti onemogućava jednog od najuglednijih "generala" crkvene hijerarhije, mitropolita zagrebačko-ljubljanskog g. Jovana. Pri ovakvom stanju stvari svako razuman je mogao da pomisli samo jedno - Sinod će što je moguće pre odgovoriti svome bratu u Hristu mitropolitu Jovanu i preduzeti sve mere da se u listu izvrše neophodne promene i isprave nedostaci na koje je mitropolit ukazao. Međutim, članovi tadašnjeg Sinoda mitropolita Jovana nisu udostojili bilo kakve reakcije, pa ni najmanjeg znaka da su njegove "predstavke makar pročitane".

Ipak, mitropolitov trud nije bio uzalud. Brojne kritike i primedbe koje je u dva navrata poslao crkvenim vlastima urodile su plodom. Pošto su pročitali sve ono što je mitropolit Jovan imao da im kaže o uređivanju "Pravoslavlja", članovi Sinoda su u decembru 1994. doneli i odgovarajuću odluku smenili ga sa funkcije direktora patrijaršijske štamparije i uklonili iz uređivačkog odbora patrijaršijskih novina. Po njihovom mišljenju, bio je to najbolji način da se situacija u listu popravi. O postupku svoje braće u Hristu mitropolit Jovan kaže: "Umesto odgovora na moje reagovanje, ili ma kakvog znaka da su moje predstavke makar i pročita ne u Sinodu, desilo se nešto neprimereno životu i radu jednog kolektiva ili zajednice ako tako hoćete. U 'Pravoslavlju' br. 668 od 15. januara 1995, u članku 'Reč čitaocima', od novopostavljenog urednika, protosinđela Atanasija Rakite, saznao sam da sam srne-njen sa funkcije direktora patrijaršijske štamparije, a da o tome nisam prethodno dobio nikakvo zvanično obaveštenje. Takođe, na sednicu koja je o tome raspravljala nisam bio ni pozvan ni obavešten o njenom radu."

Smena mitropolita Jovana više je podsećala na partijsku čistku nego na odnos onih koji su
od Isusa zavetovani na međusobnu ljubav i poštovanje (pogledati Jv. 13, 33-35). Čak bi se moglo reći da su komunisti sve to radili sa mnogo više uviđavnosti prema svojim posrnulim drugovima, posebno onima iz najviših partijskih krugova. Pozivali su ih da učestvuju u radu skupova koji su o njima raspravljali (kongres, plenum, sednica ili najobičniji sastanak), pa su im čak davali i mogućnost da kažu koju reč u svoju odbranu, iako se unapred znalo šta im sleduje. Dobar primer za ovu tvrdnju je i legendarna Osma sednica CKSK Srbije. Mitropolitu Jovanu od njegove sabraće nije bila pružena nijedna od tih mogućnosti.

Vest o svojoj smeni mitropolit Jovan je zvanično saznao iz štampe! U već pomenutom članku "Reč čitaocima", čiji je autor bio novoizabrani glavni urednik "Pravoslavlja" protosinđel Atanasije Rakita, mitropolit Jovan je mogao da pročita da je 30. decembra 1994. godine održana sednica uređivačkog odbora "Pravoslavlja" "koju je vodio Njegova Svetost patrijarh srpski G. Pavle uz učešće Njegovog Visokopreosveštenstva mitropolita crnogorsko-primorskog G. Amfilohij'a". Na sednici je odato "dužno poštovanje dotadašnjem uređivanju ovog lista", ali je odlučeno da se "u njega unesu značajne i veoma potrebne promene". Sve ovo, kaže se dalje u članku, bilo je u skladu sa odlukom koju je devet dana ranije, 21. decembra, doneo Sveti arhijerejski sinod. (Tada u sastavu: patrijarh Pavle, kao predsednik, mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije i vladike valjevsko-šabački Lavrentije, niški Irinej i banatski Hrizostom.)

Najznačajnije ličnosti pri donošenju odluke o smeni mitropolita Jovana bili su patrijarh Pavle i mitropolit Amfilohije. Najznačajnije zato što je patrijarh Pavle, po samom svom položaju, predsednik Sinoda i njegov stalni član, a mitropolit Amfilohije zato što je u to vreme bio zadužen za resor koji se između ostalog bavi i problemima crkvene izdavačke delatnosti. Iz navedenih razloga njih dvojica se mogu smatrati i najodgovornijima što mitropolit Jovan nije "dobio nikakvo zvanično obaveštenje" o svojoj smeni i što na sednicu na kojoj se o tome raspravljala nije bio "ni pozvan ni obavešten o njenom radu". S druge strane, gospodina Miladina Bojića, glavnog urednika i samim tim glavnog krivca za stanje u "Pravoslavlju", kome su bila data takva prava da je mogao da sprečava u radu jednog mitropolita SPC i da istovremeno angažuje svoju suprugu, iz lista nisu uklonili. Naprotiv, za njega su smislili i novu funkciju koja u "Pravoslavlju" nikada nije postojala, bar ne pod tim

nazivom. Postojali su i glavni, i odgovorni, i tehnički, i grafički, ali do gospodina Miladina Bojića nije postojao nijedan operativni urednik.

Na primedbu[**][*] studenata Bogoslovskog fakulteta, koji su sa mitropolitom Jovanom obavili intervju za časopis "Logos", da njegova smena nije prvi slučaj da se "u Patrijaršiji vrše smenjivanja preko noći i iza leđa, bez ikakvog obrazloženja", mitropolit je odgovorio: "Doista se pokazuje da postoje izvesni krugovi uticajnih faktora, da se tako izrazim, koji žele da utiču na život Crkve odbacujući 'nepouzdane' i birajući ljude koji više slušaju no što misle svojom glavom s ciljem što potpunijeg obavljanja poverenog im posla. Toga ne srne da bude u Crkvi, jer naše je da pišemo i branimo Istinu na svakom koraku, a ne interese ovih ili onih pojedinaca ili partija. Samo ako to budemo radili, rukovodeći se istinskom ljubavlju prema Istini i čoveku, imamo razlog svog postojanja kao misionari Gospoda Isusa Hrista."

Mada mitropolit Jovan nije rekao ko su ljudi iz tih "izvesnih krugova uticajnih faktora", nije bilo teško primetiti jednu "konstantu" u svemu onome što se dešavalo oko njegove smene. Naime, jedna ličnost je tu bila stalno i svuda prisutna; jedan drugi mitropolit - mitropolit Amfilohije. Kada je 1. novembra 1993. gospodin Miladin Bojić postao glavni urednik "Pravoslavlja", mitropolit Amfilohije je bio član Sinoda i to zadužen za resor misije, u koji spadaju i crkveni mediji. I sledeće (1994) godine, kada je doneta odluka o smeni mitropolita Jovana sa funkcije direktora patrijaršijske štamparije, mitropolit Amfilohije je još uvek bio njegov član Sinoda. Zatim, onoj sednici uređivačkog odbora "Pravoslavlja" na kojoj se rasprav-ljalo o mitropolitovoj smeni i koju je vodio lično patrijarh Pavle (što se ne dešava tako često), prisustvovao je, naravno, i mitropolit Amfilohije. (Mitropolit Jovan nije bio pozvan, kao ni na mnoge druge do tada.) Umesto uklonjenog mitropolita Jovana, jedan od novih članova uređivačkog odbora postao je mitropolit Amfilohije koji je kasnije postavljen i za predsednika uređivačkog odbora "Pravoslavlja".

Na kraju intervjua studenti Bogoslovskog fakulteta su zamolili mitropolita Jovana da im kaže "neku reč pouke i ohrabrenja". Mitropolit im je, naravno, izašao u susret: "Svi oni koji slede za Hristom noseći svoj krst imaju slične probleme. Apostol Pavle je zbog toga rekao: 'Ko živi pobožno u Isusu Hristu biće gonjen.' Istovremeno i srpski narod kaže: 'Ko se boji Boga ne boji se ničega drugog, a ko se ne boji Boga boji se svega.' Zbog toga jedini kriterijum u vašem radu treba da vam bude vernost Istini i Pravdi, što se postiže kroz nepokolebljivu vernost učenju Svete

Crkve. To neka vam bude jedino merilo, a Istina će pobediti ako ne pre, na Strašnom sudu - sasvim sigurno." Iako "Istina" (ona sa velikim "I") još uvek nije bila pobedila, a ni Strašni sud se još nije bio desio, pet godina nakon što je smenjen sa funkcije direktora patrijaršijske štamparije i uklonjen iz uređivačkog odbora "Pravoslavlja", mitropolit Jovan je dočekao svojih pet minuta. Sada je on smenjivao one koji su prethodno smenjivali njega.

Mitropolit .Jovan smenjuje braću u Hristu

I pored pretnji bombardovanjem od strane NATO-a, jedan deo građana Srbije (onaj "ponositi", "dostojanstveni", "rodoljubivi" itd.) izašao je na referendum i izjasnio se protiv međunarodnog prisustva na Kosovu. Istu odluku doneli su i još ponositiji poslanici Skupštine Srbije, odbacivši zahteve da na Kosovo dođu strane oružane trupe. A onda, 24. marta 1999. godine, ispaljivanjem projektila sa jedne britanske podmornice koja sen tom trenutku nalazila u Jadranskom moru, započela je NATO agresija na Jugoslaviju. Tim povodom Njegova svetost patrijarh Pavle objasnio je Srbima da je ovaj rat za njih "odbrambeni, pa je zato i od Boga blagosloven". I mada je posle Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine Bog još jednom bio na našoj strani, za srpski narod se sve završilo kao i u prethodna tri rata - potpunim porazom.

U junu 1999. potpisan je Kumanovski sporazum. Po tom sporazumu, vojnici i policajci Savezne Republike Jugoslavije morali su da napuste prostore Kosova i Metohije da bi umesto njih došle međunarodne vojne snage. Nažalost, nisu odlazile samo srpska vojska i policija. Sa njima su odlazili i brojni kosovski Srbi. Bio je to više nego dovoljan razlog da se Srpska pravoslavna crkva, u kojoj je od kraja 1995. vladalo relativno zatišje, ponovo oglasi i to možda žešće nego ikada. Iako su iz Crkve i ranije dolazile kritike na račun režima i zahtevi za odlazak postojeće vlasti, nikada oni nisu bili tako jasni i izričiti kao u leto 1999. godine. Čak je i patrijarh Pavle, prvi put, poimenično zatražio od Slobodana Miloševića da vlast preda nekome drugom, sposobnijem, ne bi li izveo srpski narod iz teškoća u kojima se našao.

Petnaestog juna 1999. godine Sveti arhijerejski sinod je izdao saopštenje u kome je zatražio da "aktuelni predsednik države i njegova vlada, u interesu naroda i za njegovo spasenje, podnesu ostavku, kako bi novi ljudi, prihvatljivi za domaću i međunarodnu javnost, kao Vlada narodnog spasa, preuzeli odgovornost za svoj

narod i njegovu budućnost". Dva meseca kasnije (10. avgusta), sa Savetovanja episkopa SPC održanog u Srpskoj patrijaršiji u Beogradu, upućen je Apel u kome je rečeno da se očekuje "od sadašnjeg predsednika SRJ i Republike Srbije da ukoliko, zaista, ne žele da svoj narod i svoju državu pretvore u sopstvene taoce, vodeći ih u sigurnu propast, da što pre omoguće drugim ljudima kako bi preuzeli kormilo države i izveli narod iz ćorsokaka u koji je doveden". Takođe, episkopi SPC su podržali "sve demokratske i narodoljubive snage u našoj zemlji i njihove zahteve za što hitnijim i korenitim promenama u našem društvu", napomenuvši da te neminovne promene treba sprovesti "isključivo mirnim i demokratskim putem, bez bilo kakvog nasilja".

Iz ovih poruka upućenih srpskoj javnosti videlo se da jedan broj episkopa SPC otvoreno daje podršku opozicionim snagama u Srbiji. Susreti patrijarha Pavla i pojedinih arhijereja (posebno vladike Artemija) sa predstavnicima "demokratskih i narodoljubivih snaga" postajali su tih dana sve učestaliji. Na opozicionom mitingu održanom 19. avgusta 1999. godine ispred savezne skupštine, velikom broju prisutnih obratio se gospodin Atanasije Rakita, nekadašnji glavni urednik "Pravoslavlja", a tada već episkop hvostanski i vikar Njegove svetosti. (Pričalo se da će na miting doći i patrijarh Pavle, ali od toga nije bilo ništa.) Takođe, zbog novonastale situacije na Kosovu osnovana je i agencija "Pravoslavlje-Pres" čiji je zadatak bio da svakodnevno informiše o dešavanjima na kosovskim prostorima. Njen idejni tvorac bio je mitropolit Amfilohije, a za direktora i glavnog urednika agencije postavljen je gore pomenuti episkop Atanasije Rakita.

A onda, kao grom iz vedra neba: u štampi se pojavila vest da jedan velikodostojnik SPC poslednje odluke Svetog arhijerejskog sinoda, a samim tim i zahtev za ostavku predsednika Miloševića, ne smatra legalnim, pošto su se tokom njihovog donošenja u Sinodu nalazili episkopi kojima je bio istekao dvogodišnji mandat. Ova informacija je potekla iz Kragujevca, pa se mislilo da je njen inicijator bio episkop šumadijski Sava. Međutim, uskoro je postalo jasno da iza svega toga stoji jedna druga visoka crkvena ličnost - Njegovo visokopreosveštenstvo mitropolit zagrebačko-ljubljanski gospodin Jovan.

Primedba mitropolita Jovana o isteku dvogodišnjeg mandata nekim članovima Sinoda bila je tačna. Naime, svake godine na redovnom zasedanju Svetog arhijerejskog sabora određuju se dva episkopa i postavljaju na mesto onih koji su na toj dužnosti proveli dve godine. U zvaničnim saopštenjima koja se izdaju posle

zasedanja Sabora jedna od uobičajenih rečenica glasi: "Sveti arhijerejski sinod će u narednom sazivu raditi u sledećem sastavu...", i onda se navedu imena četvorice episkopa, aktuelnih članova Sinoda. (Patrijarh, kao predsednik i stalni član Sinoda, se podrazumeva.) Međutim, u saopštenju sa redovnog zasedanja Sabora održanog od 13. do 15. maja 1999. godine ova rečenica je izostala. * Zato je mitropolit Jovan ponovo, kao i 1994. godine, "presavio papir" i obratio se i svojoj braći i srpskoj javnosti. Ovoga puta braća ga nisu ignorisala - odgovor je vrlo brzo stigao. Tako su uskoro usledile smene i odlasci nekih episkopa sa određenih dužnosti. Samo što sada mitropolit Jovan nije bio "smenjeni" nego "onaj koji smenjuje".

Od 13. do 18. septembra 1999. godine u Srpskoj patrijaršiji u Beogradu održano je vanredno zasedanje Svetog arhijerejskog sabora. Na tom zasedanju urađeno je ono što je trebalo uraditi pre četiri meseca - izabrana su dva nova člana Sinoda, mitropolit Jovan i episkop šumadijski Sava, a sa četiri meseca zakašnjenja crkveno upravno telo su napustili episkop raško-prizrenski Artemije i episkop braničevski Ignatije. Ostavku je dao vladika zahumsko-hercegovački Atanasije Jevtić. On sam to nije nazivao ostavkom, nego "dobrovoljnim povlačenjem sa položaja i službe eparhijskog arhijereja, iz zdravstvenih razloga". Po objašnjenju Njegovog preosveštenstva, arhijerejsku službu nije napustio zato što je bio razočaran radom bilo kojeg od "očeva i braće arhijereja", nego zato što je bio "zdravstveno malaksao".

Iako je zbog problema sa vratnim pršljenom nosio ortopedsku kragnu (po kojoj je postao prepoznatljiv), objašnjenje vladike Atanasija je delovalo neuverljivo. Razlog te neuverljivosti bila je činjenica da je vladika i posle svoje ostavke "herojski putovao Kosovom i Metohijom", kako se kaže u jednoj od vesti agencije "Pravoslavlje-Pres", Znači. dok su brojni Srbi, u punom zdravlju i snazi, bežali glavom bez obzira, "zdravstveno malaksali" vladika Atanasije Jevtić krstario je Kosmetom, obilazeći preostalo srpsko pravoslavno stado. Zbog toga je mnogima daleko uverljivija bila pretpostavka da su razlozi povlačenja vladike Atanasija njegovo nezadovoljstvo stvarnošću (koja nikako nije odgovarala njegovim željama) i činjenica da kod većine braće episkopa njegove radikalne ideje više nisu imale podršku.

Ali zato, nakon punih devet godina, u sastavu vladajućeg crkvenog tela i u mogućnosti da direktno utiče na dešavanja u SPC ponovo je bio mitropolit Jovan.

Jedan od prvih poteza koje je Njegovo visokopreosveštenstvo povukao bio je zahtev za ostavku vladike hvostanskog Atanasija Rakite sa mesta direktora i glavnog urednika agencije "Pravoslavlje-Pres". Istog onog Atanasija Rakite od kojeg je pre pet godina, iz članka "Reč čitaocima", saznao da je smenjen sa mesta direktora patrijaršijske štamparije i da je uklonjen iz uređivačkog odbora "Pravoslavlja". Za razliku od svog imenjaka Atanasija Jevtića, vladika Atanasije Rakita nije bio ni bolestan ni malaksao, pa zbog toga nije nameravao ni da daje ostavku niti da se "dobrovoljno povlači" sa tog položaja. Jedini način da se on na to privoli bio je da mitropolit Jovan ovog mladog i neposlušnog vladiku malo "pogura". Zato je već na prvoj sednici novoizabranog Sinoda, 17. septembra 1999, mitropolit zatražio smenu vladike Atanasija Rakite. Njegov predlog, međutim, nije prošao.

Mitropolit Jovan je, videlo se to u više navrata, izuzetno uporan i strpljiv čovek koji zna da sačeka svojih pet minuta. U slučaju vladike Atanasija Rakite nije morao mnogo da čeka. Jedna vest agencije "Pravoslavlje-Pres" od 30. septembra 1999. godine sadržavala je informaciju koja, po mišljenju mitropolita Jovana, a pokazaće se kasnije i većine članova Sinoda, nikako nije smela biti objavljena. Osim toga, mitropolit Amfilohije, koji je vladiku Atanasija Rakitu i predložio za mesto direktora i glavnog urednika "Pravoslavlje-Presa", sredinom oktobra boravio je u Sjedinjenim Američkim Državama. Sve su to bile pogodne okolnosti koje je mitropolit Jovan iskoristio i pred Sinod ponovo podneo zahtev za srnenu vladike Atanasija Rakite. Govorilo se da je mitropolit nastupio ultimativno, rekavši da ukoliko se vladika Atanasije Rakita ne smeni on "neće moći da obavlja dužnost člana Sinoda i zahtevaće istragu po ovoj stvari na Svetom arhijerejskom saboru". Ovoga puta zahtev mitropolita Jovana je prihvaćen - vladika Atanasije Rakita je uklonjen sa mesta direktora i glavnog urednika "Pravoslavlje-Presa", a na toj funkciji ga je zamenio onaj koji ga je i smenio - mitropolit Jovan.

O želji i upornim pokušajima mitropolita Jovana da ga smeni govorio je i sam vladika Atanasije Rakita. Po njegovim rečima, njih dvojica su se razlikovali "u shvatanjima Crkve, njene uloge u srpskom narodu i njene misije u svetu", ali je dodao da su tu postojali i razlozi lične prirode, tj. netrpeljivost koja je trajala duže vreme.222 Pošto je mitropolit Jovan upravo od vladike (tada protosinđela) Atanasija Rakite saznao da je smenjen sa funkcije direktora patrijaršijske štamparije, mnogi su mitropolitovo ponašanje tumačili kao najobičniju osvetu, tj. "vraćanje mila za drago". Međutim, ukoliko se ovde i radilo o osveti, ona je očigledno bila posredna. Mitropolit Jovan je dobro znao da je protosinđel Atanasije 1994. godine bio samo

"telai", tj. da ga je on samo obavestio o smeni koju su mu drugi pripremili i izglasali. Takođe je znao i ko su ti, kako ih je nazvao, "izvesni krugovi uticajnih faktora", i ko je najviše poradio
na njegovoj smeni.

Koliko je vladika Atanasije Rakita zaista bio nebitan u celom slučaju pokazali su i odgovori dvojice glavnih aktera svih ovih sukoba, mitropolita Jovana i mitropolita Amfilohija,
na novinarska pitanja vezana za njegovu smenu. Mitropolit Jovan je smatrao da toj smeni "ne treba davati toliki publicitet", jer se radi o "čisto crkvenoj, unutrašnjoj stvari" S druge strane, mnogi su od mitropolita Amfilohija, po njegovom povratku iz Amerike, očekivali neku žestoku i njemu svojstvenu reakciju, u skladu sa njegovim dinarskim, crnogorskim temperamentom. Međutim, da li zbog trenutnog i kratkotrajnog uticaja američkog kontinenta koji je nadjačao ono dinarsko i crnogorsko, ili zbog nečega drugog, mitropolit Amfilohije je bio savršeno "cool". Poput mitropolita Jovana i on je na pitanje novinara odgovorio: "Mislim da tome ne hi trebalo pridavati baš suštinski značaj. Promjena uvijek ima. One su nekad bolje, nekad su gore, i to je prirodno.''

Iako je mitropolit Amfilohije zadržao mir i ničim nije pokazao da je uzdrman poslednjim dešavanjima u vrhu Crkve, to nije značilo da mitropolit Jovan neće biti žestoko napadnut u javnim medijima. U tekstu "Slučaj mitropolita Jovana" ("NIN" 4. novembar 1999.), koji je potpisao izvesni Konstantin Trojicki, na račun mitropolita zagrebačko-ljubljanskog iznet je čitav niz žestokih optužbi. Između ostalog je optužen da se od 1989. godine, "kada je patrijarh German iznenada oboleo", pa sve do izbora patrijarha Pavla u decembru 1990, "crkvenim finansijama loše upravljalo. Nastao je pozamašan dug (u markama) za štampariju koja potom nikada nije rentabiino radila, a od duga se Crkva teško godinama oporavljala." (I pored ovakvih optužbi iznetih u članku Konstantina Trojiekog, u novoizabranom Sinodu mitropolit Jovan je bio "zadužen za finansije.") Ipak, glavna zamerka je bila to što u vreme "kada je po srpskim zemljama (...) oduševljenje za predsednika Miloševića bilo na vrhuncu, jer 'narod niko ne sme da bije', mitropolit nije krio i svoje simpatije koje ga do danas nisu napustile". Naravno, naglasak je bio na tome "do danas", jer su, kao što rekosmo, 80-ih godina svi u Srpskoj pravoslavnoj crkvi imali "simpatije" za Slobodana Miloševića, a posebno vladika Atanasije Jevtić koji ga je najviše hvalio, pa čak i vodio svoje studente na njegove mitinge.

Ovakvi napadi na mitropolita Jovana i njegove istomišljenike u srpskoj štampi nisu bili nikakva retkost. Te poslove obavljali su ljudi koji su se sjajno snalazili i u uslovima komunističke, potom socijalističke, a onda i vlasti nekadašnje opozicije. Kao što ni partizanske vođe, oslobodivši Beograd, nisu otpustile dame koje su svoje stručne usluge prethodno pružale nacistima, tako nijedna vlast nije menjala onu vrstu ljudi koja je svoj posao uvek obavljala profesionalno i po želji nalogodavca.

* Sastav Svetog arhijerejskog sinoda nije menjan ni na redovnom zasedanju Sabora '90. godine. Predsedavajući Sinoda tada je bio mitropolit Jovan koji je zamenjivao obolelog patrijarha Germana. U obrazloženju tog postupka stajalo je da su članovi Sinoda ostali isti "zbog izuzetnih prilika". (Glasnik SPC, jun 1990).

Dobri momci i loši momci

Borba između mitropolita Jovana i "tri A" nije se vodila oko jednog konkretnog čoveka (Josipa Broza, Slobodana Miloševića), ili oko komunizma (boljševizma, titoizma), zato što je on tobože nekima u SPC bio drag, a nekima nije. Razlike su bile principijeinog karaktera i ticale su se odnosa prema bilo kakvoj vlasti i odnosa prema političkom angažmanu ljudi iz Crkve. Na jednoj strani nalazili su se mitropolit Jovan i njegovi istomišljenici koji su smatrali da treba poštovati onaj već pominjani zahtev apostola Pavla iz poslanice Rimljanima (13, 1-2) koji glasi: "Svaki čovek da se pokorava pretpostavljenim vlastima. Jer nema vlasti a da nije od Boga; Bog je postavio vlasti koje postoje. Stoga, ko se protivi vlasti - protivi se Božijem poretku, a koji se protive primiće svoju osudu."

Tumačenje ovih apostolskih reči dato je i u jednom od brojeva "Pravoslavlja" (1. januar 1974), u rubrici "Sveto pismo u pitanjima i odgovorima". Tu se kaže da apostol Pavle ne razmatra način na koji je vlast nastala (nasleđem, izborom ili uzurpacijom), i kakva je ona, nego samo njeno božansko poreklo. Moguća je, jasno, i zloupotreba vlasti, ali čak ni to ne umanjuje činjenicu da je ona božanskog porekla. Za hrišćane treba uvek da važi načelo da se pokoravaju ne samo dobrim nego i zlim vladarima, tj. ne samo onima koje je Bog postavio nego i onima koje je dopustio. Uostalom, i sam Isus Hrist je odvraćao svoje jevrejske sunarodnike od pobune protiv rimskih okupatora. Dakle, "Bog preko vladara kao svojih oruđa čas nagrađuje narod šaljući mu dobre vladare, čas kažnjava šaljući mu tirane. Stoga: ko se protivi

vlasti u onome za šta je ona postavljena od Boga, protivi se naredbi i volji Božijoj".

Drugačijeg mišljenja bili su "tri A" i njihovi sledbenici. Njihov stav po tom pitanju najbolje je izrazio mitropolit Amfilohije: "Isključivanje Crkve iz politike vezano je za period u kome se smatralo da je to monopol jedne partije. Mitropolija crnogorska se i te kako upuštala u sve oblasti ljudskog života. Ako bi to oduzeli Svetom Petru, * Petru Drugom, Mitrofanu banu onda šta bi od njih ostalo?" Zbog ovih razlika i nesuglasica među najuglednijim ljudima SPC, u javnosti je napravljena pojednostavljena podela na "antikomuniste", tj. "opoziciono opredeljene episkope", dakle one koji su protiv vladara (Slobodana Miloševića), i na "sloboljupce", tj. "crvene mitropolite i vladike". Oni prvi smatrani su "pravim braniocima srpskih interesa", a oni drugi "davaoeima legitimiteta upropastitelju srpskog naroda".

Razlike među srpskim episkopima nisu postojale samo oko odnosa Crkve prema vlasti nego čak i oko shvatanja i poštovanja pravila bontona. Mitropolit Jovan je isticao da su "trpeljivost i smirenost neophodne" i da "odrnerena i kulturno-kritična reč ne srne ustuknuti pred neumerenim i zadrtim istupima kakvi su 'krasili' ateiste i druge necrkvene ljude i organizacije". Tokom 90-ih godina takvih "neumerenih i zadrtih istupa" Srbi su se ponajviše nagledali, naslušali i načitali od strane vladike Atanasija Jevtića. Podsetimo se reči Jovana Raškovića koji je smatrao da bi javni nastupi vladike Atanasija trebalo da budu sa "više mere" i "manje agresivnosti", a on sam da pokazuje "mnogo više blagosti i mudrosti". Cak je i sam vladika Atanasije, svestan svoje prirode, govorio da je "čovek nečistih usta" i da ima jezik koji je "mala vatra što velike stvari zapali"."Ja ne znam da li ću u raj, imam nezgodan jezik, osoran sam i imam mnogo ogrešenja, i svojih ličnih, i prema Bogu, i prema svom narodu", rekao je vladika Atanasije jednom prilikom. Zbog svega toga nije teško pretpostaviti ko je bio glavni akter incidenta koji je mitropolit Jovan pomenuo u jednom svom intervjuu. Evo šta je mitropolit o tome rekao: "Kada je Milošević posetio Patrijaršiju (bili su još Karadžić i Babić, ta poseta se odvijala u strogoj diskreciji) jedan od arhijereja je žučno napao predsednika. Patrijarh nije reagovao niti je reagovao neko od episkopa. Bilo je nedopustivo da kao domaćini u svojoj kući gosta tako napadnemo, jer su svi argumenti mogli na miran, pristojan način da se kažu. Patrijarh je kao domaćin morao da interveniše."

Mitropolit Jovan i episkopi koji su mislili slično njemu prednost su davali diplomatiji, razgovoru i blagoj reči. Upravo je mitropolit Jovan, u želji da se problemi reše na miran način, već 1991. godine izdejstvovao susret patrijarha Pavla

i kardinala Kuharića u Sremskim Karlovcima. Zahvaljujući prvenstveno njegovim naporima patrijarh je u martu 1999. godine posetio Ljubljanu i Zagreb i susreo se sa najznačajnijim crkvenim i državnim funkcionerima Slovenije i Hrvatske. Patrijarh Pavle je u obe republike bivše SFRJ dočekan i primljen kao državni gost najvišeg ranga, sastavši se tom prilikom sa predsednikom Slovenije Milanom Kučanom, premijerom Janezom Drnovšekom, predsednikom Skupštine Janezom Podobnikom i slovenačkim nadbiskupom Francom Rodeom. U Hrvatskoj su patrijarha Pavla primili predsednik Franjo Tuđman i nadbiskup zagrebački Josip Bozanić. Dok je hrvatski predsednik ležao u bolnici, mitropolit Jovan mu je poslao poruku sa željom za što brže ozdravljenje. (Ovaj postupak Njegovog visokopreosveštenstva, začudo, nije izazvao javne reakcije i komentare, iako sc njime izložio opasnosti da osim što je "crveni mitropolit" postane i "ustaški mitropolit".) I na kraju, mitropolit Jovan je organizovao i uzvratnu posetu nadbiskupa zagrebačkog Josipa Bozanića Srpskoj patrijaršiji i patrijarhu Pavlu. Bili su to pokušaji da se zacele rane nastale tokom jednodecenijske vladavine "tri A" i preovladavanja njihovih ideja u vrhovima Srpske pravoslavne crkve.

* Naravno, Petru Cetinjskom, a ne apostolu Petru.

* Povoda za pravljenje ovakvih podela davale su i izjave pojedinih episkopa. Atanasije Jevtić je govorio da "nije Crkva ta koja se dodvorava", nego da u njoj "ima pojedinih ljudi" koji to čine. (Borba 14.15 mart 1992.)

Od izvora dva putića

Ukoliko ne postoji kolektivna odgovornost, tj. odgovornost i krivica celog jednog naroda za zločine koji su počinili pojedini njegovi pripadnici, mogu li onda postojati kolektivni ponos, čast i dostojanstvo? Može li obraz celog jednog naroda biti osvetlan ili ukaljan postupcima njegovih pojedinaca? Da li je trebalo pozivati narod, kao što su to činili pojedini srpski episkopi tokom 90-ih godina, da se zbog zajedničkog obraza, ponosa i dostojanstva suprotstavlja mnogostruko jačem neprijatelju i ulazi u avanture za koje je svako razuman znao da se mogu završiti samo porazom i propašću? I konkretno, koje pastire bi trebalo da prate srpski pravoslavni vernici na svom putu u treći milenijum? Da li se prepustiti vodstvu ljudi poput mitropolita Jovana i vladike Save šumadijskog, diplomatski nastrojenih

arhijereja, ljubitelja blage reči, koji su spremni na razgovor, ili nastaviti hod za onakvima kao što su mitropolit Amfilohije, vladika Artemije i Atanasije Jevtić, čiji su stavovi tokom 90-ih godina preovladavali u određivanju pravca srpskog crkvenog i nacionalnog broda i koji su dali svoj pažnje vredan doprinos njegovom tragičnom potonuću?

Moglo bi se reći da je srpski narod kroz istoriju trpeo dve vrste vođa svoje krvi i vere. Jedni su bili čvrstog stava, nesavitljive kičme i teško popustljivi pred jačima od sebe. Reči obraz, ponos i dostojanstvo koristili su kao poštapalice. Drugi, pak, skloniji diplomatiji, znali su da se sagnu i bez tuđe pomoći, izbegavajući tako dodatne i nepotrebne neprijatnosti. Oni prvi, koji su iz ne sasvim razjašnjenih razloga Srbima uvek bili draži, obično su završavali na tri načina - ginuli su, poput kneza Lazara, ostavljajući narod na milost i nemilost protivniku; posle poraza bežali i spasavali živu glavu, poput Karađorđa, takođe ostavljajući narod na cedilu; i naknadno se saginjali, poput Slobodana Miloševića, pružajući narodu zadovoljstvo da uživa u plodovima njihovog prethodno izraženog ponosa i dostojanstva.

Kada je Stefan Nemanja, utemeljitelj srednjovekovne srpske države, u jednom trenutku odlučio da se usprotivi tada izuzetno moćnoj Vizantiji, vizantijski car Manojlo I Komnen krenuo je da ga urazumi. Evo kako je naš poznati istoričar Vladimir Ćorović opisao ponašanje srpskog velikog župana nakon što mu je postalo jasno da u borbi nema nikakvih šansi: "Sklonio se stoga u planine svoje države i poručio otud caru da je voljan pokoriti mu se ako ima imalo nade da će biti nekih obzira prema njemu. Kad je razabrao da kod cara ima milosti, on mu je došao sav unižen, gologlav i bosonog, sa konopcem o vratu, donoseći caru mač, kao glavodužnik o krvnom miru. Kao što nije imao nikakvih obzira da dobije vlast, tako ih nije imao ni sada da je održi; vlastoljubivost je kod njega bila glavna crta i jača od ponosa. Pavši ničice pred cara, Nemanja je molio i dobio milost. Car ga je poveo u Carigrad da mu, krupan i naočit kakav je bio, ukrasi pobedni triumf'. (...) "Posle ovog lošeg iskustva Nemanja više nije preduzimao nikakve akcije protiv Vizantije dok je bio živ car Manojlo. Šta više, bio je ispravan vazal; godine 1176. učestvovali su i srpski odredi u vizantijskoj vojsci u Maloj Aziji, u borbama protiv Turaka."

Ne znajući za zavet kneza Lazara i izborne parole srbijanskih socijalista ("Srbija se saginjati neće."), Stefan Nemanja je mogao bez griže savesti da savije kičmu i prihvati poniženja. U epizodi sa carem Manojlom "ose ća se prvi put, pored

avanturističkog i borbenog, jasan potez stvaralačkog", kaže Vladimir Ćorović. Ali, Nemanja se saginjao samo pred jačima od sebe. Prema bogumilima koji su žive li na njegovim prostorima nije bio tako uviđavan. Protiv njih je pokrenuo čitavu vojsku i sproveo brz i efikasan genocid i izgon. "Bogu mile je Nemanja gonio nemilosrdno; plenio im je imanja, kažnjavao ih je, čak i spaljivao; njihovu učitelju dao je odrezati jezik. Uništavao je i njihove knjige, koje bi danas predstavljale najstarije i svakako dragocene spomenike raške i možda maćedonske škole. Gonjeni bogumili bežali su iz Srbije na sve strane, a najviše ih se spasio u susednoj Bosni."2.n Većina Bogumila koji su prebegli u Bosnu pred Nemanjinim terorom, ili tačnije rečeno njihovi potomci, po dolasku Turaka primili su islam. I baš po Hristovom zakonu - ono što je rešavao silom Nemanja nije rešio, nego je stvorio "problem" koji će trajati vekovima, a ono što je rešavao saginjanjem rešio je i nakon četiri decenije strpljivog rada postavio temelje velike srpske srednjovekovne države kojoj će zidove podići kralj Milutin, a krov postaviti car Dušan.

Dva veka nakon Nemanjine smrti, knez Lazar je demonstrirao drugačiji način ponašanja prema jačem i brojnijem neprijatelju. Njemu nije padalo na pamet da učini isto što i Stefan Nemanja - da se ponizi, zatraži primirje, i da bez uzaludnih gubitaka prihvati uslove moćnijeg protivnika. Na kneževu odluku da se suprotstavi Turcima nisu delovali uznemirujući izveštaji srpskih "izviđača" koji su ga obaveštavali da je turska vojska ogromna i da "svi mi da se u so premetnemo, ne bi Turkom ručka osolili". Čak ni Isusove reči iz Novog zaveta, za koje je knez sasvim sigurno znao, nisu ga navele da promeni mišljenje. Objašnjavajući apostolima da pre ulaska u neki poduhvat treba dobro razmisliti može li on biti uspešno završen i doveden do kraja, Hrist je dao primer kralja koji bi bio nerazuman ako bi pošao na protivnika koji ima duplo veću vojsku. "Ili koji kralj", govorio je Isus, "kad krene da zarati na drugog kralja, neće prvo sesti i posavetovati se - da li može sa deset hiljada da iziđe u susret onome što ide na njega sa dvadeset hiljada? Ako ne može, poslaće poslanike dok je onaj jošdaleko, i moliće primirje (Lk, 14,31-32)." Ne slušajući savete ni samoga Gospoda, knez Lazar je za samo jedan dan do propasti doveo državu koju su njegovi prethodnici gradili dva i po veka.

Pred samu borbu, ne pokazujući ni trunke straha, knez je mirno i dostojanstveno poručio srpskim ratnicima: "Bolje nam je u podvigu smrt, nego li sa stidom živeti. Bolje nam je u borbi primiti smrt od mača, nego li dati pleća neprijateljima našim. Mnogo smo živeli za svet, stoga se potrudimo za kratko da podnesemo podvig stradalnički, da poživimo večno na nebesima."2.13 Ove kneževe

reči naišle su na oduševljen prijem kosovskih vitezova. Videvši kakva je situacija, i procenivši kako će se bitka završiti, kneginja Milica je zamolila kneza Lazara da joj ostavi bar jednog od devetoro braće, "sestri od zakletve". Lazar joj tu želju, naravno, nije mogao odbiti. Ali sutradan, dok je stajala na gradskim vratima i molila braću da bar jedan ostane, od svih je dobijala sličan odgovor. Najmlađi brat joj je rekao: "Idi, sestro, na bijelu kulu;/ Ne bih ti se junak povratio/ Ni careve jedeke pustio/ Da bih znao da bih poginuo.! Idem, sejo, u Kosovo ravnoj Za krst časni krvcu proljevati/ I za vjeru s braćom umrijeti!" Ovako su se ponašali i ostali kosovski junaci. Čak i knežev sluga Goluban, koji je dobio gospodarev blagoslov da ostane u Kruševcu, "svome srcu odoljet ne može", nego je požurio da sa ostalima pogine i zasluži Carstvo nebesko.''

Uporedimo li ponašanje srpskih vitezova sa ponašanjem samoga Isusa Hrista pred raspeće, reklo bi se da je Sin Božiji sa manje oduševljenja prihvatio žrtvu za ce lo čovečanstvo nego hrabri Srbi za svoje otačastvo. Oni su bili tako dostojanstveni, i reklo bi se čak sa nekom veselošću odlazili u smrt. Nigde se tu nisu pominjali strah, potištenost, pa čak i znojenje uplašenog čoveka. Za razliku od njih, Isus Hrist nimalo nije bio ravnodušan. Jevanđelista Luka kaže: "I izašavši ode po običaju na Maslinsku goru; a za njim pođoše i učenici. I kad stiže na to mesto, reče im: molite se Bogu da ne dođete u iskušenje. A sam se povuče od njih koliko se može kamenom dobaciti, te kleknu na kolena i moljaše se govoreći: Oče, ako hoćeš, ukloni ovu čašu od mene; ali neka ne bude moja volja nego tvoja. I pojavi mu se anđeo s neba i krepio ga je. I našavši se u smrtnom strahu, molio se još istrajnije. A znoj mu je bio kao kapi krvi, koje se slivaju na zemlju (Lk, 22, 39-44)."

U vreme Isusa Hrista, prostori na kojima su živeli Jevreji bili su okupirani od strane Rimskog carstva. Dakle, Rimljani su bili za Jevreje isto što i Turci za Srbe. Pa i pored toga, Gospod nikada nije pozvao pripadnike svoga naroda, kao knez Lazar Srbe; da krenu u boj protiv rimskih vojnika, da prime "smrt od mača" i da ne daju pleća neprijateljima svojim. Naprotiv, iako bi za Jevreje to bio "pravedan rat", jer su bili "svoji na svome", Isus ih je od toga odgovarao. Protivio se "zelotima", jevrejskoj grupi koja je pozivala na oružanu pobunu protiv Rima. Štaviše, proričući razorenje jerusalimskog hrama, Isus je Jevrejima objasnio šta treba da rade kada rimska vojska krene na njih. O pozivima na borbu i oružani otpor tu nije bilo ni govora: "A kad vidite da je vojska opkolila Jerusalim, onda znajte da je blizu njegovo opustošenje. Tada stanovnici Judeje neka beže u gore, koji budu u gradu neka iziđu napolje, a koji budu u polju neka ne ulaze u grad, jer su ovi dani osvete, da se

ispuni sve što je napisano" (Lk. 21, 20-22).

Razlika između Isusovih reči i reči iz zaveta kneza Lazara navela je mnoge da zaključe isto što i Vladimir Ćorović: "Kosovska etika bila je jedna vrsta nacionalnog jevanđelja. Ono, što je govorio Mustaj-kadija iz 'Gorskog vijenca' na adresu Srba: 'Krstu služiš, a Milošem živiš', bilo je sasvim tačno." Zato bi se i na Srbe (kao i na Jevreje kojima su bile upućene) mogle odnositi Hristove reči prekora: "i ukinuste Božiju reč zbog vašeg predanja. Licemeri, dobro je prorokovao za vas Isaija: Ovaj narod me poštuje usnama, a srce je njihovo daleko od mene. Uzalud me poštuju učeći nauke koje su ljudske zapovesti." (Mt. 15, 6-8)

Posledice poštovanja "Miloševog i Lazarevog jevanđelja" bile su pogubne po srpski narod. Dok su se knez i vitezovi bekstvom u smrt oslobodili svih bolova, i fizičkih i duševnih, oni prežive li morali su da trpe sve surovosti ovozemaljskog života. Odlaskom u Carstvo nebesko, knez Lazar je svojoj supruzi prepustio sramotu da najmlađu kćer Oliveru preda sultanu Bajazitu, da mu bude jedna od žena u haremu. Otac, dakle, nije želeo da da svoja pleća neprijatelju, ali je kćer zato morala da da mnogo više. Lazarevi sinovi, Stefan i Vuk, kao vazali Bajazitovi, morali su da odlaze na sultanov dvor i da sa srpskim trupama ratuju za Turke, dakle da čine upravo ono što njihov otac i kosovski vitezovi u svom egoizmu nisu želeli. U jednoj od bitaka, tzv. Nikopoljskoj bici, koja je vođena sedam godina posle one na Kosovu, Stefan Lazarević je odigrao odlučujuću ulogu u spasavanju sultana Bajazita od hrišćanske vojske. I tako, dok je otac ratovao za "krst časni", sin je bio prinuđen da ratuje protiv njega, a za račun "polumeseca, islamskog agresivnog". (AtanasijeJevtić)

Kada je Stefan Lazarević osumnjičen da je izdao sultana Bajazita, urotivši se protiv njega sa Ugarima, morala je da se angažuje njegova majka Milica koja se tada već bila zamonašila i dobila ime Evgenija. Zajedno sa monahinjom Jefimijom, udovicom kralja Vukašina Mrnjavčevića, ona je otišla da umilostivi sultana Bajazita. Bila je to "prva naša diplomatska misija koju su vodile žene, ali žene izuzetnih sposobnosti". Verovatno i pod uticajem sultanije Olivere, * kćeri kneginje Milice, srpske monahinje su "srdačno primljene i uspele su da opravdaju Stevana".!'; Čak su uspele da od sultana izmole i prenesu u Srbiju mašti svete Petke, "koje su Turci bili odneli iz Vidina".!" Dakle, diplomatija je tada bila jedino oružje preostalo Srbima koji se nisu vinuli do Carstva nebeskog.

Kada je u pitanju odnos srpskih vođa prema jačem protivniku, upečatljiv i poučan primer predstavljaju i ličnosti Karađorđa i Miloša Obrenovića, kao i ono što su postigli svojom borbom. Nekada moćno Tursko carstvo početkom XIX veka toliko je bilo oslabilo da su ga velike sile nazivale "bolesnik sa Bosfora", a neki manji narodi, poput srpskog, pomislili da mogu da ga se oslobode. Iako Prvi srpski ustanak nije bio podignut protiv Turskog carstva nego protiv dahija, surovih odmetnika od sultanove vlasti, apetiti ustaničkih vođa, a posebno Karađorđev, povećali su se, pa su krenuli na potpuno oslobađanje od Turaka. Međutim, uskoro se pokazalo da je procena bila pogrešna - i kao "bolesnik" za Srbe je Turska još uvek bila dovoljno moćna.

Kada su dahije pogubljene, Turci su smatrali da je Srbima "data dovoljna zadovoljština i da bi ustanici, s nešto dobrih reči i malih ustupaka, mogli da se raziđu kućama". Karađorđe, međutim, nije mislio tako. "Imali su drugovi žive muke da ga odvedu do Bećir-paše, da tamo izjavi svoju odanost", kaže Vladimir Ćorović. "Njegova je čvrsta odluka bila da s Turcima treba kidati, jer pravog smirivanja ionako neće biti. Ta je čvrstina utoliko čudnija, što je on inače bio svestan svih teškoća koje ustanicima predstoje, i što je bio uveren da će se Srbija sama, bez nasiona na nekog jačeg prijatelja, teško moći održati u borbi."

Dakle, početkom XIX veka, Karađorđe je demonstrirao način razmišljanja koji je uvek bio popularan medu Srbima (bar na rečima). Moglo hi se reći, hilo je to pravo "lazarijanstvo" koje je dovelo da i Karađorđev poduhvat završi isto kao i hoj na Kosovu. Ustanak je uguše n, a on je sa još nekolicinom srpskih vođa pobegao u Austro-Ugarsku, a odatle, trpeći ponižavajuće ponašanje Austrijanaca, otišao u Rusiju i još za života ušao u legendu. (Čak je i Njegoš svoj "Gorski vijenac" posvetio upravo Karađorđu, stihovima: "Diže narod, krsti zemlju, a varvarske lance sruši,/ Iz mrtvijeh Srba dozva, dunu život srpskoj duši.") Međutim, ono što je bio cilj podizanja ustanka, ili bolje reći on što je kasnije postao cilj, oslobođenje od Turskog carstva, Karađorđe nije postigao.

Za bar delimično ostvarenje takvog cilja trebalo je sačekati nekoga manje prekog, manje neobuzdanog i goropadnog, i manje "moralnog", kao što je bio Miloš Obrenović. Nekoga ko će na glavu staviti i turban, oblačiti se poput pravog Turčina,

bez suprotstayljanja otići kod paše i izjaviti svoju odanost. Miloš je malim potezima zadobijao "simpatije" Turaka. Znajući da će na kraju, ipak, morati da se miri sa Turcima, Miloš je naredio, i lično se brinuo, da se tokom ustanka prema turskim zarobljenicima postupa što čovečnije, naročito prema njihovim ženama. Savladavši u jednoj od bitaka Ibrahim-pašu, on se prema njemu poneo sa puno obzira i vratio ga bosanskom veziru Kuršid-paši "skoro kao prijatelja". Sa mnogo manje krvi nego u Prvom ustanku Miloš je postigao mnogo više, tako da: "U jesen 1815. godine Sbija je mogla počinuti. U nju se vratio mir, koji je potrajao godinama i oporavio zemlju od mnogih neduga." Radi mira sa Turcima, ali prvenstveno radi sopstvene vlasti, Miloš je naredio i da ubiju Karađorđa koji se kasnije, na Milošev završen posao, vratio u Srbiju. Kao znak svoje vernosti sultanu, Miloš je poslao Karađorđevu prepariranu glavu u Carigrad, "kao dokaz da je za uvek nestalo onoga koji je na čelu goloruke raje unosio strah i trepet u do zuba naoružanu tursku vojsku".

* Olivera je na Bajazita imala veliki uticaj, tako da ga je čak naučila i da pije alkohol. Jozef von Hamer u svojoj knjizi "Istorija turskog (osmanskog) carstva" za Bajazita kaže: "Bio je prvi osmanski vladar koji je počeo, pod uticajem svoje žene, srpske princeze, piti vino i time kršiti islamski propis". (.Jozeph von Hammer, Historija turskog (osmanskog) carstva, Zagreb 1979, I tom).

Jastrebovi i golubovi u Srpskoj crkvi

Iako je iz primera Stefana Nemanje i kneza Lazara trebalo svima da bude jasno kako se država (kao i sve drugo) teško i sporo gradi, a lako i brzo razgrađuje, i u Srpskoj crkvi, među duhovnim vođama, postojali su zastupnici dve struje oni koji su bili za saradnju sa Carigradom ("protiv koga ne možeš, pridruži mu se") i oni koji su zagovarali oružanu pobunu protiv moćnog Turskog carstva. Srpska patrijaršija, koja je proglašena 1346. godine, padom Srpske despotovine (1459) prestala je da postoji i potčinjena je Ohridskoj arhiepiskopiji. Zahvaljujući jednom Srbinu islamske veroispovesti koji je došao do najvišeg položaja u Otomanskom carstvu, velikom veziru Mehmed-paši Sokoloviću, Srpska patrijaršija je ponovo priznata 1557. godine. Na patrijaršijski pres to Srpske crkve postavljen .je Makarije Sokolović, brat Mehmed-paše. Po mišljenju vladike Save šumadijskog, iznetom u njegovoj knjizi

"Srpski jerarsi", bio je to najveći događaj za srpski narod u vreme turske vladavine, jer je zahvaljujući patrijarhu Makariju na ogromnom prostoru ostvareno duhovno jedinstvo srpskog naroda.N1 Radoslav Grujić o tom periodu kaže: "Posle obnovljenja Pećske Patrijaršije propojali su opet mnogi stari zapusteli manastiri naši. A patrijarh Makarije dobio je od sultana dopuštenje ne samo da popravlja oronule i razorene crkve i manastire, nego i nove da podiže."z" Turci, koji su bili za mir, dozvoljavali su pećkim patrijarsima da lično sakupljaju materijalna sredstva za izmirenje obaveza prema turskoj blagajni. Zahvaljujući ovim velikim povlasticama, patrijarh Makarije je smatran "etnarhom srpskog naroda", a savremenicj su ga nazivali "patrijarhom cele srpske zemlje i pomorskih i severnih krajeva i ostalih".

lako su se od obnove Pećke patrijaršije i Srpska crkva i srpski narod u znatnoj meri sredili i duhovno preobrazili, makarijevska politika oslanjanja na Tursku nije bila popularna. Takođe, uprkos činjenici da je Turska krajem XVI veka bila u punom zamahu i napredovanju, srpske vođe su odlučile da protiv Turaka pokrenu borbu većih razmera. U to vreme, 1592. godine, na patrijaršijski presto Srpske crkve došao je Jovan KantuI koji je započeo svoj intenzivan rad na crkvenom, ali i na političkom planu. Početne korake novog patrijarha vladika Sava šumadijski je opisao kao dobre, ali je uskoro došlo do patrijarhovog napuštanja makarijevske politike i aktivnog učešća u borbama za "oslobođenje balkanskih naroda od Turaka". Ustanak protiv Turaka među prvima su podigli Srbi iz Banata (1594), koje je predvodio njihov vladika Teodor (Nestorović), episkop vršački, i koji su nosili barjake sa likom svetoga Save. Posle prvih uspeha, brojnija turska vojska je savladala otpor Srba, tako da je vladika Teodor sa delom naroda prebegao u Erdelj. Rezultati celog *ovog* podu hvata bili su sledeći: vladika Teodor je na prevaru uhvaćen i posle dugog mučenja i ponižavanja živ je odran "na meh"; patrijarh Jovan je 14. oktobra 1613. godine obešen u Carigradu i sahranjen kod Jeni-kapije; a Sinan-paša, shvatajući značaj svetoga Save za srpski narod, preneo je njegove mošti iz Mileševa i demonstrativno ih spalio na Vračaru, na mestu gde se danas nalazi hram Sv. Save.

Posle ratobornog patrijarha Jovana Kantula na presto Srpske crkve došao je Pajsije I (Janjevac) koji je patrijarhovao od 1614. do 1647. godine. Za vreme njegove dugogodišnje uprave učinjeno je mnogo na obnovi hramova. Za razliku od svog prethodnika, on se odrekao oslobodilačkih akcija protiv Turaka i od druge decenije XVII veka počeo je da deluje u duhu makarijevskih vremena. Radilo se na jačanju Crkve, obnavljanju onoga što je zanemareno i upropašćeno tokom vladavine

patrijarha Jovana i, naravno, na poboljšanju poremećenih odnosa sa Turskom. U tome je stari patrijarh gotovo potpuno uspeo i njegova vladavina pećkom patrijaršijom bila je doba sređenih crkvenih prilika, usklađenih odnosa sa turskom vlašću, dok je pozna srpska umetnost u srednjevekovnim tradicijama doživela tada svoj drugi i poslednji procvat". Patrijarh Pajsije je sredio i finansijske prilike Pećke patrijaršije. U toku njegovog patrijarhovanja obnovljeno je mnogo hramova i živopisa i u drugim eparhijama, jer su mnogi sledili njegov primer."

Jedno od najvećih stradanja u svojoj istoriji srpski narod je doživeo u vreme vladavine patrijarha Arsenija III Čarnojevića. Ovaj crkveni poglavar "od Cetinja roždenijem", kako je sam za sebe govorio, bio je izuzeto politički angažovan. Pošto ni on nije bio sklon makarijevskoj politici i saradnji sa Carigradom, * Turci mu nisu verovali, pa je 1689. godine, našavši se dva puta u opasnosti da izgubi glavu, iz Peći pobegao u Nikšić. Bila je to njegova lična priprema za ono što će se već sledeće godine dogoditi cclom srpskom narodu. Kada su Austrijanci uspeli da 1689. od Turaka preuzmu Prizren, Skoplje i Peć, zatražili su od pobeglog patrijarha da se vrati, "jer će inače mesto njegovo s drugim popunjeno biti'',2-'" Pred takvom pretnjom patrijarh Arsenije Čarnojević se vratio. Međutim, Turci su ubrzo povratili snagu i krenuli u kontraofanzivu protiv Austrijanaca. Znajući šta ih čeka od nadolazećih Turaka, Srbi, koji su u ovom ratu vojno pomagali Austrijance, krenuli su 1690.godine u Veliku seobu ka Ugarskoj. Ispred desetine hiljada porodica predvođenih patrijarhom Arsenijem Čarnojevićem ušli su u ravanički kaluđeri noseći ćivot sa moštima kneza Lazara. Od tog vremena broj srpskog stanovništva na Kosmetu drastično se smanjio, a povećao se broj Albanaca koji su nadirali zajedno sa turskom vojskom i zauzimali napuštene srpske posede.

- Čak je i pretio i izopštenjem iz Crkve svakom onom koji bi bio u vezama sa Turcima'' (V. Ćorović, Istorija Srba).

-

Kada episkopi zaguslaju

Ove lekcije iz istorije kao da nikome ništa nisu značile. Tako su se i 27. marta

1941. na beogradskim ulicama pojavile hiljade demonstranata uzvikujući i noseći parole "Bolje rat nego pakt", "Bolje grob nego rob". Jedna grupa oficira jugoslovenske armije, predvođena generalom Dušanom Simovićem, izvršila je vojni puč. Otvarajući vanredno zasedanje Sabora sazvano zbog pristupanja Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu, patrijarh Gavrilo je rekao: "Neka je slava Bogu, zahvaljujući tome da je prošle noći izvršen puč i situacija je mnogo jasnija. Naš položaj je mnogo lakši. Sinoć mi je jedan od kraljevskih namesnika rekao da ćemo mi biti krivi ako narod bude ustao i nastali nemiri, i da će posledica toga biti ulazak Nemaca u našu zemlju. Noćašnji akt spasao je čast našeg naroda i države, pa zbog toga i mi možemo samo blagosloviti ovo delo." Patrijarh Gavrilo se obratio Srbima preko beogradskog radija objasnivši zašto je Srpska pravoslavna crkva podržala demonstracije i vojni puč: "PrivoIeli smo se opet Carstvu nebeskom, to jest carstvu Božije istine i pravde, narodne sloge i slobode. To je večni ideal, nošen u srcima svih Srba i Srpkinja, čuvan i razgorevan u svetilištima naših pravoslavnih zadužbina."

I ovo "privoljenje Carstvu nebeskom" srpski narod i Srpsku crkvu skupo je koštalo. Šestog aprila 1941. godine, u pet čas ova i petnaest minuta izjutra, Beograd je napalo 450 nemačkih bombardera, praćenih lovcima, napravivši velike materijalne štete i ljudske žrtve. Nedelju dana kasnije, 14. aprila, kralj Petar II i Vlada su emigrirali. Sa aerodroma u Nikšiću odleteli su za Grčku, a odatle za Egipat, Palestinu, Sudan, Lagos... Posle samo 12 dana otpora, jugoslovenska vojska je položila oružje pred naletom nemačkih jedinica. Nakon toga Srbi su u Beogradu formirali kvislinšku vlast čije su poslušnost i lojalnost nemačkom okupa toru bile za primer svima drugima u Evropi. I na kraju, opredeljenje za Carstvo nebesko od 27. marta 1941. rezultiralo je petodecenijskom vladavinom komunista, baš kao što je ono od Vidovdana 1389. za rezultat imalo petovekovnu vladavinu Turaka.

Đoko Slijepčević, pisac poznate "Istorije Srpske pravoslavne crkve", i dobitnik ordena Svetog Save Istepena zbog svog "velikog rada za dobro SPC", ovako je okarakterisao ponašanje patrijarha Gavrila i Svetog arhijerejskog sabora u tim odlučujućim trenucima: "Koreni tragedije i Srpske pravoslavne crkve i srpskoga naroda u Drugom svetskom ratu i posle njega sadržani su, znatnim delom, i u ideološko-političkoj nepripremljenosti i u jednostranom procenjivanju i unutrašnjopolitičke i međunarodne situacije u kojoj se nalazio naš narod pre formalnog otpočinjanja Drugog svetskog rata. Jednostrano, sasvim proizvoljno i znatnim cielom guslarsko opredeljenje Crkve za ideje i nejasne ciljeve puča od 27.

marta 1941. godine, bilo je jedan od uzroka bezobzirnosti okupatora i prema SPC i prema srpskom narodu." "Previđalo se", kaže dalje Đoko Slijepčević, "i stalno se previđa, da srpski narod sa svim tim nije imao nikakve veze. Zaveden, a znatnim delom i planski varan, i od pučista i od tadašnjeg vodstva SPC, srpski narod je morao da plaća greške koje nisu bile njegove."

Za stare Latine ponavljanje je bilo majka znanja. Za vođe srpskog naroda, i svetovne i duhovne, ponavljanja vrlo jasnih istorijskih lekcija kao da nikada nije bilo dosta. Zato se postavlja pitanje da li je ova kritika Đoka Slijepčevića primenjiva i na ponašanje velikodostojnika SPC 50 godina kasnije, tj. tokom ratnih sukoba na prostoru bivše SFRJ. Da li su Srbi opet plaćali greške svojih duhovnih pastira koji su lične želje i stavove prema ratu predstavljali kao svesrpske? I da li srpski narod sa svim tim opet nije imao nikakve veze, nego je bio "zaveden, a znatnim delom i planski varan" od vodstva Srpske pravoslavne crkve, da bi kasnije "morao da plaća greške koje nisu bile njegove"?

Za razliku od Đoka Slijepčevića, mitropolit Amfilohije, na primer, smatrao je da su Sveti sabor i Sinod SPC dobro shvatili vitalne interese srpskog naroda i da "nijesu izašli iz okvira svoga priziva... za vrijeme patrijarha Gavrila, za vrijeme 27. marta...". Ali, šta su bili "vitalni interesi" srpskog naroda u tim trenucima? Zar to da Beograd bude bombardovan, da trula jugoslovenska vojska izgubi rat za 12 dana i da nakon Drugog svetskog rata u Srbiji i Jugoslaviji zavlada komunizam? Postavljalo se pitanje i da li bi, možda, u marionetskoj državi kakva je bila Nezavisna Država Hrvatska, Nemci sprečiti ili bar ublažili ustaški genocid nad srpskim življem da nije bilo 27. marta i pobune protiv pristupanja Trojnom paktu, koju je SPC jednodušno podržala. Ili je jedini "vitalni interes" Srba bio, kako to reče patrijarh Gavrilo, spasavanje "časti našeg naroda i države"?

Nekoliko decenija kasnije, suočeni sa pretnjom NATO agresije na Jugoslaviju, episkopi Srpske pravoslavne crkve su govorili poput patrijarha Gavrila. Opet je bila važna čast naroda i države, zarad koje je trebalo ući u sukob iz kojeg se moglo izaći samo poražen. U jednom intervjuu objavljenom u listu "Duga" (od 10. do 23. aprila 1999. godine), u vreme trajanja NATO agresije, patrijarh Pavle je ovako govorio: "Jasno je da drugog puta nije bilo. Tako je sada i nama nametnut rat. Zato je taj naš rat pravedan jer je odbrambeni. Ne napadački ni osvajački. Isus kaže: 'Nema veće ljubavi od te da neko položi život svoj za bližnjeg svog.' Onaj ko ide u

odbrambeni rat za svoje ima Božju blagodat. Za nas, koji branimo svoje, i ne pomišljamo na tuđe, ovaj rat je odbrambeni, pa je zato i od Boga blagosloven."

I pored Božije blagodati, posle 78 dana ratovanja potpisana je predaja. Patrijarh Pavle, koji je u aprilu 1999. govorio da "drugog puta nije bilo" i da je i ovaj rat Srbima bio "nametnut", u jednom drugom intervjuu, po okončanju NATO agresije, dao je objašnjenje kako je trebalo da postupi Slobodan Milošević: "NATO se pripremao za kopnenu invaziju i tada se trebalo pripremiti. Svaki odbrambeni rat opravdan je. Hristos je rekao da je najveća ljubav umre ti za drugoga. Međutim, predsednika Miloševića velika je greška što nije razmislio kada je NATO izjavio da neće izvršiti kopneni napad, nego će to učiniti bombardova.njem. Morao je da dobro razmotri, kao onaj car sa deset hiljada vojnika koga će napasti dvadeset hiljada vojnika, da li će se moći izaći na kraj sa 17 najmoćnijih zemalja u svetu hez ijednog saveznika i učiniti pre ovako strašnog bombardovanja ono što je morao učiniti posle bombardovanja."

Vidi se, dakle, da je patrijarh Pavle, kao i posle pisma lordu Karingtonu, za kratko vreme govorio sasvim suprotne stvari. Pre i tokom NATO agresije na Jugoslaviju, iako je svima bilo jasno da će dejstvovati i da dejstvuje samo avijacija, nijedan episkop SPC nije predložio Miloševiću da prihvati zahteve međunarodne zajednice i prekid uzaludnog stradanja. Tek kada je bombardovanje Jugoslavije okončano, javili su se i patrijarh i drugi srpski episkopi da objasne šta je Slobodan Milošević trebalo da uradi i u čemu je bila njegova greška. Odjednom, od patrijarha smo saznali da, iako je svaki odbrambeni rat opravdan, neke ipak ne treba voditi, nego se neprijatelju treba odmah predati i izbeći nepotrebne gubitke. Po mišljenju patrijarha Pavla, Miloševićeva greška je bila što nije upravo tako uradio.

Patrijarh je naveo i razloge zbog kojih je Milošević trebalo da prihvati zahteve međunarodne zajednice i da tako učini ''pre ovako strašnog bombardovanja ono što je morao učiniti posle bombardovanja''. Prvi je bio taj što NATO nije pokrenuo kopneni napad na Jugoslaviju nego vazdušni, a drugi što je neprijatelj Jugoslavije bio daleko moćniji. Međutim, pet godina ranije, SPC je od rukovodstva Republike Srpske izričito tražila da ne prihvata planove međunarodne zajednice i da nastavi rat, iako je u Bosni situacija bila skoro identična, tj. moćni NATO je takođe započeo vazdušne napade na bosanske Srbe.

Primer iz Novog zaveta o kralju koji ima deset hiljada vojnika i treba da se suprotstavi kralju koji ima dvadeset hiljada vojnika patrijarh Pavle je koristio po potrebi. Naime, nikada ga ni on niti bilo koji drugi episkop SPC nisu upotrebili kao argument za dokazivanje greške kneza Lazara što je prihvatio borbu sa daleko brojnijim neprijateljem (prema epskim izvorima). Takođe, ostaje nejasno kakvo bi se ponašanje časnog kneza Lazara očekivalo da je, pretpostavimo, sultan Murat u to vreme imao moćno ratno vazduhoplovstvo, poput NATO-a, i krenuo u vazdušni napad na Srbe, a ne u kopneni.

Da li bi, prema patrijarhovim razmišljanjima, knez Lazar u tom slučaju trebalo odmah da položi oružje? I. naravno, jedno mnogo važnije pitanje: šta ubuduće treba da rade srpske vođe u sličnim situacijama, ukoliko im NATO, ili neka druga moćna vojna sila, postavi ultimatum izapreti vazdušnim napadima? Da li bi episkopi SPC u svakom od tih slučajeva posavetovali srpskog vođu da ispuni zahtev, ili bi ga pre i tokom bombardovanja sokolili, govoreći mu da vodi odbrambeni i od Boga blagosloven rat, a onda ga nakon bombardovanja i poraza okrivili za nedostatak mudrosti?

.

Pored ovih pogrešnih procena, pomenimo i pozive pojedinih episkopa SPC koji su od svoga naroda tražili da se suprotstavi mnogostruko moćnijem neprijatelju, iako je svakome: razumnom bilo jasno da to vodi u sigurnu propast. "Ovo je presudan trenutak u istoriji našeg naroda", govorio je mitropolit Amfilohije još u decembru 1992. godine. "Ovdje važi pravilo ko istraje do kraja, blago njemu. Svi su uslovi za to da se sami sebe odreknemo i sve nam govori u tom pravcu - ne može šut sa rogatim. Međutim, ovo je trenutak kada, po mom osjećanju, treba biti negdje na graničnoj liniji i reći kao vladika Rade neka bude što biti ne može, nek' ad proždre, pokosi satana, na groblju će iznići cvijeće za daleko neko pokoljenje."

Uz mitropolita Amfilohija, najistaknutiji "guslar" među episkopima SPC bio je vladika Atanasije Jevtić. Tokom 1994. godine, u vreme velike kampanje da bosanski Srbi prihvate Plan Kontakt grupe i da se prestane sa ratovanjem u BiH, vladika je ratoborno i požrtvovano uzvikivao: "Mi nikada nećemo potpisati presudu na to vešanje. To je srpski stav. Možda je to srljanje. A on * govori o tome da sa manje troškova propadnemo. To je defetistička, kapitulantska politika. To nije srpska politika. Neka košta koliko košta, e, dao Bog da ja prvi potegnem. Išao sam na ratište, a nadam se da će me uskoro neka granata pogoditi. Ili neki metak. Samo neka pokažemo da se ne plašimo."

Srbi, ipak, nisu istrajali do kraja. Pokazalo se da je narod bio u pravu kada je rekao da ne može šut sa rogatim. Nije moglo da bude ni što biti ne može. Suprotno obećanjima vladike Atanasija Jevtića da Plan Kontakt grupe nikada neće biti potpisan i da je to "srpski stav", srpske vođe su potpisale ono što se od njih zahtevalo. Videlo se da vladici Atanasiju ni cena nije bila bitna. "Neka košta koliko košta", uzvikivao je on junaćki, izražavajući svoje nade da će i njega pogoditi neka granata ili neki metak. Međutim, nijedno obećanje, nijedno predviđanje ili nadanje vladike Atanasija nije se ostvarilo. Vladici se čak nije dalo ni da post rada za interese srpskog naroda. Ipak, dopao je rana, ali ne junačkih, u borbi. Onu belu (tzv. šancovu) kragnu oko vrata vladika Atanasije je dobio u decembru 1998. Pune tri godine po završetku rata u Bosni i Hercegovini vladika se "okliznuo sa podzide i povredio peti vratni pršijen. Nesreća se dogodila u manastiru Tvrdošu, prilikom nadgledanja nekih radova"."" Dakle, sopstvenom greškom i nepažnjom. Za razliku od via dike Atanasija, na hiljade ljudi je polomilo vratove nepažnjom i greškama drugih, onih koji su ih vodili, savetovali i usmeravali, i koji bi, pošto su "na brdu, trebalo da vide bolje no oni pod b{dom". Zato slobodno možemo reći da su za velika stradanja srpskog naroda tokom 90-ih, i još veća kroz koja su prošli neki drugi narodi bivše SFRJ, dobrim delom odgovorni i oni koji su vikali "neka košta koliko košta" i "neka bude što biti ne može". I koji su prihvatali samo snagu argumenata kao što su kolac, "štuka"* i "tomahavk".**

* Vrsta nemačkog aviona iz drugog svetskog rata.
* Američki daljinski vođeni projektil.

* Po mišljenju vladike Atanasija Jevtića ovaj govor patrijarha Gavrila bio je "u stvari sastavljen od vladike Nikolaja (Velimirovića) i usvojen od Svetog arhijerejskog sabora".

* Vladika je mislio na Slobodana Miloševića.

Ko brže beži - pastiri il' stado

"Guslarsko opredeljenje", na kome su pojedinci u src insistirati sredinom i krajem 80-ih, zvanično je zavladala od decembra 1990, tj. od vanrednog zasedanja Sabora i izbora novog srpskog patrijarha. Sve što se kasnije dešavala pokazivalo je

da su 'justinovci' u Srpskoj crkvi preuzeli apsolutnu vlast. Episkopi koji su imali drugačiji stav, a tu se pre svega misli na mitropolita Jovana i vladiku šumadijskog Savu, tokom rata bili su skrajnuti i u opoziciji. Razlike između dva idejna jezgra u episkopatu src nisu bile od juče nego su imale svoje istorijske temelje. Videli smo da je mitropolit Amfilohije smatrao ispravnim postupanje Sabora i patrijarha Gavrila za vreme 27. marta 1941. i da je nalazio reči opravdanja za one velikodostojnike Srpske crkve koji su se kroz istoriju politički i vojno angažovali, pa čak i protiv daleko nadmoćnijih protivnika. S druge strane, vladika šumadijski Sava, u svojoj knjizi "Srpski jerarsi", jasno je davao do znanja da su u vreme Turaka najviše dobra za Srbe načinili oni patrijarsi i arhijereji koji su vodili makarijevsku politiku, tj. politiku saradnje sa trenutno nadmoćnijim neprijateljem, mada ona nije uvek bila popularna.

Saglasno takvom mišljenju, u novembru 1996. godine mitropolit Jovan i vladika šumadijski Sava posetili su hrvatskog predsednika Franju Tuđmana. Bio je to prvi susret tadašnjeg glavnog čoveka Hrvatske i neke delegacije Srpske pravoslavne crkve. Ali, to nije bio prvi susret srpskih episkopa sa predstavnicima hrvatske vlasti. U januaru 1994. mitropolit Jovan je boravio u Zagrebu i tom prilikom se sastao sa nekim od pravoslavnih vernika i pojedinim hrvatskim zvaničnicima. Josip Manolić, predsednik Županijskog doma Sabora RH i predsednik Državnog odbora za normalizaciju hrvatsko-srpskih odnosa, pozvao je tada mitropolita Jovana na trajni povratak u Zagreb. Međutim, u Srpskoj pravoslavnoj crkvi, nadajući se valjda još uvek drugačijem završetku rata, smatrali su da mitropolitov povratak u Hrvatsku ne bi bio dobar potez.

Od samog početka rata u Hrvatskoj, svi episkopi čije su se eparhije nalazile na hrvatskim prostorima napustili su svoje vladičanske domove i premestili se ili u Beograd, ili na teritorije Republike Srpske Krajine i Republike Srpske. Osim mitropolita zagrebačko-ljubljanskog Jovana, otišli su i episkop gornjokarlovački Nikanor, čiji se dvor nalazio u Karlovcu; slavonski Lukijan, sa sedištem u Pakracu; dalmatinski Nikolaj, koji je bio u Šibeniku; a potom i vladika Longin, koji je od 1992. godine zamenio g. Nikolaja na mestu vladike dalmatinskog. I pomenimo na kraju vladiku osječko-poljskog I baranjskog Lukijana (Vladulova), koji je postao prvi episkop ove eparhije formirane 1991. godine. Poznat je. inače, po tome što je krstio vojsku Željka Ražnatovića Arkana.

Da li zbog svoje vidovitosti ili pravovremeno dobijenih informacija, vladika dalmatinski Nikolaj je napustio Šibenik malo pre nego što je u septembru 1991. godine JNA počela da granatira i bombarduje ovaj grad. Za njim su otišli i svi pravoslavni sveštenici, osim obolelog Stefana Maletića, sveštenika u penziji, koji je u Šibeniku ostao do 18. novembra 1992. godine. U januaru 1993, u crkvi Sv. Spasa na šibenskom groblju, tamošnji pravoslavni vernici imali su poslednji put liturgiju, koju je služio otac Amfilohije Živković. Pošto je to bio jedini razlog njegovog dolaska, otac Amfilohije je odmah posle liturgije napustio grad. Posebno treba istaći da zahvaljujući pokojnom šibenskom biskupu Srećku Badurini tokom rata u Šibeniku nije oštećena nijedna pravoslavna crkvena građevina.

Vladika dalmatinski Nikolaj Mrđa, koga mnogi u Dalmaciji smatraju "ideologom balvan revolucije", uskoro je od Duha svetoga dobio nova zaduženja. Na redovnom zasedanju Svetog arhijerejskog sabora održanom u maju 1992. godine izabran je za mitropolita dabrobosanskog i tako postao najviši arhijerej SPC za Bosnu i Hercegovinu. Od tada, mitropolit Nikolaj se pojavio na mnogim zajedničkim fotografijama sa Radovanom Karadžićem i generalom Mladićem, a na mnogim sednicama Skupštine Republike Srpske sedeo je u prvim redovima, poput nekakvog simbola svega onoga što je tamošnje rukovodstvo radilo tokom ratnih godina.

Izjave o izvanrednoj saradnji Srpske pravoslavne crkve i rukovodstva bosanskih Srba, pa čak i o velikoj poslušnosti ovih drugih ("glas Crkve se sluša kao glas najvišeg autoriteta" Radovan Karadžić) apsolutno su razumij ive uzmemo li u obzir kakva je ličnost bio mitropolit Nikolaj. To se najbolje vidi iz reči njegovog brata u Hristu, mitropolita Amfilohija, izgovorenih povodom otvaranja Duhovne akademije u Srbinju (nekadašnjoj Foči): "Moram da vam priznam da je bio toliko uporan, toliko istrajan, da tu niko živi nije mogao odoljeti njegovoj istrajnosti i upornosti. Svi smo sc dvoumili i to ispovijedam, ne isključujući sebe, da li će biti moguće, da li mi smijemo da uđemo u takav jedan rizik u ovim vremenima. On je bio uporan, i uporan, i uporan, i neka mu je hvala na toj njegovoj blagoslovenoj upornosti. Uostalom, i vi da nijeste uporni ne biste vi danas stvorili najdivniju srpsku zemlju, Republiku Srpsku, koja je svjetionik i Pijemont danas cjelokupnog srpstva. Blagodareći upravo toj i takvoj upornosti, a nije čudo što vam je Vladika ovakav kad ste i vi takvi koji ste se zajedno s njim ovdje potrudili."

Ove reči mitropolit Amfilohije je izgovorio krajem 1994. godine. Samo godinu

dana kasnije, oni kojima je posvetio te reči pokazali su da i nisu baš toliko "uporni", ili kako se to za Bosance kaže, tvrdoglavi, koliko ih je mitropolit Amfilohije nahvalio. I za njihove tvrde bosanske glave našao se argument pred kojim su položili oružje - "tomahavk". Nije trebalo mnogo ubeđivanja, a "svetionik i Pijemont celokupnog srpstva" raspao se i sa više od 70 odsto teritorije cele BiH smanjio na 49 odsto, tačno onoliko koliko su tražili uporni Amerikanci i Evropljani. U "najdivnijoj srpskoj zemlji" stranci su hapsili njene najviše rukovodioce, smenjivali po svojoj volji njene predsednike. Pa i pored toga, i pored svih slabosti koje je srpsko pravoslavno stado pokazalo u Bosni 1995. godine, mitropolit Nikolaj je odlučio da ostane sa njim. Nije ga jednostavno napustio, kao što je pre četiri godine učinio srpskom pravoslavnom stadu iz Dalmacije, otišavši iz Šibenika i ostavivši ga bez pastirske pomoći, kada mu je bio najpotrebniji.

U maju 1992. godine, na redovnom zasedanju Sabora, umesto Nikolaja Mrđe za novog episkopa dalmatinskog izabran je dotadašnji episkop australijsko-novozelandski Longin. Ali, ni novoizabrani vladika nije odlazio u Šibenik.

Kretao se samo po onim prostorima dalmatinske eparhije koji su bili pod kontrolom srpskih oružanih snaga. A onda je 1995. godine, nakon operacije Oluja koju su u avgustu izvele hrvatske oružane snage, napustio celu eparhiju. Pune tri godine vladika Longin nije ni svratio do svojih preostalih pravoslavnih vernika u Dalmaciji. Napokon, u maju 1998. godine, Njegovo preosveštenstvo je izjavio "Večernjim novostima" da će se po blagoslovu Njegove svetosti patrijarha Pavla, i uz osećanje dužnosti, odgovornosti i ljubavi prema Dalmaciji vratiti u Šibenik i u svoj eparhijski dvor. "Preuzimam ponovo dalmatinsku eparhiju sa velikim i realnim pravoslavnim optimizmom i nadom da ću u njoj obnoviti duhovni život. Očekujem i dobre odnose u duhu hrišćanske tolerantnosti sa rimokatolicima", rekao je vladika Longin, istakavši da posebno veruje da će njegov povratak obradovati tamošnje pravoslavne vernike i podstaći povratak ostalog naroda, sveštenstva i monaštva. Naravno, to je izazvalo zadovoljstvo i u samoj SPC, koje je izraženo u saopštenju sa redovnog zasedanja Sabora u maju 1998. godine: "Sabor je sa radošću prihvatio izjavu episkopa dalmatinskog Longina da se on u najskorije vreme vraća u svoje sedište, grad Šibenik. Sabor izražava molitvenu želju da se i ostali episkopi, sveštenici i narod što sk0rije vrate na svoja vekovna ognjišta."N

I zaista, 2. juna 1998, posle tri godine, Njegovo preosveštenstvo episkop

dalmatinski g. Longin došao je u obilazak svoje pravoslavne pastve. Tom prilikom posetio je i crkvu Svetog Ilije u Đevrskama, gde se sreo sa nekim od svojih vernika. "Jedna baka se obratila vladici rečima: 'Ajme, ajme, lakše diše mo kada Vas vidimo. Hvala Bogu da se opet vidimo ovdje u ovoj našoj krsnoj i svetoj zemlji!' Sve nas naročito su dirnu1e reči jedne druge starice: 'Moj vladiko, stado je došlo i okuplja se ovdje oko ove naše crkve, ali nema pastira. Do kada ćemo 'vako izdržati?' Na to je episkop Longin uveravao vernike da će sve preduzeti oko povratka sveštenstva i monaštva u Dalmatinsku eparhiju." I pored obećanja, vladika Longin se nikada više nije vratio ovim dvema staricama. Godinu dana kasnije, na redovnom zasedanju Svetog arhijerejskog sabora, izabran je za episkopa Eparhije za Ameriku i Kanadu Mitropolije novogračaničke (sedište se nalazi u manastiru Pokrova Presvete Bogorodice na Trećem Jezeru - Ilinoj). Tako je vladika Longin. i pored "velikog i realnog pravoslavnog optimizma i nade" da će u Dalmatinskoj eparhiji obnoviti duhovni život. uskoro počeo da pastiruje srpskim stadom rasutim po američkim i kanadskim livadama.

Ratni izveštaj vladike slavonskog

Nešto slično desilo se i sa vladikom slavonskim Lukijanom. I on je napustio svoje sedište u Pakracu još '91. godine, tačnije rečeno - oteran je iz njega, a onda je u maju '95, pred naletom operacije Bljesak, napustio celu svoju eparhiju. Ovaj srpski duhovni pastir odlikovao se oštrinam reči koju je ispoljio već u prvim danima sukoba u Hrvatskoj. U "Pravoslavlju" od 15. marta 1991. godine objavljen je jedan njegov tekst pod naslovom "Antisrpsko nastupanje ustaške države". Moglo bi se reći da je vladika Lukijan retko pominjao novi hrvatski režim, a da ga nije okitio pridevom "ustaški". Takvo ponašanje srpskog episkopa dovelo je do nesuglasica sa hrvatskim vlastima, pa je bio i u "višemesečnom zatvoru".",(U saopštenju sa vanrednog zasedanja održanog u novembru 1991. godine "Sabor je sa olakšanjem pozdravio oslobođenje svoga člana, Episkopa siavonskog G. Lukijana, iz zatočeništva u Slavonskoj Požegi i njegov dolazak na zasedanje Sabora".

Tokom rata u Hrvatskoj, vladika slavonski je sve vreme bio uz tamošnji srpski narod, ili je možda bolje reći uz tamošnje srpske vojnike. Jer, kada su početkom maja 1995. hrvatske oružane snage zauzele celu Zapadnu Slavoniju, vladika Lukijan je otišao sa svojih livada, ostavivši na njima jedan deo srpskog pravoslavnog stada. Te poslednje dane boravka u slavonskoj eparhiji vladika je opisao u jednom

izveštaju upućenom Svetom arhijerejskom saboru.

"Negde oko deset časova otišao sam da vidim kako se drži Pakrac. Naši su vratili Hrvate na polazne položaje i čak ušli i oslobodili veći deo grada. Vodile su se ulične borbe. Hrvati su
se povlačili. Naši su očekivali pomoć u artiljeriji. Zaista, u povratku iz Pakraca sreo sam dva topa, ali oni nažalost nisu ni stigli do cilja jer je već iza toga presečen put Okučani - Pakrac,
što znači da je Pakrac sa svojih 11 sela i 7000 ljudi, žena i dece ostao u obruču. Isto se desilo i sa selom Paklenicom kod Novske. Naši su dugo odolevali, ali pomoć nije stizala ni iz okolnih delova RSK, ni iz RS, ni iz Jugoslavije. Branioci su ginuli ne žaleći svoje živote za svoje najmilije. Ali zalud."

"Oko'17 časova", kaže dalje vladika Lukijan, "videlo se da od pomoći nema ništa te je
otpočela evakuacija žena i dece, prema Bosni (RS), jer je linija odbrane počela popuštati. Ja sam trčao do radija u Okučanima da ohrabrim branioce i sprečim paniku, do komande da vidim hoćc li doći pomoć, u Dom zdravlja gde je stizalo mnogo ranjenika, u podrume skloništa da umirim majke i decu. Za to vreme moji su sveštenici spasavali civilno stanovništvo, a pre svega decu i žene iz svojih parohija. Prilikom evakuacije jedini put je bio kroz šumu Prašnik (prema Gradiškoj), putem koji su Hrvati držali u svojoj vatri. Sveštenik iz Okučana, otac Savo Počuča, je na tom mestu za dlaku izbegao smrt zadobivši šest rana. Selo za selom je padalo, a narod se povlačio prema Okučanima, pa prema Bosni. Pomoć, videli smo, neće doći. Ustaše su ulazile u Okučane. Negde oko 22 časa (1. maja 1995.) rekao nam je komandant poslednje odbrane da ja i osoblje Doma zdravlja možemo poći za Bosnu, jer više neće biti ranjenika. To je značilo da će oni držati odstupnicu boreći se dok ne izginu. Krenuli smo. Čim smo izašli iz Okučana opazili smo na putu mnoštvo prevrnutih traktora koje su vozile žene ili dečaci. Tela izmasakrirane dece i žena ležala su svud unaokolo na stotine. Po nama je od strane Hrvata otvorena besomučna paljba. Smrt i pakao. Stigli smo do mosta na Savi i smestili se kod tamošnjeg sveštenika u Bosanskoj Gradiški. Svu noć su se čule detonacije iz pravca Okučana, da bi tek sutradan zamuknule. Znalo se šta to znači. Naši su se borili do poslednjeg. Hrvati su još uvek tukli izbeglice prema mostu na Savi, pa čak i avionima. Još samo po neki retki srećnikje do 14 časova 2. maja prešao most, a onda su se pojavili hrvatski tenkovi i most zatvorili.''

Dakle, vladika slavonski Lukijan uspeo je uposlednjem trenutku da se izvuče iz hrvatskog, "ustaškog" obruča. Iako je po njemu i ljudima iz Doma zdravlja otvorena "besomučna paljba", koja je vladiku podsetila na "smrt i pakao", svi su iz toga izašli živi i zdravi. Zahvaljujući toj činjenici, srpska javnost je iz njegovog izveštaja mogla da sazna i za junačko ponašanje komandanta poslednje odbrane u Okučanima, ponašanje slično junaštvu kosovskih vitezova. Međutim, nisu svi krajiški Srbi bili kao okučanski komandant. Tri meseca posle pada Knina, od brojnih izbeglica mogle su se čuti sasvim drugačije priče, sramne a ne epske kao u izveštaju vladike Lukijana.

Tamo su neki narodu rekli da sa sobom uzme ono najosnovnije i da se radi svoje bezbednosti privremeno povuče iz grada, a da će oni ostati na poslednjoj liniji odbrane. Ti "branitelji" kasnije su se pojavili u automobilima i sa drugim pokretnim vrednostima pokradenim u Kninu pred sam ulazak hrvatskih jedinica. Nije im padalo na pamet da ga brane do smrti, baš kao što onima iz drugih delova RSK, iz RS i Jugoslavije nije padalo na pamet da dođu i da im u odbrani pomognu.

Prilikom napada hrvatskih jedinica na Zapadnu Slavoniju i Knin nisu bežala samo deca, žene i starci. Odlazili su i vojno sposobni muškarci, skidajući uniforme i napuštajući odbranu svojih "vekovnih ognjišta". Krajišnici, čiji su preci vekovima branili austrougarske granice od Turaka i bili glavni branioci Josipa Broza od spoljašnjih i unutrašnjih neprijatelja, sada nisu mogli sami sebe da odbrane. Bežali su kao da nisu pripadali narodu svetoga kneza Lazara. Doduše, u prvim godinama rata mnogi "junaci" su se slikali držeći mitraljeze u rukama. Ponosito su uzvikivali "Glavu dajem, Krajinu ne dajem" (Milan Martić), ali su uskoro odustali od tog uzvika. U maju i avgustu 1995. godine sve je to bilo zaboravljeno - i knez Lazar, i "vekovna ognjišta", i "grobovi predaka". Jedino je bilo bitno sačuvati živu glavu.

Svoj ratni izveštaj vladika Lukijan ovako nastavlja: "Putem od Gradiške do Banjaluke zbegovi. Narod očajan. Oko 8.000 izbeglih, uglavnom žena idece, 7000 ostalo u Pakracu, odakle se čuju detonacije jer se naši ne predaju, nego se još nadaju pomoći. Oko 6000 mog naroda nema. Još deset dana iza toga čule su se borbe sa Psunja. Ja sam sa Njegovom Svetošću i Episkopom Bačkim otišao (u petak 5. maja) još jedino gde sam mogao: kod predsednika Srbije Miloševića, želeći da on pomogne da se Zapadna Slavonija proglasi zaštićenom zonom UN. Odgovor je bio da je to dugačka procedura i da nema potrebe za brigom jer je, reče, 'autoput otvoren, a narod se evakuiše uz pratnju snaga UN' i da 'sve teče po planu' (!)"

Kao i vladika Nikolaj Velimirović, vladika slavonski Lukijan je bio mišljenja da "kada kuća gori, požar treba gasiti spolja". Umesto da je ostao sa 7000 Srba u pakračkoj oblasti, vladika se uputio kod čoveka od kojeg je tobože očekivao drugačiji odgovor od onog što ga je, zajedno sa patrijarhom Pavlom i vladikom Irinejom Bulovićem, i dobio. Ali, nije samo Slobodan Milošević bio ravnodušan prema sudbini Srba iz Zapadne Slavonije; prema pomoći koju su poslali, ne bi se reklo ni da je "pravoslavno" rukovodstvo sa Pala, a ni ono iz Knina, bilo išta potresenije njihovom sudbinom. Beograđani, pak, iskoristili su lepo i sunčano vreme da prvomajski praznik provedu šetajući Kalemegdanom i da na Adi Ciganliji malo raspale roštilj i provesele se.

U svom izveštaju, vladika Lukijan je to ovako prokomentarisao: "Dok je Zapadna Slavonija doživljavala svoju agoniju, Beograd je svečano proslavljao 1. maj. Dve nedelje iza toga niko još nije prešao most niti je ijedna međunarodna organizacija uspela proći putem Gradiška - Okučani - Pakrac, jer 'lov' na ranjene, žene i decu, koji su se krili po šumama i močvarama, još traje. Za to vreme Hrvati vodom i šamponima (deterdžentom) peru put kroz šumu Prašnik da bi uklonili tragove krvi i masakra, tj. tragove zločina. Tu sliku su prenele u svet čak i neke TV stanice.

Tako je Slavonija doživela svoj najveći pokolj. Ovde su još u IX veku misionarili Ćirilo i Metodije; ovo je bila jedna od eparhija koju je osnovao Patrijarh Makarije Sokolović. Početkom ovog veka tu je živelo pola miliona Srba od kojih je 250.000 završilo u Jasenovcu. Ostali su 1991. bili 'etnički očišćeni' iz 286 sela, a poslednjih 65 srpskih sela umrlo je 1. maja 1995. godine. Nad Jasenovcem se opet vije ustaška zastava. Dok je Zapadna Slavonija nestajala u krvi svoje dece, Beograd se zabavljao prvomajskim programom i sportskim utakmicama. 'Sve ide po planu', kako reče predsednik Srbije (Milošević) povodom masakra i poloma u Zapadnoj Slavoniji, gde živi zavi de mrtvima, a zavidim im i ja."

I pored zavisti mrtvima, vladika Lukijan je, kao i svi drugi srpski episkopi, preživeo rat. Ona srpska sela za koja je rekao da su umrla 1991. i 1995. godine polako ali sigurno počela su da vaskrsavaju. Iako su "ustaške zastave" uskoro vijorile po svim prostorima Slavonske eparhije, Srbi su se vraćali svojim kućama, jer su shvatili da im braća u Srbiji ne mogu mnogo pružiti, pošto većina njih ni za sebe

nema dovoljno. (Naravno, ovde nisu uračunati neki od najvećih patriota i ljubitelja srpskog naroda. Oni su se već nekako snašli.) Samo nekoliko dana nakon odlaska vladike Lukijana sa tih prostora, na redovnom zasedanju Sabora održanom krajem maja 1995. godine, odlučeno je da se on na izvesno vreme pošalje u SAD radi prikupljanja pomoći za mnogobrojne izbeglice iz Eparhije slavonske i radi ispomoći g. Irineju (mitropolitu novogračaničkom). Sledeće godine izabran je za administratora upražnjene Eparhije temišvarske sa sedištem, naravno, u Temišvaru (Rumunija), "sa svima pravima i dužnostima eparhijskog Arhijereja". Na kraju, 1999. godine, izabran je za episkopa segedinskog. I dok se srpsko pravoslavno stado vrlo sporo, ali ipak vraćalo u Zapadnu Slavoniju, nekadašnjeg pastira Lukijana tamo više nije bilo.

Da li napustiti stado ili livadu

Većina episkopa SPC čije su eparhije bile u Republici Hrvatskoj napustila ih je na identičan način. Iz svojih vladičanskih dvorova smeštenih na onom delu teritorije koji se nalazio. pad kontrolom hrvatskih državnih vlasti premeštali su se na prostor pod kontrolom Srba. Zajedno. sa njima odlazila je i gotova celokupna sveštenstva, stvarajući tako. "pravoslavne" i "nepravoslavne" oblasti u Hrvatskoj. Nije se vadila računa o. činjenici da je većina hrvatskih Srba živela u velikim gradovima i da je na taj način ogroman broj ljudi bio. ostavljen bez duhovnih pastira. Izgledala je kao. da i Srpska pravoslavna crkva očekuje ostvarenje ideje akademika Krestića da "urbani" Srbi pređu u delave Hrvatske u kojima je srpska stanovništva većinska, tj. u Republiku Srpsku Krajinu. Ili, kako. je ta Dabrica Ćasić mala drugačije rekao., da se izvrše "planska preseljenja i razmena stanovništva".

Ali, bilo je tu još jedna, mnogo bolje rešenje: da srpske vojske zauzmu određene teritorije koje su na početku rata bile pad kontrolom hrvatske države, a da nakon toga za njima dođu i episkopi i sveštenstva Spc. Međutim, kada je svima postala jasna da nema izgleda za povratak srpskih episkopa u Šibenik, Karlovac, ili Pakrac, tako. šta će ove gradove prethodno "osloboditi" srpske jedinice, * u srbijanskoj javnosti su počeli napadi na mitropalita zagrebačka-ljubljanskag Jovana. Episkopima "(prva)borcima" smetao. je njegov diplomatski način rešavanja postojećih problema sa Hrvatskom, a pre svega neučestvavanje u svemu onome šta se dešavala na hrvatskim prostorima ad 1991. da 1995. godine. U srbijanskim sredstvima informisanja lansirana su pitanja: šta mitropolit Javan radi

u Beogradu, kako. je mogao da ostavi svoje vernike, zar kapetan ne napušta poslednji brod koji tane, itd., itd. Iz tog vremena (kraj '93. i početak '94. godine) bio. je i onaj unutar crkveni obračun sa mitropolitom Jovanom i njegovo smenjivanje sa nekih funkcija u Patrijaršiji.

Mada je njegova politika bila nepopularna, jer je 90-ih godina većina srpskog naroda radije slušala ljude poput Vojislava Šešelja i vladike Atanasija Jevtića koji su odlučno tvrdili: "Mi ćemo ovo i mi ćemo ono..." (od čega sc gotovo ništa nije ostvarilo), mitropolit Jovan je uspeo da ostane ono što je bio: mitropolit zagrebačko-ljubljanski. S druge strane, episkop gornjokarlovački Nikanor, dalmatinski Longin i slavonski Lukijan zauvek su napustili svoje eparhije i svoje nekadašnje stado. Posle operacija Bljesak i Oluja, u jednom od saopštenja Svetog arhijerejskog sinoda čak je pesimistično konstatovano: "Slavonska, Dalmatinska i Gornjokarlovačka eparhija praktično su prestale da postoje." Na sreću srpskog naroda i Srpske crkve bio je to samo još jedan od mnogih pogrešnih zaključaka srpskih duhovnih pastira. Na redovnom zasedanju Sabora održanom u maju 1999. godine izabrani su novi episkopi za ove tri eparhije: za vladiku slavonskog izabran je episkop australijski Sava, a za vladiku dalmatinskog jeromonah Fotije, koji je ujedno obavljao i dužnost administratora Eparhije gornjokarlovačke.

Prelazeći u decembru 1990. godine sa dužnosti episkopa banatskog na mesto mitropolita crnogorsko-primorskog, Amfilohije Radović je u jednom intervjuu podsetio da postoji "pravilo crkveno od iskona da episkop, kada dođe u jednu eparhiju, tu treba da ostane do svoje smrti. Čak se smatra da je to neka vrsta vjenčanja episkopa sa eparhijom."* U Srpskoj pravoslavnoj crkvi, međutim", ovo pravilo se tokom 90-ih godina nije poštovalo. Ili, kako reče gospodin Miodrag M. Petrović, od SPC je pravljena "šahovska tabla". Od tog "šahiranja" najviše je stradala upravo nesretna Eparhija banatska. Za samo jednu deceniju u njoj su se izredala četiri (!) episkopa. Jedan od njih,vladika Atanasije Jevtić, možda je čak postavio i pravoslavni rekord svih vremena u kratkoći vladanja eparhijom (ili je bar među prvima) - bio je vladika banatski od jula 1991. do Vidovdana (28. juna) 1992. godine, kada je postavljen za vladiku zahumsko-hercegovačkog. Dakle, nešto manje od godinu dana.

Premeštaj episkopa iz jedne eparhije u drugu regulisan je i 14. kanonom (pravilom) Svetih apostola: "Episkop ne smije, ostavivši svoju eparhiju, prelaziti u

drugu, ma i od mnogih na to nagovaran bio, osim ako ne hude kakav opravdani uzrok, koji ga pohuđuje da to učini, kao izgled da može višu korist svojom blagočastivom riječju prinijeti onima, koji su tamo; ali i ovo on ne može da učini po sebi samom, nego po sudu mnogih episkopa i poslije vrlo mnoge molbe." Po rečima Nikodima Milaša, prclasei se dopuštaju samo u iznimnim slučajevima, tj, "kad su slučajno u nekoj eparhiji vjera i pobožnost uskolebane, ili dobri red poremećen, te je potrebito da se to oživi i učvrsti, te se drži da će episkop iz neke druge eparhije, koji je poznat za svoju revnost i svoje sposobnosti, kadar biti da pomogne".

Prema tome, za premeštaj episkopa iz jedne eparhije u drugu trebalo bi da bude zadovoljen određen broj vrlo strogih uslova. U SPC, međutim, episkopi su za kratko vreme menjali i po tri eparhije. Vladika slavonski Lukijan, na primer, pre nego što je to postao bio je episkop moravički, izabran 1985. godine, a nakon toga, kao što smo videli, biran je za administratora Eparhije temišvarske, i na posletku za episkopa segedinskog. Episkop gornjokarlovački Nikanor bio je prvo vikarni episkop hvostanski, a onda je 1999. godine izabran za episkopa Eparhije australijsko-novozelandske. I pomenimo još jednom i vladiku Longina. On je na mesto episkopa dalmatinskog došao sa čela Eparhije australijsko-novozelandske, da bi na kraju (valjda je kraj) bio postavljen za episkopa Eparhije za Ameriku i Kanadu Mitropolije gračaničke. *

Šta su bili stvarni razlozi ovakvog ponašanja Svetog arhijerejskog sabora i pravljenja "šahovske table" od Srpske pravoslavne crkve, teško je reći. Da li je problem bio u eparhijama, kao na primer Banatskoj, pa su morala da se izredaju četiri episkopa za samo deset godina? Ili nešto nije bilo u redu sa samim episkopima, pa ih je trebalo "venčavati" po dva-tri puta da bi se napokon skrasili na jednom mestu? Ili je, pak, Duh sveti, iz nekih samo Njemu poznatih razloga, terao srpske arhijereje da neumorno premeštaju ljude sa jednog mesta na drugo? Šta god da je istina, čini se da bi posledice ratnih 90-ih godina bile mnogo blaže da srpski episkopi sa prostora Republike Hrvatske nisu napuštali svoja eparhijska sedišta. Rekli smo da u Šibeniku nijedna pravoslavna crkvena građevina nije bila oštećena zahvaljujući pokojnom šibenskom biskupu Srećku Badurini. Nije li onda bilo bolje da je i vladika dalmatinski Nikolaj ostao u Šibeniku i da je svojim prisustvom i autoritetom, zajedno sa biskupom Badurinom, pokušao da sačuva taj grad od granata i bombi JNA i srpskih paravojnih formacija? Umesto toga, vladika Nikolaj je otišao i za sobom povukao celokupno tamošnje pravoslavno sveštenstvo. A kada je

u maju 1992. izabran za mitropolita dabrobosanskog, popeo se na Pale i sa uzvisina oko Sarajeva više od hiljadu dana posmat rao kako Radovan Karadžić i general Mladić temeljito uništavaju ovaj grad.

* Neki su im to, poput Željka Ražnatovića-Arkana, obećavali. "Zadar, Šibenik, Dubrovnik, Split su srpski gradovi u koje su se na silu naselili katolici. Došlo je najzad vreme da ih odatle isteramo", ili "...ja sam ubeđen da je ulazak u Zagreb jedini način da se obračunamo sa ustaškom ideologijom-onda ću ja sigurno da otvorim jednu poslastičarnicu na Jelačića placu" (93). (SSR, Sreten Vujović, Nelagoda od grada

* Eparhiju čiji episkop umre nazivaju-"udova".

* Za crkvene velikodostojnike koji su tri puta menjali eparhije postoji i naziv"trisepiskopos". Od vladike Save šumadijskog saznajemo da je četvrti patrijarh srpski, Sveti Spiridon (1379-1389), pre nego što je došao na čelo Srpske crkve bio prvo eparhijski arhijerej Cezaropolisa, a potom i mitropolit melnički. Zbog toga "Sinod Carigradske crkve prekorno je pripisao Spiridonu epitet trisepiskopos i zvanično prestao da ga smatra saslužiteljem". ("Srpski jerarsi")

Srpska crkva i nasilje

"I kako je hrišćanska crkva stvorena krvlju, krvlju sc učvrstila, krvlju se uvećala, njeni poglavari upravljaju i danas s mačem u ruci, kao da je Hrist nestao, pa svoje vernike ne može da brani na svoj način", kaže Erazmo Roterdamski u svojoj "Pohvali ludosti".Ove Erazmove reči primenjive su i na Srpsku crkvu, jer je i ona stvorena, učvršćena i uvećana na ljudskoj krvi i to uglavnom delanjem trojice najistaknutijih* predstavnika dinastije Nemanjića: Stefana Nemanje, kralja Milutina i cara Dušana. Sva trojica su i te kako bili svesni značaja nasilja u državnim poslovima i tu svest su demonstrirali kroz ceo svoj život i delo, stvorivši moćnu srpsku srednjovekovnu državu i podigavši Srpsku crkvu na nivo patrijaršije.

Stefan Nemanja, utemeljitelj srpske srednjovekovne države, pokazao je još u svojoj mladosti da neće prezati od primene nasilja ni prema rođenoj braći zarad ostvarenja svojih želja i ambicija. Njegov srednji sin i biograf Stefan Prvovenčani

kaže da su ga "starija braća zamrzela što je radio u svojoj zemlji sve na svoju ruku, ne savetujući se s njima".('S U borbama za osvajanje prestola velikog župana, od Nemanje je stradao njegov najstariji brat Tihomir, kome je taj presto po tadašnjim običajima i pripadao. Međutim, Stefan Nemanja je bio mudar vladar, tj. znao je kada, kako, a posebno prema kome treba upotrebiti silu. Dok je braću proganjao i elim inisao iz borbe za vlast, jačima od sebe nije izlazio na megdan. Prisetimo se kako je pobegao u planine Rasa i odatle poručio da želi da se pokori kada je vizantijski car Manojlo lično krenuo na njega sa mnogo većom i boljom vojskom. Videli smo i kakvo poniženje je Stefan Nemanja bio spreman da podnese bosonog i sa omčom oko vrata došao je pred vizantijskog cara i pružio mu mač da sa njim radi po svojoj volji.

Posle lekcije koju je dobio od cara Manojla, Stefan Nemanja se primirio i do kraja carevog života nije preduzeo ništa što bi ovog moćnika moglo da naljuti. Međutim, Nemanja je slabije od sebe imao na drugoj strani - u svojoj zemlji. Osim što je braću doveo u red, nateravši ih da priznaju njegovu vrhovnu vlast, odlučio je i da Rašku učini verski jednoobraznom zemljom, tj. isključivo pravoslavnom. Glavni problem na tom putu bili su mu bogumili. * Zato je Stefan Nemanja krenuo u veliko istrebljenje (danas bi to nazvali genocid) svih onih bogumila koji nisu želeli da prihvate pravoslavlje i da se pokrste. Jedni su uspeli da izbegnu u Bosnu kod Kulina-bana. drugi su se pokrstili, a oni najprivrženiji svojoj veri masovno su ubijani, pa su čak i živi spaljivani u ime Hristove crkve i pravoslavlja. * * Na velikim lomačama spaljivane su i bogumilske knjige (prizori koji će se ponoviti i u vreme Trećeg rajha), tako da istrebljenje (genocid) nije bilo samo fizičko nego i duhovno. ** *

Kada je umro car Manojlo, a u Vizantiji nastali sukobi oko vlasti, Stefan Nemanja je ponovo podigao glavu. Zajedno sa ugarskim kraljem Belom III krenuo je u napad na Vizantijsko carstvo i došao čak do Sofije. I posle ugarskog povlačenja Nemanja je nastavio ratničke pohode. Od 1185. do 1189. godine "proširio (je) svoju državu prema Timoku i prema Vardaru, a naročito prema Primorju. Zeta sa primorskim gradovima konačno je pripojena Raškoj".('. Došavši do Jadranskog mora, Stefan Nemanja je odatle prognao sve Vizantijce. Njegov sin Stefan Prvovenčani kaže: "Grčko je ime istrebio da im se ne pominje otad u ovoj oblasti."

Zahvaljujući mudroj upotrebi "ognja i mača" od strane svoga oca ("slabog tuci, pred jačim se sagni") i činjenici da su Srhi uspostavili kontrolu nad prostorima na

kojima su živeli, sveti Sava je mogao da izvede, kako to kaže protojerej dr Radoslav M. Grujić, "jedno veliko delo, koje će biti od neocenjive koristi za ceo Srpski Narod sviju vremena". Pošto je sve dobro pripremio, sa odobrenjem svoga brata Stefana Prvovenčanog, Sava je otišao u maloazijski grad Nikeju u kome sc "nalazila prestonica vizantijskog cara i carigradskoga patrijarha, od kako su Latini Carigradom ovladali (1204.). Prispevši u Nikeju Sava mudro izvesti cara i patrijarha o opasnostima što prete Pravoslavlju u Srbiji od Rimokatolištva, koje naturuju Srbima ne samo pape iz Rima, nego i Latini iz Carigrada i Bugarske, a Mađari iz Ugarske, i onda ih zamoli, da Pravoslavnoj Srpskoj Crkvi u Raškoj priznadu samostalnost, kako bi što bolje mogla utvrditi se i svima neprijateljima odoleti. Vizantijski car Teodot Laskar i patrijarh Manojlo I i sami behu u vrlo teškim političkim prilikama, te su trebali tako ugledne prijatelje, kao što behu Sava i brat mu Stefan. Stoga pristadoše na molbu Savinu, ali prvo pokušaše da samo delimičnu samostalnost dadu Srpskoj Crkvi. No Sava im razborito predstavi sve opasnosti od te polovnosti i oni najposle pristadoše, da srpskog arhiepiskopa u buduće postavljaju i posvećuju sami srpski episkopi, bez ikakvog uticaja carigradskog patrijarha ili ohridskoga arhiepiskopa. Tako pravoslavna Srpska Crkva dobi potpunu samostalnost i patrijarh Manojlo, sa prisutnim grčkim episkopima rukopoloži Savu za episkopa i proizvede ga odmah za prvoga srpskog arhiepiskopa, a neke njegove pratioce posvetiše za nove srpske episkope 1219. godine."

Drugi veliki pripadnik dinastije Nemanjića, koji je Srbiju učinio najvećom silom na Balkanu tog vremena, a sebe možda najmoćnijim Srbinom svih vremena, moćnijim i od samoga cara Dušana, bio je kralj Milutin. "Milutin je uvek znao šta hoće", kaže za njega Vladimir Ćotović, "i imao je ambicija i poteza jednog pravog državnika. Ali kao što obično biva, on je, idući za svojim ciljevima, gledao samo svoje interese i bio je sebičan i bezobziran do brutalnosti. Radi vlasti, koju ne bi ispustio ni po koju cenu, on je gazio preko svega; ni najrođeniji mu nisu bili pošteđeni od svireposti, ako je samo osećao da smetaju njegovim interesima. (...) Milutinov primer, još više nego Nemanjin, daje neposredan dokaz da državu jačih razmera ne stvaraju ljudi sentimentalnih osobina; ko isuviše vodi obzira o drugima upada u opasnost da ponekad pomeri svoje."

Glavni cilj Milutinavih osvajanja bila je Vardarska dolina. On je 1282. godine osvojio i Skoplje koje je uskoro postalo prestanica srpske kraljevine. Međutim, kralj Milutin se nije zaustavio samo na prostorima Vardarske Makedonije. U osvajačkom

zaletu, zajedno sa bratom Dragutinom, on je "u prolazu" stigao i blizu obala Egejskog mora, do Atosa i Kavale. Kraljev biograf je rekao da u to vreme "nije bilo koga da mu se protivi'i da ga ukori", a u jednoj povelji manastiru Hilandaru, Milutin je sam sa ponosom govorio "da je na maču dobio Južnu Srbiju...".m

Svestan svoje moći, kralj Milutin je sebi dozvoljavao postupke koji su izazivali zgražavanje savremenika, posebno njegov odnos prema ženama. Svoju prvu suprugu, tesalsku princezu, nezadovoljni Milutin jednostavno je vratio kući. Za drugu ženu uzeo je sestru svoje snaje, Dragutinove žene, što možda i ne bi bilo toliko strašno da je nije zaveo kao kaluđericu. Kćeri koju je sa njom dobio dao je ime Carica. Oteravši ubrzo i nju, oženio se po treći put, ovog puta sa princezom Anom, kćerkom bugarskog cara. U braku sa njom rodio se Stefan Dečanski.

Vizantijci, kojima je postalo jasno da Milutinu ne mogu ništa učiniti silom, pokušali su da od njega naprave saveznika milom. Vizantijski car, znajući Milutinovu slabost prema ženama, ali i svestan da bi njegovoj sujeti mnogo značilo da se orodi sa carskom kućom, ponudio mu je svoju sestru, udovicu trapezuntskog cara Jovana II. Vizantijskoj dami, međutim, "nije se išlo u nepoznatu i za nju varvarsku zemlju".274 Da ne bi kralja Milutina ostavio uvređena, vizantijski car mu je ponudio svoju petogodišnju (!) kćer Simonidu, objašnjavajući protivnicima ove ideje "da je svoju kćer prosto žrtvovao da izradi otadžbini preko potreban mir".Milutinu je brak predlagala i bugarska carica, udovica cara Smilca, mada je bila tašta njegovog sina, nudeći mu uz sebe i vladavinu bugarskim carstvom. Kralj Milutin, proglasivši prethodni brak sa kraljicom Anom nevažećim, a samim tim i Stefana Dečanskog nezakonitim sinom, odlučio je da se oženi petogodišnjom vizantijskom princezom.

Bezobzirnost koju je ispoljavao u državničkim poslovima, Milutin je iskazivao i prema sebi najbližima. Kakav je (na)silnik bio vidi se dobro iz njegovog postupka prema sinu Stefanu Dečanskom. Posle jedne neuspele pobune koju je Stefan, zajedno sa nezadovoljnom vlastelom, podigao protiv njega, kralj Milutin je naredio da ga os lepe. Pošto je bio potkupljen, krvnik mu nije probio zenice, ali je Stefan, plašeći se oca, povez preko očiju nosio sve do Milutinove smrti. "Od njega i njegove ljubomore propištala je i Simonida, koja se sve više razvijala u le pu ženu", kaže Ćorović. Ona je čak jednom prilikom i pobegla od Milutina, iskoristivši smrt svoje majke da sama ode u Carigrad. A kada je tamo došla nije više želela da se vraća u Srbiju. Međutim, na Milutinove pretnje, otac ju je naterao da se vrati. Tokom puta,

samo da bi se spasila ponovnog susreta sa Milutinom, Simonida se zamonašila, ali njen brat, despot Konstantin, znajući dobro kakva bi mogla biti Milutinova osveta, "razdera sestrinu monašku rizu i predade Simoni du Srbima, bez obzira na njen plač i jauk".

Mada se, očigledno, nije odlikovao naročitim moralnim kvaliteti ma, kralj Milutin je na državnom planu bio pravi nastavljač dela Stefana Nemanje. Srpsku državu je toliko ojačao da je i vizantijski car morao da pribegava ponižavajućim i bolnim žrtvama da bi umilostivio srpskog kralja. Paralelno sajačanjem države jačala je i Srpska crkva. Kralj Milutin je srpski vladar koji je podigao i obnovio najveći broj crkava i manastira, "i to ne samo u Srbiji. Naši stari letopisi beleže da je on vladao 42 godine i podigao 42 crkve." Srpska crkva je i Stefana Nemanju i kralja Milutina proglasila svecima.

Posle Stefana Nemanje i svetoga Save, koji su Srbima podarili samostalnu crkvu, i kralja
Milutina koji je Crkvu ojačao i obogatio, na kraju je došao car Dušan Silni da stavi pečat na njihovo delo i da Srpsku crkvu podigne na nivo patrijaršije, tj. da uz najveću svetovnu vlast - carsku, budc i najveća crkvena vlast - patrijaršijska. To se, naravno, nije moglo bez upotrebe ognja i mača u čemu je car Dušan prevazišao svoje slavne prethodnike iz dinastije Nemanjića. Dušan je u Grčkoj osvojio Epir, Tesaliju i istočne delove (grčke) Makedonije. Posle punih hiljadu godina vizantijske vladavine, srpski car je 1347. osvojio i celu Albaniju, što je dovelo do masovnih seoba tamošnjeg stanovništva u Grčku i na egejska ostrva. Dušan je 1350. godine krenuo i na Bosnu i prodro do Bobovca (između Kaknja i Vareša).

Dok je car Dušan ratovao na zapadu, Grci su pokušali da iskoriste tu priliku i da poboljšaju svoj položaj u Solunu i oko njega, pošto je Solun sa svih kopnenih strana bio okružen srpskim snagama i odsečen od ostatka Vizantije. Krenuli su u napad i prilično lako povratili mnoge gradove koje su prethodno osvojili Srbi. Ova lakoća proisticala je iz činjenice da su srpske vojske u Grčkoj bile relativno male, ali možda i više zbog toga što su se Grci iz okupiranih gradova listom pridruživali svojim sunarodnicima u borbi protiv novih srpskih gospodara. Kada je za ovo saznao, car Dušan je ostavio ratovanje u Bosni i brzo došao u Grčku. Posle kraćih pregovora sa dvojicom vizantijskih careva, shvativši da među Grcima vlada nesloga, Dušan im je objavio rat i krenuo da vraća nakratko izgubljene gradove. "Prilikom zauzeća Vodena Dušan je vrlo oštro postupio prema Grcima koji su ga izneverili. Ranjenom u

borbi načelniku grada Lisiku bi iščupana brada, pa je zlostavljan, i inače, u okovima poslat na suđenje u Skoplje, ali je na putu umro. Sam grad je za kaznu opljačkan, a neverni stanovnici raseljeni. Obavešten o nepouzdanom držanju grčkog stanovništva i po drugim mestima, car je naredio najstrože kazne i istrage."

Jasno je, dakle, iz svega ovoga koliko su bile istinite reči Erazma Roterdamskog, koje smo citirali na početku poglavlja, da je hrišćanska crkva krvlju stvorena (prvo Isusovom, a kasnije i apostolskom i brojnih prvih hrišćana), a da su je kasnije učvrstili i uvećali hrišćani prolivajući krv drugih hrišćana i nehrišćana. Sveti Sava ne bi dobio samostalnost Srpske crkve da njegov otac Stefan Nemanja (sveti Simeon Mirotočivi) i njegov brat kralj Stefan Prvovenčani (sveti Simon monah) nisu prethodno ognjem i mačem stvorili uslove za to. Videli smo da su vizantijski car i patrijarh, čak i pored neosporne državne moći Srba, pokušali "da samo delimičnu samostalnost dadu Srpskoj crkvi". Bez mača svetog kralja Milutina Srpska crkva se ne bi tako uvećala i zasijala punim sjajem. I na kraju, bez osvajanja i nasilja cara Dušana, kojeg su s razlogom nazvali Silni, bez popaljenih gradova i sela, bez "preklanih vratova" Grka i Albanaca, niti bi se Dušan mogao proglasiti carem, niti bi Srpska crkva mogla postati patrijaršija. Koliko god to surovo zvučalo, zaključak je jasan: Srpska crkva, kao i sve druge hrišćanske, utemeljena je, učvršćena (pokolji bogumila) i uvećana, tj. podignuta na patrijaršijski nivo (stradanja Grka i Albanaca), na ljudskoj krvi.

* Ovde se misli samo na "mačonosce". Dakle, Rasto Nemanjić, tj. Sveti Sava, nije uzet u obzir. Ali, i on je
vrlo dobro znao da "upotrebi prilike vremena", tj. sve veću moć Srbije sticanu mačem njegovog oca i braće, a sve veću slabost vizantijskih vladara. Na taj način, dobio je od vizantijskog cara i carigradskoga patrijarha potpunu samostalnost za Srpsku crkvu. (Pogledati: Radoslav M. Grujić "Pravoslavna srpska crkva

* Iz političkih razloga (i tu se vidi njegova mudrost-ne diraj jačeg od sebe), Nemanja nikada nije proganjao rimokatolike. Naprotiv, bio je u dobrim odnosima sa rimskim papom i darivao mnoge katoličke crkve, između ostalog i crkvu Sv. Petra u Rimu i Sv. Nikole u Bariju.

* Ne podseća li ovo na priču iz NDH."Jedna trećina mora se pokatoličiti, jedna trećina mora napustiti zemlju. jedna trećina mora umreti!"

* Vladika Atanasije Jevtić, na primer, ovaj masovni i zverski pokolj ljudi okarakterisao je "medicinskim" rečnikom, rekavši da je bogumilstva zle "koga je Stefan Nemanja progonio sa srpskih prostora kao gubu...". (Politika 23. jun 1994.) Dakle, Nemanjino nasilje je opravdavano na isti način na koji su ustaški poglavnik i doglavnici opravdavali nasilje nad Srbima. ili nacisti nad Jevrejima. Red poteza je bio identičan-prvo je nešto proglašava no zlom za narod, veru i državu, a onda je 10 zlo iskorenjivano upotrebom najsurovijih sredstava.

* Vidi se, dakle, da je Nemanja bio veliki istrebitelj i da nije radio toliko na jačanju pravoslavlja, koliko na jačanju "srpskog pravoslavlja" (?) i srpske državnosti.

Postoji li pravedan rat

Kakav je odnos Pravoslavne crkve prema ubijanju, ratovanju, upotrebi oružja? I kakav odnos prema tome vlada u Srpskoj pravoslavnoj crkvi? Da li su srpski duhovni pastiri bar po tom pitanju istomišljenici?

Kao što se patrijarh Pavle i vladika Artemije nisu slagali oko toga da li su svi ljudi deca Božija ili su stvorenja Božija, i kao što su postojale razlike između metropolita Jovana i vladike Atanasija Rakite "u shvatanjima Crkve, njene uloge u srpskom narodu i njene misije u svetu", ni po pitanju rata svi episkopi SPC nisu mislili isto. Jeromonah dr Ignatije (Midić), koji je 1994.-godine izabran za episkopa braničevskog, u "Teološkim pogledima", verskonaučnom časopisu (br. 1-4, 1991. godina), pisao je "da Crkvu treba braniti, ostao je jedino problem oko toga kojim 'oružjem'. Još ako se tome doda i 'etičko', odnosno humanističko shvatanje rata kao agresivnog ili odbrambenog, što će reći lošeg ili dobrog, 'prljavog' ili 'čistog', dileme skoro da nema oko toga da li je i rat dozvoljen u odbrani viših i najviših ciljeva i dobra. Ne bih hteo mnogo da govorim o tome da je rat, kao sredstvo za postizanje nekih viših ciljeva, često nacionalnih, koji koristi ljude za to, a od kojih nema nikakvog višeg cilja, bilo odbrambeni bilo agresorski, neprihvatljiv i neopravdan ni sa ljudskog stanovišta a kamoli Crkvenog. Jer, koja majka se može složiti i utešiti objašnjenjem da njen sin treba da pogine zarad viših nacionalnih i ne znam kojih drugih ciljeva, ili ako je poginuo da je njegova smrt bila opravdana žrtva za 'bolje sutra' budućih generacija?"

Ovakva razmišljanja episkopa Ignatija (doduše iz vremena dok još nije bio

episkop), u potpunosti su se razlikovala od razmišljanja, na primer, mitropolita Amfilohija koji je, kao što videsmo, rado citirao onaj deo iz Njegoševog "Gorskog vijenca": "Neka bude što biti ne može, nek' ad proždre, pokosi satana, na groblju će iznići cvijeće za daleko neko pokoljenje." Videli smo .da je žestok bio i vladika Atanasije Jevtić koji je uzvikivao "neka košta koliko košta" samo da se ostvare viši srpski ciljevi i da "pokažemo da se ne plašimo". Verovatno svestan toga, jeromonah Ignatije je na kraju svog teksta poslao zanimljiv poziv: "Možda će ova ocena odnosa Crkve sa svetom zvučati nerealno i pomalo pacifistički neubedljivo za one koji drugačije misle, ali onda oni neka ovo shvate kao poziv za nastavak razgovora o tome kako shvatamo Crkvu i šta ona za nas, pre svega 'takozvane bogoslove' znači, kako bi na taj način mogli da i drugima koji to nisu shvatili objasne šta je to Crkva i u čemu se ona razlikuje od tolikih državnih modela i humanih organizacija."

Patrijarh Pavle, na primer, rat je shvatao na način koji je vladika Ignatije nazvao "etičkim", odnosno humanističkim shvatanjem. To jest, za patrijarha je postojao "napadački" i "odbrambeni", "pravedni" i "nepravedni" rat. U intervjuu koji je 25. novembra 1991. godine dao austrijskoj i južnonemačkoj televiziji, na pitanje novinara da li postoji pravedan rat, patrijarh je odgovorio: "Mišljenja sam da takav rat može da postoji i na zemlji kad postoji i na nebu. U Apokalipsisu Sv. Jovana Bogoslova čitamo: I nasta rat na nebu; Mihail i anđeli njegovi zavojštiše na aždaju, staru zmiju koja je đavo i satana, i ratova aždaja i anđeli njezini i ne nadvladaše, niti im se više nađe mesta na nebu (Apokalipsis, 12, 7-9)." "Zlo uvek napada", objašnjavao je dalje patrijarh, "i dobro mora da se brani. Kain uvek gleda da ubije Avelja i Avelj mora da se brani. Odbrana, dakle, od nasilja zlih, odbrana svog života od zločinaca, života i mira svojih bližnjih, granice su koje označavaju pravedan rat."

Svešteni mačonosci i mitraljesci

U Srpskoj crkvi postoje različita mišljenja i po pitanju učešća u ratu i nošenja oružja od strane sveštenih lica. Povodom poznate fotografije na kojoj se vidi otac Filaret, budući episkop SPC, kako drži mitraljez oslonjen na svoj junački stomak i junačke grudi. vladika bački Irinej Bulović je rekao: "Sveštено lice koje danas uzima mitraljcz, po mom mišljenju, duboko grCŠi. Ono se ogrešilo o svoju savest i o savest bližnjih koje sablažnjava. To su egzibicionizmi - po mom mišljenju sasvim neprilični i nedostojni sveštenog lica."!'" Treba primetiti da je vladika Irinej prilično

uzdržan u iznošenju svog stava. On dva puta kaže "po mom mišljenju", dopuštajući, valjda, da bi sa hrišćanske i pravoslavne tačke gledišta mogla postojati i biti ispravna i mišljenja suprotna njegovom. Takođe, vladika kaže "svešteno lice koje danas uzima mitraljez". Čemu to određenje "danas"? Zar Božija reč nije večna i zar ne traje za sva vremena, kako episkopi SPC često umeju da kažu? Ukoliko je nešto sa hrišćanske i pravoslavne tačke gledišta bilo "nepriličnо" i "nedostojno" u septembru 1991. godine (tada je snimljena fotografija sa budućim vladikom u ulozi mitraljesca), onda bi to, valjda, trebalo da bude u svakom trenutku. I na kraju, primetimo da vladika Irinej spominje ogrešenje oca Filareta samo "o svoju savest i o savest bližnjih koje sablažnjava", ne pominjući ogrešenje o pravila (kanone) Pravoslavne crkve.

A šta kažu pravila (kanoni)* Pravoslavne crkve o ubijanju ljudi od strane sveštenih lica, učešću sveštenika u ratu i njihovom nošenju oružja?

U 65. pravilu svetih apostola stoji: "Ako koji klirik udari koga u svađi i jednim ga udarcem ubije, neka bude svrgnut zbog svoje naglovitosti..." Vladika dalmatinski Nikodim Milaš, prevodilac i tumač knjige "Pravila (kanones) pravoslavne crkve sa tumačenjima" (objavljena u Novom Sadu 1895. godine), kaže da se u pravilima spominju "hotimično ubijstvo" (namerno), "ubijstvo koje je blizu hotimičnom" i "nehotimično ubijstvo". U ovom (65) pravilu reč je o "ubijstvu koje je blizu hotimičnom". Za ovakvo ubistvo sveštena lica se kažnjavaju svrgnućem sa sveštenog čina, kao i za svako drugo ubistvo (55. pravilo Vasilija Velikog). Valsamon objašnjava da ono preciziranje - "jednim udarcem" - znači zapravo da sveštenik podleže svrgnuću ako izvrši i nenamerno ubistvo, tj. "klirik podleže svrgnuću ma kakvim on načinom čovjeka ubio". "Ovdje je za sveštena lica odlučni momenat", kaže vladika Nikodim Milaš, "prolиće čovječijekrvi, bez obzira na okolnosti i pobude koji su to proliće izazvali, i to s toga što proliće ljudske krvi u odlučnoj protivnosti stoji sa službom, koju sveštenik uopće vrši, i koje je službe glavna tačka beskrvna žrtva u tajni jevharistije."

U 7. pravilu IV vaseljenskog sabora kaže se: "Koji su jednom stupili u klir, ili su se kaluđerstvu posvetili, naređujemo, da ne mogu stupati ni u vojničku ni u svjetsku službu; a koji se na ovo usude, i ne povrate se, pokajavši se, k onome, što su radi Boga izabrali, neka budu anatema". Pomenimo i 5. pravilo Grigorija Niskog u kome se zahteva: "oo. da onaj koji je ma i nehotimično oskvrnuo sebe ubijstvom, postavši

već nečistim uslijed zločina, mora po naredbi pravila biti isključen iz svešteničke blagodati".

Dakle, bar što se sveštenstva tiče, kanoni Pravoslavne erkve su izričiti - nikakvo nošenje i korišćenje oružja i učestvovanje u ratu (u ulozi vojnika) ne dolazi u obzir. Ako svešteno lice izvrši ubistvo, pa makar i nenamerno, kazna je ista kao i za onoga ko je to učinio namerno - isključivanje "iz svešteničke blagodati", tj. svrgnuće sa sveštenog čina. Međutim, pokazalo se kroz istoriju da i kod duhovnih ljudi pravila često postoje samo zato da bi bila kršena. U istoriji Srpske crkve primera za to ima na pretek. Ponovi mo da je 1594. godine u Banatu oružani ustanak protiv Turaka predvodio episkop vršački Teodor. Posle početnih uspeha Srba, Turei su ugušili pobunu, a episkopa Teodora su na prevaru uhvatili i živog ga "na meh" odrali. Na redovnom zasedanju Sabora u maju 1994. godine, dakle na 400-godišnjicu njegove smrti, Srpska pravoslavna crkva je episkopa Teodora proglasila za sveca.

Protiv Turaka oružano je ratovao i vladika Petar I Petrović. On je lično, u vojnoj opremi, stajao na čelu crnogorske vojske u borbama protiv Mahmut-paše Bušatlije 1796. godine i pokazao se kao izuzetan ratnik i vojskovođa. O njegovom svrgnuću sa sveštenog čina i isključenju iz svešteničke blagodati zbog toga što je Bogu prinosio i krvne žrtve nije bilo ni govora. Naprotiv, i on je proglašen za sveca (sveti Petar Cetinjski). Na početku XIX veka, prota Mateja Nenadović bio je uz Karađorđa jedan od vođa Prvog srpskog ustanka. U njegovim "Memoarima" nalaze se imena mnogih sveštenika koji su bili vojne starešine tokom ustanka. "Znali su oni da to ne liči, ali - kad progovori oružje, zaćute zakoni", kaže se u jednom od brojeva "Pravoslavlja". Sredinom istog veka Sava Dečanac, episkop žički, učestvovao je u ratovima protiv Turaka za oslobođenje i ujedinjenje Srba komandujući Deževsko-ibarskim bataijonom. I u ratu koji je kralj Milan Obrenović poveo protiv Bugara 1885. godine, episkop Sava je komandovao II dobrovoljačkim odredom. I na kraju, mada se tu niz ni približno ne završava, pomenimo popa Bogdana Zimonjića, vođu nevesinjskog ustanka iz 1875. godine (poznatijeg kao "Nevesinjska puška"), koji je bio čuveni junak i uz Luku Vukalovića vodeći hercegovački vojvoda.

Čak se i svetome Savi pripisuje odgovornost za smrt jednog od neprijatelja njegovog brata Stefana (Prvovenčanog). Ipak, sveti Sava je protivnike "eliminisao" na malo drugačiji način - ne mačem nego molitvom, tj. anđeli su krvavili ruke umesto njega. Naime, kada su u susednoj Bugarskoj nastale borbe oko vlasti, jedan od uglednih velikaša i pretendenata na bugarski presto, Strez, izbegao je u Srbiju

kod Stefana Nemanjića. Njih dvojica su se pobratimili, a Stefan mu je i vojno pomogao pri osvajanju nekih teritorija. Međutim, kasnije, kada su Bugari krenuli na Srbiju, uspeli su da pridobiju svog sunarodnika St reza da se i on okrene protiv Stefana. U pokušaju da Streza odvrati od saveza sa ostalim Bugarima, Stefan mu je poslao brata Savu da ga u to ubedio U Domentijanovom "Žitiju Svetoga Save" kaže se da je Sava pred odlazak u Strezov logor govorio: "U ime tvoje Gospode prognaću neprijatelje moje i stići ću ih: i uzdajući se u tebe neću se vratiti dok se ne skončaju, i satrću ih silom svojom i neće imati moći da nastupe na moje otačastvo." Pošto je Savino posredovanje ostalo bez uspeha, tj. Strez nije želeo njegov predlog da prihvati milom, srpski svetitelj je pristupio drugim metodama. "Savini biografi pričaju kako je Bog, na Savinu molbu, poslao 'anđela ljuta' koji probode Streza."

Sveštenici sa mačem u ruci imali su ponekada manje obzira i milosti čak i od onih koji su bili poznati po svojoj prekosti i nezgodnom karakteru, poput Karađorđa. Tokom Prvog srpskog ustanka, varoši ustaničke Srbije su i od samih ustanika često bile izložene potpunom uništavanju i spaljivanju. U celini ili delimično bili su uništeni i raseljeni Valjevo, Beograd, Požarevac, Rudnik, Smederevo, Užice, Šabac i druga mesta. Van granica ustaničke Srbije, gde god su ustanici doprli, stradala su mnoga mesta, ali je, na primer, Nova Varoš bila pošteđena i to ličnom Karadorđevom intervencijom. U Novoj Varoši Karadorđe je video nekoliko lepih 'zdanija' i ona su mu se toliko dopala da je proti Milutinu iz Guče poslao naredbu: "Kojekude, ova varoš da se od naše vojske ili straže ne popali, ili ne izgori, jerbo je šteta ovakve lepote kuća da se poruše i izgoru, već ako nas ćeraju Turci opet neka ostanu njima, ako li pak posle mi njih poćeramo, to će one biti naše, samo neka ostane nepopaljena." Ipak, prilikom povlačenja ustaničke srpske vojske ispred nadolazećih Turaka, "surovi" prota Milutin iz Guče, i pored onog voždovog zahteva, naredio je vojnicima da Novu Varoš spale. "I tu vojska serpska izgore onako lepu varoš", zapisao je N. Ninković u knjizi "Žiznoopisanije moje".

Po svom vojevanju posebno je bilo poznato pravoslavno sveštenstvo u Crnoj Gori. Oni su se krsta prihvatali rede od sablje i puške, a i kada bi ga uzeli u ruke, oružje je bilo uz njih ili na njima. Zato je još vladika Petar I morao da zavodi red među crnogorskim sveštenstvom. Opisujući izgled crkava i ponašanje sveštenika u Crnoj Gori, protojerej dr Radoslav M. Grujić kaže: "Crkava je bilo uvek dosta od tesana kamena, te su često služile kao kule za obranu od Turaka. Ali je u njima bilo vrlo malo ikona i drugih crkvenih stvari, te je često vešano oružje po crkvenim

zidovima. Parohijskih sveštenika bilo je uvek dosta, ali je većina jedva znala čitati i pisati. Sveštenici su nosili oružje, brijali bradu i često išli u hoj kao vođe; pa su pod oružjem i bogosluženja obavljali u crkvama. Vladika Petar I zabranio im je brijati bradu i služiti pod oružjem; ali je takovih i posle, sve do naših dana bivalo. Mnogi su se odlikovali kao junaci ''

Zbog ovakvog svešteničkog kadra, ali i iz drugih razloga, kao što su nepostojanje prave svetovne vlasti pod Turcima i želja za oslobođenjem od turskog ropstva, klir Srpske crkve je preuzimao na sebe i ulogu političara, vojskovođa i vojnika kršeći tako kanone Pravoslavne crkve, a sve objašnjavajući radom za dobro svoga naroda. Na ovaj način moglo bi se objasniti i mišljenje Vladimira Ćorovića da je "Kosovska etika bila jedna vrsta nacionalnog jevanđclja" i da su reči Mustajkadije iz "Gorskog vijenca": "Krstu služiš, Milošem živiš" bile tačne. Kao da je u srpskom narodu, a posebno među Crnogorcima, slava Miloša Obilića zasenila i samoga Isusa Hrista, aMiloševa žrtva im postala mnogo draža od one Hristove. Jer, ako se već žrtvuješ, rezonovala je ogromna većina, zar da odeš mirno, kao Hrist, izgovarajući reči "Bože, oprosti im, ne znaju šta čine"? Nije li bolje da, kao Miloš, na put s ovog sveta sa sobom povedeš bar jednog neprijatelja svoga ili svoga naroda?

* Kanoni pravoslavne crkve sastoje se od: Pravila svetih apostola (ima 85 pravila); Pravila vaseljenskih sabora (održano ih je 7); Pravila pomjesnih sabora (održano ih je 10); Pravila Svetih Otaca (13 Otaca); i Dopunskih pravila (4 pravila)

Kada je ubijanje dostojno pohvale

Kako je Srpska crkva dozvolila da se u narodu razvije ovo "Lazarevo i Miloševo jevanđelje" i da li je ono u suprotnosti sa istinskim, novozavetnim jevanđeljem'J I otkud u Srpskoj crkvi različita mišljenja po pitanju ubijanja i učešća hrišćana pravoslavaca u ratu, pa čak i pravoslavnog sveštenstva komc je to kanonima izričito i nedvosmisleno zabranjeno? Videli smo da za vladiku Ignatija nikakav rat nije bio opravdan, "bilo odbrambeni bilo agresorski", i ni za kakve ciljeve, pa ni za one "najviše", nacionalne. Međutim, većina episkopa SPC, i to onih najuglednijih, bila je mišljenja da postoje pravedni i nepravedni ratovi, tj. strane koje ga vode. Za vladiku Atanasija Jevtića, na primer, rat je "zlo kada je napadačko-osvajački", a

"nužda i nevolja, drama i tragedija kada je odbrambeni".'

Razlike u tumačenjima i stavovima oko jednog od najznačajnijih problema hrišćanstva verovatno su proisticale i iz neujednačenog odnosa prema ubijanju i ratovanju i u samim kanonima. Kao što kaže vladika Nikodim Milaš, epitimije (crkvene kazne)* određene kanon ima za namerno počinjeno ubistvo bile su različite. Na primer, 22. pravilo I pomjesnog sabora (ankirskog, održanog početkom IV veka) dozvoljavalo je onima koji učine namerno ubistvo da se tek na kraju života mogu pričestiti. Po tom pitanju ovo pravilo je bilo najstrože. Za razliku od toga, Vasilije Veliki je u svom 56. pravilu odredio da onaj ko izvrši namerno ubistvo 20 godina mora da se kaje i da bude bez pričešća. Tih 20 godina on je ovako rasporedio: prvo je pokajnik morao četiri godine da "plače", zatim pet godina da "sluša", onda sedam godina da "pripada" i na kraju joščetiri godine da "stoji" sa vernima u crkvi. * * Tek posle toga mogao je i on da pristupi pričešću. Jedan drugi sveti otac, Grigorije Niski, u svom 5. pravilu, za namerno ubistvo naredio je kaznu od tri puta po devet godina na različitim stepenima kajanja. Episkopima je ostavio mogućnost da skrate trajanje kazne "tako da umjesto devet godina na svakom stupnju može biti osam, ili sedam, ili šest, ili pet", ako se pokajnik istakne svojom usrdnošću i revnošću u popravljanju.

Da bi sve bilo još komplikovanije, tu se sada pojavljuje i pojam rata. Naime, sveti oci ubistvo u ratu uopšte nisu smatrali ubistvom, ni namernim ni nenamernim. U svom 13. pravilu Vasilije Veliki kaže: "Ubijstva u ratu nijesu oci naši smatrali za ubijstva, snishodeći, kako se meni čini, braniocima skromnosti i blagočastija. U ostalom vrlo bi dobro bilo posavjetovati da se takvi, pošto su im ruke nečiste, za tri godine uzdržavaju od pričešća." lako ta ubistva nisu smatrana za ubistva, vidimo da je Vasilije Veliki predložio da se ratne ubice, ipak, tri godine uzdrže od pričešća "pošto su im ruke nečiste". Po rečima Nikodima Milaša, Vasilije Veliki je ovim predlogom želeo da "samim vojnicima olakša teret na duši od prolića ljudske krvi". "Ali kao što opažaju i Zonara i Valsamon u tumačenjima ovoga pravila, kao da se nigdje taj Vasilijev savjet nije upotrebljavao, nego je mjerilom za ovo služilo ono što je Atanasije o tome kazao."

I zaista;' kao osnovno merilo i vrhovni kanonski princip za odnos Pravoslavne crkve prema ratu i ubijanju najviše su poštovane reči takođe jednog od trinaestorice svetih otaca, Atanasija Velikog. Zbog svog ugleda Atanasije je nazivan i "ocem

pravoslavlja" i "13. apostolom". Reči na koje se pravo-slavno sveštenstvo najrađe poziva kada se povede rasprava o odnosu crkvenih kanona prema ratovanju i ubijanju, Atanasije Veliki je napisao u svom 1. pravilu. Međutim, zanimljivo je da je to pravilo bilo posvećeno jednom sasvim drugom problemu. Primedba Atanasija Velikog o tome kakav stav treba imati prema ubijanju, a posebno prema ubijanju u ratu, bila je tek uzgredna.

Prvo pravilo Atanasija Velikog zapravo je pismo (poslanica) napisano "prije 356. godine" (kaže Nikodim Milaš) i upućeno "znamenitome nitarskome kaluđeru Amunu". Naime,
"neke su kaluđere sablažnjavali kojekakvi noćni sni", a povremeno "bi im se u snu ekrizis dogodio" (nevoljno izbacivanje sperme), i pošto su smatrali da im to "tjelesnu čistotu kalja", obratili su se Amunu za savet. Verovatno, ne smatrajući se dovoljno kompetentnim i sposobnim da sabraći odgovori na sva pitanja i potpitanja, Amun se za savet obratio Atanasiju Velikom. tako je nastalo 1. pravilo Atanasija Velikog.

U svome odgovoru, Atanasije je Amunu postavio pitanje "šta ima u sebi griješnog ili nečistoga prirodni jedan ekrizis?". Da bi mu pokazao koliko je prirodno to nevoljno izbacivanje semena (sperme) koje su doživljavali kaluđeri, Atanasije Veliki ga je uporedio sa izlučivanjem slina i pljuvačke. Da li treba "smatrati prijestupom molaote, što iz nozdrva izilaze, ili pljuvačku iz usta", pitao je Atanasije. A naročito, treba li smatrati grehom "ekrizise utrobe, koje su životnome (živome biću prim. aut.) neophodne radi života". Prema tome, zaključio je Atanasije Veliki: "Kakav je u tome grijeh pred Bogom, kad sami Gospod, koji je načinio svako životno, htio je i stvorio je ove udove, da takove eto prolaze imaju?"

Mudrom čoveku kakav je bio Atanasije Veliki nije bilo teško da pretpostavi da će neki sladostrasnik, zadovoljno trljajući ruke, pokušati da iskoristi ovu činjenicu i da kaže "da dakle nije nikakav grijeh ni samo upotrebljavanje, kad su Stvoriteljem organi načinjeni". Ali za nekoga takvoga, da bi ga naterao na ćutanje i stid, Atanasije je imao pitanje: "O kakvom upotrebljavanju govoriš? Da li o zakonitome, koje je Bog dopustio, govoreći: Rađajte se, množite se i napunite zemlju (1 Mojs. 1, 28); i koje je apostol odobrio govoreći: Ženidbu da drže svi u časti, i postelja ženidbena da bude čista (Jevr. 13, 4); ili pak ono, koje biva potajno i preljubno?" I da bi pokazao da nije bitno samo šta se čini nego i kada, zašto i kako se 'Čini,

Atanasije ispisuje svoje poznate reči o odnosu prema ubijanju: "Jer i u mnogom drugom, što u životu biva, mi nalazimo razliku kako kad biva: tako, ubivati nije dopušteno, ali ubivati u ratu neprijatelje i zakonito je i dostojno pohvale, i radi toga, koji se odlikuju u ratu udostojavaju se velikih počasti i spomenici im se podižu, koji kazuju njihova slavna djela. Takim eto načinom jedno isto u nekim prilikama i u izvjesno vrijeme nije dopušteno, a u drugim prilikama i u drugo vrijeme dopušteno je i prilično."

Koliko je za tvorce kanona hilo hitno u kakvim prilikama je izvršeno ubistvo. vidi se dohro i iz 55. pravila Vasilija Velikog. U tom pravilu stoji: "Koji stupaju u borhu sa razhojnicima, ako nijesu na službi crkve. neka se odluče (liše) od pričešća; ako li su klirici, neka se svrgnu sa svoga stepena jer svaki, kazano je, koji se maše za nož, od noža će poginuti (Mat. 26, 52)." Komentarišući ovo pravilo Nikodim Milaš kaže: "Zbilja je teško čovjeku, da ne ubije razbojnika, koji hoće njega da ubije i još mnogim drugima zla da nanese." Dakle, uporedimo li ovo pravilo sa 13. pravilom Vasilija Velikog i 1. pravilom Atanasija Velikog vidimo da Pravoslavna crkva propisuje kažnjavanje onih koj*i* su ubili razbojnika u odbrani sebe, svojih bližnjih i svoje imovine, a da ne kažnjava one koji su ubijali u ratu i okrvavili ruke "do lakata". I ne samo da ih ne kažnjava nego ih proglašava junacima, hvali ih i slavi. U komentaru 13. pravila Vasilija Velikog, Nikodim Milaš navodi da "Valsamon spominje i primjer nekih sveštenih lica, koja su u ratovima učestvovala i dakle neprijatelje ubivala, pa ipak nije su za to lišena bila prava sveštenodjejstvovanja, nego su se i nagrada udostojila". Srpsko sveštenstvo, znači, nije bilo nikakav izuzetak.

* npr. zabrana pričešća za svetovnjake, ili svrgnuće za sveštena lica.

** Postojala su 4 stepena kajanja: I Plač-grešnici su stajali van crkvenih vrata i molili one koji ulaze da se pomole za njih; II Slušanje-stajali su odmah do vrata glavnog ulaza u crkvu, u tzv. pritvoru crkve, prostoru gde je krstionica bila. i tu su mogli da budu do molitve za oglašene, a onda su morali da izađu; III Pripadanje-mogli su biti sa vernima u crkvi. ali su morali klečati i izači iz crkve poslije molitve za oglašene; IV Zajednostojanje-stajali su sa vernima u crkvi i izlazili zajedno sa njima. ali se nisu mogli pričestiti. Ovaj stepen je ovako nazvan, jer pokajnici nisu morali biti na kolenima kao oni sa trećeg stepena, tj. oni koji su "pripadali".

Gde to Isus i apostoli hvale ubijanje u ratu

Kao što vidimo. I. pravilo Atanasija Velikog. tj. njegov stav prema ubijanju iznet u njemu, postao je zakon aksioll1skc vrednosti kojim su poništena sva ostala pravila, pa čak i ona koja su sveštenim licima zabranjivala učešće i ubijanje u ratu, i kažnjavala ih i za nenamerna ubistva. Po reči ma Nikodima Milaša, kada je Vasilije Veliki u svom 13. pravilu rekao da "ubijstva u ratu nijesu oci naši smatrali za ubijstva", on je mislio na Atanasija Velikog. Atanasije Veliki, pak, mada je u 1. pravilu mnoge svoje reči potkrepio navodima iz Svetog pisma, nije pokazao na kojim je to Hristovim rečima, ili rečima apostola, zasnivao svoj stav da je za jednog hrišćanina "ubivati u ratu neprijatelje i zakonito i dostojno pohvale".

Zaista, šta bi se o tome moglo reći na osnovu Isusovih i apostolskih reči, a možda još više na osnovu njihovih dela? Da li je Isus bio pacifista i da li se hrišćanstvo protivi vođenju bilo koje vrste rata, kako onog napadačkog tako i odbrambenog? Da li su Isus i apostoli svojim delima pokazali hrišćanima da treba učestvovati u ratovima i ubijati neprijatelje? I da li je (i gde je) Isus, ili bilo koji od apostola, opravdao i pohvalio ubijanje u ratu, poput Atanasija Velikog?

Odgovor na pitanje koje se nalazi u naslovu ovog poglavlja mogao bi stati u samo jednu reč - nigde. Dakle, ni Isus ni apostoli ni na jednom mestu u Novom zavetu ne kažu ništa što bi moglo bar podsetiti na reči Atanasija Velikog. Možda baš zbog toga, svoj stav o ubijanju u ratu Atanasije Veliki nije potkrepio nijednim navodom iz Novog zaveta, iako je, kao što rekosmo, u poslanici "znamenitome nitarskome kaluđeru Amunu", tj. u 1. pravilu, za mnoge svoje reči naveo potvrdu iz Svetog pisma. Ipak, u Novom zavetu postoji nekoliko mesta (izbrojivih na prste jedne ruke) koja uz vešta tumačenja po potrebi postaju "neoborivi" dokazi da Isus i hrišćanstvo nisu protiv rata i ubijanja u njemu.

Jedno od najčešće citiranih i tumačenih mesta jeste ono iz Jevanđelja po Jovanu, koje je patrijarh Pavle uvek pominjao objašnjavajući opravdanost "pravednih" i "odbrambenih" ratova: "Od ove ljubavi niko nema veće: da ko život svoj položi za prijatelje svoje." (Jv. 15, 13) "Onaj koji se iz ljubavi prema bližnjima stavI u zaštitu njihovog mira, njihove slobode, protiv zločinaca, taj stavlja život svoj na kocku, sa spremnošću da ga izgubi", tumačio je patrijarh." Ali, šta zapravo znači

"položiti život svoj za prijatelje svoje"? Kako su to činili Isus i apostoli? Njihov način žrtvovanja razlikuje se od žrtve kakvu je podneo, na primer, Miloš Obilić. Kao što znamo, oni nisu učestvovali ni u jednom ratu i nikome se nisu oružano suprotstavljali. Sa ovog sveta su odlazili ne vodeći nikoga drugog sa sobom (kao što je to Miloš učinio). Jedini put, kada je apostol Petar mačem povredio prvosveštenikovog slugu, Isus mu je rekao: "... vrati svoj mač na njegovo mesto; jer svi koji se maše za mač - od mača će poginuti". (Mt. 26,52)

Da bi dokazali opravdanost rata za postizanje određenih ciljeva, tumačenjem hrišćanskih principa i odnosa hrišćanstva prema ratu bavili su se i ljudi iz vancrkvenih krugova, uglavnom oni koje bismo mogli nazvati pripadnicima "srpske patriotske intelektualne elite". Jedan od najagilnijih u tom poslu bio je i gospodin Dragoš Kalajić, poznat kao ideolog "nove srpske desnice", ali i kao učesnik na promocijama knjiga drugarice Mirjane Marković, ideologa "nove srpske levice". Svoj poduži tekst '''Pacifizam' protiv hrišćanstva", objavljen u časopisu studenata Bogoslovskog fakulteta "Logos", * gospodin Kalajić je započeo odavanjem dužnog poštovanja Srpskoj pravoslavnoj crkvi koja je, po njegovim rečima, "u savremenom balkanskom ratu, nizom izjašnjenja i delovanja, dokazala te dokazuje potpunu privrženost oslobodilačkoj i državotvornoj horbi svog naroda. Takvo duhovno i delotvorno učešće Srpske pravoslavne crkve izaziva goropadne napade izdajničke (pseudo) inteligencije, koja je nekada služila prokomunističkom sistemu demonije ekonomije a danas usluge pruža očekivanim stranim gospodarima i odgovarajućem pseudoimperijalnom projektu, zvanom 'novi svetski poredak.''

Osnovna optužba "pacifista", kaže dalje Dragoš Kalajić, sastoji se u njihovoj tvrdnji da je hrišćanstvo "religija mira" i da mu "navodno protivureči svaka spremnost za borbene odgovore na izazove rata". Međutim, gospodin Kalajić objašnjava: "Mir koji objavljuje i podaruje pojava Isusa Hristosa nije od ovog sveta, između ljudi ili između naroda i država, već je to onaj vertikalni, između čoveka i Boga, po svedočenju apostola Pavla: 'I da pomiri sa Bogom i jedne i druge u jednom tijelu krstom, ubivši neprijateljstvo na njemu' (Ef. 2, 16)." Da bi razuverio one koji "zbog malodušnosti ili naivnosti očekuju od Božijeg sina i dar ovozemaljskog, horizontalnog mira", Dragoš Kalajić citira Hristove reči: "Ne mislite da sam došao da donesem mir na zemlju; nisam došao da donesem mir nego mač(Mt. 10, 34)".

U Novom zavetu reč mač se pominje na još jednom mestu vrlo rado citiranom od strane zastupnika teze da se Isus nije protivio ratu (misli se na fizički, ovozemaljski rat). "Reče im još: kada sam vas poslao bez novčanika, bez torbe i obuće, da li vam je šta nedostajalo? A oni rekoše: ništa. Na to im reče: ali sada ko ima novčanik neka ga uzme, isto tako i torbu, a koji nema neka proda svoju haljinu i neka kupi mač. Jer vam kažem da ova reč Pisma mora da se izvrši na meni: 'I uvrstiše ga među zločince'; svršava se naime ono što mi je određeno. A oni rekoše: Gospode, evo ovde dva mača. Ali im on reče: dosta je." (Lk. 22, 35-38)*

Svoje tumačenje i kritiku mišljenja nekih teologa *o* ovom mestu dao je na svoj duhovit način i Erazmo Roterdamski: "Kako čitava Hristova nauka ne uči ljude ničem drugom do blagosti, strpljivosti i nipodaštavanju života, sasvim je jasno šta znače te reči. Svakako je hteo da još više razoruža svoje poslanike, kako bi zanemarili ne samo obuću i torbu već i haljine i kako bi se posvetili goli i sasvim spremni delu Jevanđelja; zato ne smeju imati pri sebi ništa drugo do mač, ali ne onaj kojim se služe razbojnici i ubice, već duhovni mač koji prodire i u najdublji kutak srca i jednim udarcem odbija sve strasti, tako da u srcu ne ostane ništa drugo sem pobožnost."

"Ali pogledajte, molim vas", kaže dalje Erazmo, "kako je onaj slavni teolog izokrenuo to mesto' On je pod mačem shvatio pravo da se čovek brani od proganjanja, torbu je protumačio kao ostavu za životne namirnice..." (...) "I kao što misli da reč mač znači sve ono što se odnosi na odbranu od napadača, isto tako reč torba shvata kao sve ono što se odnosi na životne potrebe. I tako taj tumač Božije misli šalje apostole naoružane kopljima, lukovima, strelama i bombardama da propovedaju nauku na krst razapetog Hrista; sem toga, prti im još na leđa kovčežiće, torbe i bisage da ne bi slučajno sa odmorišta pošli bez doručka. Mudrog tumača ne zbunjuje ni to što Hrist naređuje da se mač, koji je tako žestoko zahtevao da se kupi, sada metne u korice; i da se nikada nije čulo da su apostoli upotrebljavali mačeve i štitove protiv paganskog nasilja; ali bi ih svakako upotrebljavali da je Hrist mislio onako kako ovaj tumači."

Ali, vratimo se gospodinu Dragošu Kalajiću. U svom tekstu " 'Pacifizam' protiv hrišćanstva" on kaže i ovo: "Trudeći se da srpske hrišćane zaraze mazohističkim sklonostima za podvrgavanje svakom stranom gospodaru i ropstvu, te i za ljubljenje najgorih dušmana - 'pacifisti' se pozivaju na jevanđeljsku preporuku 'ljubite neprijatelje svoje, dobro tvorite onima koji vas mrze' (Lk. 6, 27 i Mt. 5, 44)."

Međutim, po Kalajićevim rečima, " 'pacifistička' interpretacija izloženog načela može zaseniti i zbuniti samo potpuno neuke, zahvaljujući osiromašenosti evropskih jezika koji... sve vrste neprijateljstava označujusamo jednim imenom, prinuđeni da im različitosti
iskazuju dodatnim opisima. Starogrčki i latinski jezik različito označavaju dve osnovne vrste neprijateljstva: ličnog i javnog, odnosno političkog. U starogrčkoj i latinskoj verziji navedena jevanđeljska preporuka poziva vernike da ljube samo svoje lične ali ne i javne, političke neprijatelje; dakle – diligite inimicos vestros, a ne diligite hostes vestros."

Na osnovu reči Dragoša Kalajića, čitalac bi mogao pomisliti da se on protivi "pacifističkom" prihvatanju stranih gospodara i ropstva. Međutim, poenta nije u tome. Dragošu Kalajiću zapravo smeta što "pacifisti" uče srpske hrišćane da se podvrgnu "svakom stranom gospodaru i ropstvu". (Naglasak je, dakle, na reči "svakom".) To se dobro vidi iz sledećih Kalajićevih reči: "Mnoge preporuke Isusa Hristosa nije moguće pravilno razumeti bez spoznaje istorijskog konteksta. Primerice, obesnaženje starozavetnog načela odmazde, po formuli 'oko za oko, zub za zub', te poziv vernicima da se ne protive zlu, ciljaju jevrejsko buntovništvo i pozivaju na poštovanje 'pax romana'. Dakle, tu nije reč o svakom zlu već o jednom posebnom, kontingentnom i relativnom, koje je Isus Hristos izvesno procenjivao podnošljivim, mudro uviđajući da bi pobune izazvale mnogo veća i gora zla. U vremenu tih pro povedi, Rimska imperija bila je dobro utvrđena, vrhunski razvijena i uzorno uređena politička stvarnost sklada i sinergije mnoštva etničkih i religijskih različitosti."

I tako smo došli do one osnovne razlike između "pacifizma" i hrišćanstva (onakvog kakvim ga predstavlja DragošKalajić). Naime, i "pacifista" i hrišćanin smatraju da je bolje podvrgnuti se stranom gospodaru i ropstvu nego ulaziti u oružane sukobe. Samo što "pacifista" misli da se treba podvrgnuti svakom, a hrišćanin (Kalajićevog tipa) misli da se treba podvrgnuti samo nekom. Tog nekog Dragoš Kalajić opisuje kao "podnošljivog" i toliko moćnog da bi svaka pobuna protiv njega izazvala "mnogo veća i gora zla". Međutim, ponašanje prvih hrišćana, posebno onih u Rimu, za koje Rimsko carstvo ni u kom slučaju nije bilo "podnošljivo" zlo, odudara od Kalajićevog tumačenja Hristovog učenja. Mada su bacani u arene lavovima, živi spaljivani, proganjani, prvi hrišćani se tome nisu suprotstavljali upotrebom sile (čak ni u očajničkim pokušajima). Skrivanje po

katakombama bio je jedini vid "borbe" koji su oni primenjivali. Ponašali su se "pacifistički", kao da je za njih svako zlo podnošljivo, tj. suprotno Kalajićevim tumačenjima Hrista. Među njima su bili i apostoli Petar i Pavle, dakle Hristovu nauku su mogli da uče iz prve ruke, za razliku od Kalajića koji je zbog distance od 2000 godina, 50 godina života u komunističkoj Jugoslaviji i sedenja uz Mirjanu Marković na promocijama njenih knjiga, i pored svoje izuzetne obrazovanosti, mogao u ponečcmu i da pogreši.

Osim toga, tumačenje koje je ponudio gospodin Kalajić u potpunosti relativizuje Hristovu nauku. Posebno njegova ideja o "podnošljivosti" zla. Jer, nivo "podnošljivosti", broj i vrste zala koje jedan hrišćanin treba da trpi, po Kalajićevom shvatanju hrišćanstva, ni;;u strogo definisani. Oni se određuju od slučaja do slučaja, od gospodara do gospodara. (Videli smo da je Tursko carstvo nekim srpskim jerarsima bilo podnošljivo; međutim, nekima nije, pa su pozivali narod na oružanu pobunu.) Ali, osnovno pitanje je: ko zapravo procenjuje podnošljivost nekog zla? Da li je moguće da stepen hrišćanske trpeljivosti treba da zavisi od trenutnih afiniteta pojedinih arhijereja kojima će "pax romana" biti podnošljiv, "pax otomana" i "pax americana" nepodnošljiv itd.? Koji će, poput patrijarha Pavla, danas govoriti da je zajednički život sa Hrvatima nemoguć, a sutra govoriti da je moguć? Ili čak od psihološkog sklopa njihovih ličnosti, tako da umesto okretanja drugog obraza hrišćanski princip postane uzvraćanje šamara? "Ja znam da je i meni i vama jedini spas u ljubavi. Ali isto često ima svoju paradoksalnu, stravičnu logiku. Ne činim ono što bi trebalo da činim, nego ono što znam da ne bi trebalo. Lijepo je govoriti o ljubavi, ali da dođe neko pa vas ošamari...", kaže mitropolit Amfilohije, ne dovršivši misao i ostavivši nas u nedoumici šta bi posle tog šamara usledilo.''

Po mišljenju Dragoša Kalajića, Isus je Rimsko carstvo procenio kao podnošljivo zlo te je smatrao da mu se treba pokoriti. (U suprotnom bi, valjda, svoje sunarodnike pozvao na otpor.) Medutim, ono je za neke Jevreje bilo nepodnošljivo, pa su bili spremni i na žrtvovanje života da bi ga se oslobodili. Reč je o zelotima, pripadnicima fanatičke sekte nastale u Judeji u I veku n. ere, koji su zagovarali oružanu pobunu i borbu protiv rimske dominacije u Palestini. (Ponašali su se kao da je i njihova parola bila "Bolje grob nego rob.") Na stav hrišćana da se treba podvrgnuti rimskom gospodaru i ropstvu, oni su verovatno gledali isto onako kako Dragoš Kalajić gleda na stavove svojih savremenika "pacifista". Borba zelota rezultirala je skoro potpunim uništenjem Jerusalima, jevrejskog hrama i progonom Jevreja; dakle, onako kako je Hrist i prorekao. Jedan deo zelota je stradao u borbi,

jedan deo je završio na krstu, a oni preživeli silom su postali "hrišćani", tj. rimsko zlo je i njima postalo podnošljivo (bar su se ponašali kao da jeste), i prihvatili su "pax romana".

Nešto slično desilo se i Srbima 20 vekova kasnije. "Pacifisti", ali i oni koji to nisu, nego ih jednostavno možemo nazvati razumnim ljudima, govorili su da treba prihvatiti "pax americana". Šta god gospodin Kalajić mislio o njoj, američka "imperija" je, baš kao što je nekada bila rimska, "dobro utvrđena, vrhunski razvijena i uzorno uređena politička stvarnost". Međutim, takvoj jednoj stvarnosti pokušali su da se suprotstave srpski "zeloti" kojima je ona bila nepodnošljiva. (Šta su oni mislili o njenoj moći, i da li su se zaista nadali da imaju nekakve šanse u sukobu sa njom, pitanje je za psihološka istraživanja.) U svakom slučaju, zelotska borba nebeskog naroda završila se kao i zelotska borba izabranog naroda - potpunim porazom. Ono za šta su govorili da im je nepodnošljivo, posle primene sile nad njima i stradanja, postalo im je podnošljivo. I tako je do juče časni, ponositi, dostojanstveni, borbeni, itd., itd. narod, hrišćanski krotko, poput jagnjadi, gledao kako mu po zemlji krstare NATO legionari, baš kao Jevrejima rimski pre dve hiljade godina.

Krajem februara 1999, tri-četiri nedelje pred početak NATO bombardovanja, Dragoš Kalajić je pokupio kofere i otišao u Italiju. Poslali su ga za novog dopisnika "Tanjuga" iz Rima. (Svi koji su je poznavali kažu da je Mirjana Marković pamtila i zla i dobra koja joj se učine. Prema lojainima uvek je bila posebno širokogruda.) I dok su pripadnicima "izdajničke (pseudo) inteligencije", kao i narodu kome su pripadali, po glavama padali "tomahavci" i mnoštvo drugih izuma najsavremenije ratne tehnike, jedan pripadnik "patriotske inteligencije" sve je to gledao iz veličanstvenog i bezbednog Rima. Godinu dana kasnije, 24. aprila 2000, za Dnevnik je izjavio: "SAD su tražile sve, a dobile su samo jedno malo Kosovo, privremeno."

* Uz protosinđela Atanasija Rakitu i protojereja dr Žarka Gavrilovića (od poznatijih), gospodin Kalajić je bio stalni saradnik ovog časopisa. Glavni urednik časopisa "Logos" napisao je čak hvalospev posvećen gospodinu Dragošu Kalajiću u kome je rekao da je "on jedan od najznačajnijih ličnosti srpske intelektualne scene u koga se valja pouzdati i od koga valja učiti". Istakao je i "Kalajićevu vernost jevanđeljskim etičkim načelima" i "njegov doprinos srpskoj oslobodilačkoj borbi" koji je, po rečima

urednika "Logosa", bio "od neizmernog značaja". (Logos, 1-2, 1995). Kako se "srpska oslobodilačka borba" završila-videli smo. Uzmemo li u obzir i činjenicu da je pune dve godine član uređivačkog odbora "Pravoslavlja" bio Hadži-Dragan Antić, čovek vezan za lik i delo Mirjane Marković, postaje sasvim jasno kakve su ideje kola le crkvenim izdanjima tokom 90-ih godina.

* Za šta su to bila dovoljna samo dva mača? Šta su njima Isus i 12 apostola mogli da urade, osim, naravno, da omoguće ostvarenje reči iz Pisma da će Hrista na krstu raspeti kao zločinca. (Jer, ko je video zločinca bez oružja). Isto tako, Isus je poslao svoje učenike u jedno selo da mu dovedu magaricu i magare kako bi, radi ispunjenja reči proroka, na njima ujahao u Jerusalim: "Kažite kćeri Sionovoj:,evo car tvoj dolazi ti krotak i jašući na magarici i na magaretu, mladunčetu tegleće životinje" (Mt. 21, 5).

Koga su ubili Isus i apostoli

Zastupnici teze da je hrišćanima dozvoljeno ubijati ljude radi' zaštite bližnjih, u delima Isusa Hrista, njegovih apostola i prvih hrišćana ne mogu pronaći opravdanje za svoj stav. Iako su svi oni imali prijatelje i bližnje kojima je bila potrebna zaštita "njihovog mira, njihove slobode, protiv zločinaca", o kojoj je govorio patrijarh Pavle, niko od njih, žrtvujući se i polažući svoj život, nije ubio nijedno ljudsko biće. Iz teksta Novog zaveta saznajemo da je od Isusa stradalo samo jedno krdo svinja (Lk. 8, 33), jedno smokvino drvo (Mt. 21, 18-19) i da je Gospod, u nastupu ljutnje, iz jerusalimskog hrama razjurio ovce, volove, menjače novca i prodavce žrtvenih životinja zato što su, kako im sam reče, od doma Oca njegova načinili "kuću trgovačku" (Jv. 2, 15-16).

Apostol Petar je bio najtvrđi i najborbeniji među apostolima. Kada je Juda doveo naoružane ljude u getsimanijski vrt da uhvate Hrista, Petar je potegao mač i jednom od njih odsekao uho (Jn. 18, 10). Poznata je i priča iz Dela apostolskih o Ananiji i Safiri (Del. 5, 1-11), mužu i ženi koji su prodali svoje imanje i deo novca predali apostolima, a jedan deo sačuvali za sebe. * Saznavši za to apostol Petar je ukorio muža Ananiju, zbog čega je ovaj, verovatno ophrvan stidom i grižnjom savesti, izdahnuo. Oko tri sata kasnije kod Petra je došla i Safira, supruga Ananije, ne znajući šta se desilo. Posle Petrovog prekora upućenog i njoj i reči: "Vidi, pred

vratima su noge onih što su sahranili tvoga muža, i tebe će izneti" i ona je pala mrtva. Na kraju ovoga niza, pomenimo i apostola Pavla koji je nakon svog prelaska u hrišćanstvo oslepio jednog vrača (ali samo na kratko) koji se izdavao za lažnog proroka (Del. 13, 11). I time se praktično završavao spisak svih dela i Isusa Hrista i apostola koja bi se mogla nazvati "nasilnim
ponašanjem".

S druge strane, Novi zavet je pun primera da se Isus uvek uklanjao (Mt. 12, 14-15) i sakrivao (Jv. 8, 59) od onih koji su želeli da ga ubiju. I svojim učenicima je govorio da to isto čine; kada ih gone u jednom gradu da beže u neki drugi (Mt. 10,22-23). Proričući uništenje Jerusalima i hrama od strane Rimljana, izazvano'jevrejskom pobunom. Isus je ljudima Judeje savetovao da "beže u gore" i da se ne vraćaju u grad (Lk. 21, 20-22), a ne da ulaze u borbu sa moćnijim protivnikom govoreći "neka košta koliko košta" i "neka bude što biti ne može", kao što su srpski episkopi savetovali svome narodu. Ideja o žrtvovanju i polaganju života svoga za prijatelje svoje, kakvu su zastupali episkopi SPC tokom 90-ih godina, bila je identična onoj koju su zastupali zeloti, a protiv koje je Isus izričito bio. Kada su došli da uhvate Isusa, i kada je Petar mačem odsekao uho prvosveštenikovom slugi, "tada mu reče Isus: vrati svoj mač na njegovo mesto; jer svi koji se maše za mač - od mača će poginuti. Ili misliš da ne mogu da zamolim svoga Oca, pa će mi odmah poslati više od dvanaest legija anđela?" (Mt. 26, 52-53) I pored takvih mogućnosti, Isus nije pozivao anđeoske legionare, ni da spase sebe, a ni da oslobodi svoj narod od rimskog ropstva. (Kao što Jevreji nisu imali nikakve šanse protiv rimskih legionara, tako ni Rimljani, valjda, ne bi imali nikakve šanse protiv legija sastavljenih od anđela.)

Dakle, u rečima i delima Isusa Hrista i dvanaestorice apostola nije bilo pozivanja na ratovanje i ubijanje. Naprotiv. Zato, kada su Rimljani 70. godine krenuli da razore Jerusalim, hrišćani su poslušali Gospoda, napustili grad i sklonili se u Pelu (današnji Jordan). Čini se da im ni na kraj pameti nisu bile reči poput onih koje je knez Lazar izgovorio srpskim vitezovima pred Kosovsku bitku: "Bolje nam je u podvigu smrt, nego li sa stidom živeti. Bolje nam je u borbi primiti smrt od mača, nego li dati pleća neprijateljima našim." A kao što već rekosmo, Rimljani su za njih bili isto što i Turci za Srbe (okupatori), ajerusalim im je značio isto što Kosovo Srbima, ako ne i mnogo više.

*Rani hrišćani su živeli u zajednicama. jeli za zajedničkim trpezama. i celokupno svoje imanje predavali apostolima da njime raspolažu u ime svih njih.

Teolozi spuštaju nebo

Mišljenja prvih hrišćanskih pisaca (iz II i III veka) već su sc razlikovala u nijansama i pokazivala zavisnost od političkih okolnosti, ali su i pored toga svi bili protiv učešća hrišćana u vojsci i ratovima. Sirijac Tacije, na primer, preporučivala je "potpuno povlačenje hrišćana iz svih oblika javnog života te posledično i iz vojne službe *(Ad Greacos*)".Tertulijan je menjao mišljenje, dokazujući u *Apologeticumu* "da nema nikakvog bitnog protivurečja između pripadnosti Crkvi i vršenja obaveza koje iziskuje imperija, da bi kasnije potpuno preokrenuo tu teoriju". U spisu *De idolatria,* iz 202. godine, on je imao "krajnje negativan odnos prema vojnoj službi ne dopuštajući više nikakav kompromis"." U reči ma koje je Hrist uputio apostol u Petru ("vrati svoj mač na njegovo mesto; jer svi koji se maše za mač - od mača će poginuti"), Tertulijan je video uputstva za "razoružanje svih vojnika" i dezertiranje iz vojske. "I kako može (hrišćanin) stupati u borbu, štaviše, kako može služiti čak i u miru vojnu službu bez mača koji mu je Gospod oduzeo?" pitao je Tertulijan. Origen je bio blaži i mišljenja da bi pagani trebalo da brane Rimsku imperiju sa oružjem u ruci, a da hrišćani služe bez oružja, tj. van vojske.

A onda je došla 313. godina i jedan od najznačajnijih događaja u istoriji hrišćanstva. Svojim ukazom, poznatim kao Milanski edikt, car Konstantin Veliki je zabranio proganjanje hrišćana i legalizovao hrišćanstvo u Rimskom carstvu. Nešta kasnije, zajedno sa svojom majkom, caricom Jelenom, i on sam je prihvatio hrišćanstvo. (Ali se "nikada nije odrekao paganskih bogova, niti titu le pontifex maximus". To je, naravno, imalo i brojne posledice. Jedna od njih bila je i 1. pravilo Atanasija Velikog i njegov stav da "ubivati u ratu neprijatelje i zakonito je i dostojno pohvale", i da onima koji se u tome istaknu treba podizati spomenike i slaviti njihova dela. Videli smo zašto ovaj svoj stav Atanasije Veliki nije potkrepio nijednim citatom iz Novog zaveta, nijednom Isusovom ili apostolskom rečju, a još manje nekim njihovim delom - jednostavno, za takvo mišljenje u Novom zavetu nije mogao da pronađe potporu. *

Bio je to razlog da brojni teolozi angažuju sve svoje duhovne snage u

olakšavanju jarma koji je Isus stavio na pleća svojih sledbenika. Trudili su se da od izuzetaka naprave pravila i da u obilju novozavetnih reči koje su hrišćane pozivale na pokornost, trpljenje, ljubav, uzdržanost, povlačenje pred silom, prepuštanje osvete Gospodu i mnogih drugih, mikroskopom pronađu reči i izraze kao što su "mač", "rat", "položiti život svoj", i pridodajući im značenja po potrebi trenutka i moćnika dokažu da je hrišćanin koji ubija u ratu hvale vredan. ** A da ljudi, posebno oni moćni, na vladarskim tronovima, ne bi morali mnogo da rade na uzdizanju koje je od njih Hrist zahtevao, saosećajni teolozi su se trudili da spuste nebo, i tako omoguće i onima duševno najnižim da ga dotaknu. "Svako zna da teolozi imaju javno pravo da nebo, tj. Sveto pismo, rastežu kao kožu", kaže Erazmo Roterdamski. Tako oni, po Erazmu, "iščupaju odavde ili odande četiri ili pet reči, pa im ako treba obrnu smisao, samo da bi ih prilagodili svojoj koristi, iako ono što stoji ispred njih i iza njih nema uopšte nikakve veze s predmetom, ili znači čak nešto suprotno. Teolozi to čine s tako uspešnom bestidnošću da im pravnici često na tome zavide."

*. "Jedan crkveni sabor, odolevši bukvalističkim, sektantskim tumačenjima tzv neprotivijenja zlu, doneo je 319. godine odluku, nasuprot lažnim spiritualistima (donatisti i drugo), o osudi dezerterstva kao čina odbijanja, da se može i fizički suprotstavljati nasiljima nasilnika i nepravednika, što je, kasnije, postalo tradicija svete ortodoksije". (Pravoslavlje, 15. mart 1992). Kao što vidimo, samo šest godina nakon Milanskog edikta Crkva je reagovala i odlučila da hrišćani treba da rade ono što puna tri veka nisu radili-da ratuju ne služeći se samo Rečju Božijom, nego i fizički, sa mačem u ruci. Tek od tog trenutka, to je "postalo tradicija svete ortodoksije".

** Teolozi i crkveni oci davali su sve od sebe da i po drugim pitanjima popuste i olabave čvrste Hristove uzde. "Čuli ste da je rečeno: 'Ne čini preljube'. Aja vam kažem da svaki koji gleda ženu s tim da je poželi, već je učinio preljubu s njom u srcu svome:' (Mt. 5, 27-28), govorio je Gospod. Za one sa slabijom voljom, imao je i savet kako da se spasu preljubničkog greha: "Ako te tvoje desno oko sablažnjava, iskopaj ga i baci od sebe; jer ti je bolje da propadne jedan od tvojih udova i ne bude ce lo tvoje telo bačeno u pakao. I ako te desna ruka tvoja sablažnjava, otseci je i baci od sebe; jer ti je bolje da propadne jedan od tvojih udova i da ce lo tvoje telo ne ode u pakao" (Mt. 5, 29-30). Takođe, Isus je dozvoljavao da muž otpusti ženu samo zbog njene preljube (Mt. 5, 31-32). U pravoslavnoj crkvi, međutim, od

ovakvih Hristovih zahteva došlo se do prava na tri, a pod određenim okolnostima čak i četiri braka' Tako je kralj Milutin, uzmimo njega za primer, mogao svojoj pr:.odi da da oduška, da poništava brakove i otpušta žene. zavodi kaluđcrice, pa čak i da se oženi petogodišnjom devojčicom. Šta je sveti srpski kralj radio dok nesretna Simonida nije postala polno zrela (posle 7 ili više godina) Da li je i pored svoje sladostrasničke prirode poštovao Božiji zatev da ženidbu "drže svi u časti i postelja ženidbena da bude čista" (Jevr. 13.4)"

Granice Crkve teku granicama države

S ljudske tačke gledišta, ove sofističke akrobacije teologa bile su sasvim razumij ive. Lako je bilo Erazmu da kroz usta Ludosti kaže kako je rat "tako svi repa stvar da više priliči divljim zverima nego ljudima, takvo bezumlje da pesnicizamišljaju da dolazi od furija, takva kuga da za sobom povlači opštu pokvarenost običaja, takva nepravda da ga mogu voditi samo najgori razbojnici i tako bezbožna stvar da nema ničeg zajedničkog s Hristom i njegovim učenjem". Ali, šta je trebalo da čine crkveni oci, poput Atanasija Velikog, kada je car Konstantin odlučio da legalizuje hrišćanstvo i da posle tri veka prekine patnje i proganjanja hrišćana? Zar je trebalo da mu zapovede isto ono što je Isus zapovedio apostolu Petru: "vrati svoj mač na njegovo mesto; jer svi koji se maše za mač - od mača će poginuti"? I da mu tako oduzmu mogućnost ratovanja, osvajanja, širenja carstva i sticanja sve veće moći? Uostalom, odluka cara Konstantina da promeni odnos Rimske imperije prema hrišćanstvu bila je rezultat jedne njegove ratne pobede obećane kroz čuveni san u kome se caru ukazao krst kao znamen vojnog trijumfa.

Kakav stav je trebalo da zauzme Srpska crkva prema srednjovekovnoj srpskoj okupaciji grčkih zemalja i nasilju nad pravoslavnom braćom Grcima? Govoreći da su srpski ratovi uvek bili odbrambeni, vladika Atanasije Jevtić je cara Dušana proglasio jedinim Srbinom koji je vodio napadačke ratove, jer je, kako reče, "zašao u tuđe teritorije", tj. grčke. Međutim, zahvaljujući upravo Dušanovom "zalaženju u tuđe teritorije" Srbija je postala carevina, a samim tim i Srpska crkva - patrijaršija. Da li je Srpska crkva sve srpske ratnike, pa i cara Dušana, lišavala pri češća zbog ubistava izvršenih u ovim "napadačkim" i "nepravednim" ratovima, i da li je trebalo da se odrekne patrijaršije zato što je stečena nasiljem i osvajanjem onoga što Srbima nije pripadalo?

Sva ova pitanja postala su teorijski suvišna već polovinom IV veka, tj. od nastanka 1. pravila Atanasija Velikog, a posebno nakon održavanja IV vaseljenskog sabora u Halkidonu, 451. godine, na kome je odlučeno da granice Crkve teku granicama države. Kome bi medu srpskim episkopima moglo biti svejedno da li se jurisdikcija SPC proteže na prostoru Beogradskog pašaluka ili, pak, velikih sjedinjenih srpskih država čije su stvaranje početkom 1991. godine predložili Radovan Karadžić i mitropolit Amfilohije? A država se, toga su ljudi iz vrha SPC bili i te kako svesni, ne stvara i ne uvećava smiljem i bosiljem nego nasiljem, tj. ognjem i mačem. Možda baš zbog toga tokom 90-ih godina ni Sabor ni Sinod SPC nisu nijednom preporučili srpskim pravoslavnim sveštenicima (bar ne javno) da ne daju pričest onima koji su ratujući u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu počinili teške zločine, krade, silovanja. Ali su zato posavetovali sveštenstvo da uskrati pričest ginekolozima, akušerkama i, naravno, ženama i devojkama koje se odluče na pobačaj.

Koliko je Srpskoj pravoslavnoj crkvi bila važna veličina srpske države, tj. prostora na kome se prostire vlast SPC, vidi se i iz one odluke (već smo je pominjali) donete na redovnom zasedanju Sabora u maju 1996. godine. Po ovoj odluci: "Bez obzira na raspad versajske, odnosno Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, jurisdikcija Srpske pravoslavne crkve i dalje se proteže na sve pravoslavne na toj teritoriji." Dakle, čim im je postalo jasno da njihove želje neće biti ostvarene oružjem i da srpska država, zahvaljujući svom duhovnom i svetovnom vodstvu, ne da neće biti velika, nego da pokazuje tendenciju ka daljem smanjivanju, episkopi SPC su odlučili da, ako već ne može vlast srpske države, bar vlast Srpske crkve bude na celoj teritoriji bivše SFRJ.

Kada, koga, zašto i kako treba da ubije pravoslavni Srbin

Bio je ovo pokušaj da pokažemo kakav je odnos pravoslavlja, a posebno kakav je bio odnos Srpske pravoslavne crkve u poslednjoj deceniji XX veka, prema nasilju, ubijanju i ratovanju. Videli smo da u SPC nije postojala potpuna saglasnost ni po ovom pitanju. Ipak, ogromna većina srpskih episkopa bili su pobornici onakvog shvatanja hrišćanstva i pravoslavlja kakvo je izrazio Atanasije Veliki u stavu da

"ubivati u ratu neprijatelje i zakonito je i dostojno pohvale". Prihvatimo li ovo kao verodostojno tumačenje Hristovog učenja, ostaje za kraj da pokušamo pronaći odgovore i na nekoliko krajnje praktičnih pitanja. Naime, kada, koga, zašto i kako je trebalo da ubijaju pravoslavni Srbi tokom rata u bivšoj SFRJ, ada to po pravoslavnim kanonima i po mišljenju episkopa SPC bude "zakonito i dostojno pohvale"?

Dakle, prvo: KADA TREBA UBIJATI?

Odgovor na ovo pitanje je najlakši, jer nam ga je dao sam Atanasije Veliki, i glasi - U RATU. "Rat" je ta čarobna reč koja je obezvredila zahtev i samog Vasilija Velikog da oni koji su ubijali u ratu budu lišeni pri češća bar na tri godine. Ubistva počinjena u ratu nisu uzimana za greh ni sveštenim licima kojima je, ponavljamo, po kanonima pravoslavlja takvo nešto izričito zabranjeno. I ne samo to, mnogi od sveštenika ratnika proglašeni su i za svece. Pojedinci, kojima ubijanje ni od ranije nije bilo strano', zbog učešća u ratu i borbe za "nacionalne interese" često su od kriminalaca postajali nacionalni heroji. Željko Ražnatović Arkan je najbolji primer za to. U srpskoj štampi je dosta pisano o Arkanovoj kriminalnoj prošlosti, njegovim oružanim pljačkama po inostranstvu, bekstvima iz stranih zatvora, pa čak i ubijanju za račun jugoslovenske Službe državne bezbednosti. Međutim, zbog njegovog angažmana u ratu i oko rata na prostorima bivše SFRJ, Željko Ražnatović je zadobio čast da on i njegovi momci na nekim skupovima održanim u Crnoj Gori budu lično obezbeđenje mitropolita crnogorsko-primorskog Amfilohija. Videli smo da se protiv Arkanove oružane pratnje nije bunio ni patrijarh Pavle. Čak je i vladika Atanasije Jevtić, koji je Arkana jednom prilikom zamolio da patrijarha "ostavi na miru", za njega rekao: "Znam ko je Arkan bio: ali on je sada junak i to treba da bude."

KOGA TREBA UBIJATI?

Svako stvorenje Božije treba poštovati, svaku tvar od travke do zvezde, od komarca do heruvima (anđela), govorio je otac Justin Popović. Ili, kako reče patrijarh Pavle: "Za hrišćanina svako ubistvo čoveka čovekom znači bratoubistvo." Nažalost, ovakve reči bile su uglavnom opšta mesta koja su mnoge zbunjivala i ostavljala u nedoumici. Poštovati komarca!? Da li i dok ga gledamo kako nam pije krv i sladi se? I šta to znači da je svako ubistvo "bratoubistvo"? (Da li bi se vladika Artemije složio sa ovakvim patrijarhovim mišljenjem?) Postoje li najrođenija i ona malo dalja braća? Po onome što smo od episkopa SPC slušali tokom 90-ih godina

čini se da je upravo tako. U svom pismu lordu Karingtonu, patrijarh Pavle je jasno dao do znanja da su krajiški Srbi, "ti naši sunarodnici, iste vere i krvi", 1991. godine bili suočeni sa "kobnim izborom": ili da odu sa svojih vekovnih ognjišta u Hrvatskoj, ili da se "oružjem u ruci izbore za opstanak u istoj državi sa maticom srpskog naroda". Patrijarh je i srpskoj državi dao jasno do znanja šta mora da čini: da srpsku braću iz Hrvatske zaštiti "svim legitimnim sredstvima, uključujući i oružanu samoodbranu srpskih života i svih srpskih krajina".

Međutim, patrijarh Pavle i drugi episkopi SPC pominjali su oružje i oružanu samoodbranu jedino govoreći o Franji Tuđmanu i hrvatskoj državi i Aliji Izetbegoviću j bosanskoj državi. Kada su u martu 1991. godine Slobodan Milošević i srpska (jugoslovenska) država izveli tenkove na svoje građane (vladika Atanasije Jevtić je to nazvao "teror nad srpskom decom"), patrijarh je pozvao na mirno rešavanje problema, ne pomenuvši nijednom da se neko prihvati oružja. Iako je Sabor SPC poručivao srpskom narodu da je Miloševićeva vlast nastavak one prethodne, komunističke, od koje je srpski narod "za pet decenija propatio više nego za pet vekova pod Turcima", niko od ljudi iz vrha SPC, pa čak ni oštri Atanasije Jevtić, nije pozvao Srbijanee na oružje i oružanu samoodbranu. * Posle smene Miloševićevog režima, na TV ekranima smo mogli videti kako se srbijanska policija iživljavala po beogradskim ulicama mlateći i žene, devojke, mlade ljude, i to tako što su po četvorica-petorica "oklopni ka" do besvcsti udarali po jednog golorukog čoveka. (Šta li se tek radilo po Hrvatskoj, BiH i Kosovu gde ovakvi i njima slični nisu bili izloženi kamerama i gde su imali još jedan dodatan motiv za iživljavanje - razliku u "veri i krvi" sa onima koje su satirali.)

Iako je tokom deset vladarskih godina Slobodana Miloševića hiljade ljudi pobeglo iz Srbije, baš kao i iz delova Hrvatske i Bosne, tražeći bolji život pod "suncem tuđeg neba", patrijarh i drugi episkopi SPC nikada, nikada i nikada nisu uputili Srbima iz Srbije poziv da se prihvate oružja u samoodbrani od "upropastitelja srpskog naroda", kako je Miloševića nazivao vladika Artemije. Umesto toga savetovali su im da ne čine ništa zbog čega bi se prolila bratska krv i kanula jedna dečja suza. Tek kada je srpski narod odlučio da više ne sluša ovakve savete ljudi iz vrha SPC, i onih koji su sebe nazivali narodnim vođama, Slobodan Milošević i njegov režim su uklonjeni.

Zašto su, dakle, patrijarh Pavle i drugi episkopi SPC hrvatskim, bosanskim i kosmetskim Srbima poručivali da se prihvate oružja i brane od Hrvata, Muslimana i

Šiptara, a Srbima u Srbiji govorili da hrišćanski trpe, gledajući kako neki Srbi izvode tenkove na njih, kako ih policajci Srbi zverski premlaćuju, i kako pri svemu tome pojedini Srbi za vrlo kratko vreme stiču bogatstva kakva se pominju samo u bajkama?**

Rešenje ovog pitanja otklanja i nedoumicu (ukoliko je uopšte i bilo) koga je, za jednog
pravoslavnog Srbina, bilo "zakonito i dostojno pohvale" ubiti tokom svega onoga što se uešavalo u bivšoj SFRJ 90-ih godina. Odgovor je jednostavan i može sc izraziti u samo jednoj reči - NESRBE (tj. sve one koji nisu Srbi, ali prvenstveno Hrvate, Muslimane i Šiptare). Zbog takvog ponašanja srpskih episkopa neki su komentarisali da redosled reči u nazivu "Srpska pravoslavna crkva" u potpunosti odslikava red vrednosti koji vlada u SPC, tj. da je na prvom mestu srpstvo, * potom pravoslavlje, a tek na kraju, ukoliko za njega ostane nešto mesta, hrišćanstvo (kao zajednička vera sa drugim, nepravoslavnim crkvama).

ZAŠTO TREBA UBIJATI?

Svakako ne zbog ličnih interesa (bar formalno), da bismo spasi i svoj život, svoju imovinu. Kanoni pravoslavne crkve kažnjavaju one koji ulaze u borbu sa razbojnicima da bi odbranili sebe, a podstiču i hvale one koji odlaze u rat. To je bio jedan od razloga zbog kojih velikodostojnici SPC nisu pozivali Srbe u Srbiji na oružanu pobunu protiv vladajućeg režima, i pored svih patnji koje je narod preživljavao. Sukobi su mogli izazvati potrese u srpskoj državi, a država je za Srpsku pravoslavnu crkvu bila važnija od pojedinačnih ljudskih sudbina, pa makar se one brojale i hiljadama. Zato su episkopi smirivali duhove u Srbiji, a u Hrvatskoj i Bosni pozivali na nastavak rata sve do ostvarenja njihovog sna o sjedinjenim srpskim državama. Dakle, za spas sopstvenog života i imovine, pravoslavni kanoni ne preporučuju ubijanje, čak ga i kažnjavaju, ali u borbi protiv "polumeseca, islamskog agresivnog" (Atanasije Jevtić), "za krst časni i slobodu zlatnu", za "Veliku Srbiju" i za "spas krsta sa tri prsta" nesumnjivo je trebalo ubijati. INTERESI SRPSKE CRKVE, SRPSKE DRŽAVE I SRPSKOG NARODA (onakvi kakvim ih tumači SPC) bili su jedini razlozi zbog kojih je pravoslavni Srbin mogao "zakonito" da ubija i da pri tome ne strepi od Sudnjega dana.

I na kraju, KAKO TREBA UBIJATI (RATOVATI)?

Odgovor na ovo pitanje, mada pomalo uopšten, dali su episkopi SPC već početkom novembra 1991. godine, na vanrednom zasedanju Svetog arhijerejskog

sabora. Oni su tom prilikom podsetili sve pravoslavne Srbe da "naša sveta Pravoslavna crkva dopušta jedino odbrambeni i oslobodilački rat kada je on, uprkos našem zalaganju za mir, i protiv naše volje nametnut, a apsolutno odbacuje svaki zavojevački i nepravedan rat, pri čemu se srpski vojnik, kojega treba da krase tradicionalno čojstvo i junaštvo, mora boriti VITEŠKI i ČASNO, ne kaljajući zločinima i nepravdom svoj i narodni obraz". Patrijarh Pavle je to objasnio nešto preciznije: "Ni prema neprijatelju NE SMEMO POSTUPATI NEČOVEČNO. Ako on bude uhva-ćen, bezdušno ga MUČITI i MASAKRIRATI, to ni po koju cenu. Pogotovu nedužne žene, starce i decu. Onde gde se tako" ne postupa, tu nema ni čoveka ni junaka. Tu je na delu zločinac koji junak nikada nije bio niti će biti. A zločinci i zločinstvo nikada ne mogu doneti dobro nikome, ni sebi, ni svome narodu, nego samo beskonačnu sramotu i nesreću."

Da li je rat koji su Srbi vodili protiv skoro svih u bivšoj SFRJ, a potom protiv skoro svih u svetu, zaista bio "odbramben i oslobodilački"? Da li se srpski vojnik borio "viteški i časno"? Da li je "bezdušno mučio i masakrirao" one koje bi uhvatio, ili se ponašao "humanije", tj. "obrađivao" ih onoliko i onako kako su to radili srpski policajci demonstrantima i mitingašima po, gradovima Srbije? I konačno, jesu li ljudi "bogate prošlosti", koje su pojedini episkopi SPC proglašavali junacima, krstili njihove paravojne formacije i koristili ih kao svoje lično obezbeđenje, mogli doneti Srbima i Srbiji ikakvog dobra? U odgovorima na ova pitanja verovatno se krije i tajna zašto je srpski narod na dvehiljaditu godišnjicu rođenja Gospoda Isusa Hrista doživeo potpun neuspeh i imao "samo beskonačnu sramotu i nesreću".

* Doduše, vladika Atanasije Jevtić je molio Boga da Milošević sam obavi taj posao: 'To je kukavica, ulizica, poltron zapadnih moćnika. Vuk Branković je diletant prema njemu. To je čovek nekarakteran, neduhovan, neotesan, opak, osion i samoubica. Daj, Bože, da izvrši samubistvo da spasi ovaj narod. Proklet bio Slobodan Milošević i ovoga i onoga sveta" (Reporter, 20. oktobar 1999).

* * U posebnom sećanju ostaće prisustvo patrijarha Pavla na proslavi godišnjice firme "Braća Karić". Tom prilikom Njegova Svetost je sedeo na počasnom mestu, a sa njegove leve i desne strane Mirjana Marković i Slobodan Milošević. Neko je, prisetivši se Hristovih reči da je lakše "kamili da prođe kroz iglene uši, nego da bogataš uđe u Carstvo Božije" (Mt. 19,24), ovu sliku prokomentarisao rečima: "patrijarh Pavle među kamilama".

* Stavljanje nacionalne ideje iznad jedinstva vere naziva se filetizam (od grčke reči "file" što znači pleme). Na Pomesnom saboru u Carigradu 1872. godine ta pojava je osuđena kao jeres.

Poročni vladika
i sveštenici materijalisti

Tokom ratnih 90-ih, episkopi SPC su uputili Bogu mnogo molitvi za opstanak Republike Srpske Krajine i Republike Srpske (onakve kakva je bila na početku rata), ali su te molitve ostale neuslišene. Izgovorili su i mnogo reči koje su se pre ili kasnije pokazale kao neistinite. Pokušali su da prikriju od svojih vernika mnoštvo strašnih činjenica, a one su potom izlazile na svetlo dana u još strašnijem vidu. Menjali su sopstvene stavove od danas do sutra, zavisno od društvenih i političkih okolnosti. Čak su i sami priznavali da se "međusobno razlikuju u shvatanjima Crkve, njene uloge u srpskom narodu i njene misije u svetu", kao da su pripadnici različitih vera. Na kraju je jedan od njih, vladika Artcmije, protestujući zbog laži i prikrivanja notornih činjenica, rekao: "To više niti se može, niti treba kriti. Istina je važnija od svega."

Međutim, nisu samo episkopske reči ostavljale utisak na pravoslavne vernike i srpsku javnost nego i njihova dela. U "Svetom knezu Lazaru", časopisu Raško-prizrenskc eparhije koji izlazi s blagoslovom vladike Artemija, gospodin Miodrag M. Petrović* je ukazao na veliki broj postupaka episkopa SPC, koji su "sušta suprotnost onome što u Jevanđelju i Zakono pravilu piše".Na primer, "izbor episkopa sve češće se vrši po ugledu na ne retku praksu kod raspisivanja konkursa za radno mesto ili položaj - unapred se zna ko će biti primljen. Na ovogodišnjem zasedanju Svetog arhijerejskog sabora * * je to ovako sprovedeno: prvo je dogovoreno i utvrđeno ko će biti izabran, a potom je, na već svršeni čin, usledio, i to zbrzano, 'priziv Svetoga Duha'."

Ukazujući na to kako se u SPC biraju novi srpski episkopi, ali i koga biraju za episkope, gospodin Petrović pita: "Da li bi sabor arhijereja iz vremena Svetog Save

dozvolio da
se za episkopa izabere nedozreo, u veri nedoučen, nezdravom ekulenizmu naklonjen, porocima sklon kandidat (čast i od Boga slava dostojnima), samo zato što treba udovoljiti nečijoj sujeti i pohlepi, ili zato što 'moćnici' vrše pritisak. I da li bi uz svetog Savu opstao u Crkvi, ne kao episkop već kao mirjanin, čovek na takav način izabran, koji tim povodom čak i pir priređuje po hotelima? U Zakonopravilu se tako nešto najstrože zabranjuje i kažnjava, a nalaže se da episkop prvi pomogne sirote, i da dva puta nedeljno (sredom i petkom) obilazi zatočene. Uostalom, na čijem li su znoju stečene te tako i toliko potrošene pare, i to u danima kad narod u nametnutom ratu masovno gine i gladuje?' * Ko, najzad, sme da poveri takvome brigu o spasenju duša?'' Na kraju, gospodin Petrović je otkrio o kome se radi: ''Reč je o Filaretu'' (vladici mileševskom).**

''Porocima skloni'' vladika Filaret jedan je od najzanimljivijih likova koji su špartali javnom scenom Srbije u poslednjoj deceniji XX veka. ''Svetsku slavu'' je stekao već 1991.godine zahvaljujući onoj poznatoj fotografiji na kojoj pozira ispred srpskog topa i oklopnog vozila držeći mitraljez u ruci. Od početka rata u Hrvatskoj posvetio se humanitarnom radu i postao najaktivniji član Odbora za pomoć izbeglicama, osnovanog pri Sinodu SPC. Iz hale VIII na Beogradskom sajmu, u koju se se slivale ogromne količine robe, krenuli su brojni konvoji u organizaciji oca Filareta. Mnogi su krenuli, ali su neki usput i – skrenuli. Poznat je slučaj rendgen aparata, vrednom 250.000 dolara, koji je jedna Srpkinja iz Amerike poslala na ime patrijarha Pavla, zamolivši ga da on aparat dodeli nekoj zdravstvenoj ustanovi. Aparat je, međutim, jednostavno nestao. ''Od Njegove svetosti patrijarha Pavla ja sam zbog toga dobio prekor i nalog da ga pronađem kako znam i umem'', govorio je otac Filaret.'' Posle dugih potraga i "pogrešnih tragova", aparat je nađen u Vrginmostu, u garaži tadašnjeg predsednika opštine!

Otac Filaret je ostao upamćen i po učešću u jednom od udarnih dnevnika RTS-a, kada je gledaocima, držeći u ruci dečiju lobanju, ispričao da su Muslimani pred živom majkom sekirom odsekli glavu njene devojčice. Pokazao je i sekiru kojom je to učinjeno. Od Bogosava Marjanovića, novinara "Ilustrovane politike", saznali smo da ga je tadašnji glavni urednik lista iste večeri nazvao i rekao mu da odmah sutra ujutro nađe Filareta i da sa njim napravi intervju. Na molbu gospodina Marjanovića da obave razgovor, otac Filaret se prvo nećkao, ali je kasnije ipak pristao. Dogovoreno je da se nađu u Filaretovom stanu na Dušanovcu. "Kad sam tamo u zakazano vreme stigao sa fotoreporterom, vrata mi je otvorio jedan kršan mladić,

kratko podšišan, u kožnoj vindjakni i rekao mi da je Filaret skoknuo nekim poslom i da će se odmah vratiti. Dok smo ga čekali, onaj mladić nam je objasnio da je on, navodno, student Bogoslovije u Beogradu i da je došao da nešto Filaretu pomogne u kući. Nije mi ličio na bogoslova", kaže gospodin Marjanović.

Kada je otac Filaret stigao, poveo je gospodina Marjanovića i fotoreportera u drugu sobu, a mladića "bogoslova" je ostavio u trpezariji, ostavivši i vrata između dve prostorije širom otvorena. "Filaret nam je ponovio onu priču, sada u još jezivijem obliku. Na stolu je stajala i sekira kojom je, navodno, odsečena glava devojčici. Fotoreporter je, dok smo razgovarali, snimao i Filareta i sekiru. Na kraju smo zatražili da fotografišemo lobanju. Filaret nam je odgovorio: 'Ma šta će vam lobanja, evo dovoljno je - imate sekiru.' Sa čuđenjem smo mu objasnili da je ta fotografija ključni dokaz i dokument njegove priče, da smo mi ilustrovani list i da bez te slike nema ni ubedljive priče. Opet je ponovio pomalo nervozno: 'Ne, ne možete slikati lobanju.' Pitali smo ga, opet sa čuđenjem, kako je to mogla da snimi televizija, a mi ne možemo. 'Televizija je nešto drugo', rekao je i ustao od stola, dajući nam do znanja da je svaki dalji razgovor izlišan."

Godinu dana nakon ulaska u vrh Srpske pravoslavne crkve, vladika Filaret je postao i visoki politički funkcioner.

Imenovan je za zamenika saveznog ministra vera gospođe Leposave Milićević. * Iz Sinoda i sa Sabora SPC, koji su tako rado objašnjavali šta je po crkvenim kanonima a šta nije kada su u pitanju, recimo, abortus, ili tzv. Crnogorska pravoslavna crkva, o postupku vladike Filarcta nije stigla nikakva zvanična reakcija. Duhovni pastiri su ćutali, ostavljajući stado u nedoumici na koje sve političke funkcije može biti birano srpsko pravoslavno sveštenstvo. Da li je vladika Filaret prekršio kanone Pravoslavne crkve, ili sutra možemo očekivati da se on, ili bilo koje drugo sveštено lice, kandiduje i za predsednika Republike Srbije?

Pred savezne parlamentarne i predsedničke izbore održane 24. septembra 2000. godine (koji su značili kraj Slobodana Miloševića), vladika mileševski i zamenik saveznog ministra vera gospodin Filaret obratio se srpskom pravoslavnom stadu preko Televizije Politika ** da objasni svu ozbiljnost situacije i ukaže da između više mogućnosti koje mu se pružaju samo jedna vodi narod u sreću i boljitak. Vladika je sasvim jasno rekao koja je ta: "Kao što čovek nema rezervno

srce, nema rezervne oči, ja nemam rezervnog predsednika svog, ja nemam rezervne vlade svoje, ni otadžbine rezervne. I kao episkop mileševski, ne vidim sada drugu ličnost za predsednika Savezne Republike Jugoslavije osim Slobodana Miloševića."

Svestan teškoća u kojima su sc nalazile Srbija i Jugoslavija (pored svih muka, i Jeto 2000. godine bilo je izuzetno sušno), vladika Filaret je otkrio koji su razlozi svemu tome. "Teško je. Znam ja kako naš narod teško živi, i u mojoj eparhiji, i svugdje. Imamo problem koji se desio ove godine. Bože mi oprosti što kažem! Bog se dragi na Srbe razljuti, velika nas suša zadesi. Da je nije bilo, narod bi preživio kao da se ništa nije dešavalo. Jel' kriv Slobodan za to? Ne molimo se Bogu. Bogu se molimo, svak svoj posao radimo. Crkva neka radi svoj posao, država svoj posao, političari svoj posao."

Upozorivši Srbe da "uvijek onaj s brda više vidi, nego onaj pod brdom", dakle, da on kao pastir bolje i dalje vidi od pripadnika stada, vladika Filaret je uputio dramatičnu poruku: "I ja molim srpski narod - ovdje je zaista sad riječ o tome 'oće li biti Srbije, ili neće biti Srbije i nek' vode računa oglasanju svome. I drugo što ga molim, i preklinje na koljenima, klečim srpskom narodu, i zaklinjem ga grobom Svetog Save, što sam ja najnedostojniji u Srpskoj crkvi i najgrešniji čuvar groba Svetog Save - molim srpski narod da vodi računa poslije izbora, već oni predviđaju šta će se sve u Srbiji desiti: znači, sve su već režirali, već su sve isplanirali. I zato, da Srbi ne dozvole nikakvu smutnju, nikakvu pometnju, da ne dozvole tragediju i nesreću. Dosta nam je bijede, belaja i nesreće. Ojačajmo se."

Sva preklinjanja i klečanja vladike Filareta bila su uzaludna. Za razliku od njega, velik broj Srba je pokazao da ima i rezervnog predsednika i rezervnu vladu. Srbe nije tronulo čak ni vladičino zaklinjanje grobom svetog Save. Izabrali su one koji su odmah i tako otvoreno krenuli u saradnju sa "režiserima i planerima" mnogih zala za Srbe, u šta su nas tokom devedesetih godina, osim vladike Filareta, neumorno ubeđivali i mnogi drugi episkopi SPC. Ali, za razliku od vladike Filareta, ti mnogi drugi su znali da je došlo vreme za novo i drugačije pevanije. Zato je vladici Filaretu udarac stigao čak i od braće u Hristu. Patrijarh Pavle i Sveti arhijerejski sinod objavili su da sve što je vladika rekao u svom intervjuu jeste njegov lični stav, a ne stav Srpske pravoslavne crkve. Kada su na izborima pobedili "rezervni predsednik i rezervna vlada", vladika Filaret je morao i da se pokaje i izvini zbog

reči podrške Slobodanu Miloševiću. Jedino mesto iz intervjua vladike Filareta oko kojeg se većina slagala jeste njegova samokritična tvrdnja da je upravo on "najnedostojniji u Srpskoj crkvi i najgrešniji čuvar groba svetog Save".

Ali, dosta je bilo priče o vladici i ministru Filaretu. Vratimo se opet "Svetom knezu Lazaru", časopisu Raško-prizrenske eparhije, u kojem su mnogi srpski pravoslavni sveštenici optuženi zbog svog neskrivenog hedonizma i materijalizma. Za njih se kaže da imaju malo vremena "za duhovne razgovore sa vernicima, a neumorni su kada se povede reč o politici, automobilu, stanovima, devizama...'? Mnogima od njih kao osnovno meri lo o tome koliko je ko vernik služe, nažalost, rezanje slavskog kolača i osvećenje vodice, umesto da to bude prevashodno sveta tajna ispovesti i pričešća." Saznajemo i da je Miloševićeva država ponudila, a Srpska crkva prihvatila, mogućnost da "sveštena lica sa carinskim olakšicama uvoze vozila iz inostranstva. Država je time postigla određeni cilj. Trebalo je da osiromašeni narod posmatra utrkivanje u kupovini luksuznih kola (neki i po dvoja), kojima se lako robu je i posvećuje pažnja veća nego što se posvećuje crkvenokanonskim obavezama. Šta je Crkva sa tim postigla na duhovnom polju? Zabeležene pojedine krađe tako kupljenih kola treba da nam služe za opomenu i nauk."

.* Stručni saradnik u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti i priredivač fototipskog izdanja "Zakonopravila ili Nomokanona Svetog Save", u literaturi poznatog kao "Krmčija".
** U maju '99. godine.

* Izbor je izvršen na redovnom zasedanju Sabora u maju '99godine tokom NATO agresije na Jugoslaviju.
** U svojoj besedi, prilikom rukopoloženja vladike Filareta, patrijarh Pavle ga je upozorio: ''Ko episkopstvo želi, dobru službu želi. Ali episkop treba da je bez mane…' (1 Tim 3, 1-2), da bude ugled u veri, u svemu što je sveto i čestito. To je program života svakog hrišćanina, a pogotovu episkopa i svakog sveštenika''.

* Bivši ministar zdravlja Srbije i članica Direkcije JUL-a
** Intervju sa vladikom Filaretom prikazan je na TV Politika 18. septembra 2000, a potom je i repriziran "na zahtev gledalaca". Sledečeg dana, 19. septembra, dakle pet dana pred izbore, intervju je objavljen u listu Politika na celoj strani

Stado pastirima više ne veruje

Reči i dela srpskog pravoslavnog sveštenstva, kojih smo se naslušali i nagledali tokom 90-ih godina, nesumnjivo su ostavili traga na dušama većine Srba, a posebno pravoslavnih
vernika. Po mišljenju Miodraga M. Petrovića, autora teksta "U raskoraku sa Svetim Savom", samo je mali deo verujućih mogao da postane "čvršći u veri", posmatrajući ponašanje svojih pravoslavnih pastira. Drugi, pak, kojih je mnogo, lako su se sablažnjavali i hladili u veri. Treći, čiji se broj za kratko vreme utrostručio u Srbiji, odlazili su "u starokalendarce po uzoru na Grke." Četvrti su postajali "lak plen raznovrsnih sekti", a peti, koji su možda i najbrojniji, u slabostima crkvenih ljudi nalazili su "opravdanje za svoje slabosti i ravnodušnost u veri".U svakom slučaju, nekadašnji popularnost i ugled pojedinih episkopa Srpske pravoslavne crkve skoro da su sasvim nestali. Njihove neistinite reči, neuslišene molitve, prikrivanje notornih činjenica, pogrešni i za srpski narod pogubni saveti, i međusobne razmirice, sve je to dovelo do nepoverenja velikog broja vernika. Vladika Atanasije Jevtić i mitropolit Amfilohije mogli su i lično da ga iskuse.

U januaru 1995. preduzimljivi otac Filaretje organizovao "Duhovnu akademiju posvećenu braći u Republici Srpskoj i Republici Srpskoj Krajini". Gost na ovoj akademiji bio je vladika Atanasije Jevtić. Pomalo megalomanski, valjda misleći da je narod u Beogradu i Srbiji još uvek zainteresovan za sudbinu svoje braće preko Drine, a da je popularnost vladike Atanasija na nivou iz 80-ih, otac Filaret je za mesto održavanja ovog skupa odredio halu I Beogradskog sajma. Međutim, u hali koja prima oko 20.000 ljudi, i koju je vladika Atanasije nekada možda i mogao da napuni, okupilo se tek njih stotinjak. Povređen prazninom u ogromnom prostoru, otac Filaret nije mogao da oćuti: "Bruka i sramota. Gdje su ovde izbjeglice, gdje su Bosanci i Krajišnici?" Vladika Atanasije, zadržavši dostojanstven stav, poručio je Beograđanima: "Dobro došli koliko da ste došli. U našoj slobodnoj zemlji Republici Srpskoj bilo bi deset puta više ljudi. Bojim se, u Beogradu nesrećnom, u Srbiji nesrećnoj, vi ste postali slaboga duha, kratkoga daha. Postali su mnogi defetisti. Ljudski je uplašiti se, ali je ljudski i povratiti se." Tako je vladika Atanasije govorio Beograđanima u januaru 1995. ne znajući da će za samo pola godine u "slobodnoj" Republici Srpskoj, a posebno Republici Srpskoj Krajini, nastati takva bežanija i takav defetizam da je možda bilo bolje praviti

skupove na tim prostorima u pokušaju da se ojača duh prekodrinskih Srba.

Po završetku NATO bombardovanja, mitropolit Amfilohije je saznao od kosovskih Srba koliko je devalvirala i njegova reč. Informacija o tome objavljena je u jednom saopštenju agencije "Pravoslavlje-Pres" od 26. juna 1999. godine. Evo šta se tu kaže: "luče su tri sela kod Peći, Goraždevac, Bijelo Polje i Vitomirica, u celokupnom sastavu pošla ka Rožaju i Crnoj Gori. Mitropolit Amfilohije je otišao u Vitomiricu i predložio Srbima da ostanu u svome selu. Vitomiričani, koji su ranije kritikovali sve okolne Srbe koji se iseljavaju, ovaj put nisu hteli ni da saslušaju reči episkopa, nego su ostali u svojoj koloni spremnoj za polazak. Srba u manastiru Pećka Patrijaršija, koji su i poslednji preostali Srbi ove opštine čekaju danas da im dođu već naručeni autobus i kamion kako bi i oni pošli na put ka Rožaju." Dakle, nije se tu više radilo o verovanju ili neverovanju. Srbi nisu imali želju ni da saslušaju svoga pastira, mitropolita Amfilohija!

Bez ikakvog značaja za njih je bio i apel koji im je Sveti arhijerejski sabor poslao 1998. godine sa svog vanrednog zasedanja: "Ne napuštajte svoje domove i ognjišta iz bilo kojih razloga, jer samo na takav način možemo očuvati i sebe i naše sveto Kosovo i Metohiju u Srbiji. Odlazak Sg svojih ognjišta u ovom teškom momentu bio bi ravan izdaji najuzvišenijih i večnih ideala za koje su se borili i žrtvovali sveti knez Lazar i naši slavni i sveti preci. Bog mira i ljubavi da bude svagda sa svima vama!" I pored ovakvog zahteva, većina kosovskih Srba se odlučila za ono što su srpski episkopi nazvali "izdajom najuzvišenijih i večnih ideala". Razlog je bio ljudski razumljiv, ali nimalo lazarevski, a glasio je: "Kosmet dajem, al' glavu ne dajem!"

U **šta je sve duvao mitropolit Amfilohije**

Postupci pojedinih episkopa SPC, posebno mitropolita Amfilohija i vladike Atanasija Jevtića, bili su dobar primer kako želje i maštanja mogu potpuno da odvoje od realnosti i izuzetno umne i obrazovane ljude. Iako su važili za žestoke antikomuniste, njih dvojica su poverovala da će svoje snove o Velikoj Srbiji ostvariti u saradnji sa Dobricom Ćosićem, Antonijem Isakovićem, Vukom Draškovićem i njima sličnim bivšim komunistima. Iscrtavali su mape te Velike Srbije i čak se 80-ih godina nadali da je Slobodan Milošević, takođe komunista (i to ne bivši), čovek koji ima želju da zajedno sa njima poradi na realizaciji takvog jednog projekta. Verovali

su da je za njega, kao i za njih, ukidanje autonomije Kosova tek početna stanica na putu državnog ujedinjenja teritorija koje su oni smatrali srpskim. Jer, imalo je još mnogo toga da se uzme za zajedničku državu svih Srba - od Hrvatske, od Bosne i Hercegovine, od Makedonije.

A onda, umesto Velike Srbije nastupila su velika razočaranja. Slobodan Milošević je počeo da prihvata sve ponuđene mirovne planove međunarodne zajednice i da na to prisiljava i predstavnike Srba u Hrvatskoj i BiH. U aprilu 1992. godine proglasio je Saveznu Republiku Jugoslaviju ("treću Jugoslaviju") i svima dao do znanja da nema nameru da se bori za pripajanje prekodrinskih prostora Srbiji. To je većinu srpskih episkopa, a posebno "tri A", razbesnelo. Napadali su ga, proglašavali izdajnikom srpskih nacionalnih interesa, opasnim, osionim, opakim... I na kraju, posle punih deset godina, dočekali su ono što je mnogima već počinjalo da izgleda nemoguće - da i on bude smenjen sa vlasti.

Smenu Slobodana Miloševića "tri A" su doživeli kao svoju veliku pobedu i pridavali su joj izuzetan značaj. Zbog toga se kod mnogih neupućenih posmatrača stvarao utisak da je uklanjanje predsednika Miloševića bio prvi i najvažniji cilj ove trojice episkopa. Ali, nije bilo tako. Ideja koju su oni od samog početka imali na umu bila je državotvorna. Dakle, trebalo je raščistiti sa Jugoslavijom, ili kako je to rekao vladika Atanasije Jevtić: "U mutnu Maricu svaka Jugoslavija." Trebalo je "pod jedan državni krov" dovesti sve teritorije koje su većinski naseljavali Srbi. "Tri A" su dobro znali da su za takav jedan poduhvat bili potrebni oružje, novac i mediji na kojima će oni i njihovi istomišljenici sve to opravdavati, čak i sa hrišćanske tačke gledišta, prikazujući narodu temeljito uništavanje Vukovara i hiljadudnevno davljenje Sarajeva kao odbranu ugroženog srpskog naroda u Hrvatskoj i BiH. Jedini čovek u Srbiji koji je u to vreme imao kontrolu nad sva tri ova instrumenta, i bio u mogućnosti da ih po potrebi angažuje, bio je upravo Slobodan Milošević. Znali su "tri A" i SO-ih godina da je Milošević komunista, ali im značaj ciljeva koje su Želeli da ostvare nije dopuštao da izigravaju velike čistunce. Dakle, Milošević je tada trebalo da posluži kao sredstvo za postizanje njihovih ciljeva. Ali, uskoro se pokazalo da Slobodan Milošević sebe ceni mnogo više nego što su ga oni cenili, i pored svih pohvala koje su u to vreme upućivali na njegov račun. Nije mu ni na pamet padalo da on bude nečije sredstvo, nego da ti drugi, ako je ikako moguće, postanu njegova sredstva. I, naravno, tu je došlo do prvih sukoba. Shvativši da od ostvarenja njihovih prvobitnih ciljeva neće biti ništa, "tri A" su uklanjanje

nekadašnjeg sredstva (Slobodana Miloševića) pretvorili u svoj osnovni cilj.

Rad na ostvarenju tog cilja okupio je u Srbiji krajem 90-ih izuzetno veliku i šarenoliku grupu ljudi. Bio je tu, na primer, glumac Branislav Lečić, budući srbijanski ministar kulture, koji je, kao što već rekosmo, tokom martovskih demonstracija 1991. dao pažnje vredan doprinos da se studentska pesnica obloži plišom i ublaži silina njenog udarca. Bio je tu i Nebojša Čović, jedan od funkcionera Socijalističke partije Srbije i blizak saradnik Slobodana Miloševića iz vremena kada su pod njegovim rukovodstvom činjeni najveći zločini i prema srpskom, a još više prema drugim narodima bivše SFRJ. Zatim, Dušan Mihajlović, predsednik Nove demokratije, stranke koja je u jednom trenutku Miloševićeve slabosti predstavljala slamku spasa za njegov režim. Ali, bili su tu i Vesna Pešić, Nebojša Popov, Vojin Dimitrijević, članovi Građanskog saveza Srbije, koji su od samog početka bili protiv Miloševićeve diktature i političke saradnje sa njim, bez obzira na to o kakvim se tobožnjim nacionalnim interesima radilo. I što je najvažnije, od
samog početka su bili protiv ideje o "ujedinjenim srpskim zemljama" koja se mogla ostvariti samo "ognjem i mačem" i zbog koje su srpski narod, a još više drugi narodi bivše Jugoslavije, stradali tokom rata od 1991. do 1995. godine.

Ujedinjenje ovako velikog broja ljudi oko jednog jedinog cilja - rušenja Slobodana Miloševića sa vlasti - dovelo je do toga da sc oni vremenom u javnosti počnu idejno izjednačavati. U istoj ekipi sada su se nalazili "tri A" i brojni episkopi SPC, koji nisu imali ništa protiv hiljadu dana davljenja Sarajeva, i ljudi koji su to žestoko osuđivali tokom svih godina rata. Tako je bilo moguće da mitropolit Amfilohije početkom 90-ih duva u ratničke trube (metaforično) zajedno sa Miloševićem i njegovim socijalistima, a da onda, krajem 90-ih, zajedno sa Vesnom Pešić i drugim žestokim protivnicima rata na prostoru bivše SFRJ duva u pištaljku (postoji fotografija). Ipak, posle uklanjanja Miloševića sa vlasti, i zajedničkog slavlja zbog postignutog cilja, bilo je neminovno da se privremeni saveznici ponovo raziđu. Idejne razlike između njih postojale su i dok su rušili Miloševića, pa su im i motivi delovanja bili različiti. Jedni su to radili iz nezadovoljstva što je ovaj uopšte krenuo u ostvarenje projekta zvanog Velika Srbija (takvih je, uzgred rečeno, bilo veoma malo), a drugi zato što taj projekat, čiji su oni bili idejni tvorci, Milošević nije doveo do kraja, pa i po cenu najvećih gubitaka i žrtava.

Kada je pao paravan zajedničke borbe protiv Slobodana Miloševića, javnost je

ponovo mogla da se pri set i ko je bio ko među Srbima i za šta se zalagao tokom poslednjih petnaestak godina XX veka. U rukama "tri A" i većine episkopa SPC još uvek su stajali transparenti na kojima je pisalo, mada pomalo izbledelim slovima - "Velika Srbija". Ali, sada su pokušavali da uklone i sakriju te transparente kojima su nekada tako gordo, pa čak i oholo, mahali pred nosevima Slovenaca, Hrvata, Muslimana, Šiptara, a posebno onih Srba koji nisu odgovarali njihovoj definiciji pravog srpskog patriote. Kao da su hteli da izbegnu raspravu o mogućoj svojoj krivici za vođenje srpskog slovesnog stada putem nacionalnog neuspeha i propasti. Bili su svesni da nijedna od njihovih teritorijalnih pretenzija nije ostvarena, nijedna molba upućena Bogu po tom pitanju nije uslišena. Umesto Velike Srhije. koju je po njihovoj zamisli trebalo izgraditi "anšlusom" dclova drugih republika bivše SFRJ, na kraju se desilo upravo suprotno - dobili smo Srbiju manju i ou one koju smo nekada imali.

Srbi umorni od guslanja

Posle svih muka i patnji kroz koje su prošli, i koje su i oni sami drugima pričinili, izgleda da su se Srbi pomalo umorili od junačenja i "guslanja". Kao da su postali spremni da prihvate reči Laze Kostića: "Ne velim da valja razbiti gusle, samo, neka malo vise o klinu."* Prvi znaci umora kod pojedinaca su bili vidljivi još početkom 90-ih godina. Ljubomir Simović je već tada rekao: "Treba reći 'iš' svima onima koji nam danas, na kraju XX veka, nude militarizovano srpstvo, državotvorno jedinstvo bajoneta i vojnički šlem umesto glave, koji zanosom fanatika nude 'nebesku' Srbiju u kojoj nema ničeg materijalnog. (...) Treba napustiti 'carstvo nebesko' kao politički projekt zato što je ono najkraći put do čiste patnje, samo drugo ime za zamisli i ideje kojima se diče tvorci nebuloza, zvanični propagandisti i pisci nekrologa.", Umorni od takvih "tvoraca nebuloza", galamdžija i njihovih priča o Republici Srpskoj Krajini i Republici Srpskoj, o patriotizmu, žrtvovanju, od kojih se nijedna nije ostvarila, Srbi (bar ovi iz matične republike) počeli su da pokazuju naglo hlađenje vrelih nacionalnih osećanja. Videlo se to dobro i iz rezultata saveznih i republičkih parlamentarnih izbora s kraja 2000. godine, kada se ogromna većina građanstva Srbije opredelila za "izdajničke stranke koje finansiraju neprijateljska Evropa i Amerika".

Ipak, jednoga dana, ako se baterije nacionalnog ushićenja ponovo napune, ako

ponovo dođu neki "zanimljivi" i "harizmatični" ljudi, poput vladike Atanasija Jevtića i mitropolita Amfilohija, i počnu sa pričama o carstvu nebeskom i livadama koje pripadaju srpskom stadu i pastirima, bilo bi dobro radi zdravlja i života, i svog i svojih najbližih, odupreti se tom ushićenju i ta zanimljiva dešavanja posmatrati sa strane. Jer, svi ti koji su guslali o nebeskom carstvu ostali su na majci zemljici i iz ratnih dešavanja izašli živi i zdravi. Međutim, hiljade drugih, običnih ljudi, koji su se poveli za zvukom njihovih gusala, stradali su ne postigavši ništa osim smrti, patnje i bola (i svoje i tuđe). U tim trenucima uvek bi se trebalo prisećati onoga što je Džordž Orvel rekao povodom španskog građanskog rata: "Jedna od najgroznijih erta rata je to što čitava ratna propaganda, vika, laži i mržnja - sve to je uvek delo ljudi koji se ne bore."

* Kod Srba gusle su nekada bile najpoštovaniji predmet u kući posle ikone. "U Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i južnim krajevima Srbije, tvrdio je Vuk Karadžić, njih je bilo skoro u svakoj kući; nekad 'teško je naći čovjeka da ne zna gudeti. a mnoge i žene i devojke znadu"'. (V. Ćorović. Istorija Srba).

1. Norman Cigar, Genocidc in Bosnia,
1995.
2 Borba. 24. mart 1993.
3 Dani. 12. april 1999.
4 Vreme. 2. decembar 1991.
5 Vreme. 10. maj 1993.
6 Književne novine, I. decembar 1988.
7 Srpska strana rata. priredio Nebojša
Popov. Beograd-Zrenjanin. 1996. (Ubuduće skraćeno-SSR).

Drinka Gojković, Trauma bez katarze
8 SSR. Olivera Milosavljević.
Zloupotreba nauke
9 Politika, 23. mart 1991.
10 Pravoslavlje, 1. januara 2000.
11. NIN, br. 2544, 30. septembar 1999.
12 Logos, br. 1-2. 1995.
13 Borba, 14-15. mart 1992.
14 SSR. Radmila Radić. Crkva i
'srpsko pitanje'
15 Nikodim Milaš. Pravila (kanones)
pravoslavne crkve sa tumačenjima,
Novi Sad 1895.
16 Reporter, 17. novembar 1999.
17 Duga. br. 1616, maj-jun 1995.
18 Vladeta Jerotić, Vera i nacija,
Tersit, Beograd 1995.
19 Duga, 5-18. avgust 1989.
20 SSR, Olga Zirojević, Kosovo u
kolektivnom pamćenju
21 SSR, Radmila Radić, Crkva i
'srpsko pitanje'
22 Glasnik, Službeni list Srpske
pravoslavne crkve (ubuduće
Glasnik SPC), jun 1990.
23 SSR, Radmila Radić, Crkva i
'srpsko pitanje'
24 Duga, 9-22. jun 1990.
25 Glasnik SPC, decembar 1990.
26 Isto
27 Isto
28 Isto
29 Isto
30 Borba, 14-15. mart 1992.
31 Danas-Vikend, 14. april 2000.
32 Borba. 14-15. mart '92.
33 SSR, Olivera Milosavljević.

Zloupotreba autoriteta nauke
34 Pobjeda. 10. jul 2000.
35 SSR. Olivera Milosavljević.
Zloupotreba nauke'
36 Glasnik Spc. jun 1990.
37 Atanasije Jevtić. Velikomučenički
-Jasenovac posle Jasenovca. Hrišćanska misao.
Beograd-Valjevo 1995.
38 Duga, br. 439, 1990. god.
39 Glasnik Spc. jun 1991.
40 Sveti knez Lazar, 2 (26)/1999.
41 Isto
42 Isto
43 Glas crkve, 2/1987.
44 Glas crkve. 3/1993.
45 Glas crkve. 3/1991.
46 Glas crkve, 2/1991.
47 Glas crkve. 3/1991.
48 Laza Kostič. Knjiga o Zmaju,
Prosveta. Beograd, 1984.
49 SSR, Radmila Rakić, Crkva i
'srpsko pitanje'
50 Isto
51 Sveti knez Lazar. 2 (26)/1999.
52 Govori srpskom narodu kroz
tamnički prozor
53 Borba. 14-15. mari 1992.
54 Protosinđel Artemije, Novi
Zlatoust, Beograd, 1986.
55 Govori srpskom narodu...
56 Ljubica Stefan, Od bajke do
holokausta, Zagreb, 1993. (Prema svedočenju Tiosava
Velimirovića, nećaka vladike Nikolaja)
57 Vladika Nikolaj Velimirovič, Nacionalizam Svetog
Save i Srpski narod kao Teodul, Ihtus-Hriščanska

knjiga, Beograd 2001.
58 Sveti knez Lazar, 2 (26)/1999.

59 Teodor Musiol, Dachau 1939-1945,
Katowiche, 1968.

60 Philip J. Cohen, Midstream: A
Monthly Jewish Review. Nov. 1992.

Vol. XXXVIII No. 8.
61 Glasnik SPC br. 7.19-15.
62 Atanasije Jevtić. Jasenovac posle
Jasenovca
63 Politika. 8. Jul 1991.
64. Glasnik SPC avgust 1991.
65 Isto
66 Isto
67 Isto
68 Poslednji dani SFRJ. Izvodi iz
dnevnika. Politika. Beograd 1995.
69 Isto
70 Isto
71. SSR. Olivera Milosavljević.
Zloupotreba nauke
72 Josip Jurčević. Srbijanska oružana agresija
na Hrvatsku 1990.-1995. u: Jugoistočna Europa
1918.-1995. Zagreb. 1995.
73. Vojislav Šešelj. Srpski bračni par
Čaušesku. Beograd 1995.
74 SSR. Sreten Vujović. Nelagoda od
grada
75 Isto
76 SSR.Olivera Milosavljević.
Zloupotreba autoriteta nauke
77 Isto
78 Isto
79 NIN.1. novembar 1991.
80 Isto
81 Isto

82 Pravoslavlje, 1-15. apri11999.

83 Vladimir Ćorović. Istorija Srba,
Zograf, Niš 2000.

84 Protojerej dr Radoslav M. Grujić.

Pravoslavna srpska crkva, Evro Beograd-Kalenić Kragujevac

1995., Beograd, treće izdanje (reprint). Izdavačka knjižarnica

Gece Kona, 1921.
85 Pravoslavlje 1 - 15. april 1999.
86 Isto
87 Isto
88 Isto
89 Glasnik SPC, oktobar 1994.
90. SSR. Radmila Rakić. Crkva i
'srpsko pitanje

91. Dubravka Stojanović
Traumatični krug srpske opozicije
92 Isto
93. Isto
94.Isto
95. Logos br. 1-2. 1995.
96. SSR. Olivera Milosavljević.
Zloupotreha autoriteta nauke
97 Pravoslavlje. 1. januar 1992.
98 NIN. 9. oktobar 1992.
99 Borba, 5. maj 1992.
100 NIN. 9. oktobar 1992.
101 Vreme.1. maj 1995.
102 Pravoslavlje, 1. januar 1995.
103 Isto
104 Borba. 14-15. mart 1992.
105 Isto
106 Isto
107 Borba. 8. avgust 1992.
108 Glasnik SPC, novembar 1991.
109 Isto
110 Duga. 8 - 23. novembar 1991.

111. NI N. 25. decembar 1992.
112 NIN. 14. decembar 1990.
113 NIN, 18. decembar 1992.
114 SSR. Vojin Dimitrijević.
Jugoslovenska kriza i međunarodna zajednica
115 NIN, 18. decembar 1992.
116 Isto
117 NIN, 8. januar 1993.
118 Politika, 9. januar 1992.
119 Borba, 13. januar 1992.
120 Borba. 3. jul 1992.
121 SSR. Radmila Rakić, Crkva i
'srpsko pitanje'
122 Glasnik SPC, januar 1992.
123 Isto
124 Isto
125 Glasnik SPC. januar 1996.
126 Radikalizacija društva U Srbiji.
Helsinški odbor za ljudska prava u
Srbiji. 1997.
127 Isto
128 Isto
129 Politika. 26. jul 1991.
130. Isto
131. Politika. 30. mart1992.
132 SSR. Radmila Rakić. Crkva i
'srpsko pitanjc'
133 Pravoslavlje, 15. mart1992.
134. Borba. 14-15. mart 1992.
135 Isto
136 Isto
137 Isto
138 Isto 1
39 Isto
140 Isto
141 Isto
142 Isto

143 NIN. 20. mart1992.
144 Isto
145 Isto
146 Borba. 16. mart 1992.
147 NIN. 20. mart 1992.
148 SSR, Drinka Gojković.
Trauma bez katarze
149 Glasnik SPC, decembar 1992.
150 NIN. 9. oktobar 1992.
151 Glasnik SPC, avgust 1992.
152 A1eksandar Ravlić, Rušenje crkava
i džamija. progoni vjerskih službenika. u:
Genocidom do istrebljenja-srpski zločini,
Zagreb 1995.
153 Glasnik SPC, jun 1992.
154 Isto
155 Isto
156 Isto
157 SSR. Radmila Rakić, Crkva i
'srpsko pitanje'
158 Logos. br. 1-2. 1995.
159 Isto
160 Isto
161 Borba. 30. april 1993.
162 Profil. 10. oktobar 1998.
163 SSR. Sreten Vujović. Nelagoda od
grada
164. Isto
165 Glasnik Spc. avgust 1992.
166 Isto
167 SSR. Radmila Rakić.
Crkva i 'srpsko pitanje'
168 Isto
169 Isto
170 Isto
171 Glasnik Spc. oktobar 1994.
172 Pravoslavlje. 1-15. septembar.1994.

173 Isto
174 Glasnik SPC, oktobar 1994.
175 Glasnik SPC, jun 1996.
176 Glasnik SPC, oktobar 1994.
177 Borba, 14-15. mart 1992.
178 Borba. 12. avgust 1994.
179 NIN. 12. februar 1993.
180 NIN. 12. mart 1993.
181 Isto
182 Isto
183 Politika. 23. jun 1994.
184 NIN. 30. jul 1993.
185 Vreme, 20. februar 1995.
186 NIN. 6. avgust 1993.
187 NIN. 30. jul 1993.
188 Isto
189 Isto
190 Isto
191 Glas crkve, br. 4, 1998.
192 Književne novine, 18. mari 1989.
193 SSR, Dubravka Stojanović. .
Traumatični krug srpske opozicije
194 Dr Slobodan Inić, Tri politička
portreta, u: Radikalizacija društva u Srbiji
195 Srpska reč. 10. maj 1993.
196 Glasnik SPC. .jul 1991.
197 Isto
198 Borba. 21. maj 1<)94. 1991sl0
200 Isto 201 Isto
202 Isto
203 Pravoslavlje.pres. Informativna
služba Spc. 26. jun '99.
204 Sloboda. list Srpske narodne
odbrane za Ameriku. 10. decembar 1999.
205 Nikodim Milaš. Pravila (kanones)
pravoslavne crkve sa tumačenjima
206 Isto

207 Free B92. U četiri oka sa Bojanom
Lekić. 26. februar 2000.
208 Srpski pogledi. 1. januar - l. februar 2000.
209 Patrijarh srpski Pavle, Život po Jevanđelju,
Ars Libri, Beograd 1998.
210 Nezavisna svetlost. 11.- 18 decembar 1999.
211. Isto
212 Isto.
213 Isto
214 Logos, br. 1. - 2, 1995.
215 Pravoslavlje, 15. januar 1995.
216 Duga, 10 - 23. april, 1999.
217 Pravo.slavlje, 1. jul 1999.
218 Glasnik SPC, avgust 1999.
219 Pravoslavlje. 15. oktobar 1999.
220 Isto
221 NIN, 4. novembar 1999.
222 Isto
223 Isto.
224 Reporter, 17. novembar 1999.
225 NIN, 17. februar 1995.
226 Logos, br. 1 - 2, J995.
227 Reporter, 20. oktobar 1999.
228 NIN, 6. avgust 1993.
229 Duga, 27. maj-9. jun 1995.
230 Vladimir Čorović. Istorija Jugoslavije. Beograd. fototipsko.
izdanje iz 1989. prvo izdanje 1933.
231 Isto
232 Isto
233 Logos, br. 1-4. 1994.
234. V. Čorović. Istorija Srba
235 Isto
236 Isto
237 Isto
238 Isto
239 Isto
240 Isto

241 Kazimir Milevoj. Viteški kralj
Aleksandar I Ujedinitelj. Beograd 1935.
242 Sava. episkop šumadijski, Srpski
jerarsi (o.d IX do XX veka). 1996.
243 R. M. Grujić, Pravoslavna srpska crkva
244 Sava šumadijski, Srpski jerarsi
245 Isto
246 Isto.
247 Isto
248 R. M. Grujić, Pravo.slavna srpska crkva
249 Isto, Pogovor i kratak pregled potonjih događaja,
Dr Sava Vuković
250 SSR, Olga Zirojević, Kosovo u kolektivnom pamćenju
251 Đoko Slijepčević, Istorija Srpske pravoslavne crkve, treća knjiga,
Beograd 1991.
252 Free B92, U četiri oka sa Bojanom Lekić, 26. februar 2000.
253 Reporter, 25. avgust 1999.
254 Borba. 8. decembar 1992.
255 NIN, 30. septembar 1999.
256 Pravoslavlje.1. januar 1999.
257 Glasnik SPC, novembar 1994.
258 Glasnik SPC, jun 1998.
259 Pravoslavlje, 1. jul 1998.
260 Atanasije Jevtić, Jasenovac posle
Jasenovca

261 Glasnik SPC. novembar 1991.
262 Atanasije Jevtić, Jasenovac posle Jasenovca
263 Politika ekspres, 4, februar 1991.
264 Sveti knez Lazar, br. 2 (26), 1999.
265 Nikodim Milaš, Pravila (kanones)
pravoslavne crkve sa tumačenjima
266 Isto
267 Erazmo Roterdamski. Pohvala ludosti. Rad.
Beograd 1980.
268 V. Ćorović. Istorija Srba
269 Slobodan Mileusnić. Sveti Srbi.
Prometej. Novi Sad. 2000.
270 V. Ćorović. Istorija Srha
271 R. M. Grujić. Pravoslavna srpska crkva
272 V. Ćorović. Istorija Srba
273 Isto
274 Isto
275 Isto
276 Isto
277 Isto
278 Isto
279 Pravoslavlje, 1. decembar 1991.
280 NIN, 20. mart 1992.
281 Pravoslavlje, 15. januar 1980. 2
82 Logos, br. 1-4, 1994.
283 V. Ćorović, Istorija Srba
284 Politika, 2. decembar 1994.
285 R. M. Grujić, Pravoslavna srpska crkva
286 Atanasije Jevtić, Najgori od svih mogućih ratova, u:
Jagnje Božije i Zvijer *iz* bezdana, Svetigora, Cetinje 1996.
287 Pravoslavlje. 1. decembar 1991.
288 Logos. br. 1-2. 1995.
289 Erazmo Roterdamski. Pohvala ludosti
290 NIN, 17. februar 1995.
291 Danas. 29. april-2. maj 2000.
292 Logos, 1- 2, 1995. Iz teksta D. Kalajić3 'Pacifizam'
protiv hrišćanstva
293 Isto
294 Isto
295 Isto

296 Erazmo Roterdamski, Pohvala ludosti
297 Politika. 6. maj 1992.
298 Pravoslavlje. I. decembar 1991.
299 Sveti knez Lazar, br. 2 (26). 1999.
U raskoraku sa Svetim Savom.
300 Isto
301 Politika, 7. februar 1994.
302 Ilustrovana politika, 20. mart 2001.
303 Politika, 19. septembar 2000.
304 Isto
305 Isto
306 Sveti knez Lazar, br. 2 (26),1999.
307 Isto
308 Vreme, 30. januar 1995.
309 Glasnik SPC, decembar 1998.
310 SSR, Dubravka Stojanović,
Traumatični krug srpske opozieije
311 SSR, Sreten Vujović, Nelagoda od grada

Jastrebovi i golubovi u Srpskoj crkvi

Iako je iz primera Stefana Nemanje i kneza Lazara trebalo svima da bude jasno kako se država (kao i sve drugo) teško i sporo gradi, a lako i brzo razgrađuje, i u Srpskoj crkvi, među duhovnim vođama, postojali su zastupnici dve struje oni koji su bili za saradnju sa Carigradom ("protiv koga ne možeš, pridruži mu se") i oni koji su zagovarali oružanu pobunu protiv moćnog Turskog carstva. Srpska patrijaršija, koja je proglašena 1346. godine, padom Srpske despotovine (1459) prestala je da postoji i potčinjena je Ohridskoj arhiepiskopiji. Zahvaljujući jednom Srbinu islamske veroispovesti koji je došao do najvišeg položaja u Otomanskom carstvu, velikom veziru Mehmed-paši Sokoloviću, Srpska patrijaršija je ponovo priznata 1557. godine. Na patrijaršijski pres to Srpske crkve postavljen .je Makarije Sokolović, brat Mehmed-paše. Po mišljenju vladike Save šumadijskog, iznetom u njegovoj knjizi "Srpski jerarsi", bio je to najveći događaj za srpski narod u vreme turske vladavine, jer je zahvaljujući patrijarhu Makariju na ogromnom prostoru ostvareno duhovno jedinstvo srpskog naroda.N1 Radoslav Grujić o tom periodu kaže: "Posle obnovljenja Pećske Patrijaršije propojali su opet mnogi stari zapusteli manastiri naši. A patrijarh Makarije dobio je od sultana dopuštenje ne samo da popravlja oronule i razorene

crkve i manastire, nego i nove da podiže."z" Turci, koji su bili za mir, dozvoljavali su pećkim patrijarsima da lično sakupljaju materijalna sredstva za izmirenje obaveza prema turskoj blagajni. Zahvaljujući ovim velikim povlasticama, patrijarh Makarije je smatran "etnarhom srpskog naroda", a savremenicj su ga nazivali "patrijarhom cele srpske zemlje i pomorskih i severnih krajeva i ostalih".

lako su se od obnove Pećke patrijaršije i Srpska crkva i srpski narod u znatnoj meri sredili i duhovno preobrazili, makarijevska politika oslanjanja na Tursku nije bila popularna. Takođe, uprkos činjenici da je Turska krajem XVI veka bila u punom zamahu i napredovanju, srpske vođe su odlučile da protiv Turaka pokrenu borbu većih razmera. U to vreme, 1592. godine, na patrijaršijski presto Srpske crkve došao je Jovan KantuI koji je započeo svoj intenzivan rad na crkvenom, ali i na političkom planu. Početne korake novog patrijarha vladika Sava šumadijski je opisao kao dobre, ali je uskoro došlo do patrijarhovog napuštanja makarijevske politike i aktivnog učešća u borbama za "oslobođenje balkanskih naroda od Turaka". Ustanak protiv Turaka među prvima su podigli Srbi iz Banata (1594), koje je predvodio njihov vladika Teodor (Nestorović), episkop vršački, i koji su nosili barjake sa likom svetoga Save. Posle prvih uspeha, brojnija turska vojska je savladala otpor Srba, tako da je vladika Teodor sa delom naroda prebegao u Erdelj. Rezultati celog *ovog* podu hvata bili su sledeći: vladika Teodor je na prevaru uhvaćen i posle dugog mučenja i ponižavanja živ je odran "na meh"; patrijarh Jovan je 14. oktobra 1613. godine obešen u Carigradu i sahranjen kod Jeni-kapije; a Sinan-paša, shvatajući značaj svetoga Save za srpski narod, preneo je njegove mošti iz Mileševa i demonstrativno ih spalio na Vračaru, na mestu gde se danas nalazi hram Sv. Save.

Posle ratobornog patrijarha Jovana Kantula na presto Srpske crkve došao je Pajsije I (Janjevac) koji je patrijarhovao od 1614. do 1647. godine. Za vreme njegove dugogodišnje uprave učinjeno je mnogo na obnovi hramova. Za razliku od svog prethodnika, on se odrekao oslobodilačkih akcija protiv Turaka i od druge decenije XVII veka počeo je da deluje u duhu makarijevskih vremena. Radilo se na jačanju Crkve, obnavljanju onoga što je zanemareno i upropašćeno tokom vladavine patrijarha Jovana i, naravno, na poboljšanju poremećenih odnosa sa Turskom. U tome je stari patrijarh gotovo potpuno uspeo i njegova vladavina pećkom patrijaršijom bila je doba sređenih crkvenih prilika, usklađenih odnosa sa turskom vlašću, dok je pozna srpska umetnost u srednjevekovnim tradicijama doživela tada svoj drugi i poslednji procvat". Patrijarh Pajsije je sredio i finansijske prilike Pećke patrijaršije. U toku njegovog patrijarhovanja

obnovljeno je mnogo hramova i živopisa i u drugim eparhijama, jer su mnogi sledili njegov primer."

Jedno od najvećih stradanja u svojoj istoriji srpski narod je doživeo u vreme vladavine patrijarha Arsenija III Čarnojevića. Ovaj crkveni poglavar "od Cetinja roždenijem", kako je sam za sebe govorio, bio je izuzeto politički angažovan. Pošto ni on nije bio sklon makarijevskoj politici i saradnji sa Carigradom, * Turci mu nisu verovali, pa je 1689. godine, našavši se dva puta u opasnosti da izgubi glavu, iz Peći pobegao u Nikšić. Bila je to njegova lična priprema za ono što će se već sledeće godine dogoditi cclom srpskom narodu. Kada su Austrijanci uspeli da 1689. od Turaka preuzmu Prizren, Skoplje i Peć, zatražili su od pobeglog patrijarha da se vrati, "jer će inače mesto njegovo s drugim popunjeno biti'',2-'" Pred takvom pretnjom patrijarh Arsenije Čarnojević se vratio. Međutim, Turci su ubrzo povratili snagu i krenuli u kontraofanzivu protiv Austrijanaca. Znajući šta ih čeka od nadolazećih Turaka, Srbi, koji su u ovom ratu vojno pomagali Austrijance, krenuli su 1690.godine u Veliku seobu ka Ugarskoj. Ispred desetine hiljada porodica predvođenih patrijarhom Arsenijem Čarnojevićem ušli su u ravanički kaluđeri noseći ćivot sa moštima kneza Lazara. Od tog vremena broj srpskog stanovništva na Kosmetu drastično se smanjio, a povećao se broj Albanaca koji su nadirali zajedno sa turskom vojskom i zauzimali napuštene srpske posede.

- Čak je i pretio i izopštenjem iz Crkve svakom onom koji bi bio u vezama sa Turcima'' (V. Ćorović, Istorija Srba).

-

Kada episkopi zaguslaju

Ove lekcije iz istorije kao da nikome ništa nisu značile. Tako su se i 27. marta 1941. na beogradskim ulicama pojavile hiljade demonstranata uzvikujući i noseći parole "Bolje rat nego pakt", "Bolje grob nego rob". Jedna grupa oficira jugoslovenske armije, predvođena generalom Dušanom Simovićem, izvršila je vojni puč. Otvarajući vanredno zasedanje Sabora sazvano zbog pristupanja Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu, patrijarh Gavrilo je rekao: "Neka je slava Bogu, zahvaljujući tome da je prošle noći izvršen puč i situacija je mnogo jasnija.

Naš položaj je mnogo lakši. Sinoć mi je jedan od kraljevskih namesnika rekao da ćemo mi biti krivi ako narod bude ustao i nastali nemiri, i da će posledica toga biti ulazak Nemaca u našu zemlju. Noćašnji akt spasao je čast našeg naroda i države, pa zbog toga i mi možemo samo blagosloviti ovo delo." Patrijarh Gavrilo se obratio Srbima preko beogradskog radija objasnivši zašto je Srpska pravoslavna crkva podržala demonstracije i vojni puč: "PrivoIeli smo se opet Carstvu nebeskom, to jest carstvu Božije istine i pravde, narodne sloge i slobode. To je večni ideal, nošen u srcima svih Srba i Srpkinja, čuvan i razgorevan u svetilištima naših pravoslavnih zadužbina."

I ovo "privoljenje Carstvu nebeskom" srpski narod i Srpsku crkvu skupo je koštalo. Šestog aprila 1941. godine, u pet čas ova i petnaest minuta izjutra, Beograd je napalo 450 nemačkih bombardera, praćenih lovcima, napravivši velike materijalne štete i ljudske žrtve. Nedelju dana kasnije, 14. aprila, kralj Petar II i Vlada su emigrirali. Sa aerodroma u Nikšiću odleteli su za Grčku, a odatle za Egipat, Palestinu, Sudan, Lagos... Posle samo 12 dana otpora, jugoslovenska vojska je položila oružje pred naletom nemačkih jedinica. Nakon toga Srbi su u Beogradu formirali kvislinšku vlast čije su poslušnost i lojalnost nemačkom okupa toru bile za primer svima drugima u Evropi. I na kraju, opredeljenje za Carstvo nebesko od 27. marta 1941. rezultiralo je petodecenijskom vladavinom komunista, baš kao što je ono od Vidovdana 1389. za rezultat imalo petovekovnu vladavinu Turaka.

Đoko Slijepčević, pisac poznate "Istorije Srpske pravoslavne crkve", i dobitnik ordena Svetog Save Istepena zbog svog "velikog rada za dobro SPC", ovako je okarakterisao ponašanje patrijarha Gavrila i Svetog arhijerejskog sabora u tim odlučujućim trenucima: "Koreni tragedije i Srpske pravoslavne crkve i srpskoga naroda u Drugom svetskom ratu i posle njega sadržani su, znatnim delom, i u ideološko-političkoj nepripremljenosti i u jednostranom procenjivanju i unutrašnjopolitičke i međunarodne situacije u kojoj se nalazio naš narod pre formalnog otpočinjanja Drugog svetskog rata. Jednostrano, sasvim proizvoljno i znatnim cielom guslarsko opredeljenje Crkve za ideje i nejasne ciljeve puča od 27. marta 1941. godine, bilo je jedan od uzroka bezobzirnosti okupatora i prema SPC i prema srpskom narodu." "Previđalo se", kaže dalje Đoko Slijepčević, "i stalno se previđa, da srpski narod sa svim tim nije imao nikakve veze. Zaveden, a znatnim delom i planski varan, i od pučista i od tadašnjeg vodstva SPC, srpski narod je morao da plaća greške koje nisu bile njegove."

Za stare Latine ponavljanje je bilo majka znanja. Za vođe srpskog naroda, i

svetovne i duhovne, ponavljanja vrlo jasnih istorijskih lekcija kao da nikada nije bilo dosta. Zato se postavlja pitanje da li je ova kritika Đoka Slijepčevića primenjiva i na ponašanje velikodostojnika SPC 50 godina kasnije, tj. tokom ratnih sukoba na prostoru bivše SFRJ. Da li su Srbi opet plaćali greške svojih duhovnih pastira koji su lične želje i stavove prema ratu predstavljali kao svesrpske? I da li srpski narod sa svim tim opet nije imao nikakve veze, nego je bio "zaveden, a znatnim delom i planski varan" od vodstva Srpske pravoslavne crkve, da bi kasnije "morao da plaća greške koje nisu bile njegove"?

Za razliku od Đoka Slijepčevića, mitropolit Amfilohije, na primer, smatrao je da su Sveti sabor i Sinod SPC dobro shvatili vitalne interese srpskog naroda i da "nijesu izašli iz okvira svoga priziva... za vrijeme patrijarha Gavrila, za vrijeme 27. marta...". Ali, šta su bili "vitalni interesi" srpskog naroda u tim trenucima? Zar to da Beograd bude bombardovan, da trula jugoslovenska vojska izgubi rat za 12 dana i da nakon Drugog svetskog rata u Srbiji i Jugoslaviji zavlada komunizam? Postavljalo se pitanje i da li bi, možda, u marionetskoj državi kakva je bila Nezavisna Država Hrvatska, Nemci sprečiti ili bar ublažili ustaški genocid nad srpskim življem da nije bilo 27. marta i pobune protiv pristupanja Trojnom paktu, koju je SPC jednodušno podržala. Ili je jedini "vitalni interes" Srba bio, kako to reče patrijarh Gavrilo, spasavanje "časti našeg naroda i države"?

Nekoliko decenija kasnije, suočeni sa pretnjom NATO agresije na Jugoslaviju, episkopi Srpske pravoslavne crkve su govorili poput patrijarha Gavrila. Opet je bila važna čast naroda i države, zarad koje je trebalo ući u sukob iz kojeg se moglo izaći samo poražen. U jednom intervjuu objavljenom u listu "Duga" (od 10. do 23. aprila 1999. godine), u vreme trajanja NATO agresije, patrijarh Pavle je ovako govorio: "Jasno je da drugog puta nije bilo. Tako je sada i nama nametnut rat. Zato je taj naš rat pravedan jer je odbrambeni. Ne napadački ni osvajački. Isus kaže: 'Nema veće ljubavi od te da neko položi život svoj za bližnjeg svog.' Onaj ko ide u odbrambeni rat za svoje ima Božju blagodat. Za nas, koji branimo svoje, i ne pomišljamo na tuđe, ovaj rat je odbrambeni, pa je zato i od Boga blagosloven."

I pored Božije blagodati, posle 78 dana ratovanja potpisana je predaja. Patrijarh Pavle, koji je u aprilu 1999. govorio da "drugog puta nije bilo" i da je i ovaj rat Srbima bio "nametnut", u jednom drugom intervjuu, po okončanju NATO agresije, dao je objašnjenje kako je trebalo da postupi Slobodan Milošević: "NATO se pripremao za kopnenu invaziju i tada se trebalo pripremiti. Svaki odbrambeni rat opravdan je. Hristos je rekao da je najveća ljubav umre ti za

drugoga. Međutim, predsednika Miloševića velika je greška što nije razmislio kada je NATO izjavio da neće izvršiti kopneni napad, nego će to učiniti bombardova.njem. Morao je da dobro razmotri, kao onaj car sa deset hiljada vojnika koga će napasti dvadeset hiljada vojnika, da li će se moći izaći na kraj sa 17 najmoćnijih zemalja u svetu hez ijednog saveznika i učiniti pre ovako strašnog bombardovanja ono što je morao učiniti posle bombardovanja."

Vidi se, dakle, da je patrijarh Pavle, kao i posle pisma lordu Karingtonu, za kratko vreme govorio sasvim suprotne stvari. Pre i tokom NATO agresije na Jugoslaviju, iako je svima bilo jasno da će dejstvovati i da dejstvuje samo avijacija, nijedan episkop SPC nije predložio Miloševiću da prihvati zahteve međunarodne zajednice i prekid uzaludnog stradanja. Tek kada je bombardovanje Jugoslavije okončano, javili su se i patrijarh i drugi srpski episkopi da objasne šta je Slobodan Milošević trebalo da uradi i u čemu je bila njegova greška. Odjednom, od patrijarha smo saznali da, iako je svaki odbrambeni rat opravdan, neke ipak ne treba voditi, nego se neprijatelju treba odmah predati i izbeći nepotrebne gubitke. Po mišljenju patrijarha Pavla, Miloševićeva greška je bila što nije upravo tako uradio.

Patrijarh je naveo i razloge zbog kojih je Milošević trebalo da prihvati zahteve međunarodne zajednice i da tako učini ''pre ovako strašnog bombardovanja ono što je morao učiniti posle bombardovanja''. Prvi je bio taj što NATO nije pokrenuo kopneni napad na Jugoslaviju nego vazdušni, a drugi što je neprijatelj Jugoslavije bio daleko moćniji. Međutim, pet godina ranije, SPC je od rukovodstva Republike Srpske izričito tražila da ne prihvata planove međunarodne zajednice i da nastavi rat, iako je u Bosni situacija bila skoro identična, tj. moćni NATO je takođe započeo vazdušne napade na bosanske Srbe.

Primer iz Novog zaveta o kralju koji ima deset hiljada vojnika i treba da se suprotstavi kralju koji ima dvadeset hiljada vojnika patrijarh Pavle je koristio po potrebi. Naime, nikada ga ni on niti bilo koji drugi episkop SPC nisu upotrebili kao argument za dokazivanje greške kneza Lazara što je prihvatio borbu sa daleko brojnijim neprijateljem (prema epskim izvorima). Takođe, ostaje nejasno kakvo bi se ponašanje časnog kneza Lazara očekivalo da je, pretpostavimo, sultan Murat u to vreme imao moćno ratno vazduhoplovstvo, poput NATO-a, i krenuo u vazdušni napad na Srbe, a ne u kopneni.

Da li bi, prema patrijarhovim razmišljanjima, knez Lazar u tom slučaju trebalo odmah da položi oružje? I. naravno, jedno mnogo važnije pitanje: šta

ubuduće treba da rade srpske vođe u sličnim situacijama, ukoliko im NATO, ili neka druga moćna vojna sila, postavi ultimatum izapreti vazdušnim napadima? Da li bi episkopi SPC u svakom od tih slučajeva posavetovali srpskog vođu da ispuni zahtev, ili bi ga pre i tokom bombardovanja sokolili, govoreći mu da vodi odbrambeni i od Boga blagosloven rat, a onda ga nakon bombardovanja i poraza okrivili za nedostatak mudrosti?

.

Pored ovih pogrešnih procena, pomenimo i pozive pojedinih episkopa SPC koji su od svoga naroda tražili da se suprotstavi mnogostruko moćnijem neprijatelju, iako je svakome: razumnom bilo jasno da to vodi u sigurnu propast. "Ovo je presudan trenutak u istoriji našeg naroda", govorio je mitropolit Amfilohije još u decembru 1992. godine. "Ovdje važi pravilo ko istraje do kraja, blago njemu. Svi su uslovi za to da se sami sebe odreknemo i sve nam govori u tom pravcu - ne može šut sa rogatim. Međutim, ovo je trenutak kada, po mom osjećanju, treba biti negdje na graničnoj liniji i reći kao vladika Rade neka bude što biti ne može, nek' ad proždre, pokosi satana, na groblju će iznići cvijeće za daleko neko pokoljenje."

Uz mitropolita Amfilohija, najistaknutiji "guslar" među episkopima SPC bio je vladika Atanasije Jevtić. Tokom 1994. godine, u vreme velike kampanje da bosanski Srbi prihvate Plan Kontakt grupe i da se prestane sa ratovanjem u BiH, vladika je ratoborno i požrtvovano uzvikivao: "Mi nikada nećemo potpisati presudu na to vešanje. To je srpski stav. Možda je to srljanje. A on * govori o tome da sa manje troškova propadnemo. To je defetistička, kapitulantska politika. To nije srpska politika. Neka košta koliko košta, e, dao Bog da ja prvi potegnem. Išao sam na ratište, a nadam se da će me uskoro neka granata pogoditi. Ili neki metak. Samo neka pokažemo da se ne plašimo."

Srbi, ipak, nisu istrajali do kraja. Pokazalo se da je narod bio u pravu kada je rekao da ne može šut sa rogatim. Nije moglo da bude ni što biti ne može. Suprotno obećanjima vladike Atanasija Jevtića da Plan Kontakt grupe nikada neće biti potpisan i da je to "srpski stav", srpske vođe su potpisale ono što se od njih zahtevalo. Videlo se da vladici Atanasiju ni cena nije bila bitna. "Neka košta koliko košta", uzvikivao je on junački, izražavajući svoje nade da će i njega pogoditi neka granata ili neki metak. Međutim, nijedno obećanje, nijedno predviđanje ili nadanje vladike Atanasija nije se ostvarilo. Vladici se čak nije dalo ni da post rada za interese srpskog naroda. Ipak, dopao je rana, ali ne junačkih, u borbi. Onu belu (tzv. šancovu) kragnu oko vrata vladika Atanasije je dobio u decembru 1998. Pune tri godine po završetku rata u Bosni i Hercegovini vladika

se "okliznuo sa podzide i povredio peti vratni pršijen. Nesreća se dogodila u manastiru Tvrdošu, prilikom nadgledanja nekih radova"."" Dakle, sopstvenom greškom i nepažnjom. Za razliku od via dike Atanasija, na hiljade ljudi je polomilo vratove nepažnjom i greškama drugih, onih koji su ih vodili, savetovali i usmeravali, i koji bi, pošto su "na brdu, trebalo da vide bolje no oni pod b{dom". Zato slobodno možemo reći da su za velika stradanja srpskog naroda tokom 90-ih, i još veća kroz koja su prošli neki drugi narodi bivše SFRJ, dobrim delom odgovorni i oni koji su vikali "neka košta koliko košta" i "neka bude što biti ne može". I koji su prihvatali samo snagu argumenata kao što su kolac, "štuka"* i "tomahavk".**

* Vrsta nemačkog aviona iz drugog svetskog rata.
* Američki daljinski vođeni projektil.

* Po mišljenju vladike Atanasija Jevtića ovaj govor patrijarha Gavrila bio je "u stvari sastavljen od vladike Nikolaja (Velimirovića) i usvojen od Svetog arhijerejskog sabora".

* Vladika je mislio na Slobodana Miloševića.

Ko brže beži - pastiri il' stado

"Guslarsko opredeljenje", na kome su pojedinci u src insistirati sredinom i krajem 80-ih, zvanično je zavladala od decembra 1990, tj. od vanrednog zasedanja Sabora i izbora novog srpskog patrijarha. Sve što se kasnije dešavala pokazivalo je da su 'justinovci' u Srpskoj crkvi preuzeli apsolutnu vlast. Episkopi koji su imali drugačiji stav, a tu se pre svega misli na mitropolita Jovana i vladiku šumadijskog Savu, tokom rata bili su skrajnuti i u opoziciji. Razlike između dva idejna jezgra u episkopatu src nisu bile od juče nego su imale svoje istorijske temelje. Videli smo da je mitropolit Amfilohije smatrao ispravnim postupanje Sabora i patrijarha Gavrila za vreme 27. marta 1941. i da je nalazio reči opravdanja za one velikodostojnike Srpske crkve koji su se kroz istoriju politički i vojno angažovali, pa čak i protiv daleko nadmoćnijih protivnika. S druge strane, vladika šumadijski Sava, u svojoj knjizi "Srpski jerarsi", jasno je davao do znanja da su u vreme Turaka najviše dobra za Srbe načinili oni patrijarsi i arhijereji koji su vodili makarijevsku politiku, tj. politiku saradnje sa trenutno nadmoćnijim neprijateljem, mada ona nije uvek bila popularna.

Saglasno takvom mišljenju, u novembru 1996. godine mitropolit Jovan i

vladika šumadijski Sava posetili su hrvatskog predsednika Franju Tuđmana. Bio je to prvi susret tadašnjeg glavnog čoveka Hrvatske i neke delegacije Srpske pravoslavne crkve. Ali, to nije bio prvi susret srpskih episkopa sa predstavnicima hrvatske vlasti. U januaru 1994. mitropolit Jovan je boravio u Zagrebu i tom prilikom se sastao sa nekim od pravoslavnih vernika i pojedinim hrvatskim zvaničnicima. Josip Manolić, predsednik Županijskog doma Sabora RH i predsednik Državnog odbora za normalizaciju hrvatsko-srpskih odnosa, pozvao je tada mitropolita Jovana na trajni povratak u Zagreb. Međutim, u Srpskoj pravoslavnoj crkvi, nadajući se valjda još uvek drugačijem završetku rata, smatrali su da mitropolitov povratak u Hrvatsku ne bi bio dobar potez.

Od samog početka rata u Hrvatskoj, svi episkopi čije su se eparhije nalazile na hrvatskim prostorima napustili su svoje vladičanske domove i premestili se ili u Beograd, ili na teritorije Republike Srpske Krajine i Republike Srpske. Osim mitropolita zagrebačko-ljubljanskog Jovana, otišli su i episkop gornjokarlovački Nikanor, čiji se dvor nalazio u Karlovcu; slavonski Lukijan, sa sedištem u Pakracu; dalmatinski Nikolaj, koji je bio u Šibeniku; a potom i vladika Longin, koji je od 1992. godine zamenio g. Nikolaja na mestu vladike dalmatinskog. I pomenimo na kraju vladiku osječko-poljskog I baranjskog Lukijana (Vladulova), koji je postao prvi episkop ove eparhije formirane 1991. godine. Poznat je. inače, po tome što je krstio vojsku Željka Ražnatovića Arkana.

Da li zbog svoje vidovitosti ili pravovremeno dobijenih informacija, vladika dalmatinski Nikolaj je napustio Šibenik malo pre nego što je u septembru 1991. godine JNA počela da granatira i bombarduje ovaj grad. Za njim su otišli i svi pravoslavni sveštenici, osim obolelog Stefana Maletića, sveštenika u penziji, koji je u Šibeniku ostao do 18. novembra 1992. godine. U januaru 1993, u crkvi Sv. Spasa na šibenskom groblju, tamošnji pravoslavni vernici imali su poslednji put liturgiju, koju je služio otac Amfilohije Živković. Pošto je to bio jedini razlog njegovog dolaska, otac Amfilohije je odmah posle liturgije napustio grad. Posebno treba istaći da zahvaljujući pokojnom šibenskom biskupu Srećku Badurini tokom rata u Šibeniku nije oštećena nijedna pravoslavna crkvena građevina.

Vladika dalmatinski Nikolaj Mrđa, koga mnogi u Dalmaciji smatraju "ideologom balvan revolucije", uskoro je od Duha svetoga dobio nova zaduženja. Na redovnom zasedanju Svetog arhijerejskog sabora održanom u maju 1992. godine izabran je za mitropolita dabrobosanskog i tako postao najviši arhijerej SPC za Bosnu i Hercegovinu. Od tada, mitropolit Nikolaj se pojavio na mnogim

zajedničkim fotografijama sa Radovanom Karadžićem i generalom Mladićem, a na mnogim sednicama Skupštine Republike Srpske sedeo je u prvim redovima, poput nekakvog simbola svega onoga što je tamošnje rukovodstvo radilo tokom ratnih godina.

Izjave o izvanrednoj saradnji Srpske pravoslavne crkve i rukovodstva bosanskih Srba, pa čak i o velikoj poslušnosti ovih drugih ("glas Crkve se sluša kao glas najvišeg autoriteta" Radovan Karadžić) apsolutno su razumij ive uzmemo li u obzir kakva je ličnost bio mitropolit Nikolaj. To se najbolje vidi iz reči njegovog brata u Hristu, mitropolita Amfilohija, izgovorenih povodom otvaranja Duhovne akademije u Srbinju (nekadašnjoj Foči): "Moram da vam priznam da je bio toliko uporan, toliko istrajan, da tu niko živi nije mogao odoljeti njegovoj istrajnosti i upornosti. Svi smo sc dvoumili i to ispovijedam, ne isključujući sebe, da li će biti moguće, da li mi smijemo da uđemo u takav jedan rizik u ovim vremenima. On je bio uporan, i uporan, i uporan, i neka mu je hvala na toj njegovoj blagoslovenoj upornosti. Uostalom, i vi da nijeste uporni ne biste vi danas stvorili najdivniju srpsku zemlju, Republiku Srpsku, koja je svjetionik i Pijemont danas cjelokupnog srpstva. Blagodareći upravo toj i takvoj upornosti, a nije čudo što vam je Vladika ovakav kad ste i vi takvi koji ste se zajedno s njim ovdje potrudili."

Ove reči mitropolit Amfilohije je izgovorio krajem 1994. godine. Samo godinu dana kasnije, oni kojima je posvetio te reči pokazali su da i nisu baš toliko "uporni", ili kako se to za Bosance kaže, tvrdoglavi, koliko ih je mitropolit Amfilohije nahvalio. I za njihove tvrde bosanske glave našao se argument pred kojim su položili oružje - "tomahavk". Nije trebalo mnogo ubeđivanja, a "svetionik i Pijemont celokupnog srpstva" raspao se i sa više od 70 odsto teritorije cele BiH smanjio na 49 odsto, tačno onoliko koliko su tražili uporni Amerikanci i Evropljani. U "najdivnijoj srpskoj zemlji" stranci su hapsili njene najviše rukovodioce, smenjivali po svojoj volji njene predsednike. Pa i pored toga, i pored svih slabosti koje je srpsko pravoslavno stado pokazalo u Bosni 1995. godine, mitropolit Nikolaj je odlučio da ostane sa njim. Nije ga jednostavno napustio, kao što je pre četiri godine učinio srpskom pravoslavnom stadu iz Dalmacije, otišavši iz Šibenika i ostavivši ga bez pastirske pomoći, kada mu je bio najpotrebniji.

U maju 1992. godine, na redovnom zasedanju Sabora, umesto Nikolaja Mrđe za novog episkopa dalmatinskog izabran je dotadašnji episkop australijsko-

novozelandski Longin. Ali, ni novoizabrani vladika nije odlazio u Šibenik.

Kretao se samo po onim prostorima dalmatinske eparhije koji su bili pod kontrolom srpskih oružanih snaga. A onda je 1995. godine, nakon operacije Oluja koju su u avgustu izvele hrvatske oružane snage, napustio celu eparhiju. Pune tri godine vladika Longin nije ni svratio do svojih preostalih pravoslavnih vernika u Dalmaciji. Napokon, u maju 1998. godine, Njegovo preosveštenstvo je izjavio "Večernjim novostima" da će se po blagoslovu Njegove svetosti patrijarha Pavla, i uz osećanje dužnosti, odgovornosti i ljubavi prema Dalmaciji vratiti u Šibenik i u svoj eparhijski dvor. "Preuzimam ponovo dalmatinsku eparhiju sa velikim i realnim pravoslavnim optimizmom i nadom da ću u njoj obnoviti duhovni život. Očekujem i dobre odnose u duhu hrišćanske tolerantnosti sa rimokatolicima", rekao je vladika Longin, istakavši da posebno veruje da će njegov povratak obradovati tamošnje pravoslavne vernike i podstaći povratak ostalog naroda, sveštenstva i monaštva. Naravno, to je izazvalo zadovoljstvo i u samoj SPC, koje je izraženo u saopštenju sa redovnog zasedanja Sabora u maju 1998. godine: "Sabor je sa radošću prihvatio izjavu episkopa dalmatinskog Longina da se on u najskorije vreme vraća u svoje sedište, grad Šibenik. Sabor izražava molitvenu želju da se i ostali episkopi, sveštenici i narod što sk0rije vrate na svoja vekovna ognjišta."N

I zaista, 2. juna 1998, posle tri godine, Njegovo preosveštenstvo episkop dalmatinski g. Longin došao je u obilazak svoje pravoslavne pastve. Tom prilikom posetio je i crkvu Svetog Ilije u Đevrskama, gde se sreo sa nekim od svojih vernika. "Jedna baka se obratila vladici rečima: 'Ajme, ajme, lakše diše mo kada Vas vidimo. Hvala Bogu da se opet vidimo ovdje u ovoj našoj krsnoj i svetoj zemlji!' Sve nas naročito su dirnu1e reči jedne druge starice: 'Moj vladiko, stado je došlo i okuplja se ovdje oko ove naše crkve, ali nema pastira. Do kada ćemo 'vako izdržati?' Na to je episkop Longin uveravao vernike da će sve preduzeti oko povratka sveštenstva i monaštva u Dalmatinsku eparhiju." I pored obećanja, vladika Longin se nikada više nije vratio ovim dvema staricama. Godinu dana kasnije, na redovnom zasedanju Svetog arhijerejskog sabora, izabran je za episkopa Eparhije za Ameriku i Kanadu Mitropolije novogračaničke (sedište se nalazi u manastiru Pokrova Presvete Bogorodice na Trećem Jezeru - Ilinoj). Tako je vladika Longin. i pored "velikog i realnog pravoslavnog optimizma i nade" da će u Dalmatinskoj eparhiji obnoviti duhovni život. uskoro počeo da pastiruje srpskim stadom rasutim po američkim i kanadskim livadama.

Ratni izveštaj vladike slavonskog

Nešto slično desilo se i sa vladikom slavonskim Lukijanom. I on je napustio svoje sedište u Pakracu još '91. godine, tačnije rečeno - oteran je iz njega, a onda je u maju '95, pred naletom operacije Bljesak, napustio celu svoju eparhiju. Ovaj srpski duhovni pastir odlikovao se oštrinam reči koju je ispoljio već u prvim danima sukoba u Hrvatskoj. U "Pravoslavlju" od 15. marta 1991. godine objavljen je jedan njegov tekst pod naslovom "Antisrpsko nastupanje ustaške države". Moglo bi se reći da je vladika Lukijan retko pominjao novi hrvatski režim, a da ga nije okitio pridevom "ustaški". Takvo ponašanje srpskog episkopa dovelo je do nesuglasica sa hrvatskim vlastima, pa je bio i u "višemesečnom zatvoru".",(U saopštenju sa vanrednog zasedanja održanog u novembru 1991. godine "Sabor je sa olakšanjem pozdravio oslobođenje svoga člana, Episkopa siavonskog G. Lukijana, iz zatočeništva u Slavonskoj Požegi i njegov dolazak na zasedanje Sabora".

Tokom rata u Hrvatskoj, vladika slavonski je sve vreme bio uz tamošnji srpski narod, ili je možda bolje reći uz tamošnje srpske vojnike. Jer, kada su početkom maja 1995. hrvatske oružane snage zauzele celu Zapadnu Slavoniju, vladika Lukijan je otišao sa svojih livada, ostavivši na njima jedan deo srpskog pravoslavnog stada. Te poslednje dane boravka u slavonskoj eparhiji vladika je opisao u jednom izveštaju upućenom Svetom arhijerejskom saboru.

"Negde oko deset časova otišao sam da vidim kako se drži Pakrac. Naši su vratili Hrvate na polazne položaje i čak ušli i oslobodili veći deo grada. Vodile su se ulične borbe. Hrvati su
se povlačili. Naši su očekivali pomoć u artiljeriji. Zaista, u povratku iz Pakraca sreo sam dva topa, ali oni nažalost nisu ni stigli do cilja jer je već iza toga presečen put Okučani - Pakrac,
što znači da je Pakrac sa svojih 11 sela i 7000 ljudi, žena i dece ostao u obruču. Isto se desilo i sa selom Paklenicom kod Novske. Naši su dugo odolevali, ali pomoć nije stizala ni iz okolnih delova RSK, ni iz RS, ni iz Jugoslavije. Branioci su ginuli ne žaleći svoje živote za svoje najmilije. Ali zalud."

"Oko'17 časova", kaže dalje vladika Lukijan, "videlo se da od pomoći nema ništa te je
otpočela evakuacija žena i dece, prema Bosni (RS), jer je linija odbrane počela popuštati. Ja sam trčao do radija u Okučanima da ohrabrim branioce i sprečim paniku, do komande da vidim hoćc li doći pomoć, u Dom zdravlja gde je stizalo mnogo ranjenika, u podrume skloništa da umirim majke i decu. Za to vreme moji

su sveštenici spasavali civilno stanovništvo, a pre svega decu i žene iz svojih parohija. Prilikom evakuacije jedini put je bio kroz šumu Prašnik (prema Gradiškoj), putem koji su Hrvati držali u svojoj vatri. Sveštenik iz Okučana, otac Savo Počuča, je na tom mestu za dlaku izbegao smrt zadobivši šest rana. Selo za selom je padalo, a narod se povlačio prema Okučanima, pa prema Bosni. Pomoć, videli smo, neće doći. Ustaše su ulazile u Okučane. Negde oko 22 časa (1. maja 1995.) rekao nam je komandant poslednje odbrane da ja i osoblje Doma zdravlja možemo poći za Bosnu, jer više neće biti ranjenika. To je značilo da će oni držati odstupnicu boreći se dok ne izginu. Krenuli smo. Čim smo izašli iz Okučana opazili smo na putu mnoštvo prevrnutih traktora koje su vozile žene ili dečaci. Tela izmasakrirane dece i žena ležala su svud unaokolo na stotine. Po nama je od strane Hrvata otvorena besomučna paljba. Smrt i pakao. Stigli smo do mosta na Savi i smestili se kod tamošnjeg sveštenika u Bosanskoj Gradiški. Svu noć su se čule detonacije iz pravca Okučana, da bi tek sutradan zamuknule. Znalo se šta to znači. Naši su se borili do poslednjeg. Hrvati su još uvek tukli izbeglice prema mostu na Savi, pa čak i avionima. Još samo po neki retki srećnikje do 14 časova 2. maja prešao most, a onda su se pojavili hrvatski tenkovi i most zatvorili.''

Dakle, vladika slavonski Lukijan uspeo je uposlednjem trenutku da se izvuče iz hrvatskog, "ustaškog" obruča. Iako je po njemu i ljudima iz Doma zdravlja otvorena "besomučna paljba", koja je vladiku podsetila na "smrt i pakao", svi su iz toga izašli živi i zdravi. Zahvaljujući toj činjenici, srpska javnost je iz njegovog izveštaja mogla da sazna i za junačko ponašanje komandanta poslednje odbrane u Okučanima, ponašanje slično junaštvu kosovskih vitezova. Međutim, nisu svi krajiški Srbi bili kao okučanski komandant. Tri meseca posle pada Knina, od brojnih izbeglica mogle su se čuti sasvim drugačije priče, sramne a ne epske kao u izveštaju vladike Lukijana.

Tamo su neki narodu rekli da sa sobom uzme ono najosnovnije i da se radi svoje bezbednosti privremeno povuče iz grada, a da će oni ostati na poslednjoj liniji odbrane. Ti "branitelji" kasnije su se pojavili u automobilima i sa drugim pokretnim vrednostima pokradenim u Kninu pred sam ulazak hrvatskih jedinica. Nije im padalo na pamet da ga brane do smrti, baš kao što onima iz drugih delova RSK, iz RS i Jugoslavije nije padalo na pamet da dođu i da im u odbrani pomognu.

Prilikom napada hrvatskih jedinica na Zapadnu Slavoniju i Knin nisu bežala samo deca, žene i starci. Odlazili su i vojno sposobni muškarci, skidajući uniforme i napuštajući odbranu svojih "vekovnih ognjišta". Krajišnici, čiji su preci vekovima branili austrougarske granice od Turaka i bili glavni branioci Josipa

Broza od spoljašnjih i unutrašnjih neprijatelja, sada nisu mogli sami sebe da odbrane. Bežali su kao da nisu pripadali narodu svetoga kneza Lazara. Doduše, u prvim godinama rata mnogi "junaci" su se slikali držeći mitraljeze u rukama. Ponosito su uzvikivali "Glavu dajem, Krajinu ne dajem" (Milan Martić), ali su uskoro odustali od tog uzvika. U maju i avgustu 1995. godine sve je to bilo zaboravljeno - i knez Lazar, i "vekovna ognjišta", i "grobovi predaka". Jedino je bilo bitno sačuvati živu glavu.

Svoj ratni izveštaj vladika Lukijan ovako nastavlja: "Putem od Gradiške do Banjaluke zbegovi. Narod očajan. Oko 8.000 izbeglih, uglavnom žena idece, 7000 ostalo u Pakracu, odakle se čuju detonacije jer se naši ne predaju, nego se još nadaju pomoći. Oko 6000 mog naroda nema. Još deset dana iza toga čule su se borbe sa Psunja. Ja sam sa Njegovom Svetošću i Episkopom Bačkim otišao (u petak 5. maja) još jedino gde sam mogao: kod predsednika Srbije Miloševića, želeći da on pomogne da se Zapadna Slavonija proglasi zaštićenom zonom UN. Odgovor je bio da je to dugačka procedura i da nema potrebe za brigom jer je, reče, 'autoput otvoren, a narod se evakuiše uz pratnju snaga UN' i da 'sve teče po planu' (!)"

Kao i vladika Nikolaj Velimirović, vladika slavonski Lukijan je bio mišljenja da "kada kuća gori, požar treba gasiti spolja". Umesto da je ostao sa 7000 Srba u pakračkoj oblasti, vladika se uputio kod čoveka od kojeg je tobože očekivao drugačiji odgovor od onog što ga je, zajedno sa patrijarhom Pavlom i vladikom Irinejom Bulovićem, i dobio. Ali, nije samo Slobodan Milošević bio ravnodušan prema sudbini Srba iz Zapadne Slavonije; prema pomoći koju su poslali, ne bi se reklo ni da je "pravoslavno" rukovodstvo sa Pala, a ni ono iz Knina, bilo išta potresenije njihovom sudbinom. Beograđani, pak, iskoristili su lepo i sunčano vreme da prvomajski praznik provedu šetajući Kalemegdanom i da na Adi Ciganliji malo raspale roštilj i provesele se.

U svom izveštaju, vladika Lukijan je to ovako prokomentarisao: "Dok je Zapadna Slavonija doživljavala svoju agoniju, Beograd je svečano proslavljao 1. maj. Dve nedelje iza toga niko još nije prešao most niti je ijedna međunarodna organizacija uspela proći putem Gradiška - Okučani - Pakrac, jer 'lov' na ranjene, žene i decu, koji su se krili po šumama i močvarama, još traje. Za to vreme Hrvati vodom i šamponima (deterdžentom) peru put kroz šumu Prašnik da bi uklonili tragove krvi i masakra, tj. tragove zločina. Tu sliku su prenele u svet čak i neke TV stanice.

Tako je Slavonija doživela svoj najveći pokolj. Ovde su još u IX veku misionarili Ćirilo i Metodije; ovo je bila jedna od eparhija koju je osnovao Patrijarh Makarije Sokolović. Početkom ovog veka tu je živelo pola miliona Srba od kojih je 250.000 završilo u Jasenovcu. Ostali su 1991. bili 'etnički očišćeni' iz 286 sela, a poslednjih 65 srpskih sela umrlo je 1. maja 1995. godine. Nad Jasenovcem se opet vije ustaška zastava. Dok je Zapadna Slavonija nestajala u krvi svoje dece, Beograd se zabavljao prvomajskim programom i sportskim utakmicama. 'Sve ide po planu', kako reče predsednik Srbije (Milošević) povodom masakra i poloma u Zapadnoj Slavoniji, gde živi zavi de mrtvima, a zavidim im i ja."

I pored zavisti mrtvima, vladika Lukijan je, kao i svi drugi srpski episkopi, preživeo rat. Ona srpska sela za koja je rekao da su umrla 1991. i 1995. godine polako ali sigurno počela su da vaskrsavaju. Iako su "ustaške zastave" uskoro vijorile po svim prostorima Slavonske eparhije, Srbi su se vraćali svojim kućama, jer su shvatili da im braća u Srbiji ne mogu mnogo pružiti, pošto većina njih ni za sebe nema dovoljno. (Naravno, ovde nisu uračunati neki od najvećih patriota i ljubitelja srpskog naroda. Oni su se već nekako snašli.) Samo nekoliko dana nakon odlaska vladike Lukijana sa tih prostora, na redovnom zasedanju Sabora održanom krajem maja 1995. godine, odlučeno je da se on na izvesno vreme pošalje u SAD radi prikupljanja pomoći za mnogobrojne izbeglice iz Eparhije slavonske i radi ispomoći g. Irineju (mitropolitu novogračaničkom). Sledeće godine izabran je za administratora upražnjene Eparhije temišvarske sa sedištem, naravno, u Temišvaru (Rumunija), "sa svima pravima i dužnostima eparhijskog Arhijereja". Na kraju, 1999. godine, izabran je za episkopa segedinskog. I dok se srpsko pravoslavno stado vrlo sporo, ali ipak vraćalo u Zapadnu Slavoniju, nekadašnjeg pastira Lukijana tamo više nije bilo.

Da li napustiti stado ili livadu

Većina episkopa SPC čije su eparhije bile u Republici Hrvatskoj napustila ih je na identičan način. Iz svojih vladičanskih dvorova smeštenih na onom delu teritorije koji se nalazio. pad kontrolom hrvatskih državnih vlasti premeštali su se na prostor pod kontrolom Srba. Zajedno. sa njima odlazila je i gotova celokupna sveštenstva, stvarajući tako. "pravoslavne" i "nepravoslavne" oblasti u Hrvatskoj. Nije se vadila računa o. činjenici da je većina hrvatskih Srba živela u velikim gradovima i da je na taj način ogroman broj ljudi bio. ostavljen bez duhovnih pastira. Izgledala je kao. da i Srpska pravoslavna crkva očekuje ostvarenje ideje akademika Krestića da "urbani" Srbi pređu u delave Hrvatske u

kojima je srpska stanovništva većinska, tj. u Republiku Srpsku Krajinu. Ili, kako. je ta Dabrica Ćasić mala drugačije rekao., da se izvrše "planska preseljenja i razmena stanovništva".

Ali, bilo je tu još jedna, mnogo bolje rešenje: da srpske vojske zauzmu određene teritorije koje su na početku rata bile pad kontrolom hrvatske države, a da nakon toga za njima dođu i episkopi i sveštenstva Spc. Međutim, kada je svima postala jasna da nema izgleda za povratak srpskih episkopa u Šibenik, Karlovac, ili Pakrac, tako. šta će ove gradove prethodno "osloboditi" srpske jedinice, * u srbijanskoj javnosti su počeli napadi na mitropalita zagrebačka-ljubljanskag Jovana. Episkopima "(prva)borcima" smetao. je njegov diplomatski način rešavanja postojećih problema sa Hrvatskom, a pre svega neučestvavanje u svemu onome šta se dešavala na hrvatskim prostorima ad 1991. da 1995. godine. U srbijanskim sredstvima informisanja lansirana su pitanja: šta mitropolit Javan radi u Beogradu, kako. je mogao da ostavi svoje vernike, zar kapetan ne napušta poslednji brod koji tane, itd., itd. Iz tog vremena (kraj '93. i početak '94. godine) bio. je i onaj unutar crkveni obračun sa mitropolitom Jovanom i njegovo smenjivanje sa nekih funkcija u Patrijaršiji.

Mada je njegova politika bila nepopularna, jer je 90-ih godina većina srpskog naroda radije slušala ljude poput Vojislava Šešelja i vladike Atanasija Jevtića koji su odlučno tvrdili: "Mi ćemo ovo i mi ćemo ono..." (od čega sc gotovo ništa nije ostvarilo), mitropolit Jovan je uspeo da ostane ono što je bio: mitropolit zagrebačko-ljubljanski. S druge strane, episkop gornjokarlovački Nikanor, dalmatinski Longin i slavonski Lukijan zauvek su napustili svoje eparhije i svoje nekadašnje stado. Posle operacija Bljesak i Oluja, u jednom od saopštenja Svetog arhijerejskog sinoda čak je pesimistično konstatovano: "Slavonska, Dalmatinska i Gornjokarlovačka eparhija praktično su prestale da postoje." Na sreću srpskog naroda i Srpske crkve bio je to samo još jedan od mnogih pogrešnih zaključaka srpskih duhovnih pastira. Na redovnom zasedanju Sabora održanom u maju 1999. godine izabrani su novi episkopi za ove tri eparhije: za vladiku slavonskog izabran je episkop australijski Sava, a za vladiku dalmatinskog jeromonah Fotije, koji je ujedno obavljao i dužnost administratora Eparhije gornjokarlovačke.

Prelazeći u decembru 1990. godine sa dužnosti episkopa banatskog na mesto mitropolita crnogorsko-primorskog, Amfilohije Radović je u jednom intervjuu podsetio da postoji "pravilo crkveno od iskona da episkop, kada dođe u jednu eparhiju, tu treba da ostane do svoje smrti. Čak se smatra da je to neka

vrsta vjenčanja episkopa sa eparhijom."* U Srpskoj pravoslavnoj crkvi, međutim", ovo pravilo se tokom 90-ih godina nije poštovalo**.** Ili, kako reče gospodin Miodrag M. Petrović, od SPC je pravljena "šahovska tabla". Od tog "šahiranja" najviše je stradala upravo nesretna Eparhija banatska. Za samo jednu deceniju u njoj su se izredala četiri (!) episkopa. Jedan od njih,vladika Atanasije Jevtić, možda je čak postavio i pravoslavni rekord svih vremena u kratkoći vladanja eparhijom (ili je bar među prvima) - bio je vladika banatski od jula 1991. do Vidovdana (28. juna) 1992. godine, kada je postavljen za vladiku zahumsko-hercegovačkog. Dakle, nešto manje od godinu dana.

Premeštaj episkopa iz jedne eparhije u drugu regulisan je i 14. kanonom (pravilom) Svetih apostola: "Episkop ne smije, ostavivši svoju eparhiju, prelaziti u drugu, ma i od mnogih na to nagovaran bio, osim ako ne hude kakav opravdani uzrok, koji ga pohuđuje da to učini, kao izgled da može višu korist svojom blagočastivom riječju prinijeti onima, koji su tamo; ali i ovo on ne može da učini po sebi samom, nego po sudu mnogih episkopa i poslije vrlo mnoge molbe." Po rečima Nikodima Milaša, prclasei se dopuštaju samo u iznimnim slučajevima, tj, "kad su slučajno u nekoj eparhiji vjera i pobožnost uskolebane, ili dobri red poremećen, te je potrebito da se to oživi i učvrsti, te se drži da će episkop iz neke druge eparhije, koji je poznat za svoju revnost i svoje sposobnosti, kadar biti da pomogne".

Prema tome, za premeštaj episkopa iz jedne eparhije u drugu trebalo bi da bude zadovoljen određen broj vrlo strogih uslova. U SPC, međutim, episkopi su za kratko vreme menjali i po tri eparhije. Vladika slavonski Lukijan, na primer, pre nego što je to postao bio je episkop moravički, izabran 1985. godine, a nakon toga, kao što smo videli, biran je za administratora Eparhije temišvarske, i na posletku za episkopa segedinskog. Episkop gornjokarlovački Nikanor bio je prvo vikarni episkop hvostanski, a onda je 1999. godine izabran za episkopa Eparhije australijsko-novozelandske. I pomenimo još jednom i vladiku Longina. On je na mesto episkopa dalmatinskog došao sa čela Eparhije australijsko-novozelandske, da bi na kraju (valjda je kraj) bio postavljen za episkopa Eparhije za Ameriku i Kanadu Mitropolije gračaničke. *

Šta su bili stvarni razlozi ovakvog ponašanja Svetog arhijerejskog sabora i pravljenja "šahovske table" od Srpske pravoslavne crkve, teško je reći. Da li je problem bio u eparhijama, kao na primer Banatskoj, pa su morala da se izredaju četiri episkopa za samo deset godina? Ili nešto nije bilo u redu sa samim episkopima, pa ih je trebalo "venčavati" po dva-tri puta da bi se napokon skrasili

na jednom mestu? Ili je, pak, Duh sveti, iz nekih samo Njemu poznatih razloga, terao srpske arhijereje da neumorno premeštaju ljude sa jednog mesta na drugo? Šta god da je istina, čini se da bi posledice ratnih 90-ih godina bile mnogo blaže da srpski episkopi sa prostora Republike Hrvatske nisu napuštali svoja eparhijska sedišta. Rekli smo da u Šibeniku nijedna pravoslavna crkvena građevina nije bila oštećena zahvaljujući pokojnom šibenskom biskupu Srećku Badurini. Nije li onda bilo bolje da je i vladika dalmatinski Nikolaj ostao u Šibeniku i da je svojim prisustvom i autoritetom, zajedno sa biskupom Badurinom, pokušao da sačuva taj grad od granata i bombi JNA i srpskih paravojnih formacija? Umesto toga, vladika Nikolaj je otišao i za sobom povukao celokupno tamošnje pravoslavno sveštenstvo. A kada je u maju 1992. izabran za mitropolita dabrobosanskog, popeo se na Pale i sa uzvisina oko Sarajeva više od hiljadu dana posmat rao kako Radovan Karadžić i general Mladić temeljito uništavaju ovaj grad.

* Neki su im to, poput Željka Ražnatovića-Arkana, obećavali. "Zadar, Šibenik, Dubrovnik, Split su srpski gradovi u koje su se na silu naselili katolici. Došlo je najzad vreme da ih odatle isteramo", ili "...ja sam ubeđen da je ulazak u Zagreb jedini način da se obračunamo sa ustaškom ideologijom-onda ću ja sigurno da otvorim jednu poslastičarnicu na Jelačića placu" (93). (SSR, Sreten Vujović, Nelagoda od grada

* Eparhiju čiji episkop umre nazivaju-"udova".

* Za crkvene velikodostojnike koji su tri puta menjali eparhije postoji i naziv"trisepiskopos". Od vladike Save šumadijskog saznajemo da je četvrti patrijarh srpski, Sveti Spiridon (1379-1389), pre nego što je došao na čelo Srpske crkve bio prvo eparhijski arhijerej Cezaropolisa, a potom i mitropolit melnički. Zbog toga "Sinod Carigradske crkve prekorno je pripisao Spiridonu epitet trisepiskopos i zvanično prestao da ga smatra saslužiteljem". ("Srpski jerarsi")

Srpska crkva i nasilje

"I kako je hrišćanska crkva stvorena krvlju, krvlju sc učvrstila, krvlju se uvećala, njeni poglavari upravljaju i danas s mačem u ruci, kao da je Hrist nestao, pa svoje vernike ne može da brani na svoj način", kaže Erazmo Roterdamski u svojoj "Pohvali ludosti".Ove Erazmove reči primenjive su i na

Srpsku crkvu, jer je i ona stvorena, učvršćena i uvećana na ljudskoj krvi i to uglavnom delanjem trojice najistaknutijih* predstavnika dinastije Nemanjića: Stefana Nemanje, kralja Milutina i cara Dušana. Sva trojica su i te kako bili svesni značaja nasilja u državnim poslovima i tu svest su demonstrirali kroz ceo svoj život i delo, stvorivši moćnu srpsku srednjovekovnu državu i podigavši Srpsku crkvu na nivo patrijaršije.

Stefan Nemanja, utemeljitelj srpske srednjovekovne države, pokazao je još u svojoj mladosti da neće prezati od primene nasilja ni prema rođenoj braći zarad ostvarenja svojih želja i ambicija. Njegov srednji sin i biograf Stefan Prvovenčani kaže da su ga "starija braća zamrzela što je radio u svojoj zemlji sve na svoju ruku, ne savetujući se s njima".('S U borbama za osvajanje prestola velikog župana, od Nemanje je stradao njegov najstariji brat Tihomir, kome je taj presto po tadašnjim običajima i pripadao. Međutim, Stefan Nemanja je bio mudar vladar, tj. znao je kada, kako, a posebno prema kome treba upotrebiti silu. Dok je braću proganjao i elim inisao iz borbe za vlast, jačima od sebe nije izlazio na megdan. Prisetimo se kako je pobegao u planine Rasa i odatle poručio da želi da se pokori kada je vizantijski car Manojlo lično krenuo na njega sa mnogo većom i boljom vojskom. Videli smo i kakvo poniženje je Stefan Nemanja bio spreman da podnese bosonog i sa omčom oko vrata došao je pred vizantijskog cara i pružio mu mač da sa njim radi po svojoj volji.

Posle lekcije koju je dobio od cara Manojla, Stefan Nemanja se primirio i do kraja carevog života nije preduzeo ništa što bi ovog moćnika moglo da naljuti. Međutim, Nemanja je slabije od sebe imao na drugoj strani - u svojoj zemlji. Osim što je braću doveo u red, nateravši ih da priznaju njegovu vrhovnu vlast, odlučio je i da Rašku učini verski jednoobraznom zemljom, tj. isključivo pravoslavnom. Glavni problem na tom putu bili su mu bogumili. * Zato je Stefan Nemanja krenuo u veliko istrebljenje (danas bi to nazvali genocid) svih onih bogumila koji nisu želeli da prihvate pravoslavlje i da se pokrste. Jedni su uspeli da izbegnu u Bosnu kod Kulina-bana. drugi su se pokrstili, a oni najprivrženiji svojoj veri masovno su ubijani, pa su čak i živi spaljivani u ime Hristove crkve i pravoslavlja. * * Na velikim lomačama spaljivane su i bogumilske knjige (prizori koji će se ponoviti i u vreme Trećeg rajha), tako da istrebljenje (genocid) nije bilo samo fizičko nego i duhovno. ** *

Kada je umro car Manojlo, a u Vizantiji nastali sukobi oko vlasti, Stefan Nemanja je ponovo podigao glavu. Zajedno sa ugarskim kraljem Belom III krenuo je u napad na Vizantijsko carstvo i došao čak do Sofije. I posle ugarskog

povlačenja Nemanja je nastavio ratničke pohode. Od 1185. do 1189. godine "proširio (je) svoju državu prema Timoku i prema Vardaru, a naročito prema Primorju. Zeta sa primorskim gradovima konačno je pripojena Raškoj".('. Došavši do Jadranskog mora, Stefan Nemanja je odatle prognao sve Vizantijce. Njegov sin Stefan Prvovenčani kaže: "Grčko je ime istrebio da im se ne pominje otad u ovoj oblasti."

Zahvaljujući mudroj upotrebi "ognja i mača" od strane svoga oca ("slabog tuci, pred jačim se sagni") i činjenici da su Srhi uspostavili kontrolu nad prostorima na kojima su živeli, sveti Sava je mogao da izvede, kako to kaže protojerej dr Radoslav M. Grujić, "jedno veliko delo, koje će biti od neocenjive koristi za ceo Srpski Narod sviju vremena". Pošto je sve dobro pripremio, sa odobrenjem svoga brata Stefana Prvovenčanog, Sava je otišao u maloazijski grad Nikeju u kome sc "nalazila prestonica vizantijskog cara i carigradskoga patrijarha, od kako su Latini Carigradom ovladali (1204.). Prispevši u Nikeju Sava mudro izvesti cara i patrijarha o opasnostima što prete Pravoslavlju u Srbiji od Rimokatolištva, koje naturuju Srbima ne samo pape iz Rima, nego i Latini iz Carigrada i Bugarske, a Mađari iz Ugarske, i onda ih zamoli, da Pravoslavnoj Srpskoj Crkvi u Raškoj priznadu samostalnost, kako bi što bolje mogla utvrditi se i svima neprijateljima odoleti. Vizantijski car Teodot Laskar i patrijarh Manojlo I i sami behu u vrlo teškim političkim prilikama, te su trebali tako ugledne prijatelje, kao što behu Sava i brat mu Stefan. Stoga pristadoše na molbu Savinu, ali prvo pokušaše da samo delimičnu samostalnost dadu Srpskoj Crkvi. No Sava im razborito predstavi sve opasnosti od te polovnosti i oni najposle pristadoše, da srpskog arhiepiskopa u buduće postavljaju i posvećuju sami srpski episkopi, bez ikakvog uticaja carigradskog patrijarha ili ohridskoga arhiepiskopa. Tako pravoslavna Srpska Crkva dobi potpunu samostalnost i patrijarh Manojlo, sa prisutnim grčkim episkopima rukopoloži Savu za episkopa i proizvede ga odmah za prvoga srpskog arhiepiskopa, a neke njegove pratioce posvetiše za nove srpske episkope 1219. godine."

Drugi veliki pripadnik dinastije Nemanjića, koji je Srbiju učinio najvećom silom na Balkanu tog vremena, a sebe možda najmoćnijim Srbinom svih vremena, moćnijim i od samoga cara Dušana, bio je kralj Milutin. "Milutin je uvek znao šta hoće", kaže za njega Vladimir Ćotović, "i imao je ambicija i poteza jednog pravog državnika. Ali kao što obično biva, on je, idući za svojim ciljevima, gledao samo svoje interese i bio je sebičan i bezobziran do brutalnosti. Radi vlasti, koju ne bi ispustio ni po koju cenu, on je gazio preko svega; ni najrođeniji mu nisu bili pošteđeni od svireposti, ako je samo osećao da smetaju njegovim

interesima. (...) Milutinov primer, još više nego Nemanjin, daje neposredan dokaz da državu jačih razmera ne stvaraju ljudi sentimentalnih osobina; ko isuviše vodi obzira o drugima upada u opasnost da ponekad pomeri svoje."

Glavni cilj Milutinavih osvajanja bila je Vardarska dolina. On je 1282. godine osvojio i Skoplje koje je uskoro postalo prestanica srpske kraljevine. Međutim, kralj Milutin se nije zaustavio samo na prostorima Vardarske Makedonije. U osvajačkom zaletu, zajedno sa bratom Dragutinom, on je "u prolazu" stigao i blizu obala Egejskog mora, do Atosa i Kavale. Kraljev biograf je rekao da u to vreme "nije bilo koga da mu se protivi'i da ga ukori", a u jednoj povelji manastiru Hilandaru, Milutin je sam sa ponosom govorio "da je na maču dobio Južnu Srbiju...".m

Svestan svoje moći, kralj Milutin je sebi dozvoljavao postupke koji su izazivali zgražavanje savremenika, posebno njegov odnos prema ženama. Svoju prvu suprugu, tesalsku princezu, nezadovoljni Milutin jednostavno je vratio kući. Za drugu ženu uzeo je sestru svoje snaje, Dragutinove žene, što možda i ne bi bilo toliko strašno da je nije zaveo kao kaluđericu. Kćeri koju je sa njom dobio dao je ime Carica. Oteravši ubrzo i nju, oženio se po treći put, ovog puta sa princezom Anom, kćerkom bugarskog cara. U braku sa njom rodio se Stefan Dečanski.

Vizantijci, kojima je postalo jasno da Milutinu ne mogu ništa učiniti silom, pokušali su da od njega naprave saveznika milom. Vizantijski car, znajući Milutinovu slabost prema ženama, ali i svestan da bi njegovoj sujeti mnogo značilo da se orodi sa carskom kućom, ponudio mu je svoju sestru, udovicu trapezuntskog cara Jovana II. Vizantijskoj dami, međutim, "nije se išlo u nepoznatu i za nju varvarsku zemlju".274 Da ne bi kralja Milutina ostavio uvređena, vizantijski car mu je ponudio svoju petogodišnju (!) kćer Simonidu, objašnjavajući protivnicima ove ideje "da je svoju kćer prosto žrtvovao da izradi otadžbini preko potreban mir".Milutinu je brak predlagala i bugarska carica, udovica cara Smilca, mada je bila tašta njegovog sina, nudeći mu uz sebe i vladavinu bugarskim carstvom. Kralj Milutin, proglasivši prethodni brak sa kraljicom Anom nevažećim, a samim tim i Stefana Dečanskog nezakonitim sinom, odlučio je da se oženi petogodišnjom vizantijskom princezom.

Bezobzirnost koju je ispoljavao u državničkim poslovima, Milutin je iskazivao i prema sebi najbližima. Kakav je (na)silnik bio vidi se dobro iz njegovog postupka prema sinu Stefanu Dečanskom. Posle jedne neuspele pobune koju je

Stefan, zajedno sa nezadovoljnom vlastelom, podigao protiv njega, kralj Milutin je naredio da ga os lepe. Pošto je bio potkupljen, krvnik mu nije probio zenice, ali je Stefan, plašeći se oca, povez preko očiju nosio sve do Milutinove smrti. "Od njega i njegove ljubomore propištala je i Simonida, koja se sve više razvijala u le pu ženu", kaže Ćorović. Ona je čak jednom prilikom i pobegla od Milutina, iskoristivši smrt svoje majke da sama ode u Carigrad. A kada je tamo došla nije više želela da se vraća u Srbiju. Međutim, na Milutinove pretnje, otac ju je naterao da se vrati. Tokom puta, samo da bi se spasila ponovnog susreta sa Milutinom, Simonida se zamonašila, ali njen brat, despot Konstantin, znajući dobro kakva bi mogla biti Milutinova osveta, "razdera sestrinu monašku rizu i predade Simoni du Srbima, bez obzira na njen plač i jauk".

Mada se, očigledno, nije odlikovao naročitim moralnim kvaliteti ma, kralj Milutin je na državnom planu bio pravi nastavljač dela Stefana Nemanje. Srpsku državu je toliko ojačao da je i vizantijski car morao da pribegava ponižavajućim i bolnim žrtvama da bi umilostivio srpskog kralja. Paralelno sajačanjem države jačala je i Srpska crkva. Kralj Milutin je srpski vladar koji je podigao i obnovio najveći broj crkava i manastira, "i to ne samo u Srbiji. Naši stari letopisi beleže da je on vladao 42 godine i podigao 42 crkve." Srpska crkva je i Stefana Nemanju i kralja Milutina proglasila svecima.

Posle Stefana Nemanje i svetoga Save, koji su Srbima podarili samostalnu crkvu, i kralja
Milutina koji je Crkvu ojačao i obogatio, na kraju je došao car Dušan Silni da stavi pečat na njihovo delo i da Srpsku crkvu podigne na nivo patrijaršije, tj. da uz najveću svetovnu vlast - carsku, budc i najveća crkvena vlast - patrijaršijska. To se, naravno, nije moglo bez upotrebe ognja i mača u čemu je car Dušan prevazišao svoje slavne prethodnike iz dinastije Nemanjića. Dušan je u Grčkoj osvojio Epir, Tesaliju i istočne delove (grčke) Makedonije. Posle punih hiljadu godina vizantijske vladavine, srpski car je 1347. osvojio i celu Albaniju, što je dovelo do masovnih seoba tamošnjeg stanovništva u Grčku i na egejska ostrva. Dušan je 1350. godine krenuo i na Bosnu i prodro do Bobovca (između Kaknja i Vareša).

Dok je car Dušan ratovao na zapadu, Grci su pokušali da iskoriste tu priliku i da poboljšaju svoj položaj u Solunu i oko njega, pošto je Solun sa svih kopnenih strana bio okružen srpskim snagama i odsečen od ostatka Vizantije. Krenuli su u napad i prilično lako povratili mnoge gradove koje su prethodno osvojili Srbi. Ova lakoća proisticala je iz činjenice da su srpske vojske u Grčkoj bile relativno male,

ali možda i više zbog toga što su se Grci iz okupiranih gradova listom pridruživali svojim sunarodnicima u borbi protiv novih srpskih gospodara. Kada je za ovo saznao, car Dušan je ostavio ratovanje u Bosni i brzo došao u Grčku. Posle kraćih pregovora sa dvojicom vizantijskih careva, shvativši da među Grcima vlada nesloga, Dušan im je objavio rat i krenuo da vraća nakratko izgubljene gradove. "Prilikom zauzeća Vodena Dušan je vrlo oštro postupio prema Grcima koji su ga izneverili. Ranjenom u borbi načelniku grada Lisiku bi iščupana brada, pa je zlostavljan, i inače, u okovima poslat na suđenje u Skoplje, ali je na putu umro. Sam grad je za kaznu opljačkan, a neverni stanovnici raseljeni. Obavešten o nepouzdanom držanju grčkog stanovništva i po drugim mestima, car je naredio najstrože kazne i istrage."

Jasno je, dakle, iz svega ovoga koliko su bile istinite reči Erazma Roterdamskog, koje smo citirali na početku poglavlja, da je hrišćanska crkva krvlju stvorena (prvo Isusovom, a kasnije i apostolskom i brojnih prvih hrišćana), a da su je kasnije učvrstili i uvećali hrišćani prolivajući krv drugih hrišćana i nehrišćana. Sveti Sava ne bi dobio samostalnost Srpske crkve da njegov otac Stefan Nemanja (sveti Simeon Mirotočivi) i njegov brat kralj Stefan Prvovenčani (sveti Simon monah) nisu prethodno ognjem i mačem stvorili uslove za to. Videli smo da su vizantijski car i patrijarh, čak i pored neosporne državne moći Srba, pokušali "da samo delimičnu samostalnost dadu Srpskoj crkvi". Bez mača svetog kralja Milutina Srpska crkva se ne bi tako uvećala i zasijala punim sjajem. I na kraju, bez osvajanja i nasilja cara Dušana, kojeg su s razlogom nazvali Silni, bez popaljenih gradova i sela, bez "preklanih vratova" Grka i Albanaca, niti bi se Dušan mogao proglasiti carem, niti bi Srpska crkva mogla postati patrijaršija. Koliko god to surovo zvučalo, zaključak je jasan: Srpska crkva, kao i sve druge hrišćanske, utemeljena je, učvršćena (pokolji bogumila) i uvećana, tj. podignuta na patrijaršijski nivo (stradanja Grka i Albanaca), na ljudskoj krvi.

* Ovde se misli samo na "mačonosce". Dakle, Rasto Nemanjić, tj. Sveti Sava, nije uzet u obzir. Ali, i on je
vrlo dobro znao da "upotrebi prilike vremena", tj. sve veću moć Srbije sticanu mačem njegovog oca i braće, a sve veću slabost vizantijskih vladara. Na taj način, dobio je od vizantijskog cara i carigradskoga patrijarha potpunu samostalnost za Srpsku crkvu. (Pogledati: Radoslav M. Grujić "Pravoslavna srpska crkva

* Iz političkih razloga (i tu se vidi njegova mudrost-ne diraj jačeg od sebe), Nemanja nikada nije proganjao rimokatolike. Naprotiv, bio je u dobrim odnosima sa rimskim papom i darivao mnoge katoličke crkve, između ostalog i crkvu Sv. Petra u Rimu i Sv. Nikole u Bariju.
* Ne podseća li ovo na priču iz NDH."Jedna trećina mora se pokatoličiti, jedna trećina mora napustiti zemlju. jedna trećina mora umreti!"
* Vladika Atanasije Jevtić, na primer, ovaj masovni i zverski pokolj ljudi okarakterisao je "medicinskim" rečnikom, rekavši da je bogumilstva zle "koga je Stefan Nemanja progonio sa srpskih prostora kao gubu...". (Politika 23. jun 1994.) Dakle, Nemanjino nasilje je opravdavano na isti način na koji su ustaški poglavnik i doglavnici opravdavali nasilje nad Srbima. ili nacisti nad Jevrejima. Red poteza je bio identičan-prvo je nešto proglašava no zlom za narod, veru i državu, a onda je 10 zlo iskorenjivano upotrebom najsurovijih sredstava.

* Vidi se, dakle, da je Nemanja bio veliki istrebitelj i da nije radio toliko na jačanju pravoslavlja, koliko na jačanju "srpskog pravoslavlja" (?) i srpske državnosti.

Postoji li pravedan rat

Kakav je odnos Pravoslavne crkve prema ubijanju, ratovanju, upotrebi oružja? I kakav odnos prema tome vlada u Srpskoj pravoslavnoj crkvi? Da li su srpski duhovni pastiri bar po tom pitanju istomišljenici?

Kao što se patrijarh Pavle i vladika Artemije nisu slagali oko toga da li su svi ljudi deca Božija ili su stvorenja Božija, i kao što su postojale razlike između metropolita Jovana i vladike Atanasija Rakite "u shvatanjima Crkve, njene uloge u srpskom narodu i njene misije u svetu", ni po pitanju rata svi episkopi SPC nisu mislili isto. Jeromonah dr Ignatije (Midić), koji je 1994.-godine izabran za episkopa braničevskog, u "Teološkim pogledima", verskonaučnom časopisu (br. 1-4, 1991. godina), pisao je "da Crkvu treba braniti, ostao je jedino problem oko toga kojim 'oružjem'. Još ako se tome doda i 'etičko', odnosno humanističko shvatanje rata kao agresivnog ili odbrambenog, što će reći lošeg ili dobrog, 'prljavog' ili 'čistog', dileme skoro da nema oko toga da li je i rat dozvoljen u odbrani viših i najviših ciljeva i dobra. Ne bih hteo mnogo da govorim o tome da je rat, kao sredstvo za postizanje nekih viših ciljeva, često nacionalnih, koji koristi ljude za to, a od kojih nema nikakvog višeg cilja, bilo odbrambeni bilo agresorski, neprihvatljiv i neopravdan ni sa ljudskog stanovišta a kamoli Crkvenog. Jer, koja majka se može složiti i utešiti objašnjenjem da njen sin treba

da pogine zarad viših nacionalnih i ne znam kojih drugih ciljeva, ili ako je poginuo da je njegova smrt bila opravdana žrtva za 'bolje sutra' budućih generacija?"

Ovakva razmišljanja episkopa Ignatija (doduše iz vremena dok još nije bio episkop), u potpunosti su se razlikovala od razmišljanja, na primer, mitropolita Amfilohija koji je, kao što videsmo, rado citirao onaj deo iz Njegoševog "Gorskog vijenca": "Neka bude što biti ne može, nek' ad proždre, pokosi satana, na groblju će iznići cvijeće za daleko neko pokoljenje." Videli smo .da je žestok bio i vladika Atanasije Jevtić koji je uzvikivao "neka košta koliko košta" samo da se ostvare viši srpski ciljevi i da "pokažemo da se ne plašimo". Verovatno svestan toga, jeromonah Ignatije je na kraju svog teksta poslao zanimljiv poziv: "Možda će ova ocena odnosa Crkve sa svetom zvučati nerealno i pomalo pacifistički neubedljivo za one koji drugačije misle, ali onda oni neka ovo shvate kao poziv za nastavak razgovora o tome kako shvatamo Crkvu i šta ona za nas, pre svega 'takozvane bogoslove' znači, kako bi na taj način mogli da i drugima koji to nisu shvatili objasne šta je to Crkva i u čemu se ona razlikuje od tolikih državnih modela i humanih organizacija."

Patrijarh Pavle, na primer, rat je shvatao na način koji je vladika Ignatije nazvao "etičkim", odnosno humanističkim shvatanjem. To jest, za patrijarha je postojao "napadački" i "odbrambeni", "pravedni" i "nepravedni" rat. U intervjuu koji je 25. novembra 1991. godine dao austrijskoj i južnonemačkoj televiziji, na pitanje novinara da li postoji pravedan rat, patrijarh je odgovorio: "Mišljenja sam da takav rat može da postoji i na zemlji kad postoji i na nebu. U Apokalipsisu Sv. Jovana Bogoslova čitamo: I nasta rat na nebu; Mihail i anđeli njegovi zavojštiše na aždaju, staru zmiju koja je đavo i satana, i ratova aždaja i anđeli njezini i ne nadvladaše, niti im se više nađe mesta na nebu (Apokalipsis, 12, 7-9)." "Zlo uvek napada", objašnjavao je dalje patrijarh, "i dobro mora da se brani. Kain uvek gleda da ubije Avelja i Avelj mora da se brani. Odbrana, dakle, od nasilja zlih, odbrana svog života od zločinaca, života i mira svojih bližnjih, granice su koje označavaju pravedan rat."

Svešteni mačonosci i mitraljesci

U Srpskoj crkvi postoje različita mišljenja i po pitanju učešća u ratu i nošenja oružja od strane sveštenih lica. Povodom poznate fotografije na kojoj se vidi otac Filaret, budući episkop SPC, kako drži mitraljez oslonjen na svoj junački stomak i

junačke grudi. vladika bački Irinej Bulović je rekao: "Sešteno lice koje danas uzima mitraljcz, po mom mišljenju, duboko grCŠi. Ono se ogrešilo o svoju savest i o savest bližnjih koje sablažnjava. To su egzibicionizmi - po mom mišljenju sasvim neprilični i nedostojni sveštenog lica."!'" Treba primetiti da je vladika Irinej prilično uzdržan u iznošenju svog stava. On dva puta kaže "po mom mišljenju", dopuštajući, valjda, da bi sa hrišćanske i pravoslavne tačke gledišta mogla postojati i biti ispravna i mišljenja suprotna njegovom. Takođe, vladika kaže "sešteno lice koje danas uzima mitraljez". Čemu to određenje "danas"? Zar Božija reč nije večna i zar ne traje za sva vremena, kako episkopi SPC često umeju da kažu? Ukoliko je nešto sa hrišćanske i pravoslavne tačke gledišta bilo "neprilično" i "nedostojno" u septembru 1991. godine (tada je snimljena fotografija sa budućim vladikom u ulozi mitraljesca), onda bi to, valjda, trebalo da bude u svakom trenutku. I na kraju, primetimo da vladika Irinej spominje ogrešenje oca Filareta samo "o svoju savest i o savest bližnjih koje sablažnjava", ne pominjući ogrešenje o pravila (kanone) Pravoslavne crkve.

A šta kažu pravila (kanoni)* Pravoslavne crkve o ubijanju ljudi od strane sveštenih lica, učešću sveštenika u ratu i njihovom nošenju oružja?

U 65. pravilu svetih apostola stoji: "Ako koji klirik udari koga u svađi i jednim ga udarcem ubije, neka bude svrgnut zbog svoje naglovitosti..." Vladika dalmatinski Nikodim Milaš, prevodilac i tumač knjige "Pravila (kanones) pravoslavne crkve sa tumačenjima" (objavljena u Novom Sadu 1895. godine), kaže da se u pravilima spominju "hotimično ubijstvo" (namerno), "ubijstvo koje je blizu hotimičnom" i "nehotimično ubijstvo". U ovom (65) pravilu reč je o "ubijstvu koje je blizu hotimičnom". Za ovakvo ubistvo sveštena lica se kažnjavaju svrgnućem sa sveštenog čina, kao i za svako drugo ubistvo (55. pravilo Vasilija Velikog). Valsamon objašnjava da ono preciziranje - "jednim udarcem" - znači zapravo da sveštenik podleže svrgnuću ako izvrši i nenamerno ubistvo, tj. "klirik podleže svrgnuću ma kakvim on načinom čovjeka ubio". "Ovdje je za sveštena lica odlučni momenat", kaže vladika Nikodim Milaš, "proliće čovječijekrvi, bez obzira na okolnosti i pobude koji su to proliće izazvali, i to s toga što proliće ljudske krvi u odlučnoj protivnosti stoji sa službom, koju sveštenik uopće vrši, i koje je službe glavna tačka beskrvna žrtva u tajni jevharistije."

U 7. pravilu IV vaseljenskog sabora kaže se: "Koji su jednom stupili u klir, ili su se kaluđerstvu posvetili, naređujemo, da ne mogu stupati ni u vojničku ni u svjetsku službu; a koji se na ovo usude, i ne povrate se, pokajavši se, k onome,

što su radi Boga izabrali, neka budu anatema". Pomenimo i 5. pravilo Grigorija Niskog u kome se zahteva: "oo. da onaj koji je ma i nehotimično oskvrnuo sebe ubijstvom, postavši već nečistim uslijed zločina, mora po naredbi pravila biti isključen iz svešteničke blagodati".

Dakle, bar što se sveštenstva tiče, kanoni Pravoslavne erkve su izričiti - nikakvo nošenje i korišćenje oružja i učestvovanje u ratu (u ulozi vojnika) ne dolazi u obzir. Ako svešteno lice izvrši ubistvo, pa makar i nenamerno, kazna je ista kao i za onoga ko je to učinio namerno - isključivanje "iz svešteničke blagodati", tj. svrgnuće sa sveštenog čina. Međutim, pokazalo se kroz istoriju da i kod duhovnih ljudi pravila često postoje samo zato da bi bila kršena. U istoriji Srpske crkve primera za to ima na pretek. Ponovi mo da je 1594. godine u Banatu oružani ustanak protiv Turaka predvodio episkop vršački Teodor. Posle početnih uspeha Srba, Turei su ugušili pobunu, a episkopa Teodora su na prevaru uhvatili i živog ga "na meh" odrali. Na redovnom zasedanju Sabora u maju 1994. godine, dakle na 400-godišnjicu njegove smrti, Srpska pravoslavna crkva je episkopa Teodora proglasila za sveca.

Protiv Turaka oružano je ratovao i vladika Petar I Petrović. On je lično, u vojnoj opremi, stajao na čelu crnogorske vojske u borbama protiv Mahmut-paše Bušatlije 1796. godine i pokazao se kao izuzetan ratnik i vojskovođa. O njegovom svrgnuću sa sveštenog čina i isključenju iz svešteničke blagodati zbog toga što je Bogu prinosio i krvne žrtve nije bilo ni govora. Naprotiv, i on je proglašen za sveca (sveti Petar Cetinjski). Na početku XIX veka, prota Mateja Nenadović bio je uz Karađorđa jedan od vođa Prvog srpskog ustanka. U njegovim "Memoarima" nalaze se imena mnogih sveštenika koji su bili vojne starešine tokom ustanka. "Znali su oni da to ne liči, ali - kad progovori oružje, zaćute zakoni", kaže se u jednom od brojeva "Pravoslavlja". Sredinom istog veka Sava Dečanac, episkop žički, učestvovao je u ratovima protiv Turaka za oslobođenje i ujedinjenje Srba komandujući Deževsko-ibarskim bataijonom. I u ratu koji je kralj Milan Obrenović poveo protiv Bugara 1885. godine, episkop Sava je komandovao II dobrovoljačkim odredom. I na kraju, mada se tu niz ni približno ne završava, pomenimo popa Bogdana Zimonjića, vođu nevesinjskog ustanka iz 1875. godine (poznatijeg kao "Nevesinjska puška"), koji je bio čuveni junak i uz Luku Vukalovića vodeći hercegovački vojvoda.

Čak se i svetome Savi pripisuje odgovornost za smrt jednog od neprijatelja njegovog brata Stefana (Prvovenčanog). Ipak, sveti Sava je protivnike "eliminisao" na malo drugačiji način - ne mačem nego molitvom, tj. anđeli su

krvavili ruke umesto njega. Naime, kada su u susednoj Bugarskoj nastale borbe oko vlasti, jedan od uglednih velikaša i pretendenata na bugarski presto, Strez, izbegao je u Srbiju kod Stefana Nemanjića. Njih dvojica su se pobratimili, a Stefan mu je i vojno pomogao pri osvajanju nekih teritorija. Međutim, kasnije, kada su Bugari krenuli na Srbiju, uspeli su da pridobiju svog sunarodnika St reza da se i on okrene protiv Stefana. U pokušaju da Streza odvrati od saveza sa ostalim Bugarima, Stefan mu je poslao brata Savu da ga u to ubedio U Domentijanovom "Žitiju Svetoga Save" kaže se da je Sava pred odlazak u Strezov logor govorio: "U ime tvoje Gospode prognaću neprijatelje moje i stići ću ih: i uzdajući se u tebe neću se vratiti dok se ne skončaju, i satrću ih silom svojom i neće imati moći da nastupe na moje otačastvo." Pošto je Savino posredovanje ostalo bez uspeha, tj. Strez nije želeo njegov predlog da prihvati milom, srpski svetitelj je pristupio drugim metodama. "Savini biografi pričaju kako je Bog, na Savinu molbu, poslao 'anđela ljuta' koji probode Streza."

Sveštenici sa mačem u ruci imali su ponekada manje obzira i milosti čak i od onih koji su bili poznati po svojoj prekosti i nezgodnom karakteru, poput Karađorđa. Tokom Prvog srpskog ustanka, varoši ustaničke Srbije su i od samih ustanika često bile izložene potpunom uništavanju i spaljivanju. U celini ili delimično bili su uništeni i raseljeni Valjevo, Beograd, Požarevac, Rudnik, Smederevo, Užice, Šabac i druga mesta. Van granica ustaničke Srbije, gde god su ustanici doprli, stradala su mnoga mesta, ali je, na primer, Nova Varoš bila pošteđena i to ličnom Karadorđevom intervencijom. U Novoj Varoši Karadorđe je video nekoliko lepih 'zdanija' i ona su mu se toliko dopala da je proti Milutinu iz Guče poslao naredbu: "Kojekude, ova varoš da se od naše vojske ili straže ne popali, ili ne izgori, jerbo je šteta ovakve lepote kuća da se poruše i izgoru, već ako nas ćeraju Turci opet neka ostanu njima, ako li pak posle mi njih poćeramo, to će one biti naše, samo neka ostane nepopaljena." Ipak, prilikom povlačenja ustaničke srpske vojske ispred nadolazećih Turaka, "surovi" prota Milutin iz Guče, i pored onog voždovog zahteva, naredio je vojnicima da Novu Varoš spale. "I tu vojska serpska izgore onako lepu varoš", zapisao je N. Ninković u knjizi "Žiznoopisanije moje".

Po svom vojevanju posebno je bilo poznato pravoslavno sveštenstvo u Crnoj Gori. Oni su se krsta prihvatali rede od sablje i puške, a i kada bi ga uzeli u ruke, oružje je bilo uz njih ili na njima. Zato je još vladika Petar I morao da zavodi red među crnogorskim sveštenstvom. Opisujući izgled crkava i ponašanje sveštenika u Crnoj Gori, protojerej dr Radoslav M. Grujić kaže: "Crkava je bilo uvek dosta od tesana kamena, te su često služile kao kule za obranu od Turaka. Ali je u

njima bilo vrlo malo ikona i drugih crkvenih stvari, te je često vešano oružje po crkvenim zidovima. Parohijskih sveštenika bilo je uvek dosta, ali je većina jedva znala čitati i pisati. Sveštenici su nosili oružje, brijali bradu i često išli u hoj kao vođe; pa su pod oružjem i bogosluženja obavljali u crkvama. Vladika Petar I zabranio im je brijati bradu i služiti pod oružjem; ali je takovih i posle, sve do naših dana bivalo. Mnogi su se odlikovali kao junaci ''

Zbog ovakvog svešteničkog kadra, ali i iz drugih razloga, kao što su nepostojanje prave svetovne vlasti pod Turcima i želja za oslobođenjem od turskog ropstva, klir Srpske crkve je preuzimao na sebe i ulogu političara, vojskovođa i vojnika kršeći tako kanone Pravoslavne crkve, a sve objašnjavajući radom za dobro svoga naroda. Na ovaj način moglo bi se objasniti i mišljenje Vladimira Ćorovića da je "Kosovska etika bila jedna vrsta nacionalnog jevanđclja" i da su reči Mustajkadije iz "Gorskog vijenca": "Krstu služiš, Milošem živiš" bile tačne. Kao da je u srpskom narodu, a posebno među Crnogorcima, slava Miloša Obilića zasenila i samoga Isusa Hrista, aMiloševa žrtva im postala mnogo draža od one Hristove. Jer, ako se već žrtvuješ, rezonovala je ogromna većina, zar da odeš mirno, kao Hrist, izgovarajući reči "Bože, oprosti im, ne znaju šta čine"? Nije li bolje da, kao Miloš, na put s ovog sveta sa sobom povedeš bar jednog neprijatelja svoga ili svoga naroda?

* Kanoni pravoslavne crkve sastoje se od: Pravila svetih apostola (ima 85 pravila); Pravila vaseljenskih sabora (održano ih je 7); Pravila pomjesnih sabora (održano ih je 10); Pravila Svetih Otaca (13 Otaca); i Dopunskih pravila (4 pravila)

Kada je ubijanje dostojno pohvale

Kako je Srpska crkva dozvolila da se u narodu razvije ovo "Lazarevo i Miloševo jevanđelje" i da li je ono u suprotnosti sa istinskim, novozavetnim jevanđeljem'J I otkud u Srpskoj crkvi različita mišljenja po pitanju ubijanja i učešća hrišćana pravoslavaca u ratu, pa čak i pravoslavnog sveštenstva komc je to kanonima izričito i nedvosmisleno zabranjeno? Videli smo da za vladiku Ignatija nikakav rat nije bio opravdan, "bilo odbrambeni bilo agresorski", i ni za kakve ciljeve, pa ni za one "najviše", nacionalne. Međutim, većina episkopa SPC, i to onih najuglednijih, bila je mišljenja da postoje pravedni i nepravedni ratovi, tj. strane koje ga vode. Za vladiku Atanasija Jevtića, na primer, rat je "zlo kada

je napadačko-osvajački", a "nužda i nevolja, drama i tragedija kada je odbrambeni".'

Razlike u tumačenjima i stavovima oko jednog od najznačajnijih problema hrišćanstva verovatno su proisticale i iz neujednačenog odnosa prema ubijanju i ratovanju i u samim kanonima. Kao što kaže vladika Nikodim Milaš, epitimije (crkvene kazne)* određene kanon ima za namerno počinjeno ubistvo bile su različite. Na primer, 22. pravilo I pomjesnog sabora (ankirskog, održanog početkom IV veka) dozvoljavalo je onima koji učine namerno ubistvo da se tek na kraju života mogu pričestiti. Po tom pitanju ovo pravilo je bilo najstrože. Za razliku od toga, Vasilije Veliki je u svom 56. pravilu odredio da onaj ko izvrši namerno ubistvo 20 godina mora da se kaje i da bude bez pričešća. Tih 20 godina on je ovako rasporedio: prvo je pokajnik morao četiri godine da "plače", zatim pet godina da "sluša", onda sedam godina da "pripada" i na kraju joščetiri godine da "stoji" sa vernima u crkvi. * * Tek posle toga mogao je i on da pristupi pričešću. Jedan drugi sveti otac, Grigorije Niski, u svom 5. pravilu, za namerno ubistvo naredio je kaznu od tri puta po devet godina na različitim stepenima kajanja. Episkopima je ostavio mogućnost da skrate trajanje kazne "tako da umjesto devet godina na svakom stupnju može biti osam, ili sedam, ili šest, ili pet", ako se pokajnik istakne svojom usrdnošću i revnošću u popravljanju.

Da bi sve bilo još komplikovanije, tu se sada pojavljuje i pojam rata. Naime, sveti oci ubistvo u ratu uopšte nisu smatrali ubistvom, ni namernim ni nenamernim. U svom 13. pravilu Vasilije Veliki kaže: "Ubijstva u ratu nijesu oci naši smatrali za ubijstva, snishodeći, kako se meni čini, braniocima skromnosti i blagočastija. U ostalom vrlo bi dobro bilo posavjetovati da se takvi, pošto su im ruke nečiste, za tri godine uzdržavaju od pričešća." lako ta ubistva nisu smatrana za ubistva, vidimo da je Vasilije Veliki predložio da se ratne ubice, ipak, tri godine uzdrže od pričešća "pošto su im ruke nečiste". Po rečima Nikodima Milaša, Vasilije Veliki je ovim predlogom želeo da "samim vojnicima olakša teret na duši od prolića ljudske krvi". "Ali kao što opažaju i Zonara i Valsamon u tumačenjima ovoga pravila, kao da se nigdje taj Vasilijev savjet nije upotrebljavao, nego je mjerilom za ovo služilo ono što je Atanasije o tome kazao."

I zaista;' kao osnovno merilo i vrhovni kanonski princip za odnos Pravoslavne crkve prema ratu i ubijanju najviše su poštovane reči takođe jednog od trinaestorice svetih otaca, Atanasija Velikog. Zbog svog ugleda Atanasije je nazivan i "ocem pravoslavlja" i "13. apostolom". Reči na koje se pravo-slavno sveštenstvo najrađe poziva kada se povede rasprava o odnosu crkvenih kanona

prema ratovanju i ubijanju, Atanasije Veliki je napisao u svom 1. pravilu. Međutim, zanimljivo je da je to pravilo bilo posvećeno jednom sasvim drugom problemu. Primedba Atanasija Velikog o tome kakav stav treba imati prema ubijanju, a posebno prema ubijanju u ratu, bila je tek uzgredna.

Prvo pravilo Atanasija Velikog zapravo je pismo (poslanica) napisano "prije 356. godine" (kaže Nikodim Milaš) i upućeno "znamenitome nitarskome kaluđeru Amunu". Naime,
"neke su kaluđere sablažnjavali kojekakvi noćni sni", a povremeno "bi im se u snu ekrizis dogodio" (nevoljno izbacivanje sperme), i pošto su smatrali da im to "tjelesnu čistotu kalja", obratili su se Amunu za savet. Verovatno, ne smatrajući se dovoljno kompetentnim i sposobnim da sabraći odgovori na sva pitanja i potpitanja, Amun se za savet obratio Atanasiju Velikom. tako je nastalo 1. pravilo Atanasija Velikog.

U svome odgovoru, Atanasije je Amunu postavio pitanje "šta ima u sebi griješnog ili nečistoga prirodni jedan ekrizis?". Da bi mu pokazao koliko je prirodno to nevoljno izbacivanje semena (sperme) koje su doživljavali kaluđeri, Atanasije Veliki ga je uporedio sa izlučivanjem slina i pljuvačke. Da li treba "smatrati prijestupom molaote, što iz nozdrva izilaze, ili pljuvačku iz usta", pitao je Atanasije. A naročito, treba li smatrati grehom "ekrizise utrobe, koje su životnome (živome biću prim. aut.) neophodne radi života". Prema tome, zaključio je Atanasije Veliki: "Kakav je u tome grijeh pred Bogom, kad sami Gospod, koji je načinio svako životno, htio je i stvorio je ove udove, da takove eto prolaze imaju?"

Mudrom čoveku kakav je bio Atanasije Veliki nije bilo teško da pretpostavi da će neki sladostrasnik, zadovoljno trljajući ruke, pokušati da iskoristi ovu činjenicu i da kaže "da dakle nije nikakav grijeh ni samo upotrebljavanje, kad su Stvoriteljem organi načinjeni". Ali za nekoga takvoga, da bi ga naterao na ćutanje i stid, Atanasije je imao pitanje: "O kakvom upotrebljavanju govoriš? Da li o zakonitome, koje je Bog dopustio, govoreći: Rađajte se, množite se i napunite zemlju (1 Mojs. 1, 28); i koje je apostol odobrio govoreći: Ženidbu da drže svi u časti, i postelja ženidbena da bude čista (Jevr. 13, 4); ili pak ono, koje biva potajno i preljubno?" I da bi pokazao da nije bitno samo šta se čini nego i kada, zašto i kako se 'Čini, Atanasije ispisuje svoje poznate reči o odnosu prema ubijanju: "Jer i u mnogom drugom, što u životu biva, mi nalazimo razliku kako kad biva: tako, ubivati nije dopušteno, ali ubivati u ratu neprijatelje i zakonito je i dostojno pohvale, i radi toga, koji se odlikuju u ratu udostojavaju se velikih

počasti i spomenici im se podižu, koji kazuju njihova slavna djela. Takim eto načinom jedno isto u nekim prilikama i u izvjesno vrijeme nije dopušteno, a u drugim prilikama i u drugo vrijeme dopušteno je i prilično."

Koliko je za tvorce kanona hilo hitno u kakvim prilikama je izvršeno ubistvo. vidi se dohro i iz 55. pravila Vasilija Velikog. U tom pravilu stoji: "Koji stupaju u borhu sa razhojnicima, ako nijesu na službi crkve. neka se odluče (liše) od pričešća; ako li su klirici, neka se svrgnu sa svoga stepena jer svaki, kazano je, koji se maše za nož, od noža će poginuti (Mat. 26, 52)." Komentarišući ovo pravilo Nikodim Milaš kaže: "Zbilja je teško čovjeku, da ne ubije razbojnika, koji hoće njega da ubije i još mnogim drugima zla da nanese." Dakle, uporedimo li ovo pravilo sa 13. pravilom Vasilija Velikog i 1. pravilom Atanasija Velikog vidimo da Pravoslavna crkva propisuje kažnjavanje onih ko*j*i su ubili razbojnika u odbrani sebe, svojih bližnjih i svoje imovine, a da ne kažnjava one koji su ubijali u ratu i okrvavili ruke "do lakata". I ne samo da ih ne kažnjava nego ih proglašava junacima, hvali ih i slavi. U komentaru 13. pravila Vasilija Velikog, Nikodim Milaš navodi da "Valsamon spominje i primjer nekih sveštenih lica, koja su u ratovima učestvovala i dakle neprijatelje ubivala, pa ipak nije su za to lišena bila prava sveštenodjejstvovanja, nego su se i nagrada udostojila". Srpsko sveštenstvo, znači, nije bilo nikakav izuzetak.

* npr. zabrana pričešća za svetovnjake, ili svrgnuće za sveštena lica.

** Postojala su 4 stepena kajanja: I Plač-grešnici su stajali van crkvenih vrata i molili one koji ulaze da se pomole za njih; II Slušanje-stajali su odmah do vrata glavnog ulaza u crkvu, u tzv. pritvoru crkve, prostoru gde je krstionica bila. i tu su mogli da budu do molitve za oglašene, a onda su morali da izađu; III Pripadanje-mogli su biti sa vernima u crkvi. ali su morali klečati i izači iz crkve poslije molitve za oglašene; IV Zajednostojanje-stajali su sa vernima u crkvi i izlazili zajedno sa njima. ali se nisu mogli pričestiti. Ovaj stepen je ovako nazvan, jer pokajnici nisu morali biti na kolenima kao oni sa trećeg stepena, tj. oni koji su "pripadali".

Gde to Isus i apostoli hvale ubijanje u ratu

Kao što vidimo. I. pravilo Atanasija Velikog. tj. njegov stav prema ubijanju iznet u njemu, postao je zakon aksioll1skc vrednosti kojim su poništena sva

ostala pravila, pa čak i ona koja su sveštenim licima zabranjivala učešće i ubijanje u ratu, i kažnjavala ih i za nenamerna ubistva. Po reči ma Nikodima Milaša, kada je Vasilije Veliki u svom 13. pravilu rekao da "ubijstva u ratu nijesu oci naši smatrali za ubijstva", on je mislio na Atanasija Velikog. Atanasije Veliki, pak, mada je u 1. pravilu mnoge svoje reči potkrepio navodima iz Svetog pisma, nije pokazao na kojim je to Hristovim rečima, ili rečima apostola, zasnivao svoj stav da je za jednog hrišćanina "ubivati u ratu neprijatelje i zakonito i dostojno pohvale".

Zaista, šta bi se o tome moglo reći na osnovu Isusovih i apostolskih reči, a možda još više na osnovu njihovih dela? Da li je Isus bio pacifista i da li se hrišćanstvo protivi vođenju bilo koje vrste rata, kako onog napadačkog tako i odbrambenog? Da li su Isus i apostoli svojim delima pokazali hrišćanima da treba učestvovati u ratovima i ubijati neprijatelje? I da li je (i gde je) Isus, ili bilo koji od apostola, opravdao i pohvalio ubijanje u ratu, poput Atanasija Velikog?

Odgovor na pitanje koje se nalazi u naslovu ovog poglavlja mogao bi stati u samo jednu reč - nigde. Dakle, ni Isus ni apostoli ni na jednom mestu u Novom zavetu ne kažu ništa što bi moglo bar podsetiti na reči Atanasija Velikog. Možda baš zbog toga, svoj stav o ubijanju u ratu Atanasije Veliki nije potkrepio nijednim navodom iz Novog zaveta, iako je, kao što rekosmo, u poslanici "znamenitome nitarskome kaluđeru Amunu", tj. u 1. pravilu, za mnoge svoje reči naveo potvrdu iz Svetog pisma. Ipak, u Novom zavetu postoji nekoliko mesta (izbrojivih na prste jedne ruke) koja uz vešta tumačenja po potrebi postaju "neoborivi" dokazi da Isus i hrišćanstvo nisu protiv rata i ubijanja u njemu.

Jedno od najčešće citiranih i tumačenih mesta jeste ono iz Jevanđelja po Jovanu, koje je patrijarh Pavle uvek pominjao objašnjavajući opravdanost "pravednih" i "odbrambenih" ratova: "Od ove ljubavi niko nema veće: da ko život svoj položi za prijatelje svoje." (Jv. 15, 13) "Onaj koji se iz ljubavi prema bližnjima stavI u zaštitu njihovog mira, njihove slobode, protiv zločinaca, taj stavlja život svoj na kocku, sa spremnošću da ga izgubi", tumačio je patrijarh." Ali, šta zapravo znači "položiti život svoj za prijatelje svoje"? Kako su to činili Isus i apostoli? Njihov način žrtvovanja razlikuje se od žrtve kakvu je podneo, na primer, Miloš Obilić. Kao što znamo, oni nisu učestvovali ni u jednom ratu i nikome se nisu oružano suprotstavljali. Sa ovog sveta su odlazili ne vodeći nikoga drugog sa sobom (kao što je to Miloš učinio). Jedini put, kada je apostol Petar mačem povredio prvosveštenikovog slugu, Isus mu je rekao: "... vrati svoj mač na njegovo mesto; jer svi koji se maše za mač - od mača će poginuti". (Mt.

26,52)

Da bi dokazali opravdanost rata za postizanje određenih ciljeva, tumačenjem hrišćanskih principa i odnosa hrišćanstva prema ratu bavili su se i ljudi iz vancrkvenih krugova, uglavnom oni koje bismo mogli nazvati pripadnicima "srpske patriotske intelektualne elite". Jedan od najagilnijih u tom poslu bio je i gospodin Dragoš Kalajić, poznat kao ideolog "nove srpske desnice", ali i kao učesnik na promocijama knjiga drugarice Mirjane Marković, ideologa "nove srpske levice". Svoj podužі tekst "'Pacifizam' protiv hrišćanstva", objavljen u časopisu studenata Bogoslovskog fakulteta "Logos", * gospodin Kalajić je započeo odavanjem dužnog poštovanja Srpskoj pravoslavnoj crkvi koja je, po njegovim rečima, "u savremenom balkanskom ratu, nizom izjašnjenja i delovanja, dokazala te dokazuje potpunu privrženost oslobodilačkoj i državotvornoj horbi svog naroda. Takvo duhovno i delotvorno učešće Srpske pravoslavne crkve izaziva goropadne napade izdajničke (pseudo) inteligencije, koja je nekada služila prokomunističkom sistemu demonije ekonomije a danas usluge pruža očekivanim stranim gospodarima i odgovarajućem pseudoimperijalnom projektu, zvanom 'novi svetski poredak.''

Osnovna optužba "pacifista", kaže dalje Dragoš Kalajić, sastoji se u njihovoj tvrdnji da je hrišćanstvo "religija mira" i da mu "navodno protivureči svaka spremnost za borbene odgovore na izazove rata". Međutim, gospodin Kalajić objašnjava: "Mir koji objavljuje i podaruje pojava Isusa Hristosa nije od ovog sveta, između ljudi ili između naroda i država, već je to onaj vertikalni, između čoveka i Boga, po svedočenju apostola Pavla: 'I da pomiri sa Bogom i jedne i druge u jednom tijelu krstom, ubivši neprijateljstvo na njemu' (Ef. 2, 16)." Da bi razuverio one koji "zbog malodušnosti ili naivnosti očekuju od Božijeg sina i dar ovozemaljskog, horizontalnog mira", Dragoš Kalajić citira Hristove reči: "Ne mislite da sam došao da donesem mir na zemlju; nisam došao da donesem mir nego mač(Mt. 10, 34)".

U Novom zavetu reč mač se pominje na još jednom mestu vrlo rado citiranom od strane zastupnika teze da se Isus nije protivio ratu (misli se na fizički, ovozemaljski rat). "Reče im još: kada sam vas poslao bez novčanika, bez torbe i obuće, da li vam je šta nedostajalo? A oni rekoše: ništa. Na to im reče: ali sada ko ima novčanik neka ga uzme, isto tako i torbu, a koji nema neka proda svoju haljinu i neka kupi mač. Jer vam kažem da ova reč Pisma mora da se izvrši na meni: 'I uvrstiše ga među zločince'; svršava se naime ono što mi je određeno. A oni rekoše: Gospode, evo ovde dva mača. Ali im on

reče: dosta je." (Lk. 22, 35-38)*

Svoje tumačenje i kritiku mišljenja nekih teologa *o* ovom mestu dao je na svoj duhovit način i Erazmo Roterdamski: "Kako čitava Hristova nauka ne uči ljude ničem drugom do blagosti, strpljivosti i nipodaštavanju života, sasvim je jasno šta znače te reči. Svakako je hteo da još više razoruža svoje poslanike, kako bi zanemarili ne samo obuću i torbu već i haljine i kako bi se posvetili goli i sasvim spremni delu Jevanđelja; zato ne smeju imati pri sebi ništa drugo do mač, ali ne onaj kojim se služe razbojnici i ubice, već duhovni mač koji prodire i u najdublji kutak srca i jednim udarcem odbija sve strasti, tako da u srcu ne ostane ništa drugo sem pobožnost."

"Ali pogledajte, molim vas", kaže dalje Erazmo, "kako je onaj slavni teolog izokrenuo to mesto' On je pod mačem shvatio pravo da se čovek brani od proganjanja, torbu je protumačio kao ostavu za životne namirnice..." (...) "I kao što misli da reč mač znači sve ono što se odnosi na odbranu od napadača, isto tako reč torba shvata kao sve ono što se odnosi na životne potrebe. I tako taj tumač Božije misli šalje apostole naoružane kopljima, lukovima, strelama i bombardama da propovedaju nauku na krst razapetog Hrista; sem toga, prti im još na leđa kovčežiće, torbe i bisage da ne bi slučajno sa odmorišta pošli bez doručka. Mudrog tumača ne zbunjuje ni to što Hrist naređuje da se mač, koji je tako žestoko zahtevao da se kupi, sada metne u korice; i da se nikada nije čulo da su apostoli upotrebljavali mačeve i štitove protiv paganskog nasilja; ali bi ih svakako upotrebljavali da je Hrist mislio onako kako ovaj tumači."

Ali, vratimo se gospodinu Dragošu Kalajiću. U svom tekstu " 'Pacifizam' protiv hrišćanstva" on kaže i ovo: "Trudeći se da srpske hrišćane zaraze mazohističkim sklonostima za podvrgavanje svakom stranom gospodaru i ropstvu, te i za ljubljenje najgorih dušmana - 'pacifisti' se pozivaju na jevanđeljsku preporuku 'ljubite neprijatelje svoje, dobro tvorite onima koji vas mrze' (Lk. 6, 27 i Mt. 5, 44)." Međutim, po Kalajićevim rečima, " 'pacifistička' interpretacija izloženog načela može zaseniti i zbuniti samo potpuno neuke, zahvaljujući osiromašenosti evropskih jezika koji... sve vrste neprijateljstava označujusamo jednim imenom, prinuđeni da im različitosti iskazuju dodatnim opisima. Starogrčki i latinski jezik različito označavaju dve osnovne vrste neprijateljstva: ličnog i javnog, odnosno političkog. U starogrčkoj i latinskoj verziji navedena jevanđeljska preporuka poziva vernike da ljube samo svoje lične ali ne i javne, političke neprijatelje; dakle – diligite inimicos vestros, a ne diligite hostes vestros."

Na osnovu reči Dragoša Kalajića, čitalac bi mogao pomisliti da se on protivi "pacifističkom" prihvatanju stranih gospodara i ropstva. Međutim, poenta nije u tome. Dragošu Kalajiću zapravo smeta što "pacifisti" uče srpske hrišćane da se podvrgnu "svakom stranom gospodaru i ropstvu". (Naglasak je, dakle, na reči "svakom".) To se dobro vidi iz sledećih Kalajićevih reči: "Mnoge preporuke Isusa Hristosa nije moguće pravilno razumeti bez spoznaje istorijskog konteksta. Primerice, obesnaženje starozavetnog načela odmazde, po formuli 'oko za oko, zub za zub', te poziv vernicima da se ne protive zlu, ciljaju jevrejsko buntovništvo i pozivaju na poštovanje 'pax romana'. Dakle, tu nije reč o svakom zlu već o jednom posebnom, kontingentnom i relativnom, koje je Isus Hristos izvesno procenjivao podnošljivim, mudro uviđajući da bi pobune izazvale mnogo veća i gora zla. U vremenu tih pro povedi, Rimska imperija bila je dobro utvrđena, vrhunski razvijena i uzorno uređena politička stvarnost sklada i sinergije mnoštva etničkih i religijskih različitosti."

I tako smo došli do one osnovne razlike između "pacifizma" i hrišćanstva (onakvog kakvim ga predstavlja DragošKalajić). Naime, i "pacifista" i hrišćanin smatraju da je bolje podvrgnuti se stranom gospodaru i ropstvu nego ulaziti u oružane sukobe. Samo što "pacifista" misli da se treba podvrgnuti svakom, a hrišćanin (Kalajićevog tipa) misli da se treba podvrgnuti samo nekom. Tog nekog Dragoš Kalajić opisuje kao "podnošljivog" i toliko moćnog da bi svaka pobuna protiv njega izazvala "mnogo veća i gora zla". Međutim, ponašanje prvih hrišćana, posebno onih u Rimu, za koje Rimsko carstvo ni u kom slučaju nije bilo "podnošljivo" zlo, odudara od Kalajićevog tumačenja Hristovog učenja. Mada su bacani u arene lavovima, živi spaljivani, proganjani, prvi hrišćani se tome nisu suprotstavljali upotrebom sile (čak ni u očajničkim pokušajima). Skrivanje po katakombama bio je jedini vid "borbe" koji su oni primenjivali. Ponašali su se "pacifistički", kao da je za njih svako zlo podnošljivo, tj. suprotno Kalajićevim tumačenjima Hrista. Među njima su bili i apostoli Petar i Pavle, dakle Hristovu nauku su mogli da uče iz prve ruke, za razliku od Kalajića koji je zbog distance od 2000 godina, 50 godina života u komunističkoj Jugoslaviji i sedenja uz Mirjanu Marković na promocijama njenih knjiga, i pored svoje izuzetne obrazovanosti, mogao u ponečcmu i da pogreši.

Osim toga, tumačenje koje je ponudio gospodin Kalajić u potpunosti relativizuje Hristovu nauku. Posebno njegova ideja o "podnošljivosti" zla. Jer, nivo "podnošljivosti", broj i vrste zala koje jedan hrišćanin treba da trpi, po Kalajićevom shvatanju hrišćanstva, ni;;u strogo definisani. Oni se određuju od slučaja do slučaja, od gospodara do gospodara. (Videli smo da je Tursko carstvo

nekim srpskim jerarsima bilo podnošljivo; međutim, nekima nije, pa su pozivali narod na oružanu pobunu.) Ali, osnovno pitanje je: ko zapravo procenjuje podnošljivost nekog zla? Da li je moguće da stepen hrišćanske trpeljivosti treba da zavisi od trenutnih afiniteta pojedinih arhijereja kojima će "pax romana" biti podnošljiv, "pax otomana" i "pax americana" nepodnošljiv itd.? Koji će, poput patrijarha Pavla, danas govoriti da je zajednički život sa Hrvatima nemoguć, a sutra govoriti da je moguć? Ili čak od psihološkog sklopa njihovih ličnosti, tako da umesto okretanja drugog obraza hrišćanski princip postane uzvraćanje šamara? "Ja znam da je i meni i vama jedini spas u ljubavi. Ali isto često ima svoju paradoksalnu, stravičnu logiku. Ne činim ono što bi trebalo da činim, nego ono što znam da ne bi trebalo. Lijepo je govoriti o ljubavi, ali da dođe neko pa vas ošamari...", kaže mitropolit Amfilohije, ne dovršivši misao i ostavivši nas u nedoumici šta bi posle tog šamara usledilo.''

Po mišljenju Dragoša Kalajića, Isus je Rimsko carstvo procenio kao podnošljivo zlo te je smatrao da mu se treba pokoriti. (U suprotnom bi, valjda, svoje sunarodnike pozvao na otpor.) Medutim, ono je za neke Jevreje bilo nepodnošljivo, pa su bili spremni i na žrtvovanje života da bi ga se oslobodili. Reč je o zelotima, pripadnicima fanatičke sekte nastale u Judeji u I veku n. ere, koji su zagovarali oružanu pobunu i borbu protiv rimske dominacije u Palestini. (Ponašali su se kao da je i njihova parola bila "Bolje grob nego rob.") Na stav hrišćana da se treba podvrgnuti rimskom gospodaru i ropstvu, oni su verovatno gledali isto onako kako Dragoš Kalajić gleda na stavove svojih savremenika "pacifista". Borba zelota rezultirala je skoro potpunim uništenjem Jerusalima, jevrejskog hrama i progonom Jevreja; dakle, onako kako je Hrist i prorekao. Jedan deo zelota je stradao u borbi, jedan deo je završio na krstu, a oni preživeli silom su postali "hrišćani", tj. rimsko zlo je i njima postalo podnošljivo (bar su se ponašali kao da jeste), i prihvatili su "pax romana".

Nešto slično desilo se i Srbima 20 vekova kasnije. "Pacifisti", ali i oni koji to nisu, nego ih jednostavno možemo nazvati razumnim ljudima, govorili su da treba prihvatiti "pax americana". Šta god gospodin Kalajić mislio o njoj, američka "imperija" je, baš kao što je nekada bila rimska, "dobro utvrđena, vrhunski razvijena i uzorno uređena politička stvarnost". Međutim, takvoj jednoj stvarnosti pokušali su da se suprotstave srpski "zeloti" kojima je ona bila nepodnošljiva. (Šta su oni mislili o njenoj moći, i da li su se zaista nadali da imaju nekakve šanse u sukobu sa njom, pitanje je za psihološka istraživanja.) U svakom slučaju, zelotska borba nebeskog naroda završila se kao i zelotska borba izabranog naroda - potpunim porazom. Ono za šta su govorili da im je nepodnošljivo, posle primene sile nad njima i stradanja, postalo im je

podnošljivo. I tako je do juče časni, ponositi, dostojanstveni, borbeni, itd., itd. narod, hrišćanski krotko, poput jagnjadi, gledao kako mu po zemlji krstare NATO legionari, baš kao Jevrejima rimski pre dve hiljade godina.

Krajem februara 1999, tri-četiri nedelje pred početak NATO bombardovanja, Dragoš Kalajić je pokupio kofere i otišao u Italiju. Poslali su ga za novog dopisnika "Tanjuga" iz Rima. (Svi koji su je poznavali kažu da je Mirjana Marković pamtila i zla i dobra koja joj se učine. Prema lojainima uvek je bila posebno širokogruda.) I dok su pripadnicima "izdajničke (pseudo) inteligencije", kao i narodu kome su pripadali, po glavama padali "tomahavci" i mnoštvo drugih izuma najsavremenije ratne tehnike, jedan pripadnik "patriotske inteligencije" sve je to gledao iz veličanstvenog i bezbednog Rima. Godinu dana kasnije, 24. aprila 2000, za Dnevnik je izjavio: "SAD su tražile sve, a dobile su samo jedno malo Kosovo, privremeno."

* Uz protosinđela Atanasija Rakitu i protojereja dr Žarka Gavrilovića (od poznatijih), gospodin Kalajić je bio stalni saradnik ovog časopisa. Glavni urednik časopisa "Logos" napisao je čak hvalospev posvećen gospodinu Dragošu Kalajiću u kome je rekao da je "on jedan od najznačajnijih ličnosti srpske intelektualne scene u koga se valja pouzdati i od koga valja učiti". Istakao je i "Kalajićevu vernost jevanđeljskim etičkim načelima" i "njegov doprinos srpskoj oslobodilačkoj borbi" koji je, po rečima urednika "Logosa", bio "od neizmernog značaja". (Logos, 1-2, 1995). Kako se "srpska oslobodilačka borba" završila-videli smo. Uzmemo li u obzir i činjenicu da je pune dve godine član uređivačkog odbora "Pravoslavlja" bio Hadži-Dragan Antić, čovek vezan za lik i delo Mirjane Marković, postaje sasvim jasno kakve su ideje kola le crkvenim izdanjima tokom 90-ih godina.

* Za šta su to bila dovoljna samo dva mača? Šta su njima Isus i 12 apostola mogli da urade, osim, naravno, da omoguće ostvarenje reči iz Pisma da će Hrista na krstu raspeti kao zločinca. (Jer, ko je video zločinca bez oružja). Isto tako, Isus je poslao svoje učenike u jedno selo da mu dovedu magaricu i magare kako bi, radi ispunjenja reči proroka, na njima ujahao u Jerusalim: "Kažite kćeri Sionovoj:,evo car tvoj dolazi ti krotak i jašući na magarici i na magaretu, mladunčetu tegleće životinje" (Mt. 21, 5).